در گذر تاریخ

جوانرود

پژوهش و گردآوری:
فریدون میراحمدی

جوانرود
در گذر تاریخ

گردآوری و پژوهش:
فریدون میراحمدی

سرشناسه: میراحمدی، فریدون، ۱۳۴۶
سرشناسه: جوانرود در گذر تاریخ/ گردآوری و پژوهش فریدون میراحمدی
مشخصات نشر: سنندج، فریدون میراحمدی ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری: ۴۶۳۰ ص: مصور؛ عکس.
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۰۴-۵۲۷۲-۱
وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا
یادداشت: کتابنامه: ص. ۴۳۰
موضوع: جوانرود
ردەبندی کنگره: ۱۳۸۹ DSR۹ م ۳ و / ۲۰۸۱
۹۵۵ / ردەبندی دیویی: ۴۴۳۴
شماره کتابشناسی ملی: ۳۰۳۱۱۹۵

جوانرود در گذر تاریخ

گردآورنده: فریدون میراحمدی

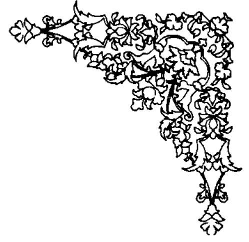
نوبت چاپ: چاپ اول ۱۳۸۸

ویراستار: طاهر رمضانی

تیراژ: ۳۰۰۰ جلد

حروفچینی: انتشارات گوران

شابک: ۱- ۹۷۸-۹۶۴-۰۴-۵۲۷۲

تقدیم به:

زنده یاد پدرم

که الفبای انسانیت را به من آموخت

فهرست مطالب

ذکر چند نکته به جای پیشگفتار

تاریخ هر ملت و قومی نشان قدمت و سرگذشت آنان می‌باشد. که در طول سالیان سال بر هم انباشته شد و به صورت داستانی مستند درآمده است. امروز با پیشرفت علم و فن آوری دیگر کمتر دیاری است که صاحب کتابچه تاریخ مختص به خود نباشد اما متأسفانه جوانرود بجز کتاب آقای حسین‌زاده و مطالب پراکنده در کتابهای دیگر آنچنان که شایسته است معرفی نشده است. هرچند کتاب حاضر نیز نمی‌تواند جامع و کامل باشد. این کتاب را می‌توان بعنوان مجموعه مقالات نام برد.که بیشتر زوایای مختلف تاریخ شکل‌گیری جوانرود را دربرگرفته است. که تا نزدیک سال ۱۳۵۷ در برمی‌گیرد و به چند نکته دیگر اشاره شده است. برای جمع‌آوری و تحقیق و پژوهش مطالب این کتاب دست یاری به سوی تمام کسانی که در این زمینه کار کرده بودند دراز کرده‌ام و در اینجا لازم می‌دانم که سپاس و قدردانی خود را از برادران انجمن ادبی خانای قبادی که در راستای پربار کردن کتاب با همکاری مسئول محترم ارشاد جناب آقای محمدرئوف محمدزاده همایش جوانرود در گذر تاریخ را برگذار کردند و در مراحل اولیه تا اتمام کتاب مورد نظر همراه بودند.

و

۲. عزیزانی که با ارسال مقالات مختلف به دبیرخانه همایش علی‌الخصوص آن دوستانی که 'الات آنان در کتاب به چاپ رسید.

۳. جناب دکتر فریدون نوری که استناد ملی را در اختیارم قرار دادند.

۴. خانواده‌های فخری و رستمی که نسخه و دست‌نوشته‌های قدیم را در اختیار این جناب قرار دادند.

۵. خانواده وکیل جوانرود و دوستان دیگر که آلبوم‌های خانوادگی خود را برای برداشت و چاپ عکس‌های تاریخ کتاب در اختیارم قرار دادند و عکاسی کاردو که زحمت چاپ مجدد و بازسازی آنها را برعهده گرفتند.

۶. شهردار و شورای اسلامی شعر جوانرود که با کمک مادی و معنوی خود من را در چاپ کتاب یاری کرده‌اند.

۷. از عزیزانی که مصاحبه خصوصی کردند کمال سپاس و قدردانی دوباره را از همه آنها دارم و نکته آخر این که از تمام کسانی که جهت تکمیل کتاب در چاپهای مجدد با توجه به اینکه بخشی از مطالب کتاب به صورت شفاهی بوده و امکان اشتباه و تغییر در آنها وجود دارد برای روشن شدن حقایق و پر بار کردن کتاب هرگونه مطلب یا سند تکمیلی دارند درخواست می‌شود مطالب و یا نظرات و پیشنهادات خود را به نشانی الکترونیکی و یا آدرس ذیل ارسال نمایند:

کرمانشاه - جوانرود - ص.پ ۳۴- فریدون میراحمدی - Faraidoon.j@Gmail. com

به یاد آر، تاریکی و سرمای سخت را در این دره‌ای که از آه و فغان، غوغاست.

مقدمه:

پر واضح است تاریخ هر قوم و ملتی همراه و آمیزه‌ای از یکسری فتحها و ناکامیها، ضعفها، قوت‌ها و گسست‌ها و درک بزنگاه‌ها و غفلت از آنها است، فارغ از تاثیر گذاریهای ژرف تاریخی بر روان و هستی ما و بر ذهنیتمان، باز بی‌گمان امروزه نیز، جهت بازیابی هویت خود و بازنگری خویشتن خود و نیز همگامی و همسویی با دیگران، ناگزیر به بازخوانی، بازسازی و اشراف بر گذشته‌ی سرزمین و پیشینه‌ی زاد بوم خود هستیم. چرا که ملتی که به گذشته و سیر تکاملی و نقاط انقطاع و بازخوانی انتقادی خود نپردازد، محکوم به روان پریشی، بحران هویت و عذاب وجدان و نیز تجریه مجدد نشیب‌های تاریخی است. بدیهی است، چنین تقدیری تا چه اندازه ناخوشایند و متضمن هزینه‌های گزاف است. بزرگنمایی و گزافه نگفته‌ایم اگر اذعان کنیم، بخش کلانی از روان پریشی، واپس ماندگی و عذاب وجدان تاریخی ما کردها، محصول هیچ انگاری

تاریخ و غیبت طولانی ما در بزنگاههای تاریخی است.

تاریخ عرصه‌ی تکوین هویت و خودآگاهی ملی است و غایبان تاریخ «قد کوتاهان» امروز جهان پیشرفته‌اند. ازینرو بایسته است، تاریخ را جدی گرفت و بدان اندیشید و به تعطیلات تاریخی پایان داد و از واگذاری هویت و هستی معنوی خویشتن به دیگران باز ایستاد و منتظر ننشست، تا دیگران برای ما تاریخ بسازند و به مثابه دیگری و ابژه، به ما پرداخته شود. پس بر ماست هر گامی که از جانب خویشتن خود در راستای تبیین و ایضاح بخش های نامکشوف و فراموش شده برداشته میشود، پاس بداریم، و از نگاه عقلانی و انتقادی به این قدکوتاهی مغفول نمانیم.

تاریخ محلی و تک نگاریهای محلی نه خرد نگری است و نه مدعی زیادت خواهی، بلکه گامی آغازین و اساسی در راستای خویشتن شناسی، تکوین هویت ملی، خودآگاهی قومی و بازسازی تاریخ ملی است، و ا ین اثر را بایستی در این مقوله نگریست و مورد مداقه قرار داد و بدان اهتمام داد.

«کتابی که تحت عنوان جوانرود در گذر تاریخ» فراروی شماست و بنده نیز مسئول نگارش مقدمه آن، از دو پاره فراهم آمده است،

پاره اول: شامل مقالاتی راجع به جوانرود و مسایل مربوط به منطقه جوانرود که در همایشی تحت عنوان همین نام ارائه شده‌اند و نیز تکلمه‌هایی در مقوله جوانرود شناختی که توسط گردآورنده کتاب، بدان افزوده شده‌اند،

پاره دوم نیز شامل اسناد و عکسهایی است، که مربوط به تاریخ جوانرود هستند و به نحوی در راستای ایضاح تاریخ معاصر جوانرود قرار می‌گیرند لازم به ذکر است که مقالات کردی و فارسی آن مجزا بوده و مطالب آن جدا است.

این کتاب اگر چه عنوان تاریخ جوانرود را یدک می‌کشد، اما تاریخ محض نیست، و به عبارتی اگرچه در برگیرنده مقالاتی در رابطه با تاریخ سیاسی محلی جوانرود، و رخدادهای مهمی در تاریخ این منطقه و شناخت ایل جاف است، اما این اثر را می‌توان بیشتر اثری در راستای جوانرود شناختی و با اندکی احتیاط تاریخ محلی تلقی کرد، مدخل‌های فرهنگ سازان منطقه، رسوم و عادات امروزی و فراموش شده، نخستین آورندگان ابزارهای مدرن و روی آورندگان به مشاغل شهرنشینی و نیز گزارش‌پژوهی روند زندگی شهرنشینی در این راستا هستند و بسیار

راهگشا و ارزنده برای پژوهشگران تاریخ معاصر و تاریخ جامعه شناختی جوانرود می‌باشند.

این کتاب اگرچه در راستای جوانرود شناختی و شناخت تاریخ جوانرود بسیار ارزنده و در نوع خود تا به امروز کم‌نظیر است، اما دارای کاستیهای است که می‌طلبد، تیتروار بدانها اشاراتی شود، فقدان اتخاذ شیوه‌ای روشمند و مرسوم در نگارش زمانمند تاریخ جوانرود، اجتناب از ارجاعات و پاورقی و منابع در شماری از مقالات، ارائه اسناد بدون حاشیه و توضیح و فقدان ارزش تاریخی پاره‌ای از آنها، از جمله کاستیهای این اثر می‌باشند، امید است پدید آورنده و دیگر پژوهشگران در مجالی مناسب و روشمند به رفع این کاستی‌ها بپردازند.

می‌ماند، درود فرستاد به پشتکار مثالی زدنی پدید آورنده کتاب و برایش آرزوی کارهای بزرگتری را کرد، بر آن امید آقای میراحمدی در راستای ایضاح و نگارش کامل تاریخ جوانرود به این کتاب بسنده نکند. و شاهد کارهای بیشتری از وی در این زمینه باشیم.

بر این باوریم «تاریخ می‌داند که می‌تواند برای شواهد بیشتر منتظر بماند و احکام قدیمی‌تر خود را بازبینی کند، تاریخ مجموعه بی‌پایانی از دادخواست ارائه می‌دهد و از اینرو فایل تاریخ جوانرود همواره آماده است که پرونده‌های بسته را دوباره بگشاید».

برای پژوهشگران همچنان مفتوح است و تمام شده پنداشته نمی‌شود ■

✍ برتولت برشت، اپرای سه پولی. به نقل از زبان و ادبیات، مجموعه مقالات فلسفی والتر بنیامین، انتشارات فرهنگ کاوش، تهران ۱۳۸۰، ص۱۱۶

✍ بنگرید، طباطبایی، سید جواد.دیباچه‌ای بر نظریه انحطاط ایران، تهران، نگاه معاصر ۸۲، ص ۲۸۲ تا ۲۹۰

✍ این ترکیب را به تبع استاد طباطبایی از فروغ فرخزاد وام گرفته‌ام و منظور ملت‌هایی است که در ساختن جهان مدرن امروز و سیل اختراع‌سازی و اکتشافات، دارای کمترین سهم و گاهاً اصلاً فاقد سهم هستند، به عبارتی فاقد نقش‌آفرینی در تاریخ بشریت بوده‌اند.

✍ ساتگیت، بورلی. تاریخ چیست و چرا، ترجمه رویا منجم، تهران، نگاه سبز ۷۵، ص۱۶۲

اسماعیل محمودی، دانشجوی دکترای تاریخ

جوانرود - تابستان۸۸

جوانرۆ لە چییەوە هاتووە؟

فەریدوون رەزایی

جوانرۆ

جوانرۆ یانی چی؟ رەنگە زۆربەی ئێمە زۆر جار ئەم پرسیارەمان لێ کراوە و زۆر جاریش بە هەندێ وەڵامی سەر زارەکی و نازانستیانە لە کۆڵی خۆمانمان کردۆتەوە، وەکوو ئەوەی کە جوانرۆ لە دوو وشەی «جوان» و «رووبار» بە مانای رووباری دڵڕفێن و قەشەنگ پێك هاتووە یان لە وشەگەلی «چوار» و «رووبار» پێك هاتوە، یان لە دوو وشەی «ڕۆڕۆ» و جوان پێك هاتووە کە دەگەڕێتەوە بۆ شەڕێك لە نێوان جافەکان و نازانم کێ‌دا، بە راستی ئەم ناوە لە کوێوە هاتووە؟ ئەم چوار رووبارە کامانەن، ئەو رووبارە جوان و دڵڕفێنە چی بە سەر هاتووە یان مێژووی ئەم شەڕە کەی بووە؟ بەر لە ئەم شەڕە ناوی ئەم شوێنە چی بووە؟

ئەم پرسیارانە و کۆمەڵێك پرسیاریتر هانمان دەدەن کە بۆ دۆزینەوەی مانای ڕاستەقینەی ئەم وشەیە ڕێگەیەکیتر بگرینە بەر و لانی کەم لە دەلاقەیەکی زانستیانەترەوە سەیری باسەکە بکەین، چوونکە هەندێ وشەی وەك ناوی ئاواییەکان، شارەکان، کێوەکان و دۆڵەکان و شوێنە پیرۆزەکان لە کۆنەوە لە ژێر کاریگەری زەماندا هەر چەند گۆڕانیان بەسەردا هاتووە و لە مانای سەرەکی خۆیان دوور کەوتوونەتەوە، بەڵام ئەگەر بە وردی بیانخەینە بەر لێکۆڵینەوەو تەپ و تۆزی زەمان لە سەر و ڕوویان بسڕینەوە، مانای ڕاستەقینەی خۆیان ئاشکرا دەکەن، چوونکە وشەکانیش وەك مرۆڤ و باقی گیانلەبەران لە دایك دەبن و دەژین و بڵاو دەبنەوە و ڕۆڵی خویان دەگێڕن هەندێك دەمێنێننەوەو بەرانبەر بە ڕەوتی زەمەن دەوستن و هەندێکیش دەبنە ژێر تەپ و تۆزی زەمانەوە و ون دەبن یا دەگۆڕێن.

کوردستان بە پێی ئەوەی وەك سەرزەمینێك لە نێوان ئیمپراتوریا گەورەکانی سەردەمە جیاجیاکاندا داگیر کراوە و دەستبەدەست پێ کراوە و بەردەوام چەوسێندراوەتەوە، مێژوویەکی ئاڵۆز و تەماوی هەیە و لە لایەکیترەوە بە هۆی کەمی سەرچاوەگەل و لێکۆڵینەوە گەلی زانستی، مێژوویەکی بزر و نادیاری هەیە و هەر کەس بە کەیفی خۆی ڕاڤە و لێکۆڵینەوەی لە سەر کردوە. هەندێ جار بە بەچکەی جن و دێویان داناوین هەندێ جاریش بە پاشماوەی ئەو لاوانەی کە بە دەستی متبەخچی زەحاك لە مارەکان قوتاریان بووە دادەنرێین و بڕێ جاریش بە نەوە نەتیجەی فلانە میر عەرەب و فڵانە ئەسحابە، کە بەداخەوە بە بێ هیچ بەڵگەیەکی زانستی، کۆڵی شانازی و شایی پێوە دەکرێ.

هەر بەم پێیەش ناوچەی جوانڕۆ و جافایەتیش لەم ڕەوتە جیا نەبووە و بەم دەردە گرفتار بووە. جوانڕۆ ئەمڕۆ بە ناوچەیەکی پان و بەرین دەوترێ کە لە ڕۆژ ئاوای کرماشانەوە دەست پێ دەکات تا دەگاتە گوێ ئاوی سیروان کە بە داخەوە هەر وا کە گوترا مێژوویەکی بزر و نادیاری هەیە و زۆر جاریش کەسانی نەزان و نائاگا پتر

دەیشێوێنن. بەڵام سەرە رای هەموو ئەمانە دەکرێ لە رێی بیر کردنەوە لە ماناو رەچەڵەکی وشەی پەیوەندیدار بە ناوچەکەوە تا رادەیەك تیشك بخەینە سەر مێژووەکەی.

یەکێك لەو وشانەی کە بە رای من بە چاکی دەروازەی باسەکەمان لێ دەکاتەوە وشەی «جاف»ە.

جاف

جافەکان کێن؟

جـاف یەکێکـە لـە گـەورەترین خێڵـە کوردەکانـە کـە هـەرێمی نیشـتەجێ بوونیـان ناوچـەیەکی پـان و بەرینـە لـە رۆژ ئـاوایی کرماشـان تـا پارێزگـای کـەرکوك و ناوچـەی گەرمیان دەگرێتەوە. دوکتور مستەفا جەواد لە بارەی ئەو خێڵەوە دەڵێ: «جاوان عێلێکی کۆنی کوردە و لە مێژوودا لە بەناو بانگترین عێلەکان و لە پایەشدا لە مەزن ترینیان و لـە پلەدا لە بەرزترینیان و لەوان پترژ دەنگی رۆیشتووە، لە عێراقدا لە هەموویان بەکارتر و لە شەڕ و کارزانیـدا چـاترینی عێلەکانـە، گەرچـی لـە لایـەن پشـکێنەرانی مێـژووی کـوردەوە ئەوەنـدە بـەهرەوەر نـەبووە کـە باسـی لێـوە بکـەن و لێـی بکۆڵنـەوە، بـەڵکوو لـە لایـەن مێژوونووسانی هاودەمیشەوە ئەوەندە بەرخوردار نەبووە کە دەریەسـتی بـێن و ئاگـاداری بن و لە بیر براوەتەوە.»

هەرچەند بە پێی قسەکانی مستەفا جەواد ئەم خێڵە بەرغەدری مێژوو کـەوتووە بـەڵام لە زۆر شوێندا باسـی نـاودارانی ئـەم خێڵـە هـاتووە. عیمـادەدینی ئیسـفەهانی و فـەیرووز ئابادی باسی کۆمەڵێکی زۆر لە ناودارانی جاف دەکەن. کـە دەتـوانین لەوانـە ئامـاژە بـەم ناوانە بکەین، ئەبوو شوجاع عاسـم کـوڕی ئـەبی نـەجمی کـوردی، فـەقی محیـەدین عـەلی جاوانی، ئەبوو سەعید ئەلجاوانی ئەلحلی و هتد...

ئەم عێلە لە سەدەی چوارەمی کۆچیدا بە ناوبانگترین عێلی کورد بووە و دەتوانین سەدەی چواری کۆچی بە سەردەمی زێڕینی ئەم عێلە دابنێین.

مەسعوودی لە «مروج الذهب» و «التنبیه و الاشراف» دا دەنووسێ: «جاوان لە خێڵە کوردەکانی چیان و لە سەردەمی بوەیهی دا یان پێشتر لە بەر کارەساتی سروشتی وەك سەرما و سۆڵ و بوومەلەرزە یان لە بەر شەڕ و شۆڕ و ئاژاوە وڵاتەکەیان بەجێ هێشتووە و بەرەو باشوور و رۆژ ئاوا کۆچیان کردووە».

مەلا جەمیل رۆژبەیانی ئەم چیایە کە مەسعوودی باسی دەکا بە چیای دەماوەند و دەوروبەری دەزانی و دەڵێ «کاتێ کە لە کۆنگرەی تەحقیقاتی ئێرانیدا بەشداریم دەکرد، لە فەرهەنگە فارسییەکاندا ناوی چەند دێهاتێکم بەرچاو کەوت کە خەڵکەکەی لە هۆزی جاوان بوون، کاتێك سەردانی ئەو گوندانەم کرد شێوە زمانیان کرمانجی ژووروو بوو، هەر وەها لە فەرهەنگی جوغرافیای ئێراندا لە نووسینی تیمسار رەزم ئازا زانیاری زۆر لە سەر زور گوندی جاوان هەبوو کە بە بەراورد کردنی لە گەڵ قسەکانی مەسعوودیدا بۆم دەرکەوت کە ئەم چیایە ئەو باسی دەکات دەوروبەری چیای دەماوەندە».

هەر وەها کە ئامازەمان پێکرد جافەکان لە سەدەی چوارەمی کۆچیدا بە ناوبانگترین خێڵی کورد بوون جاوانەکان لەم سەردەمەدا لە گەڵ چەند هۆزێکی تردا خۆیان دەدەنە پاڵ دەوڵەتی حەسنەویە کە لە هەمەدان تا شارەزوور و خوزستان و بەغدا حوکمرانیان دەکرد. ئیبنی ئەسیر لە ئەلکامل دا دەڵێ «سەیدە خاتوونی ژنی سوڵتان فەخر و دەولەی بوەیهی پاش مردنی فەخر و دەولە و هاتنە سەرکاری مەجدە دەولەی کوڕی، کاتێك ئەبوو عەلی جەعفەری خەتیری کردە وەزیری خۆی، ئەبوو عەلی مەجدە دەولەی هان دا کە نەیەڵێت دایکی واتە سەیدە خاتوون دەستێوەردانی کاروباری حکوومەت بکات و لە سەر ئەم مەسەلەیە نێوانی دایك و کوڕ تێك دەچێت و سەیدە خاتوون شەوێك بە دزییەوە «ری» بەجێ دێڵێت و پەنا دەباتە (بەدری کوڕی حەسنەوەیە) بەدر پەنای دەدات و هێرش دەباتە سەر مەجدەولە و بە دەست بەستەیی دەیداتە دەستی سەیدە خاتوون و

سەیدە خاتوونیش زنجیری دەکات و کوڕی دووەمی واتە شەمس و دەولە لە جێی ئەو دادەتی لەو هێرشدا هۆزی جاوان و شازەنگان لە هێزە پیشەنگەکانی سوپای بەدر بوون و ئەم دەسەلاتەی بەدر جێی خۆشەویستی هۆزە کوردەکان بوو. هەر وەها چوونکە کۆچەر و مەڕ و مالات دار بوون دەیانتوانی بە ئازادی لە ناوچەکانی ژێر دەسەلاتی دەولەتی حەسنەویەدا لە نێوان کرماشان و حەلوان و خانەقین و مەندەلیدا گەرمیان و کوێستان بکەن».

هەر وەها خەلیفەکانی عەبباسی پاش ئەوەی هێرشیان کردە سەربەنی ئەسەد، کە دژی ئەوان یارمەتی فاتمیەکان و جارێکیش یارمەتی سەلجووقیەکانیان دابوو، ئەوانیان لە حللە دەرکرد و یەکێك لە جاوانیەکانیان کردە میری حللە. چوونکە جاوانیەکان لەم هێرشەدا یارمەتی بەنی عەبباسیان دابوو. جاوانیەکان نیزیکەی ١٧ ساڵ لە حللە و دەور و بەری تاکوو نیشتەجێ بوون و خاوەن دەسەلات و زەوی و زار و ماڵ و سامان بوون، دانیشتوانی شارییان زۆربەیان خوێندەوار و ئەدیب و شاعیر و مەلابوون و هەندێکیشیان لە لایەن بەنی عەبباسەوە پلە و پایەی بەرزیان پێ درابوو، کە دەتوانین لەوانە، ئەبوو فوراس حوسامەدینی جاوانی فەرماندەی هێزی تایبەتی خەلیفە لە سەردەمی ئەلناسروبیلا و ئەلموستەنیسروبیلا ناو ببەین کە ١٣ ساڵیش ئەمیر ئەلحاج واتە سەرپەرشتی حاجیانی کردوە، هەر وەها عیمادەدین ئەبوولموزەفەر محەممەدی جاوانی کوڕی ئەبوو فوراس کە لە فەرماندە بە ناوبانگەکانی دەولەتی عەبباسی و فەرماندەی سوپای حللە بووە. بەلام ئەم دەسەلات و دەست ڕۆیشتوویە بە هێرشی مەغوول دوایی پێ دێت. ساڵی ٦٥٦ کۆچی پاش هێرشی هۆلاکۆی مەغوول و دەولەتی عەبباسی هەرەس دێنی و تەواوی ئەوانەش کە سەربەدەولەتی عەباسی دەبن لەو شالاوی شەڕ و قڕانە بێ بەش نابن و جافەکانیش وەکوو ئەوان تووشی هەرای مەغول دەبن و دەکەونە سێبەر و پەراوێزی مێژوو»

کە ئەمەش یەکێك لەو هۆکارانەیە کە شەرەف خان لە مێژوو بە نرخەکەیدا باسی ئەم خێڵە ناکات چوونکە کاتێك شەرەف خان دەست دەداتە نووسینی شەرەف نامە

سەردەمی دەسەلاتداری جافەکان ماوەیەکی درێژ دوایی پێ هاتووە و لەو لاشەوە جافەکان بۆ جارێکیتر لە سەردەمی قاجار و دواساڵەکانی حوکمرانی زەندا کەمکەم بە دیار دەکەونەوە.

جاف یانی چی؟

لە فەرهەنگنامەی دێخودا جاف بە چەند مانای جیاواز هاتووە و لێکدراوەتەوە، جارێك بە وشك و دەمار گرژ جارێك بە جەفاکار و شەڕ ئەنگێز و جارێك بە سووك و جڵف، هەروەها مامۆستا عەلائەدین سوجادی لە بارەیەوە دەڵێ «بە رای من ئەم وشەیە لە وشەی «جەعفەری» عەرەبییەوە هاتووە پاشان لە کوردیدا بووە بە جاف و جافیش بووە بە «جافە» و پێدەچێ باپیرەی گەورەی جافەکان ناوی جەعفەر بووبێ».

بەڵام بێ گومان وشەی جاف لە بنەڕەتدا نە عەرەبییە و نە فارسی و نە لە ناوی کابرایەکی عەرەبی جەعفەر ناوەوە هاتووە.

کەوابوو دەبێ لە شوێنێکیتردا و بە شێوەیەکیتر بە دوای مانای ئەم وشەیەدا بگەڕێین... چوونکە بە لە بەر چاو گرتنی ئەم راستیە کە ئەبین و جاوانی کوردی کە یەکێك لە ئەسحابەکانی پێغەمبەر (د.خ) بووە بۆمان دەردەکەوێت کە وشەی «جابان» هەمان «جاوان»ە چوونکە زۆر جار لە کوردی و فارسیدا پیتەکانی «و» و «ب» لە جێی یەك دادەنرێن، وەك لە وشەکانی «ئاو»، «آب» «شەو» «شب» و هتد... هەروەها مێژووی وشەکە دەگەڕێتەوە بۆ بەر لە ئیسلام و وشەیەکی بە تەواوی کوردی و ئێرانیە.

مەلا جەمیل رۆژ بەیانی دەڵێك « بە پێ باوەڕی من ناوی عێلەکە لە بنەڕەتا «گاڤان» بووە و شێوە زمانیشیان کرمانجی ژووروو بووە بەڵگەش ئەوەیە کە ئێستاش لە هەرێمی «ئەبەرشێوی» دەوری «دەماوەند» شێوەی زمانیان هەر کرمانجی ژوورووە. لە درێژەدا دەڵێ «بەڵام دواتر لە گەڵ گۆرانی زاراوەیاندا، وشە کە دەگۆڕێ و دەبێتە گاوان و لای فارسەکانیش بووە بە «یابان» کە لێرەدا پیتی «ڤ» کە تایبەتی زاراوەی کرمانجی

ژووروه، گۆڕیێوه بە (واو) و پاشان بە (ب) کە لە زمانەکانی هیند و ئێرانیدا شتێکی ئاساییە.

بەڵام پاشان وشە کە لای عەرەبەکان بە هۆی نەبوونی پیتی «ڤـ» و «گ» بوو بە «جافان» کە ئەمەش دیسانەوە شتێکی ئاساییە، بۆ نموونە دەتوانین وشە گەلی «گەلاڵی» «جەلالی» «زەنگان»، «زەنجان» «بارزنگی»، «بەرزنجە» «گوندی شاپوور» «جندی شاپوور»، «گوڵان»، «جولان» و هتد... ناوی بەین.

عەرەبەکان پاش ئەوەی وشەکەیان کرد بە «جافان» لە بەر ئەوەی کە «جافان» ناوی دووەکی یان مثني جاف + ان بوو. هێنایان کردیان بە «جاف» و جا ئەمجارە بە مەیلی خۆیان دانیشتنە داتاشینی مانای جۆراوجۆر بۆ وشەکە.

هەر چۆن وشەی «مزگتی» ئارامیان هێناو کردیان بە «مسجد» و باب و مەسدەریان بۆ دروست کرد و بەم کارەشیان مێژوویان تووشی هەڵە و چەواشە کاری کرد.

مینورسکی و عەبباس عەزاویش ئەم بۆ چوونە بە راست دەزانن و جاوانیەکان بە پاشماوەی گاوانیەکان دەزانن.

ئێستا دێینە سەر ئەوەی کە وشەی «گاڤان» خۆی لە کوێوە هاتووە؟

بۆ وەڵام دانەوەی ئەم پرسیارە کە لێرەدا دێتە پێش دەتوانین بە پێی ئەو بەڵگە و ئاسەوارانەی کە لە بەر دەست دان دوو بیرۆکە بخەینە بەر باس و بچینە ناو کرۆکی مەسەلەکەوە.

یەکەم: هەروەها کە دەزانین پاش هاتنی ئایینە ئاسمانییەکان مرۆڤ بەردەوام بۆ لێکدانەوەی دیاردە بان سروشتیەکان پەنای بردۆتە بەر هەندێ بیر و پەرستشی چشتی جۆراوجۆر بگرە لە دار و بەرد و مانگ و خۆر و ئاژەڵ و هتد.. و جارجاریش بۆ جیاکردنەوەی خوی لە گەڵ گروپەکانی بەرانبەردا هێماگەلی جۆراو جۆری بە کار هێناوە.

بە پێی ئەو نەخش و نیگار و پەیکەرانەی لە ناو رووبارانـدا واتە «بین‌النهرین» و

تەختی جەمشیدو چیرۆکە کۆنەکەی گیلگامیشش و نەخش و نیگاری سەر ئەشکەوتەکان کە کۆنترین شوێن پەنجەی مرۆڤن لە سەر سروشت بۆمان دەردەکەوێ کە «گا» کە بە فارسی «گاو» پێ دەڵێن ڕێز و حورمەتێکی زۆری بووە و وێنەی گای باڵداریان ئاژەڵێکی نیوە مرۆڤ و نیوە گا ئەوە دەسەلمێنێ کە گا - لانی کەم هێما و تۆتەمی دانیشتوانی ئەم ناوچەیە بووە تا ئەو جێیە کە لە بەر دەرکی قەسرەکانی بەجێ ماودا بۆ پیرۆزی و پاراستنیان لە دیارەگەلی ترسێنەری وەك زەوی لەرزە و لافاو بەلای جۆراوجۆر پەیکەری گایان داناوە، لە لایەکی ترەوە گا بە هەڵگری جیهان ناسراوە، خەڵك لە سەر ئەو باوەڕە بوون کە دونیا لە سەر شاخی گا ڕاگیراوە.

هەر وەها لە ئاوێستا دا باسی ئاینێك بە ناوی «گاڤ» یان «گاڤی» دەکرێ. کە ڕۆڵی گا لـە سـەر ئـەم ئـایین و هـزرە روون دەکاتـەوە مێژینـەی بـوونی بایـەخی «گـا» لـە ئەندیشەوئایینەکۆنەکانی ئێراندا شتێکی ئاشکرا و حاشا هەڵنەگرە. زەردەشـت لـە بـارام یەشتدا، «یەشتی جەنگ» باس لە پیرۆزی «گا» و بایەخ بۆ دانـانی دەکـات. لـە دینکـرت (کتێبی (حەوت بەشی ٢) و هەر وەها گوڵبژێرەکانی زار ئەسپەرم دا(بەشـی ١٢) چـیرۆکێك لە بارەی «گا»وە هاتووە کە دەری دەخات. «گا» لە ئەندیشەی ئێرانی بەر لە زەردەشت دا چ پلە و بایەخێکی هەبووە. کورتەی چیرۆکە کە بەم شێوەیە یەکە «هورمـەزد»گایـەکی خولقاند کە تایبەتمەندییەکی سەیری هـەبوو، بـە جۆرێـك کـە هـەرکات نـاکۆکی دەکەوتـە نێوان ئێرانییەکان و توورانیەکان لە سەر مەسـەلەی سنوورەکانیانەوە، ئـەم «گـا»یـە بـە سمکۆڵ کردنی شوێنی ڕاستەقینەی سنوورەکان ناکۆکییەکەی لە ناو دەبرد، کەیکاوس لە بەر تەماکاری و فرەخوازی هاتە سەر ئەوەی کە ئەم «گا»یە ئەیکوژێت چونکە دەیویسـت بەشێك لە توووران زەمین داگیر بکات و بیخاتە ژێر دەسەڵاتی خۆیەوە و لەو کـارەدا «گـا» کە ببوە لەمپەڕ و نەیدەهێشت ئـەم کـارە سـەر بگرێـت. بـەڵام بـە وتـەی دینکـرت تـاوانی کوشتنی ئەم گایە دەدرێتە پاڵ توورانیەکان چونکە داوەری و ناوبژی ئـەو گایـە بـەردەوام دژی خواست و ئارەزووی ئەوان بوو. بۆیە بە جادویەك گیان و لەشی کەیکاوسـیان ئـالودە کرد و هانیان دا بۆ کوشتنی «گا» کەیکاوس فەرمانی دا بە پاڵەوانێك بە ناوی (سریت) کـە

گاکه بکوژێت بەڵام کاتێك سریت کە گاکە بکوژێت بەڵام کاتێك سریت بۆ ئەم مەبەستە لە گاکە نیزیك بووەوە، گاکە بە زمانی ئینسان هاتە گۆ و گوتی ئەگەر ئەم کارە بکەیت و من بکوژین تووشی بەڵا و سەرزەنشتی ویژدان دەبیو پێغەمبەری ئایندە زەردەشت بە خراپە ناوت دەبات. سریت گەڕایەوە لای کەیکاوس و باسەکەی بۆ گێڕاوە بەڵام کەیکاوس پێی لە سەر کوشتنی داگرت و سریت گاکەی کوشت. بەڵام پاش ماوەیەك پەشیمان بووەوە داوای لە کەیکاوس کرد کە بیکوژێ دەنا ئەم ئەو دەکوژێ کەیکاوسیش پێی وت بڕۆ دارستانێك، لەوێدا جادوگەرێ لە شێوەی دێڵە سەگێکدا دەبینی کە دەتکوژێ، سریت چووە دارستانەکە و سەگەکەی لێ پەیدا بوو. لە گەڵیدا بەشەڕهات لە ناکاو سەگەکە بوو بە دوان، لە گەڵ هەرزەربەتێکی سریت دا سەگەکان دوو بەرابەر دەبوون تا ئەوەی بوونە هەزار سەگ و سریتیان لە پێ خست و کوشتیان).

لە ئەندیشەی خەڵکی زاگرۆسدا هێشتا ئەم حورمەت و پیرۆزییەی گا بەڵام بە شێوە گەلێکیتر پارێزراوە گا لە گەڵ مانگ و باران کۆنترین لە ناسراوترین ئوستوورەکان و بنەماکانی ئەندێشەی خەڵکی زاگرۆسە.

هەڵبەت نابێ لە بیر بکەنی کە گایە کێك لە هێما هەر گرینکەکانی ئایینی میترائیسم یا میهر پەرەستیەکە بە رای مێژوو نووسان ئەگەر مەسیحیەت سەری هەڵ نەدابایە هەمووی جیهان دەگرتەوە. هەر وەها کە پێشتر گوتمان لە ئاوێستادا باسی ئاینێك بە ناوی «گاڤ» یان «گاڤی» کراوە کە بە هاتنی زەردەشت ئەم ئایینە پاشەکشێ دەکات و هەندێ رەز و ریشەی ئەم ئایینە دەبەنەوە بۆ سەردەمی گووتیەکان و بەم پێیە جافەکان دەبەنەوە سەر دانیشتوانی کۆنی زاگرۆس.

بیرۆکەی دووەم کە رای خۆمە

پێی لە سەر ئەوە دادەگرێ کە جافەکان بەشێکن لەو خێڵە ئارییایە کۆچەرانەی کە پاش هاتنیان بۆ باشووری ئاسیا و هیند و ئێران لەبەر ئەوەی کە کاریان بەخێو کردنی مەڕ وماڵات بە تایبەت ئاژەڵی گەورەپێ، واتە گا و مانگا بووە وە بە شوێن لەوەڕگەی تازەدا روویان لە ناوچەکانی دەماوەند و زاگرۆس و دواتر لە زاگرۆس و ئەو شوێنەی کە

ئەمڕۆ کوردستان پێ دەوترێ گیرساونەتەوە لە بەر ئەوەی کە کاری سەرەکییان بەخێو کردنی گا و مانگا بوو بە گاوانیە ناویان دەکرد وە پێدەچێ بە لە بەرچاو گرتنی ئەم باسانە کە پێشتر لە بارەی جافەکانەوە لە سەردەمی دەوڵەتی حەسنەویەدا کرا ئەم رایە لە حەقیقەتەوە نزیکتر بێت. لێرەدا با لە بیرمان نەچێ کە ناوی بەشێك لە جافەکان شوانکارەیە کە پێدەچێ ئەم ناوەیان پاش گیرسانەوە لە زاگرۆس پێدرابێ، یان خۆیان خێڵێکی سەر بە خۆی کورد بوو بن بەڵام ئەوەی کە ئەمڕۆ هەیە ئەوەیە کە شوانکارە بە یەکێك لە لقەکانی جاف دەژمێردرێ.

«گا» لای گاوانیەکان و سەرجەم هۆزە ئارياييەکان رێز و حورمەتێکی تایبەتی هەبووە و لە چاو ئاژەڵی وردە پێدا واتە مەڕ و بزن زۆرتر بایەخی دراوەتێ و ئەم رەوتە تا هەنووکەش دەبیندرێ. چوونکە «گا» بە گشتی نەك هەر شێوەکەی بۆ خواردەمەنی کەڵکی لێ وەرگیراوە، بەڵکوو لە کشت و کاڵ و گێرە و کێشە و باربردنیشدا کەڵکی لێ وەرگیراوە و لە لایەکی تریشەوە بەخێو کردنی لە مەڕ و ماڵاتی ورد ئاسان تر بووە و توانایشی لە بەرانبەر سەرما و گەرما و کەم ئاویشدا لە سەرەوە بووە.

تەنانەت دەتوانین بڵێین نەخواردنی گۆشتی «گا» لای هەندێ لە تیرەکانی جاف دەگەڕێیەوە بۆ پێکەو رۆڵی «گا» لە ژیانی مرۆڤدا.

ئێستا بە لەبەر چاوگرتنی هەر دوو بیرۆکە کە دەتوانین بڵێین سەرەرای هەندێ جیاوازی کە لەم بیرۆکانەدا هەیە شتێك کە لە هەر دوو بیرۆکەدا ئاشکرایە ئەوەیە کە بە هەر دوو بارەکەدا بۆمان دەردەکەوێت کە گاج پێگەوە بایەخێکی لە ژیانی مادی و مەعنەوی مرۆڤی سەردەمە کۆنەکاندا هەبووە.

هەر وەها بە بیر کردنەوە لە ئەوەی کە کام لەم بیرۆکانە دروستە ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە کە وشەی جاف لە رووی رەچەڵەك ناسییەوە فرِی بە سەر ئەو مانا گەلەوە کە بۆی کراوە نییەو وشەیەکی رەسەنی کوردییە کە هەر چەند بە درێژایی زەمان گۆڕانی بە سەردا هاتووە بەڵام تۆزی زەمان نەیتوانیوە مانای راستەقینەی دابپۆشێ ئێستاکە بۆمان

روون کرایەوە مانای وشەی جاف لە کویوە هاتووە دەگەڕێینەوە سەر پەیوەندی وشەی «جاف» بە «جوانڕۆوە».

مەلا جەمیل ڕۆژ بەیانی لە درێژەی وتەکانیدا دەڵێ: «جافەکان پاش کۆچ کردنیان لە دەماوەند و دەوروبەری سەرەتا لەو ناوچانە گیرساونەتەوە کە پاشتر بە ناوی ئەوانەوە بە (جاوان + ڕۆ) ناوبانگ دەردەکا، کە ئەم ناوچەیە دەکاتە ئەم بەر و ئەو بەری رووباری سیروان و لقێکی سیروان بە ناوی ئەوانەوە ناو دەنرێ کە بە رای من هیچ دوور نیە ئەم لقە دەتوانی چۆمی ژاوەڕۆ یان گاوەڕۆ بێت) هۆی پەسەند کردنی ئەم ناوچەیە بۆ نیشتەجێ بوون دەگەڕێتەوە بۆ سروشتی شاخاوی و بوونی لەوەڕگە گەلی زۆر بۆ ئاژەڵداری کە پێشەی سەرەکی جافەکان بووە، پاشان ناوی ناوچە کە لە ڕەوتی مێژوودا گۆڕانی بە سەردا دێت و دەبێتە جوانڕۆ.»

بە لە بەرچاوگرتنی قسەکانی ڕۆژبەیانی کە دەڵێ یەکێك لە لقەکانی سیروان بە ناوی ئەوانەوە ناو دەنرێ و دیسانەوە ئاماژە بە دەور و بەری پاوەی ئێستا دەکا دەتوانین بڵێین ئەم شارە کە ئێستا جوانڕۆی پێ دەڵێن کاتێك ئاوەدان کراوەتەوە کە جافەکان جاری دووەم کە دێنەوە کوردوستان و عێراق بەجێ دێڵن وە ئەو شوێنەی کە یەکەم جار بە جاوان ڕۆ ناونراوە شوێنێکی تر بووە کە پێدەچێ و هیچ دووریش نیە کە ناوچەی ژاوەڕۆ یان گاوەڕۆ بێت، دەبێ ئەوەش لە بەر چاو بگرین لە سەردەمێکدا میرانی جاف تا ناوچەی ڕەزاوی سەر بە مریوان حوکمرانیان کردووە، کە بەم پێیە ناوچەکانی ژاوەڕۆ و گاوەڕۆش دەگرێتەوە ئەمە لە لایەکەوە، لە لایەکی تریشەوە وشەکانی ژاوەڕۆ و گاوەڕۆ لە گەڵ وشەی گاوان ڕۆ و جاوان ڕۆ چ لە باری مانا و چ باری نووسینەوە زۆر لە یەك نیزیکن تا ڕادەیەك کە دەتوانین بە یەك وشەیان دابنێین. مەسەلەیەکی تریش کە هەیە ئەوەیە کە ئەم شارەی کە ئێستا جوانڕۆی پێدەڵێن ناوی ڕاستەقینەی قەڵای جوانڕۆیە تەنانەت زۆرتر بە قەڵا دەناسرێ و ئەمە ئەوەمان بۆ دەسەلمێنێ کە ئەم جوانڕۆیە لە یەکەم هاتنی جافەکان لە دەماوەند بۆ ئەم ناوچە ئاوەدان نەکراوەتەوە بەڵکوو جافەکان ئەم

شارەیان دوای گەڕانەوەیان لە عێراق بە یادی جوانڕۆ یان جاوان ڕۆی یەکەمەوە ناوەدان کردۆتەوە و ئەمە لە گەڵ ئەو بیرۆکەیەدا کە ئالانی و هەڵانی بە یەک شت دەزانێ و ئەم ناوچە بە ئالانی دادەنێ یەک دەگرێتەوە.

پەراوێزەکان:

١. عێلی جاوان – دوکتور موستەفا جەواد – لاپەڕەی ١٥
٢. ئاوێستای نەورۆز – عەبدولخالق سەرسام – لاپەڕەی ١٢
٣. عێلی جاوان – لاپەڕەی ٦
٤. هەمان سەرچاوە – لاپەڕەی ٦
٥. هەمان سەرچاوە – لاپەڕەی ٧
٦. هەمان سەرچاوە – لاپەڕەی ٨٧
٧. مێژووی ئەدەبی کوردی – عەلائەدین سەجادی – لاپەڕەی ٤٧٢ – ٤٦٩
٨. عێلی جاوان – لاپەڕەی ١٠
٩. یادداشتهایی پیرامون مهرپرستی در کردستان – کامل صفریان صفحات ۲۹ الی ۳۸
١٠. ئاوێستای نەورۆز – لاپەڕەی ٧٨
١١. عێلی جاوان – لاپەڕەی ٧

منابع:

١. عێلی جاوان – دوکتور مستەفا جەواد – وەرگێڕ بۆ کوردی مەلا جەمیل ڕۆژبەیانی - سەردەم - سلێمانی
٢. ئاوێستای نەورۆز – عەبدولخالق سەرسام
٣. مێژووی ئەدەبی کوردی – عەلائەدین سەجادی – چاپخانە: معارف – بغداد ١٩٥٢
٤. شەرەفنامە – شرفخان بن شمس‌الدین بدلیسی – بە اهتمام ولادیمیر ویلیامینوف زرنوف - تهران – اساطیری
٥. کرد و پیوستگی نژادی
٦. کرد و کردستان – واسیلی نیکیتین – ترجمه محمد قازی – نشر روایت – تهران ۱۳۷۸
٧. فرهنگنامە دهخدا

ایل جاف

اردشیر کشاورز

ایل بزرگ جاف

از بزرگ ایلات کشور و غرب ایران و منطقه‌ی کردستان در طول‌تاریخ از عهد باستان تا ادوار اسلامی و اینک نیز همچنان یکی نیز بزرگ - ایل‌جاف بوده است این بزرگ - ایل پس از طی تعالی و فرودهای بسیار تاریخی و جغرافیایی و در کلیت امر جغرافیای تاریخی سرافراز و پیروز از بوته‌ی‌آزمایشات تاریخی بیرون آمد.

طوایف متعدد آن در حال حاضر در زیستگاه هایی چون شهرستان‌های‌جوانرود، روانسر، پاوه (اورامان) کرمانشاه، دالاهو در ایران و درآن طرف‌سیروان در مناطقی چون کلار، سلیمانیه، چمچمال، درکردستان شمالی‌ساکت هستند در این مقال بر آن هستیم به صورت مجمل وضعیت این بزرگ‌ایل‌را در مسیر تاریخ پی کاو باشیم.

مسعودی درکتاب خود در فصل ذکر صحرانشینان پیرامون نسب کردان‌می‌نویسد:

(یک طایف کرد به نام شوهجان که در قلمرو مابین کوفه و بصره به‌سرزمین دینور و همدان به سر می‌برند و طایفه جردان و هلبانیه، سراه، شادنجان، لزبه، مادنجان، مزدکان، بارسان، خالیه، جابارقیه، جاوانیه‌ومستکان که در ولایت جبال به سر می‌برند و دیالمه که در شامند[۱]).

توضیحی که بر این نوشته ضروری می‌نماید این که منظور از قلمرو مابین‌کوفه و بصره به نحویکه درمتن مطلب نقل شده نیز آمده همان سرزمین‌باستانی و کهن دینور است که اعراب ماه الکوفه می‌گفتند و همچنین نهاوند که‌ماه البصره گفته میشد و ماه در فرهنگ عربیه معنی شهرستان بود و جمع آن‌را ماهان می‌گفتند[۲] و لذا یکی از طوایف کرد که مسعودی در محدوده‌ی ولایت‌جبال یا مملکت کردستان از آن نام برده است. در زمان نگارش کتاب مروج‌الذهب یعنی سال ۳۳۰ (سیصد و سی) اوایل قرن چهارم هجری قمری طایفه‌کرد جاوانیه بوده است که در عصر ایران باستان و اعصار خلافت خلفای راشدین، اموی و عباسیان به همان نام اصلی جاوانیه شناخته می‌شده‌اند و امابه تدریج تطور لغوی در سیر زمان نام عشیره‌ی بزرگ جاوانیه را به جاف‌تبدیل کرد.

روانشاد دکتر کریم سنجابی در تحشیه‌ای که به تحریر مجدد خاطرات‌عمویش علی اکبرخان سردار مقتدر سنجابی ذیل لهجه‌ی جافی آورده‌است در بند یک زیرنویس صفحه ۱۵ می‌نویسد:

(برطبق تحقیقی که اخیراً آقای دکتر حسین بیگ جافی در رساله دکتری‌خود در دانشکده ادبیات تهران به عمل آورده ممکن است این کلمه از واژه‌جاو باشد که جوانرود با جوانیرود نیز نمونه آن است.[۳] و اما آنچه مسعودی از آن دم زدن و مقصود همان ولایت جبال بوده و در زمان‌سلسله امرای کرد برزیکانی یعنی حسنویه‌ی کرد محدوده‌ای از خوزستان، لرستان، الشتر، کرمانشاهان تا شهر زور را در بر می‌گرفته ومقر آن قلعه‌ی سرماج هرسین و دینور بوده است بدلیسی در تاریخ خود پیرامون حکام دینور و شهره زول (شهر زور) که به حسنویه مشهور بوده‌اند می‌نویسد:

بدر بسر حسنویه چنان عظیم‌الشان بود که از جانب دیوان بغداد لقب ناصرالدوله گرفت و او را از دینور تا اهواز و خوزستان و بروجرد و اسدآباد و نهاوند از قلاع و جبال و سنجاری آنجا را در تصرف داشت[۴].

لذا بخشی از این محدوده یعنی منطقه‌ی جوانرود و ماورایی ازکردستان، سقز، بانه، مریوان و زیست بوم اصلی بزرگ ایل جاف بوده که منسوب به سردار کرد ایرانی جاوان، جابان و چاپان

است. جابان در تهاجم‌اعراب به سرزمین‌های ایرانی عصر ساسانی یعنی نواحی تیسفون، سلوکیه، ماحوزا یا مداین، عراق امروزین رخدادهای سال سیزدهم و چهاردهم هجری قمری به زمان خلیفه دوم نقش بارزی در کنار دیگر سرداران دلیر ایرانی از خود بروز داد به نحوی که به نقل از این اثر می‌خوانیم:

(جابان در جنگ تمارق حاضر بود و به مقابله‌ی ابوعبیده‌ی جراح شتافت، جابان برد و بال چپ و راست سپاهش (جشن ماه و مردان سیاه) رابرگماشت دو ارتش در نمارق درگیرجنگی هراسناک شدند خدا مردم ایران را شکست داد؟ و جابان به اسیری افتاد او را مطین فضه عمیمی اسیر کرد مردان شاه نیز گرفتار شد جابان مظر را بوعده دو برده‌ی بی موی تجربه دیده و مواعید دیگر فریفت و از مظر امان گرفت و رها شد. اما مجدداً گرفتار شده او را به نزد ابو عبیده بردند و گفتند او جابان است و می‌بایدش‌کشت، اما ابوعبیده گفت من از خدا می‌ترسیم او را بکشم زیرا مردی مسلمان به او امان داده و مسلمانان به سان یک پیکر یگانه‌اند[۵].

این اثیر ذیل مبحث الیس کهتر ادامه داده است:

جابان و مردان شاه در کنار ابروبسته (سردار دیگر ایرانی) در جلگه الیس‌حضور داشته، در این جنگ که نبرد و لجه هم گفته شده هر دو اسیر وکشته شدند[۶]. در حالیکه این نوشته خلاف قولی است که از ابن اثیر دربیان رخدادهای سال چهاردهم هجری در قادسیه آمده چرا که در نبرد قادسیه جابان را در کنار رستم فرخ زاد سپهسالار کل قشون ایران می‌بینیم و از همان مدرک می‌خوانیم:

(جابان در قنطره با رستم دیدار کرد، هر دو اخترشناس بودند جابان دردِ دل کردن آغاز نهاد وگفت آیا آن چه را من می‌بینم نمی‌بینی و رستم به وی‌گفت، مرا خود با خشاش و لگام به پیش می‌رانند و ازفرمان برداری چاره‌ای‌نمی‌بینم)[۷].

منظور رستم این بوده است که خود راضی به جنگ نبود و به اصراریزدگرد که اگر توبه جنگ تازیان نروی خود خواهم رفت عازم قادسیه شدو آینده ثابت کرد که تدبیر رستم درست بود چرا که او به جهت مقابله‌ی اعراب اندیشه‌ی دیگر داشت و نیز طبری در تاریخ خود فصل حوادث سال دوازدهم و سیزدهم آنجا که سخن از آلیس که در دل فرات بود می‌نویسد:

(چون گروهی از مردم ایران در الیس جمع شدند و به قصد جنگ گروه‌گروه به اردوگاه‌های

جنگی پیوستند که از جمله آنان جابان بود که به سفارش بهمن می‌بایست شتاب میکرد و اما با دشمن نمی‌جنگید تا سردارایرانی برسد، مگر در صورت حمله دشمن و اما ایرانیان علیرغم توصیه‌ی‌جابان روی به سفر نهاده و از جنگ غافل شدند. خالد بیامد و فتح کرد و هفتاد هزار کس کشته شد، اما به جابان مضرتی نرسید.

طبری ذیل مبحث خبر نمارق ادامه می‌دهد:

رستم به دهقانان سواد نامه نوشت بر مسلمانان بشورید و در هر روستا مردی را نهاد که مردم آنها را بشورانند، جابان را سوی به قبادپایین فرستاد وبسیار کس از شورشیان برجابان فراهم آمدند که سپهسالار آنان شد و در ناحیه فرات بادقلی بشورید[۸] و بقیه مطالب همان است که ابن اثیر آورده است و شرح آن رفت، و باز هم طبری ذیل‌مبحث خبر الیس کوچک می‌نویسد:

(ابوجعفر گوید در روایت عطیه چنین آمده که جابان و مردان شاه‌بیامدند و راه را بستند و در انتظار پراکندگی مسلمانان بودند و از قضیه‌ی اختلاف فارسیان که پیش ذوالحاجب آمده بود بی‌خبر بودند و چون پارسیان پراکنده شدند و ذوالحاجب از دنبال آنها برفت و مثنی از کارجابان و مردان شاه خبر یافت، عاصم بن عمرو را بر سپاه گماشت و باجمعی سوار آهنگ آنها کرد که پنداشتند به فرار می‌رود و راه او را بگرفتند و هر دو اسیر شدند و مردم الیس به همراهانشان تاختند و همه را اسیر کردند و پیش مثنی آورند که به همین سبب به آنها پیمان حمایت داد و جابان و مردان شاه (به قولی برادر جابان بوده است) را به پیش آورد وگفت شما امیر ما را فریب دادید و دروغ گفتید و تحریک کردید و گردن آنهارا زد و گردن اسیران را نیز زد[۹]...

طوایف بزرگ - ایل جاف - پیش از معرفی طوایف بزرگ - ایل جاف، مشتمل بر جاف جوانرود، جاف مرادی یا جاف عراق و جاف گوران ضرورت این توضیح الزامی است، تا خاتمه‌ی سه دوره حاکمیت بزرگان اردلان بر کردستان یعنی ادوار اول - دوم و سوم که آغاز دوره‌ی اول از ۵۹۴ تا ۹۹۶ هجری قمری - دوره‌ی دوم مقطع زمانی سال‌های ۹۹۶ تا ۱۲۱۴هجری قمری و دوره سوم که آخرین والیان اردلان بر کردستان حکم رانده‌اند از ۱۲۱۴ تا ۱۲۸۴ هجری قمری که حاکمیت شاهزاده فرهاد میرزای معتمدالدوله عموی ناصرالدین شاه به حکومت خاندان اردلان خاتمه داد. به مدت ۶۹۰ سال ولایت کردستان با طوایف عشایری آن ازجمله جاف بزرگ و سپس بخشی از جاف بزرگ یعنی جاف جوانرود و تحت حاکمیت والیان اردلان بودند و از اواسط عصر

نادری است که نام‌بزرگان جاف جوانرودی در میان سران صاحب نام اعصار بعدی و بویژه‌عصر زندیه در مکتوبات، فرامین، مناشیر و آثار تاریخی به چشم می‌خوردو از آن جمله به نقش بارز اولاد سید احمد بیگ جاف با القاب کلی وکیل یا وکیل جوانرود برمی خوریم[۱۰].

فخرالکتاب در تالیف خود در چند جا از محمد رشید بیگ وکیل در زمان جعفرخان زند نام برده و می‌نویسد.

(محمد رشید بیگ وکیل مدت یک سال در ملازمت والی بغداد به سر برده و...)[۱۱] و بر این اساس در خاطرات سردار مقتدر سنجبی می‌خوانیم.

ایل جوانرود به چند شعبه تقسیم شده است:

دسته یا شعبه وکیل که اکنون قریب یک هزار و دویست خانوار است. رییس طایفه جوانرود را وکیل می‌گویند. وکالت از قدیم الایام یکی ازمناصب دستگاه والیان کردستان بوده معنی آن تقریباً این است که از طرف طوایف به او وکالت داده شده است تا در محضر والی نماینده آنها باشند و یا برعکس از طرف والی این مقام به او تفویض گردیده که در حدود وکالت بر آن طوایف ریاست کند، مردم جوانرود آزاده، شجاع، بلند نظر، فعال و کاسب هستند و خوی توحش و دزدی ندارند[۱۲].

مرحوم آیت‌الله شیخ محمدمردوخ در تألیف خود در معرفی بزرگ ایل جاف نوشته است:

جاف قریب دوازده هزار خانوار هستند، محل دائمی آنها لوای سلیمانی است در زمستان از بانی خیلان تا حدود قزل رباط می‌روند. در بهارهم به شهر زور و نواحی سنه می‌آیند. این طایفه دو شعبه‌اند جاف‌مرادی، جاف جوانرود، یا می‌گوییم جاف عراق و جاف ایران، شعبه اول یعنی جاف عراق ۳۲ تیره‌اند از این قرار: رخزادی، گلالی، ترخانی، شاتری، هارونی، کماله، عمله، بداقی، سگانی یا صیدانی، میکائیلی، سماعیل عزیزی، شیخ اسماعیلی، صوفی وند، نورولی، شوان، شیخ بزینی، تلانی، جافه، رشکه، غواره، بی سری، قویله، پرخی، چوچانی، حسنی، رشوبوری، باشکی، مرادی، یوسوجانی، یزدان بخشی، پشت ماله، یارویسی، عیسایی،شرف بیانی) [۱۳].

شعبه دوم هم یعنی جاف ایران ۱۵ تیره‌اند از این قرار: قبادی، باوه جانی، ولدبیگی، ایناخی، امامی، ده تویی، تایشه‌ای، تاوگوزی، کلاشی، مامداربگی، قادر ویسی، نی ریژی، میره بیگی، دله

تازه‌ای، دارواشی[۱۴].

بهمن کریمی در تألیف خود ذیل معرفی ایل جاف می‌نویسد:

(ایل عمده‌ای که نصف از سال را به ایران ییلاق و نصف دیگر را به خاک عراق قشلاق می‌نماید ایل جاف است که تعداد آنها زیاد و صاحب سلطه و نفوذ هستند به قسمتی که بعضی از ایلات سرحدی از قبیل تیلکویی‌ها برای آن که از اجحافات سایرین محفوظ باشند خود را جزو آنها نموده و ییلاق و قشلاق می‌نمایند، ایل جاف عموماً مسلح و ایاب و ذهاب آنها هر یک ۱۵ روز الی یک ماه به طول می‌انجامد، اسامی شعب و طوایف ایل حاف، طایفه میکائیلی ۸۰۰ خانوار، طایفه شاطری ۶۰۰ خانوار، طایفه گلالی ۵۰۰ خانوار تا ۶۰۰ خانوار، طایفه هارونی ۴۰۰ الی ۵۰۰ خانوار، طایفه تیرخانی‌و صوفی وند ۴۰۰ خانوار، طایفه رخ زادی ۴۰۰ خانوار، طایفه خورده شاطر ۳۵۰ خانوار، طایفه شیخ اسمعیل ۱۵۰ الی ۱۶۰ خانوار، طایفه چوچانی ۱۵۰ خانوار و طوایف جزء چون عمله، باشوکی، نوروانی، بی‌سری، بداغی و[۱۵]...

ذکر طوایف جاف بزرگ و برآورد جمعیت خانواری آن توسط بهمن کریمی تا حد ۴۰۰۰ خانوار مقرون به واقعیت و صحت نبوده و به نظر می‌رسد ذکر این طوایف در کلیت آن مشتمل بر جاف جوانرود و جاف گوران نبوده و تنها به ذکر نام طوایف جاف مرادی یا جاف عراق بسنده شده است. زمانی این نظریه به حقیقت گرایش و نزدیک می‌گردد که در بیان محل اسکان این طوایف صرفاً نام مناطق تابعه‌ی کردستان اردلان یا کردستان ایران را می‌خوانیم و نامی از جوانرود به چشم نمی‌آید و بر این اساس ذیل مباحث بعدی مندرج در کتاب چون اردلان غیر از طوایف کرد ساکن کردستان به نام طوایفی دیگر بر می‌خوریم که زیست بوم آنان منطقه جوانرود و روانسر آمده است از جمله:

۱ - **ایناقی:** به تعداد پنجاه خانوار ساکن در بلوک جوانرود که از ایل جاف جدا می‌شود و به اسم اعلی جد خود ایناق معروف گشته است.

۲ - **ایل روته:** ساکن در کناب آب سیروان بین جوانرود، تابع ایناقی

۳ - **رحمان بگی:** با چهار شعبه مصطفایی، دورویی، بیاتی، بی سری منتسب به ایل جاف قشلاقات روانسر و...

۴ - **امامی:** این طایفه جزء طایفه یزدان بخشی بوده هنگامی که یزدان بخشی به خاک عراق

فرار می‌نمایند این قسمت در جوانرود اقامت کرده و جزء ایل جاف جوانرود محسوب می‌شود، عمده آنها بالغ بر ۷۰۰ خانوار است.

۵ - **باباجانی:** جزء ایل جاف محسوب ییلاقات جوانرود.

۶ - **شعبه قبادی:** ۸۰۰ خانوار، نویسنده شعبه قبادی را جزء باباجانی‌نوشته و دچار لغزش شده چرا که سه طایفه‌ی ولدبیگی، قبادی، باباجانی،تحت عنوان ثلاث شناخته می‌شوند.

۷ - **تایجوزی:** از سادات پیر خضری ساکن در بلک از محال جوانرود (تایجوزی یا تاوگوزی از عشایر جاف بزرگ بخشی از آنان در عراق و بخشی در خاک جوانرود در ایران هستند) شاعر بزرگ کرد مرحوم ملاعبدالرحیم تایجوزی مولوی کرد منسوب به این طایفه است.

۸ - **زردویی:** مخفف زردویی، این طایفه به چهار شعبه تقسیم می‌شود ساتیاری، کوان کرند، روانی، شاه قبادی از طایفه‌ی زردویی، یک هزار خانوار به شهر زور انتقال نموده و ۲۰۰۰ خانوار در محل فیض‌آباد کرمانشاهان به تجارت اشتغال دارند. ۵۰ خانوار در خاک جوانرود ساکن هستند (زردویی یکی از تیره‌های معتبر و مهم طایفه رستم بیگی است که منحصراً جوانرودی خوانده می‌شوند).

۹ - **قشه‌ای:** این طایفه از اهالی جوانرود بوده و نزدیک پنجاه خانوار در این خاک سکونت دارند.

۱۰ - **کشکی:** در روانسر علف‌چر و زراعت دارند.

۱۱ - **کلاشی:** در قلعه جوانرود و دیگر نقاط به سر می‌برند.

۱۲ - **کوکویی:** نزدیک ۳۰ خانوار در جوانرود باقی مانده‌اند.

۱۳- **مصطفی‌بگی:** این طایفه جزو قبادی و بیش از ۳۰ خانوار در خاک جوانرود اقامت دارند.

۱۴ - **ولدبیگی:** عده‌ی آنها زیاد بوده و تقلیل یافته، ایل جاف از آنها تبعیت می‌نمود و طایفه جاف طایشه از ولدبیگی جدا می‌شود[۱۶].

به هر حال عشیره‌ی بزرگ جاف در طول تاریخ در صحنه‌ها وکارزارهای سیاسی و نظامی در زیست بوم خود منطقه جوانرود قوی وملموس داشته تا موضوع انشعاب در این بزرگ - ایل حادث می‌گردد و لذابخشی به آن طرف سیروان کوچ کرده و بخش دیگر به ایل گوران و طایفه گوران

قلعه زنجیری می‌پیوندند (ت - فیروزان) درباره‌ی ترکیب و سازمان ایلات و عشایر ایران ذیل مبحث کرد پیرامون ایل جاف می‌نویسد:

(کرمانشاه از مناطق مهم کردنشین ایران می‌باشد، هنگامی که اتحادیه‌ی‌جاف هنوز یگانگی خود را از دست نداده بود، حدود چهل هزار خانوار را دربرمی‌گرفت، از این ایل امروزه طوایف پراکنده‌ای به جا مانده که در کرمانشاه زندگی می‌کنند و در جوانرود زندگی می‌نمایند از آن جمله اول‌ایل جوانرودی است که عمدتاً شامل طایفه‌ی رستم بیگی است که درجوانرود سکونت دارند، ایل ثلاث شامل طوایف قبادی، ولدبیگی وباباجانی نیز از همین اتحادیه به جای مانده‌اند[۱۷].

البته اطلاعات مکتسبه‌ی ت، فیروزان پیرامون شناخت بزرگ ایل جاف وجاف جوانرود کافی نبوده و نویسنده دچار لغزش است، از جمله این که فاقد شناسایی تعرفه‌ی ساختاری عشایری است، چرا که هیچ یک از طوایف‌رستم بیگی، قبادی، ولدبیگی و باباجانی به تنهایی ایل نیستند بلکه وابستگی تام و تمام به ایل و جاف جوانرود داشته و دارند و این لغزش و اشتباه ارائه تنها (ت. فیروزان) بلکه کسان دیگری از همین آب و خاک که داعیه‌ی طاووس عیلین بودند دارند مرتکب شده در نهایت طایف را ایل و تیره را طایفه می‌دانند در مورد طایفه‌ی رستم بیگی، ولدبیگی، باباجانی، منوچهری، ایناقی و جاف مرادی‌یا جاف عراق و بزرگان آنان که تحت عنوان بیگ زادگان از دیرباز تاریخ و تا اکنون در عرصه‌ی حیات این مرز و بوم حضوری قوی و تعیین کننده داشته‌اند بایستی به مدلول شجره‌ی مکتوبی مراجعه کرد که در تاریخ ۱۱۳۱ هجری قمری تنظیم و به تایید و مهر بزرگان، صلحا و موثقین زمان‌رسیده است این شجره در برگیرنده‌ی اسامی مبارکی از نام فخرالعالمین‌خاتم النبیین، حضرت پیامبر گرامی حضرت محمد مصطفی (ص) حضرت فاطمه زهرا (س) و تا امام یازدهم علیه‌السلام است که در رده‌ی چهل و یکم‌به سید ایناق و چهل و دوم به سید علی ختم می‌گردد و ردیف چهل و سوم‌که با نام سید احمد بیگ جاف شروع می‌شود.

اسامی خاصی چون جوانرود، باباجانی، ولدبیگی و طوایف منوچهری‌که همچنان از نسل سید احمد بیگ جاف بوده و ایناقی و مردمان طوایف‌جاف عراق یا جاف مرادی در این شجره به چشم می‌خورد بزرگان مردمان طوایفی که بر شمرده شد از زمان سید احمد بیگ فرزند سید علی فرزند سید ایناق با عنوان بیگ زادگان رستم بیگی و دیگر طوایف شناخته می‌شوند. با توجه به این که جوانرود نام منطقه و زیست بوم ایل جاف جوانرود شناخته شده طایفه‌ی رستم بیگی که اولاد

رستم بیگ وکیل هستند به همان نحوکه پیش‌تر گفته شده منحصراً جوانرودی خوانده می‌شوند که در شجره‌ی مکتوب مورد بحث ردیف دهم به طاهر بیگ البته در یک خاندان ختم شده‌است[۱۸].

و اما اولاد و اعقاب مابقی پدران و خاندان‌ها تا کنون و همچنان در جوانرودو منطقه حضوری چشم گیر داشته که از میان آنان در تاریخ معاصر ومقطع انقلاب مشروطیت سردار بزرگ مشروطیت می‌توان به مرحوم عبدالکریم بیگ وکیل جوانرود از طایفه رستم بیگی اشاره کرد، مرحوم عبدالکریم بیگ از یاران و یاوران آزادی خواه و مجاهد سردار مجاهد یار محمدخان کرمانشاهی بود که در کنار سردار با یاران و برادران و بستگان خوداز عشیره‌ی جاف با قوای استبداد مردانه جنگید، بعداز شهادت سردارمجاهد یار محمدخان، عبدالکریم بیگ وکیل علیرغم جو هراسناک ایجادشده بر فضای جنگ که از نفیر بداوای موزیکانچی‌های اسمعیل امیرفضلی مهره‌ی شوم استعمار پخش می‌شد، همچنان به جنگ ادامه داد تاخود و برادرش مصطفی بیگ و عنایت‌الله بیگ عموزاده و عمه زاده‌اش وبسیاری از جنگاوران دلیر و مردمی جوانرودی به خاک افتادند[۱۹].

لازم به ذکر است گفته شود در شهادت سردار یار محمد خان کرمانشاهی و یاوران همراهش در روز سیزدهم مهر سال ۱۲۹۱ هواداران‌بسیاری از سردار شربت شهادت نوشیدند و باغ‌های حاشیه شهر ازاجساد جنگاوران آکنده شد که چندین روز رها شده در برهوت بی اعتنایی‌مستبدان پیروز میدان بوی تعفن اجساد شهر را آغشته تا اینکه مردمان‌زردویی طایفه رستم بیگی جوانرودی که اولین بنیان گذاران ایجاد محله‌ی‌فیض آباد در شهر کرمانشاه هستند کمر همّت بربسته اجساد ناشناس رادر چهار گورستان چهار دروازه‌ی شهر کرمانشاه دفن و اجساد افرادسرشناس به شهادت رسیده چون مرحوم عبدالکریم‌بیگ وکیل به‌جوانرود انتقال داده شد، جان فشانی، فداکاری و شهادت مرحوم‌عبدالکریم بیگ وکیل سردار غیرتمند کرد[۲۰]. یادآور شهامت و شجاعت ودلیری و شهادت جابان سردار بزرگ کرد ایرانی در مصاف با اعراب است، به هر حال ایناقی که منسوب به سید ایناق جد اعلای طوایف جاف بزرگ است در نوار مرزی ایران و عراق در محدوده‌ای وسیع به زندگانی‌کوچروی، دامداری، باغداری و زراعت و.. اشتغال داشته... سردسیر آنان‌پاوه، سریاس و شمشیر و لاوان و گرمسیر نیز ژاله ژاله، لشکرگاه، مره‌خیل، انجیرک و... می‌باشد نقش عشایر جاف جوانرود بویژه سران رستم‌بیگی، ولد بیگی و باباجانی در حواث سال‌های بعداز انقلاب مشروطیت، جنگ‌جهانی اول و بعداز کودتای سوم اسفند سال ۱۲۹۹ خورشیدی که در آن مقطع بسیاری از سران آنان در کنار دیگر سران عشایر غرب کشور دستگیر و تا شهریور ۱۳۲۰ خورشیدی در

زندان‌های گوناگون باقی‌ماندند و از آن پس حمایت از دولت ملی شادروان دکتر محمد مصدق، سقوط کابینه‌ی ملی و تا پیوستن به جنبش و نهضت بارز اینها در آثار مکتوب و تاریخی به تفصیل و تواثیر ثبت است و در این مقال مجال تذکارآن نیست و لذا به پیشینه‌ی بخش دیگری از بزرگ - ایل جاف، یعنی جاف‌مرادی یا جاف عراق می‌پردازیم.

موضوع مهاجرت طوایف بسیاری از بزرگ - ایل جاف که با عنوان‌اتحادیه‌ی جاف بزرگ شناخته می‌شدند، قطعاً دل چرکینی درون خانوادگی بوده است و لاغیر و لذا می‌توان این مهاجرت بزرگ را نوعی روی‌گردانی برادران از یکدیگر دانست و در نهایت می‌بینیم جدا شدن -طوایفی تحت عنوان جاف عراق و جاف گوران از پیکره‌ی واحد بزرگ - ایل‌جاف، کمیت و کثرت این بزرگ - ایل را دچار تشتت جمعیتی کرده این ایل را از حیز انتفاع خارج کرد و در مقابل بزرگ ایل‌کلهر با وحدت خود از عصر صفویه و تا کنون به عنوان ایل بزرگی مطرح می‌گردد. در هر حال بزرگان جاف عراق که بنا به شجره‌ی مکتوب مورد بحث چون دیگر طوایف جاف از جمله رستم بیگی، ولد بیگی، باباجانی و.. از نسل سید احمد بیگ جاف فرزند سید علی ایناق بوده و عنوان بیگ زادگان آنان بعداز استقرار در زیست بوم جدید یعنی منطقه‌ی کردستان شمالی از طرف امرای امپراتوری عثمانی به پاشایان جاف تغییر می‌یابد و در راس طوایف مربوطه‌ی خود قرار می‌گیرند از جمله، تایجوزی و پاشویی این دو طایفه در طرفین خط سرحدی ایران و عراق قرار دارند و دیگر طوایفی که در آن طرف سیروان قرار گرفته‌اند.

بداقی، شیخ اسمعیلی، یارویسی، عزیزی، رشوبوای، شاطری، عیسایی، صوفی‌وند.. که بالغ بر بیست و چند طایفه بوده و در حواشی سلیمانیه، کلار، چم چمال، شیخان و هورین به نحوی که پیشتر در این مقال آورده‌شد زیست بوم دارند، گفته شده است مردم طوایف جاف عراق چون درفتح بغداد سلطان مراد چهارم سلطان عثمانی را یاوری دادند به واسطه‌ی جلادت و رشادت مورد توجه و اکرام سلطان مراد قرار گرفته و از سرتحبیب آنان را جاف مرادی هم گفته‌اند[۲۱] و در هر حال شجره‌ی خانوادگی بیگ زادگان جاف عراق مشمول همان شجره‌ی مکتوب کلی است که پیش‌تر شرح داده شد و از سید علی فرزند سید ایناق عبارتند از یاراحمد بیگ، ظاهر بیگ، قادربیگ، سلمان بیگ، کیخسروبیگ، محمد پاشا، عثمان پاشا، طاهر بیگ (ردیف نهم شجره‌ی مکتوب مورد بحث).

آنچه محرز است علیرغم کوچ بزرگ مردمان طوایف جاف بزرگ به آن‌طرف سیروان و از آن پس اطلاق نام جاف عراق و سپس جاف مرادی برروی آنان، مردمان آن طوایف در هر حال

حسرت بازگشت به زیست بوم اولیه‌ی خود منطقه جوانرود را داشته و جهت الحاق مجدد به اتحادیه‌ی‌جاف در مقاطع زمانی مختلف به تشبثاتی دست یا زیده‌اند و در مواقع خاص و بروز ناملایمات از جانب حاکمیت عثمانی به دربار پادشاهان ایران پناه آورده‌اند. در کتاب ایل سنجابی و مجاهدت ملی ایران ذیل مبحث کلی ایلاتی که در نتیجه تحولات سرحدی از ایران خارج شده‌اند و مبحث‌ایل جاف مرادی می‌خوانیم: (لازم است مختصری هم درباره‌ی بعضی ازایلات کرمانشاهان و کردستان که صرفاً در نتیجه‌ی تحولات سرحدی ازایران خارج شده‌اند بنویسیم، زیرا به عقیده‌ی من این طوایف ایرانی هستند و سرحدات مصنوعی که بر وطن ما تحمیل گردیده، نمی‌تواند آنها را از ایرانیت خارج سازد.

یکی از طوایف و مهمتر از همه‌ی این ایلات، بی شک ایل جاف مرادی است که جمعیت آن متجاوز از بیست هزار خانوار است، این ایل عظیم در اوایل سلطنت قاجاریه تماماً ایرانی و تابع والی کردستان بودند، محلات قشلاقی آنها در بین النهرین و محال ییلاقی آنها برای علف‌چر در خاک ایران از حدود کردستان و سقز تا نزدیکی بیجار و گروس گسترده است. پس از آن که در نتیجه ضعف والیان، دولت عثمانی در آن صفحات قدرت و نفوذ پیدا کرد و دولت ایران از ادعای حق خود بر سلیمانیه صرف‌نظر نمود، به تدریج این طوایف از تابعیت ایران خارج شدند.

اگرچه در اصل قرارداد چنین مقرر بوده در مدتی از سال که در ایران هستند، تبعه ایران و در مدتی که در خاک عراق هستند تابع دولت عثمانی محسوب شوند، اکنون نیز چون اکثریت مردم جاف به حشم داری اشتغال‌دارند، هر سال چند ماه تابستان را برای علف چری به ییلاقات اطراف سنندج می‌آیند و در حین عبور به املاک و اموال مردم نیز تجاوز می‌کنند، چنانکه چند بار والیان و حکام کردستان از آن جمله فرهاد میرزا معتمدالدوله با آنان زد و خورد کردند و از ورود آنها جلوگیری نمودند[۲۲].

رییس ایل مرادی در زمان سلطنت ناصرالدینشاه، محمد پاشا، پسر کیخسرو بیگ پسر طاهر بیگ بود[۲۳].

وی از سران نامور و لایق و با درایت کردستان مردی مقتدر و شدید العمل بود، عنوان پاشایی رسماً از طرف دولت عثمانی به او اعطاء گردید ایل‌مرادی از چندین شعبه مرکب است که مهمترین آنها طوایف شاطری، مکایلی و زغرایی هستند.

عزیز آقای رییس شاطری بر محمد پاشا شورید و سایر طوایف مرادی رانز با خود همدست

کرد، محمد پاشا ناگزیر از راه قلعه شمیران به ایران آمدو در جوانرود توطن گزید سپس با چند سوار عازم تهران گردید و به ناصرالدین شاه پناه آورد.

به فرمان شاه محترمانه از او پذیرایی شد و در مدت توقف در تهران مهمان دولت بود، سرانجام به میانجیگری دولت ایران، دولت عثمانی متقبل‌شد که او را دو مرتبه در ایل خود مستقل و مستقر سازد. ناصرالدین‌شاه‌خلعت شمشیر و حمایل امیر تومانی به او داد و با اطمینان خاطر از طریق بغداد به وطن مراجعت کرد پس از محمد پاشا فرزندش محمود بیگ به رتبه‌پاشایی رسید محمود پاشا در سال ۱۳۳۶ هجری قمری سال متارکه‌ی‌جنگ بین المللی (اول) وفات کرد[۳۴].

شادروان دکتر کریم سنجابی در نحشیه‌ی خاطرات سردار مقتدر سنجابی‌در زیرنویس یک صفحه ۲۱ ذیل پناه آوردن (محمد پاشا) رییس ایل جاف‌عراق یا مرادی نوشته است:

گویی تاریخ تکرار می‌شود در چند سال قبل بر اثر پیشامد انقلاب عراق، داود بیگ جاف فرزند فتاح بیگ و نواده‌ی محمد پاشا که ا ز مردان نامی عراق بوده با خانواده خویش به ایران پناه آورده و به فرمان شاه از وی پذیرایی به عمل آمد، افسوس این مرد نامی در تهران و در بیمارستان مهر به مرض‌سرطان درگذشت، در حال حاضر خانواده و فرزندان او از حمایت وپذیرایی دولت ایران برخوردارند، با توجه به نوشته‌ی شادروان دکتر کریم سنجابی لازم است در این مورد نقبی به دل تاریخ بزنیم که از متن اصلی مقال هم جدا نیست. ابتدا به پیش زمینه‌های موضوع می‌پردازیم:

سرلشکر حسن ارفع رییس ستاد ارتش ایران درمقطع رویداد جمهوری مهاباد (۱۳۲۴ - ۱۳۲۶ خورشیدی ۱۹۴۴ - ۱۹۴۶ میلادی و سفیر کبیر ایران در ترکیه ۱۹۵۸ - ۱۹۶۱میلادی) که بین وی و سپهبد حاجیعلی رزم آرا رقابت نظامی شغلی و سیاسی حادی وجود داشت و پست ریاست ستادارتش بین آنان دست به دست می‌گردید در کتاب خود با عنوان کردها، ذیل‌مبحث وضعیت فعلی کردهای ایران موضوع بازگشت ملامصطفی بارزانی و همراهانش از تبعید یازده ساله‌ی کشورهای پشت پرده‌ی آهنین و ورود قهرمانانه و ملی آنان به عراق می‌نویسد:

ملا مصطفی بارزانی به محض ورود به عراق رهبری جنبش کردی رابه منظور کسب خودمختاری به عهده گرفت و در آن موقع اقدامات او کاملاًدست چپی و حتی کمونیستی بود یک نوع گاردهای نظامی نیز در سراسرعراق تأسیس شد شروع به از بین بردن ملاکین بزرگ نمودند، گفتگوهای‌شدیدی درباره سلب مالکیت و مالیات بر درآمدها در جریان بود که موجب نگرانی سران قبایل کرد در شمال عراق گردید، در نتیجه دخالت هایی که از طرف عناصر دست چپی به حمایت

نیروهای مسلح صورت می‌گرفت،سبب شد که در حدود سه هزار نفر از قبایل شمال به خاک ترکیه و درحدود ده هزار نفر به خاک ایران پناهنده شوند. این افراد هنگام ورود به‌مرز ایران خلع سلاح شده و با کمک شیر و خورشید سرخ در نواحی مرزی اسکان داده شده و غذا و چادر به اختیار آنها قرار داده شد.

بعضی از روسای این قبایل به تهران آمده بودند یکی از آن‌ها مدعی بود که چهارده هزار نفر تفنگچی در اختیار دارد و اگر شاه به او اجازه دهد حاضراست با عبدالکریم قاسم به جنگ بپردازد البته من متوجه شدم که این یک نوع تعارف شرقی‌مابانه است و در صورتی که این امکان را داشته باشد هیچ احتیاجی به اجازه شاه ایران ندارد ارفع ادامه داده است:

اقدامات شدید عبدالکریم قاسم بر علیه روسای بی‌شمار قبایل موجب شد که در اواخر بهار ۱۹۵۹(میلادی) دوازده هزار نفر به ایران و چهارهزار نفر به ترکیه پناهنده شوند و اینها عبارت بودند از:

۱ - داود جاف برادرزاده‌ی عثمان پاشا شوهر عادله خانم فرماندار معروف حلبچه به همراهی چند هزار نفر و تا امروز در کرمانشاه اقامت دارد (منظور سرلشکر ارفع از امروز سال ۱۳۴۵ خورشیدی بوده است.

۲ - علی بگ و قبیله‌ی شرف بیانی به قصر شیرین پناهنده شده (شرف بیانی یکی از طوایف بزرگ جاف است که بخشی از آنان در متلاشی شدن اتحادیه‌ی جاف بزرگ به عراق کوچید و بخشی دیگر در میان ایل جاف جوانرود ماندند.

۳ - قبیله‌ی طالبانی کرکوک به سرپرستی شیخ نجم‌الدین به کرمانشاه وارد شدند[۲۵]. [قبیله‌ی طالبانی از قبایل وابسته به بزرگ ایل زنگنه هستند] قبایل تا حد هجده قبیله و عشیره که در کردستان و اورامان و سنندج و مهاباد پراکنده شدند.

داوود بیگ جاف خود و عائله‌اش در دو دستگاه لندرور حوالی سال ۱۳۳۸ خورشیدی به کرمانشاه ورود کرده از جانب استانداری کرمانشاهان خانه‌ای دو طبقه و مسکونی در کوچه‌ی معروف به کوچه‌ی‌حمام بلور در خیابان پهلوی سابق خیابان شریعتی کنونی در اختیارش‌قرار داده شد، مقابل ساختمان مسکونیش کیوسکی چوبی بود که شبانه‌روز یک نفر پلیس کشیک به تناوب در آن مستقر بود و حفاظت خانه را برعهده داشت هیچگونه مزاحمت و یا محدودیتی برایش فراهم

نشده بود واز همه گونه امکانات رفاهی بهره‌مند می‌گردید، داوود بیگ قامتی بلند و تنومند داشت و در آن لباس کردی معروف به لباس شهر زوری و آویزهای‌آستین به رنگ سفید با (فقیانه) و شال سفیدی که بر کمر داشت بسیار برازنده و شکیل می‌نمود، داوود بیگ ده دوره‌ی دو ساله به مدت بیست‌سال از منطقه کلار سلیمانیه نمایندگی پارلمان عراق را در زمان پادشاهی فیصل دوم پادشاه عراق عهده دار بود، طرف اینکه مدت زمانی از آن ادوار، از وجود افسر محافظی به نام سروان عبدالکریم قاسم یاد می‌کرده که بواسطه‌ی افعال حرکات و اقوالش او را افسری با افکار کمونیستی به‌حساب می‌آورده است.

داوود بیگ یازده پسر داشت، نام تعدادی از آنان به خاطرم مانده از جمله:

سردار، سالار، سربست، سرباس، شهریار و.. همگی با نام خانوادگی‌جاف. یکی از پسرانش در سال ۱۳۴۲ به علت سقوط از طبقه دوم به حیاط‌ساختمان مسکونی درگذشت جسدش رادر قبرستان دولت آباد روانسر به‌خاک سپردند.

من نویسنده‌ی این مقاله در سال ۱۳۴۱ در دبیرستان کزازی شهرکرمانشاه در کلاس چهارم متوسطه شعبه ادبی (دهم دبیرستان) باسربست جاف همکلاسی و دوست بسیار نزدیک بودم بین ما صمیمیتی‌محکم وجود داشت و بعداز مرخص شدن از دبیرستان به خانه‌ی آنها در کوچه‌ی حمام بلور می‌رفتم، برادر دیگر سربست جاف سالار جاف بود که‌هیکلی تنومند و چشمان خمار و خواب آلود داشت به صورت مستمع آزاد در دبیرستان کزازی حاضر می‌شد تا موفق به اخذ دیپلم گردید و بعدها به‌آخرین سمت نمایندگی مجلس شورای ملی دوره‌ی محمد رضا شاه رسیدو در اوایل پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی بواسطه‌ی مسایل اورامانات‌و شهر پاوه به حکم دادگاه انقلاب اسلامی در تهران تیر باران شد، برادربزرگتر که سردار جاف نام داشت در تهرام مقام آجودانی کشوری محمدرضا شاه را بر عهده داشت و بعد از مرگ داوود بیگ در تهران که خانواده‌ی آنان به مرکز کشور کوچ کردند گویا تاسیسات کشت و صنعت‌قزوین و یا زنجان به آنها واگذار شد، پسران، برادر زادگان و بستگان داوودبیگ جاف در زمان ماندگاری در ایران در دانشکده‌های دانشگاه تهران دررشته‌های مختلف علمی دانش آموختند از جمله دکتر حسن بیگ جاف که پیشتر ذکری از ایشان در سیر روال این مقال به میان آمد و دیگری خسروجاف برادرزاده و داماد مرحوم داوود بیگ بود که فارغ التحصیل‌رشته‌ی معماری دانشکده‌ی هنرهای زیبای دانشگاه تهران هستند و اینک در اربیل به کار تالیف و ترجمه اشتغال دارند.

اخیراً مجله‌ی کردی - فارسی سراسری در ایران (دیدگاه) گفتگویی را باایشان انجام داده‌اند که از زبان خودشان می‌خوانیم (من در روستای کلارکه اکنون فرمانداری است در شب نوروز سال ۱۹۴۵ به دنیا آمدم و دررشته‌ی معماری در دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران فارغ‌التحصیل شده‌ام...

خسرو جاف در پاسخ پرسش‌نامه‌ی تاریخچه‌ی اول جاف، پیوند جاف‌های ایران و عراق و جریان سردار و سالار جاف و شاه ایران‌می‌گویند:

ما جاف‌ها جمعیتمان چیزی حدود سه میلیون نفر است، قبل از ایجاد این‌مرز مصنوعی و دست ساخته، عشیره‌ای بودیم که از (سقز) و (سنندج) تادشت (شاره‌زور)، (پاوه) جوانرود؛ حلبچه؛ سلیمانیه و... ییلاق و قشلاق‌داشته‌ایم. اما بعداز جنگ جهانی (اول) [در متن جنگ دوم آمده که اشتباه‌است] و تقسیم دولت عثمانی (مرد بیمار اروپا) کردستان نیز تقسیم شد ودر این تقسیم عشیره‌ی جاف نیز تقسیم شد، قسمتی در کردستان جنوبی(عراق) و قسمتی در کردستان شرقی (ایران) قرار گرفت. گاهی عده‌ای مراکرد ایرانی صدا می‌زنند. جواب می‌دهم نه من فقط کرد ایرانی نیستم. بلکه‌من معنای خود ایران هستم. هیچ قومی در ایران از من ایرانی‌تر نیست.شاید اقوام دیگری به این سرزمین مهاجرت کرده و اکنون خود را صاحب‌همه چیز می‌دانند. مانند سیب زمینی بی رگ و ریشه باشند. اما من (کرد) مانند درختان بلوط این سرزمین ریشه در این خاک دارم. به غیر از اسناد وآثار باستانی، قبرستان‌ها وگورستان‌های قدیمی موجود در ایران گواه این مدعای من است و اما در مورد داود بگ جاف عموی بزرگتر ما و پدر خانمم باید بگویم که در سال ۱۹۵۸ پس از تغییر رژیم پادشاهی عراق به جمهوری ایشان به دلیل معامله‌ی چپ گرایان و کمونیست‌ها با سران حکومت عراق بر سر سران عشایر و ایلات در سراسر عراق و به دلیل عدم سازگاری‌داود بگ جاف با حکومت وقت عراق، همراه با خانواده به کردستان شرقی‌ایران بازگشتند، در آن زمان شاه ایران نیز برای خوشایند حکومت جدید عراق اجاره‌ای اسکان در پاوه و اورامات را به دلیل هم مرز بودن با عراق به‌ایشان نداد و به اجبار در مرکز استان کرمانشاهان ساکن شدند داود بگ‌جاف، پدر سالار و سردار جاف بودند، پس از سکونت در کرمانشاه فرزندان او شروع به تحصیل کردند طبق رسمی که از زمان‌های قدیم وجود داشت شاهان از میان هر یک از خاندان‌های بزرگ کسی را به دربار می‌کشاندند محمد رضا شاه پهلوی نیز به تبعیت از این سنت درباری سردار جاف پسر بزرگ داود بگ جاف را به عنوان کارمند درباری به آنجا برد وپس از مدتی آجودان شاه گردید. اما

سالار اهل دربار نبود ماجراهایی دراوایل انقلاب در پاوه به وجود آمد[۲۶].

جاف گوران - گفتیم چهار طایفه از اتحادیه‌ی جاف بزرگ یحتمل پیش‌تر از سیروان گذشته و سپس بعداز مدتی به کرمانشاهان بازگشته،اما به جای این که مجدداً در زیست بوم پیشین خود مستقر شوند. به میان‌ایل گوران و طایفه‌ی گوران قلعه زنجیری مهاجرت کرده و در کنارمردمان طوایف تفنگچی، قلخانی هفت سلطانه گوران، گهواره و... در زیستگاه جدید به ادامه‌ی حیات ایلی خود در سردسیر و گرمسیر تداوم می‌بخشند و دامنه‌ی کوچ و اسکان آنان به زهاب و سرپل زهاب هم کشیده می‌شود. چهار طایفه‌ی جاف گوران را می‌توان چنین شناسایی کرد:

۵ - نی ریژی

۶ - طایشه‌ای

۷ - قادر یا قدیر میرویسی، مردمان این طایفه با نام جد اعلای خود (یزدان‌بخش) عمدتاً یزدان بخشی خوانده می‌شوند

۴ - بیونانی

در کتاب ایل سنجابی و مجاهدت ملی ایران ذیل مبحث گوران ردیف ششم تا هشتم به معرفی طوایف موصوف به جاف گوران به این شرح پرداخته شده است:

۱. دسته نیریجی و کویک علی‌آقایی، قریب هشتصد خانوار.

۲. دسته بی بیانی رضا سلطانی قریب ۵۰۰ خانوار.

۳. بالاخره دسته‌های جاف طایشه‌ای و قادر میرویسی است که قریب دوهزار خانوار بوده‌اند[۲۷].

کلام‌آخر این که مردمان عشایری بزرگ - ایل جاف یعنی تمامی طوایف‌اتحادیه‌ی عشایری جاف بزرگ اعم از جوانرودی، عراقی و گوران که به میزان استطاعت مجال این مقال به آنها پرداخته شد در ییلاق و قشلاق در صفحات کردستان، کرمانشاهان و کردستان شمالی در خاک عراق‌گستره‌ی وسیعی را در اسکان و ایاب و ذهاب از عصر والیان اردلان‌کردستان تا حاکمیت پاشایان امارت‌های بابان، شهر زور، سلیمانیه که‌احکام انتصاب آنان بنا به روادید والی کردستان - پیشنهاد شاهزاده محمدعلی میرزا دولتشاه حاکم کرمانشاهان و سرحداد عراقین و صدور حکم ازجانب دربار فتح علیشاه صادر می‌گردید و مشروح قضایا در مجلدات ناسخ التواریخ درج است. در هر موقعیت زمانی و مکانی ایرانی بوده،ایرانی اندیشه و تفکر داشته‌اند و از همراهی با کردان و ایرانیان اباء وامتناع نداشته‌اند و تاریخ ثابت کرده است که مردمان جاف در کلیت امر و جاف مرادی یا جاف عراق بنا به عرق ایرانی بودن خود از همراهی باایرانیان و کردان ایرانی باز نمانده‌اند، در

کتاب این سنجابی و مجاهدت ملی‌ایران نمونه‌هایی از این همراهی و قضاوت آمده است.

به نحوی که در لشکر کشی و تجاوز حسین رئوف پاشا (بیگ) فرماندارترک و نظامی خانقین در اوایل جنگ جهانی اول که داعیه‌ی دروغین اتحاداسلام داشت و در این راستا جمعیتی در حدود سه هزار نفر را فراهم آورده‌بود تا عبور از خاک ایران به افغانستان برود و اهداف شوم بلندپروازانه‌اش را در سوادی خام خودمی دید و اما مردمان و عشایر غیور ایل‌سنجابی را مانع از تحققق این اهداف بی‌مایه می‌دانست از قصر شیرین وسرپل ذهاب گذشته، پیشروی خود را به جانب کرند ادامه می‌دهد که از کتاب مذکور می‌خوانیم:

حسین رئوف بیگ (پاشا) با اردویش از پاتاق به سرخه دیزه منتقل شد،در این محل بیشتر جمعیت عشایر عراقی را که همراه داشت مرخص کرد که به محلات خود مراجعت نمایند و تنها محمود پاشای جاف مرادی را باسی سوار نزد خود نگاهداشته، از گوران‌ها نیز رشید السلطنه و صفرخان‌به سبب سوابق آشنایی با محمود پاشا به اردوی حسین رئوف می‌روند ولی محمود پاشا به آنها نصیحت می‌دهد، کار حسین رئوف بی اساس‌است شما نباید به وطن خود خیانت کنید[۲۸].

این یک مورد، شق دیگر اینکه در زمانی که سردار مقتدر سنجابی از مظالم انگلیسی‌ها گریزان و راهی حلبچه می‌شود ضمن حمایتی که ازمحمد تقی بیگ امیرالعشایر باباجانی که در نواحی پشت قلعه شمیران سکونت داشته بهره‌مند می‌گردد؛ از عنایت و میهمان‌نوازی سران جاف عراق هم برخوردار می‌شود به نحوی که می‌خوانیم (اقامت در البچه حلبچه به اتفاق امیر العشایر و سالار مقتدر عازم البچه شدیم. قائم مقام‌البچه و حدود قماندانی و طاهر بیگ پسر عثمان پاشای (جاف مرادی) عموی داود بیگ جاف تا یک فرسخی شهر به استقبال آمدند و با احترام و ابهت کامل وارد البچه شدیم، عادله خانم مادر طاهر بیگ از بانوان مجلل و بزرگ منش جاف مرادی منزل شخصی خود را برای پذیرایی ما آماده کرده بود به احترام مادر آن روز قایم مقام و تمام صاحب منصبان نظامی را نیز دعوت نمود[۲۹].

این موارد نشانه‌های بارزی از تفکر و اندیشه‌ی سالم مردم کُرد را می‌رساند که خواهان زندگی مسالمت‌آمیزی در کنار یکدیگر و در جغرافیای لایتجزای ایران عزیز و بزرگ بوده و هستند و این اندیشه‌ی سازنده و پایدار را می‌توان در کلام ملا مصطفی بارزانی دید که گفته بود: هرجا کرد است آن جا ایران است.

کرماشان ۱۳۸۶/۲/۵

منابع:

۱. مسعودی - ابوالحسن علی بن حسین - مروج الذهب و معادن الجواهر ترجمه پاینده - ابوالقاسم - مجموعه‌ی ایران‌شناسی زیرنظر احسان یار شاطر - انتشارات بنگاه ترجمه و نشر کتاب. ۳۱ - چاپ دوم ۱۳۵۶ صفحه ۴۸۳.

۲. کرمانشاهان در سفرنامه سیاحان به همین قلم، انتشارات تاق و سان سال ۱۳۸۲.

۳. سردار مقتدر سنجابی - علی اکبر خان - ایل سنجابی و مجاهدت‌ملی ایران - خاطرات تحریر و تحشیه دکتر سنجابی - کریم - نشرشیرازه - چاپ اول - سال ۱۳۸۰ - تهران.

۴. بدلیسی - امیر شرف الدین - شرفنامه یا تاریخ کرد و کردستان - ناشر فرج ا.. ذکی - الازهر مصر - صفحه ۳۸ - ۳۹ - ۴۰ و نگاه کنید به‌کرمانشاهان باستان - کار گروهی دبیران دبیرستان‌های کرمانشاه سال۱۳۵۰ به همت دکتر فیروزیان - استاندار کرمانشاهان - بی جا صفحه۱۱.

۵. ابن اثیر - عزالدین - الکامل فی التاریخ - تاریخ کامل - برگردان دکترروحانی - سید حسین - جلد سوم - انتشارات اساطیر - تهران چاپ‌دوم - ۱۳۷۴ صفحات ۱۳۲۲ - ۱۳۳۳

۶.۷. طبری - محمد بن جریر - تاریخ الرسل و الملوک - ترجمه‌پاینده ابوالقاسم - جلد چهارم - انتشارات اساطیر - چاپ دوم ۱۳۶۲- تهران صفحات ۱۴۷۹ و ۱۴۹۱

۸. طبری - همان - صفحات ۱۵۹۰ - ۱۵۹۲ - ۱۵۹۳ - ۱۹۵۴

۹. طبری - همان - صفحه ۱۶۰۶

۱۰. فخرالکتاب - میرزا شکرا.لله سنندجی - تحفه ناصری و تاریخ‌جغرافیای کردستان با مقابله - تصحیح حواشی و تعلیقات - دکتر طبیبی - حشمت ا.. موسسه انتشارات امیر کبیر ۱۳۷۵ تهران

۱۱. همان صفحه ۱۵۷

۱۲. ایل سنجابی و مجاهدت ملی ایران ماخذ قبلی همان صفحه ۱۶.۱۵

۱۳. تعدادی از طوایف حاف مرادی چون یزدان بخشی و قادرمیرویسی در جاف گوران هم حضور دارند شاید به این علت که چهارطایفه‌ای که از جاف بزرگ انشعاب حاصل کرده ابتدا از جوانرود به‌عراق مهاجرت نموده وسپس از عراق به میان ایل گوران رفته‌اند.

۱۴. مردوخ کردستانی آیت‌ا.. شیخ محمد مردوخ تاریخ کرد و کردستان جلد اول چاپ دوم انتشاران غریقی سنندج ۱۳۵۲ صفحه ۸۵.

۱۵. کریمی - بهمن جغرافیای تاریخ ایران سال ۱۳۱۵ تهران صفحات۱۳۷ و ۱۳۸.

۱۶. کریمی همان با تلخیص لازم صفحات ۱۳۹ - ۱۴۰ - ۱۴۱ -۱۴۲ - ۱۴۳ - ۱۴۴ - ۱۴۵ - ۱۴۶.
۱۷. ت. فیروزان ایلات و عشایر موسسه انتشارات آگاه تهران ۱۳۶۲ -صفحه ۲۳.
۱۸. تصویری از سند شجره‌ی مکتوب مورد بحث توسط سرور عزیزجناب آقای کاک فاتح، بیگ‌رشیدی رستمی از بیگ زادگان طایفه‌ی‌رستم بیگی جاف جوانرود به نگارنده مرحمت شده است ارادت این قلم به جناب فاتح بیگ مسبوق به سوابق دیرینه قبلی و زمان آغاز چاپ‌و نشر کتاب گرد کرد به سال ۱۳۷۷ است. انشاا... سالم و پایدار باشند باخانواده‌ی عزیزشان که دولت سرایش خانه‌ی انس و ادب است جناب‌کاک فاتح بیگ رشیدی رستمی که نام خانوادگیش معرف کامل‌پیشینه‌ی خانوادگی وی می‌باشد. فرزند مرحوم صوفی بیگ فرزند محمد رشید بیگ ملقب به رشید السلطان برادر مرحوم عبدالکریم‌بیگ وکیل سعید السلطنه فرزند محمد بیگ اول است لذا نام خانوادگی رشیدی رستمی حکایت از جزء دوم نام محمد رشید بیگ‌ورستم بیگی است.
۱۹. کشاورز - اردشیر - گرد کرد شرح وقایع مشروطیت در غرب کشور انتشارات تاق و سان سال ۱۳۷۷
۲۰. مرحوم عبدالکریم بیگ وکیل بعداز اینکه درمنطقه‌ی جاف ازوجود رقابت رقبای سیاسی خود چون مسعود السلطنه فراغت حاصل نمود، بواسطه‌ی پیوند خانوادگی با سران وبزرگان اورامان لهون که‌باید پیوندی سیاسی و عشیره‌ای تلقی گردد، قدرت بلامنازعی دربخشی از کردستان جنوبی و شمالی گردید و آوازه‌ی سیطره‌ی نفوذ و اقتدارش از روانسر تا کرکوک کشیده شد در مشروطیت چون دیگرسران ایلات و عشایر کرد شمال غرب، غرب، جنوب غرب مانندگروس، گلباغی، مندلی، پشتکوه، پیشکوه، لک، لر، سنجابی، کلهر،کلیایی، اورامی، جوانرودی و.. همراهی سالارالدوله را پذیرفت و آن‌شاهزاده هرج ومرج طلب را تا نوبران باعشاه ساوه همراهی کرد وملقب به سعید السلطنه شد.
۲۱. کریمی بهمن - همان و مستند به شنیده‌های بزرگان جاف‌جوانرود بیگ زادگان جاف در سفرهای مکرر انجام شده به منطقه.
۲۲. در این مورد نگاه کنید به جغرافیای تاریخی ایران - بهمن کریمی- ماخذ مورد اشاره پیشین صفحات ۱۳۶ - ۱۳۷ - ۱۳۸.
۲۳. برابر شجره مکتوب در اختیار که در متن نام بیگ زادگان جاف عراق آورده شده کیخسرو بیگ، پسر سلیمان بیگ و او پسر ظاهر بیگ بوده و لذا به نظر می‌رسد، مطلب مندرج در متن خاطرات صحیح نباشد.
۲۴. ایل سنجابی و مجاهدت ملی ایران، همان، صفحات ۲۰ - ۲۱ باتلخیص و تلفیق لازم.
۲۵. ارفع - حسن - کردها و یک بررسی تاریخی و سیاسی ترجمه از متن انگلیسی - لندن چاپ

دانشکده آکسفورد نیویورک تورنتو ۱۹۶۶ - متن فارسی - انتشارات سیدیان مهاباد - بی‌تا - صفحات ۱۰۱ - ۳-۱۰۳ - ۱۲۵ - ۱۲۶.

۲۶. جاف خسرو، هفته‌نامه دیدگاه سال اول شماره ۱۴ ویژه نامه نوروز ۱۳۸۶ ذیل مبحث ملا مصطفی بارزانی پدر تاریخ جدید کردستان صفحه ۱۰۴.

۲۷. ایل سنجابی و مجاهدت ملی ایران همان صفحه ۸.

۲۸. همان ماخذ صفحات ۲۵۴ - ۵۳۴ - ۵۳۵.

۲۹. پژوهش نگارنده، انجام مسافرت‌های عدیده به منطقه دیده‌ها و شنیده‌ها.

مێژووی رامیاری و کۆمەڵایەتی جوانرۆ

سابیر مورادی

مێژووی هەر نەتەوەیەك ناسنامەی نەتەوەکەیە، هەر میللەتێ مێژووەکەی روون نەبێ ناسنامەکەیشی لێڵە، هەر کەرسێك ئەبێ شارەزای رەچەڵەکی خۆی بێت. هەر وەها کە بۆمان دەر ئەکەوێ مرۆڤ تەنیا رەگەزێك نییە بەڵکوو لە چەند رەگەزێکی جیایە، کوردیش یەکێکە لەو رەگەزانەی کە لە بنەڕەت و بنەمدا لە رەچەڵەکی ئارییە و کوردستانیش بریتییە لە وڵاتێك کە لە سەدەکانی (پ.ن) کۆچیان بۆ کردووە و لەوێدا گیرساونەتەوە. هەر وەها سەرچاوە مێژووییەکان کورد دەکەن بە دوو بەشەوە:

بەشی یەکەم: ئەو کوردانەن کە چەند هەزار ساڵ پێش زایینەوە تاکوو ئێستا خۆیان بە کورد ناو بردووە.

بەشی دووهەم: ئەوانەن لە سەدەی نۆهەمی پێش زایینەوە تاکوو ئێستا خۆیان بە

کورد ناو بردووه که هەر کام لە دووانەش هۆزە و لقەییکی لێ ئەبێتەوە کە لە سەرتاسەری کوردستاندا بڵاو بوونەتەوە.

هۆز و تیرە و لقەکانی کورد

هۆز و تیرە و لقەکانی کورد بریتین لە نزیکەی ۵۰۰ بەش کە لە کوردستاندا و دەوروبەری هەندێ وڵاتی دراوسێدا بڵاو بوونەتەوە. مێژووناسەکان هەموویان بە شێوەیەکی گشتی باسی هەموو ئەو تیرە و هۆزانەیان نەکردوە بەڵکوو هەر یەکە وە ناوی هەندێکیان بردووە چوونکە لێرەدا چۆن باسی ئێمە لە سەر جاف و جوانڕۆیە مەجالی ئەوەمان نییە لە سەر ئەو هەموو هۆز و تیرانەی کورد بڕۆین.

جاف

جاف یەکێکە لەو هۆزە گەورانەی کورد کە بڕێك لە مێژووناسەکان باسیان کردووە و لە سەری ڕۆیشتوون و بە شێوەیەك کە (ادموندز نووسەری کتێبیکوردان — تورکان — عەرەبەکان) دەڵێ: جافەکان یەکێکن لە عەشیرەتە هەرە گەورە و ڕەسەنەکانی کورد. هەر وەها دەڵێ: ئەوان لە بەرخاتری گەرمیان و کوێستان کردنیان بۆ لەوەڕی مەڕ و ماڵات زۆرتر بە کورد بە ناو بانگن چونکوو هەر کاتێ ئەوان کۆچیان کردوە خەڵك وتوویانە ماڵە کوردەکان هاتن. هەر وەها مینوریسکی دەڵێ: کە گاوانیەکان لە هۆزی جافن. هەر وەها دوکتور مستەفا جەواد: نووسەری بە ناوبانگی عەرەب لە کتێبی عیلی جاوان دا دەڵێ: بە باوەڕی من ئەم عێلە لە بنەڕەتا ناوی «گاڤان» بوو چونکە لە زمانی عەرەبیدا پیتی گ — ڤ نییە» ئەم پیتانە گوڕانی بە سەر داهاتووە و پیتی «گا» کراوە بە «ج» و پیتی «ڤ» کراوە بە «ف» بۆ وێنە سەرەنج بدەنە وشەی «گاڤان» بووەتە «جاوان» یان گەلالی، بوەتە جەلالی یان گورگان بوەتە جرجان و هتد...

هەر وەها مەسعودی لە «مروج الذهب و لە التیبە و الاشراف»دا نووسیویەتی کە

جاوان له عێله کوردەکانی چیایە (کە لێرەدا مەبەستی دەوروبەری چیای دەماوەندە) وەکوو دەر ئەکەوێ ئەم هۆزە لە سەردەمی «بوەیهی» دا هەندێکیان لە بەر کارەساتی سروشتی یان مروڤی یا وەکوو سەرما و بوومەلەرزە یان لە بەر شەڕ و شۆڕی ناهەمواری ڕۆژگار وڵاتەکەیان بەجێهێشتوو و بەرەو شوێنێك کە هەڵگری ناوی ئەوان بوو: وەکوو «جاوان ڕۆ» کە وتوونەتە ڕێ و لەو دەڤەرەدا گیرساونەتەوە.

هەر وەها دوکتور مستەفا جەواد: لە شوێنێکی دیکەی کتێبەکەیدا دەڵێ: جافەکان نزیکەی ۱۷۰ ساڵ لە «حلله» و دەوروبەری هەتاکوو «کوتی» ئێستادا نیشتەجێ بوون و خاوەنی زەوی و زار و سامان و مەڕ و ماڵاتێکی زۆر بوون. هەر وەها دەڵێ هۆی گیرسانەوەیان لە «حلله» ئەوە بوو کە شەڕ و ئاژاوەیەك لە نێوان عەباسیەکان و بەنی ئەسەد دا ڕووی داوە کە عەباسیەکان کوشتارێکی زۆری بەنی ئەسەدیان کردووە و ئەوانیان لە حلله دەرپەڕاند و یەکێك لە جاوانەکانیان کردە میری حلله تا ماوەیەکی زۆر کە لە کاتی هێرشی هولاکو و زاڵ بوونی بە سەر وڵاتانا کە ئەم هێرشی هولاکو قڕی خستە ناو عەباسیەکان و ئەوانی بێ دەسەڵات کردە و بەنی ئەسەدەکان گەڕاونەتە حلله. ئەمە گەڕانەوەی بەنی ئەسەد جاوانەکانی تووشی مەترسی کرد و ئەمان ماڵ و سامانی خۆیانیان پێچایەوە و بەرەو هەرێمی کوردستان بەرەو شوێنێك بە ناو جاوان ڕوو لە دەوروبەری سیروان و دەشتی شارەزوور دامانەوە و دیارە هەر ئەوان حللەبەچە یان دروست کرد و کە جێگای حللەبگرێتەوە. کەوابوو بەپێی بۆچوونی دوکتور مستەفا جەواد بۆمان دەرئەکەوێ کە جاوانڕۆ (جوانڕۆ) شوێنێك بووە کە جافەکان گەرمیان و کوێستانیان تیا کردووە.

لەو کاتە بەولاوە تا پێش سەدەی ۱۷ زایینی شوێنی هەمیشەیی جافەکان جوانڕۆ بووە. بە سوون دەڵێ: ئەم هۆزە لە سەر ئەو باوەڕەن کە شوێنی هەمیشەیان جوانڕۆیە لە ساڵی ۱۹۱٤ میلادیدا «حەمە عەلی بیگ» پشتماڵەکە لە عەشرەتی جاف و دانیشتووی ناوچەی قزل رباتەی (عێراق) دەڵێ کە هۆزە جاف تا سەدەی ۱۷ی میلادی دانیشتوویی

جوانڕۆ بوون کە لە ژێر دەسەڵاتی والی‌یەکانی ئەردڵاندا بوون. بەڵام لە بەر زیاد بوونی دەسەڵات ڕۆژ بە ڕۆژی جافەکان ئەوان کەوتوونەتە مەترسیەوە و بڕیاریان داوە کە ئەم دەسەڵاتە لە ناو بەرن. بە شەڕ و ئاژاوە و دەسەڵاتی خۆیان بەسەریان‌دا بسەپێنن. کە ئەم کارە بوو بە هۆی شەڕ لە نێوان ئەردڵان و جافەکاندا کە ئەم شەڕە بوە هۆی سەرکەوتنی ئەردەڵانەکان و کوشتنی رئیس عەشرەتی جاف و کوڕەکی و برایەکی. ئەنجامی ئەم کارە ئەوە بوو کە بڕێك لە عەشرەتی جاف بە سەر پەرشتی زاهیربەگ بەڕ و خاکی ژێر دەسەڵاتی عوسمانی کۆچ بکەن و بچنە ژێر چەتری حکوومەتی پاشای کوردی سلێمانی بە ناو ئەحمەد پاشای بابان گرۆپێ تر لە جاف ناچار بوون پەنا بەرن ناوچەی گۆران، دوای ماوەیەك پاشای سلێمانی ناوچەی هەڵەبجە و قزل ربات و پێنجوێن و کەلاری بەخشی زاهیربەگ. (ماتریو) دەڵێ لە ساڵی ۱٦۳۸ میلادی جافەکان دەستیان دایە یارمەتی دانی سوڵتان مورادی چوارەم و هێرشیان کردە سەر شاری بەغدا و لەم داگیر کردنەدا سەرکەوتوو بوون. سوڵتان مورادیش بە هۆی ئەم چالاکییەوە نازناوی جاف موڕادی پێ دان و ئیتر لەو ڕۆژەوە بەولاوە بۆ هەمیشە جاف بوو بە دوو بەشەوە. جافی جوانڕۆ، جافی مورادی. جا کە چوون لێرەدا مەجالی ئەوەمان نی‌یە بە تێر و تەسەلی باسی هەموو ئەو تیرانە بکەین تەنیان ناویان ئەڵێن:

جافی جوانڕۆ:

۱۷ تیرەن: باوەجانی – قوبادی – ئیمامی – ئیناخی – تاوەگۆزی – کەلاشێ – نامداربیگی – تایشەیی – زەردوویی وەلەدبەگی – شەمیراتی – یەزدان بەخشی و هتد.

جافی مورادی:

۳۲ تیرەن: روغزایی – گەلاڵی – شوان، میکائیلی – غەوارە _ شاتری، نەورولی – پشت ماڵە – وردە شاتری – تەرخانی – کەماڵەیی – کۆکۆیی و هەندێ‌تر.

جوانرۆ لە کوێیە و لە چ شوێنێکدا هەڵکەوتووە

جوانرۆ ئەمڕۆ یەکێکە لە شارەکانی پارێزگای کرماشان کە کەوتوەتە باشووری ڕۆژ ئاوای کرماشان (شمال غربی) لە لای باکووری ڕۆژ ئاواوە لکاوە بە شاری پاوە و لە لایەن باشوور (جنوب) سنوور و هاو هیلە بە شاری ئیسلامئاباد و سەر پێڵی زەهاو. پێویستە ئەوەش بگوترێ تا ساڵی ۱۳۲۵ هەتاوی یەکێك بوە لەو شوێنانەی کە لە سەر پارێزگاری کوردستان بوە. بەڵام لە ڕۆژگاری کۆندا جوانرۆ بە ناو گەلێکی تر لە ناو مێژوودا خۆی نیشانداوە وەکوو ئەوەی کە (لە لاپەڕەی ٤٣ توحفەی ناسری لە زمانی کتێبی (نزهە القلوب)ی حمدالله مستوفی بەم شێوە هاتووە کە ئەڵێ لە ساڵی ۷٦۰ هجریدا بوو ئەوەڵ جار وشەی کوردستان هاتووە و کوردستانی دابەش کردووە بە ١٦ وڵاتەوە کە یەکێك لەو ١٦ وڵاتە. وڵاتی ئالانە هەر وەها ئەمین زەکیبەگ لە کتێب و مێژوویەکی خۆیدا ئەڵێ ئالان قەومێکی ئارییەی کە پێشتر لە نزیکەی دربەندی داریال دا ژیاون و دواتر هاتوونەتە بولغارستان و لەوێشەوە لە سەدەی حەوتەمی کۆچی دا کەوتنە ژێر دەسەڵاتی مەغولەکان و روویان کردە روژ ئاوای ئێران، کە گومان لەودا دا نییە کە بڕێك لەم قەومە لە جوانرۆی ئەمڕۆدا مابوونەوە و ناوی ئالانی – هلانیە علانی لە سەر ناوچەکەیان دانابی.

حکوومەتی مأمون بیگی کوڕی منزر لە ساڵی ۸٦۲ هەتا ۹۰۱ هیجریدا بوە. مأمون بیگ تەواوی ئەو وڵاتانەی کە ژێر دەسەڵاتی دابووە لە نێوان ۳ کوڕ خۆیدا بەش کردووە. کە شوێنی هشلی و پاڵنگان و سنە و میهرەبان و کەلاش کە مەبەست جوانرۆی ئەمڕۆیە کەوتوونە بەشی روزاب بیگ.

هەر وەها بەڵگەیەکی دەستنووس لە لای یەکێك لە ئەهلی عیلم و زانستدا هەیە کە ئەم راستییە دەسەلمێنێ کە ئالانی شوێنێك بووە کە دووکان و بازار و حەمام و مزگەوتی تیا بوو کە تەنیا بابەتی کرییە هەژدە دوکانی بازاری ئالانی بۆ یەك ساڵ هەژدە تمەن بووە. تەنانەت لەم ساڵانی دوایدا کە خەریکی دروست کردنی سەرچاوەی ئاوی شاری جوانرۆ بوون شوێنی ئەو دیوارە رووخاوانە کەوتنە دەر کە نیشاندەری ژیان بووە کە

مێژووی کۆن لەم ناوچەیەدا. بەڵام بەر لە مێژووی ئالانی بە پێویستی ئەزانم ئامـاژە بـە هاتنی ئیسلام بۆ ئەم ناوچەی بکەم کە بە شێوەی سینگ بە سینگ (یا سینە بە سـینە) هاتووە. لە کاتێکدا سپاهی ئیسلام لە سەردەمی خەلافەتی حـەزرەتی عومـەردا هـاتن بـۆ داگیر کردنی ئێران. سپایەکی گەورە بە سـەر پەرەشـتی عەبدوڵڵا بـن عومـەر لـە عێراقـی ئەمڕۆ وە بەر هەورامان و جوانڕۆوە هاتن دوای ماوەیەك دەعوەت کردنی خـەڵك بـۆ ئـایین ئیسلام. ئەوە بوو کە بە پێی عادەت و خەسڵەتی ئینسانی و عەشایەری کـە هـەر شـتێکی تازە ڕووبەڕووی دژیایەتی دەبێت تا ماوەیەك بوو بە هۆی بەرەنگاری و شـەڕ و ئـاژاوە لـە نێوان سپای ئیسلام و خەڵکی ناوچەکەدا. شەڕ لە ناوچەی ئالانی و قـەڵای چەنگیز خـانی ئەمڕۆدا دەس پیَ دەکات. شەڕ ماوەیەکی درێژ دەخاوێنی کەسپای ئیسلام عاجز دەبن لە داگیر کردنی قەڵاکەدا. بە پێی بۆ چوون ئەڵێن کە ئەبێ ئەم قەڵایە لە شوێنێکەوە ئاوی بۆ چووبێ دوای چەند ڕۆژێك هەوڵ و تەقالا بۆ داگیر کردنی قەلاکـە، ئـەوە دەبـێ کـە سـپاکە دەکەونە بیری ئەوەی کە سەرچاوەی ئەم ئاوە بدۆزنەوە ئاوە کە بـبڕن کـە بـۆ ئـەم کـارە دێنن و ئەسبەکان خۆی ئـەدەن بـە دەوروبـەری قەڵاکـەدا دەگـەڕنێن. بـە پێـی بـۆ چـوون دەڵێن کە ئەم جانەوەرە گوییەکی تیژی هەیە و ئەگەر تینووی ببێت لە هەر شوێنێکدا کـە ئاو لە ژێر زەوی‌دا نزیك بێت دەی دۆزێتەوە لەو شوێنەدا ڕادەوەستێ دەست بەسمـە کـڕە دەکات.

بـەم کـارە سـپای ئیسـلام سـەرکەوتن بـە دەسـت دەهێـنن و سەرچـاوەی ئاوەکـە دەدۆزنەوە. دوای ئەوە کە ئاوەکـە لـە قەڵاکـە دەبـڕن (ئاوەکـە لـە ئـاوایی چـەمە میرانـی ئەمڕۆکە پێشتر ناو قولی چنار بووە) دوای ماوەیەك قەڵاکە تەسلیم ئەبێ و داگیر ئـەکرێ. لە دوای ئەو ڕووداوە وردە وردە خەڵك ئیسلام قەبووڵ دەکەن و موسولمان دەبـن. ئـەڵێن چوونکوو شەڕی نێوان هێزەکانی ئیسلام و هێزەکانی نـاو قەڵاکـە ماوەیـەکی زۆر درێـژەی کێشاوە حەزرەتی عەبدوڵڵای کوڕی حەزرەتی عومەر بـۆ سـەردانی سـپای ئیسـلام هـاتوە بەرەو جوانڕۆ لە شوێنی نیشانکردنی ئەمڕۆوە کە زاڵە بە سەر قەڵای چەنگیر خان لـە ژێـر

دارێك دا دانیشتوو بۆ ماوەیەك پشووی داوە كە لەوە دەچێ ناوی نیشانكرد كە مانای (نشانه شده - نظر كرده) دەدا هەر لە بەر ئەو هۆیە بووە كە حەزرەتی عەبدوڵڵا لەوێدا بۆ ماوەیەك حەسابێتەوە و هەر وەها ئەو دارەی كە لە سەر لووتكە كێوەدا بوو بە دار بالوكە كە بە ناوبانگ بوو. تا چەند ساڵ لەمەوبەر كە كەسێك دەستی یان قاچی بالوكی هەبوایە دەڕۆیشتە ژێر ئەو دارە بۆ درمان كردنی نەخۆشیەكەی.

هەر وەك باسمان كرد كە مەئمون بیك ناوچەكانی ژێر دەسەڵاتی لە نێوان كوڕەكانی دا دابەش كرد سنە و پاڵنگان و مهربان و كڵاش كەوتنە بەشی (سرخاب بیگ) كە مهربان ناوی مەریوانی ئەمڕۆیە و كڵاش ناوی جوانڕۆیە. هەر وەها لە لاپەڕەی ۱۲۰ كتێبی شەرەفنامە داهاتوو: كە دوای كۆچی مأمون بیگ – هشلی – مهروان – تنوره – كلوس و نشكاش دراوە بە سرخاب بیگ كە لێرەدا مەبەستی لە كلوش و نشكاش كڵاشی ئەمڕۆیە كە لە باتی ناوی جوانڕۆدا هاتوو و مهروان ناوی مەریوانی ئەمڕۆیە، لە كتێبی (لب تواریخ دا لە باتی جوانڕۆدا كلۆس و نشكاش هاتوو. بەم تاوتۆی كردنە بۆمان دەر دەكەوێ كە روونترین و ئاشكراترین ناو كۆنی جوانڕۆ ئالان بووە كە بە پێی زەمەن گۆڕانی بەسەرداهاتووە و بوەتە كلۆس – نشكاش – كڵاش و ئێستاش بووەتە جوانڕۆ.

رۆڵی جوانڕۆیەكان و قەسری شیرینییەكان لە بە حكوومەت گەیاندنی سوڵتان حوسەینی دووهەم بە دەستی میرزا مەهدی ئەسترئابادی

كاتێك كەوا قات و قڕی لە ئەسفەهان و شارەكانی عێراقدا نەما، بار و دۆخی ژیانی خەڵك بەرەو باشی چوو لە ناكاو هەواڵێ گەیشت كە كوڕی شا سوڵتان حوسەینی سەفەوی بە ناوی سوڵتان حسەینی ثاني لە شاری بەغدادا خەریكی تاج گوزاریە و بە هێزێكی زۆرەوە كەوتوەتە رێ و بەرەو كرماشان دێت. ئەم هەواڵە خەڵكی تووشی سەر سووڕمان كرد كە سوڵتان حوسەین بە دەستی مەحموودی ئەفغان كوژراوە و سەری لە لەشی جیا بووەتەوە و كوڕی بۆ نەماوە كە ببێتە پاشا. لەو وەختەدا كەریم خانی زەند و موحەممەد

حەسەن خانی قاجار زور لە میرزا مەهدی ئەستەرئابادی تووڕە و نارەحەت بوون. میرزا مەهدی لە بەر ئەوەی کە لە تەواوی ئێران دا زەوی و زارێکی زۆری هەبوو دەترسا کە هەمووی لە دەست بدات لە بەر ئەوەی ناچار بوو کە لە تارانەوە بەرەو کرماشان بکەوێتە رێ و لەوێدا چاوەدێری بار و دۆخسی سیاسی ئێران بکات. لەو کاتەدا کرماشان و دەوروبەری بە تەواوەتی مولکی میرزا مەهدی بوو. میرزا مەهدی هات لە گەڵ سەرانی عەشایری تەواوی ناوچەکاندا قسەی کرد بۆ یارمەتی دانی سوڵتان حوسەین. ئەنجامەکەی ئەوە بوو کە لە گەڵ عەلی مەردان خان رەئیس عەشرەتی بەختیاری، سوڵتان خواکەرەم رەئیس عەشرەتی جاف لە کوردوستان و سەرانی عەشایەرە و مامش لە دەوروبەری گۆلی ورمێ عەشایەری گۆران لە کرماشان و سەرانی عەشرەتی کەڵهوڕ و مەنگوڕ.

میرزا مەهدی لەبەر ئەوی بتوانێ زەوی و زارەکانی خۆی زیاتر بکات بڕیاریدا کە پشتیوانی سوڵتان حوسەینی ثانی (کە بە حوسەین ساوەئی بە ناو بانگ بوو) بکات. سوڵتان حوسەینی ثانی لە بەغدا ئیدعای دەکرد کە کوڕی سوڵتان حوسەینی سەفەویە. میرزا مەهدی دەیویست ئەو بگەینێتە پاشایی بیکات بە مورشدی خانەقای ئەردەبیل تا خەڵکی ئێران هەم لە لایەنی سیاسی و هەم لە لایەنی روحانی هان بدات بەرەو لای سوڵتان حوسەینی ثانی.

لە ساڵی ۱۱٦٦ هـ.ق. شا سوڵتان حوسەین کارێکی وەهای کرد تا بتوانێ لە ئەسفەهان دا کە پای تەختی باپیرە گەورەیەتی لە سەر تەختی شاهیەوە دانیشت. لە مانگی زیقعدەی ساڵی ۱٦٦٦ هـ.ق دا لە قەسری شیرین تاجی شاهی نایە سەر و بوو بە پادشاه و تەواوی سەرانی عەشایەری رۆژ ئاوا (غەربی ئێران سەری کڕنووشیان بۆ دانەواند و بەرەو کرماشان کەوتەڕێ. ئەم هەواڵە لە نێوان سەرانی عەشایەری ناوچەکەدا بڵاو بووەوە. سەرانی عەشایەر دڵنیا بوون کە ئەم پاشا تازەیە کەوا میرزا مەهدی گەیاندویەتیە تەختی شاهی کوڕی شا حوسەینی سەفەویە. بۆ ئەم کارە میرزا مەهدی دەعوەتی عەشرەتی جاف و مەنگوڕ و بەختیاری کرد تا بچنە کرماشان و لە رێ و رەسمی تاج

گوزاری‌دا بەشداری بکەن. ئەوانیش ئەم دەعوەتەیان قەبووڵ کرد. دوای ئەم ڕێ و ڕەسمە سوڵتان حوسەینی ثاني و میرزا مەهدی بەرەو ئازەربایجان کەوتنە ڕێ. هەر کە کەریم خان زەند هەستی بە خەتەر بوونی سوڵتان حوسەین و میرزا مەهدی کرد. هێزێکی زۆری بەرەو کرماشان رەوانە کرد. هێزەکانی کەریم خان و سوڵتان حوسەین لە نزیکەی بیستون دا بە گژ یەکدا چوون. میرزا مەهدی کە لە پشتی سەری هێزەکانی سوڵتان حوسەینەوە دەهات. زانی کە توانای بەرانبەری لە گەڵ هێزەکانی کەریم خان دا نی‌یە بەرەو کرماشان کشایەوە. لە ئاکامدا هێزەکانی سوڵتان حوسەین تەسلیمی کەریم خان بوون و بەرەو کرماشان کەوتنە ڕێ و لە دەرەوەی شاردا خەیمەیان هەڵدا و کەریم خان چوو ماڵی حوسەین قلی میرزا کە لە بەرزە دەماخی کرماشان کە تەواوی شازادەکانی دەوری نادر شا لەوێ بوون. دوای سێ ڕۆژ کەریم خان فەرمانی دا کە سوڵتان حوسەین بچێتە ئەو شوێنەی کە کەریم خان و مامۆستایانی ئائینی لەوێن تا چەند پرسیاری ئاراستە بکەن. دوای چەندین پرسیار و وڵام دەرکەوت کە سوڵتان حوسەینی ثانی کوڕی سوڵتانی حوسەینی سەفەوی نیە بەڵکوو ئەو کوڕی کابرایەکی ساوەئەی بوو.

بۆ سەلماندنی ئەم قسەیە کەریمخان سوڵتان حوسەینی لەگەڵ خۆی بەرەو ساوە برد.

میرزا مەهدی خان لە ترسی کەریم خان بەرەو قەسری شیرین رای کرد و نامەیەکی دایە عەباس قلی لاریجانی کە بیدات بە دەستی موحەممەد حەسەنی قاجار، عەباس قلی بۆ ئەوەی نەکەوێتە داوی هێزەکانی کەریم خانی زەند لە قەسری شیرینەوە لە ڕێگای جوانڕۆ وە خۆی بگەیەنێت بە هەمەدان و تاران و لەوێوە بۆ ئەسترئاباد و گورگان. لە ناو ڕێگادا عەباس قلی تووشی هێزەکانی کەریم خان بوو هەر کە هێزەکەی بینی پەشۆکا و ژڵەژا.

سپا کە گومانیان لێ کرد دەستیان بە پشکینین و تەفتیشی عەباس قلی کرد. نامەیەکی پێوەگیرا نامەکەی میرزا مەهدی بو کە بۆ موحەممەد حەسەنی خانی قاجار نووسی بوو. کاتێ کە عەباس قلی یان خستە ژێر پرسیارەوە کە ئێستا میرزا مەهدی لە

کویٚ نیشتەجیٚ، عەباس قلی هاتە وەڵام و گووتی: ئێستە میرزا مەهدی لە جوانڕۆیە. سەوز عەلی بەگ داوای لە کەریم خان کرد لە گەڵ پانسەد سوارە نزامدا بەرۆ جوانڕۆ بڕۆن بۆ دەستگیر کردنی میرزا مەهدی. کەریم خان لە وەڵامی سەوزعەلی بەگدا وتی: ئەگەر میرزا مەهدی لە جوانڕۆ دا بێت ئێوە بە پانسەد سوارەوە ناتوانن دەسگیری کەن. چونکوو ئەگەر میرزا مەهدی لە جوانڕۆدا بێت ئێوە بە پانسەد سوارەوە ناتوان دەسگیری کەن.

چونکوو جوانڕۆ شوێنی عەشرەتێکی گەورەیە. کەریم خان بۆ چوونی وابوو کە ئەگەر جوانڕۆییەکان میرزا مەهدیان پەنا دابێت بۆ گرتنی میرزا مەهدی و سزادانی ئەبیٚ لە گەڵ جوانڕۆییەکان دابەشەڕ بێت. کەریم خان رای وابوو کە ئەگەر ئەم لە گەڵ جوانڕۆییەکان دا شەڕ بکات تەواو هێزەکەی سەر قاڵی شەڕی جوانڕۆ دەبێت و عەلی مەردان خانی بەختیاری ئەسفەهان داگیر دەکات و لەم هەڵە کەڵك وەر دەگریٚ و لەویٚ حکوومەت دەکات.

دوای وت و وێژێکی زۆر سەوز عەلی بەگ کەریم خانی رازی کرد کە لەشکرێکی گەورە بۆ دەسگیر کردنی میرزا مەهدی بینێتە سەر جوانڕۆییەکان.

بەڵام عەباس قەولی داوای لە کەریم خان کرد و دەپاڕایەوە کە ئەو لە گەڵ سەوز عەلی بەگ دا بەرەو جوانڕۆ نەنێرێت. چونکوو میرزا مەهدی خان وا دەزانیٚ کە من خەیانتم پیٚ کردووە. کەریم خان داواکەی عەباس قولی قەبووڵ کرد و تەنیا سەوز عەلی بەگ و پانسەد سواری نیزامی بەرەو جوانڕۆ خستە ریٚ. حاکمی جوانڕۆ لەو وەختەدا پیاوێك بوو بە ناوی خوا کەرەم سەرەتا سەوز عەلی بەگ دەترسا کە هێرش بکاتە سەر جوانڕۆ هەر لە بەر ئەم کارەهات و نامەیەکی بۆ خوا کەرەم حاکمی جوانڕۆ لەو وەختەدا بە خوا کەرەمیان دەوت سوڵتان: ناوەڕۆکی نامەکەی سەوز عەلی بەگ بۆ خوا کەرەم دووبەش بوو.

بەشی ئەوەڵ تکا و پاڕانەوە و وەعدەی یارمەتی دانی مادی بوو.

بەشی دووەمی نامەکە هەڕەشە و گوڕەشەی سەوز عەلی بەگ لە خواکەرەم کە ئەبێ هەرچی زووتر میرزا مەهدی خانی خایەن و یاخی کە پەناتان داوە تەسلیمی کەن. ئەگەر تەسلیمی کەن ئەوا دەکەونە بەر لوتف و مەرحەمەتی کەریم خان زەند پاشای ئێران. ئەگەر تەسلیمی نەکەن سەر و ماڵی عەشرەتەکان لە ناو ئەچێ. قاسیدەك هات و نامەکەی سەوزعەلی بەگی تەسلیمی سوڵتان خوا کەرەم کرد. خواکەرەم لەو کەسەی نامەکەی هێنا بوو پرسی تۆ دەزانی ناوەڕۆکی ئەم نامەیە چیە. ئەویش لە وڵام دا وتی: بەڵێ. سوڵتان خواکەرەم وتی من هەرگیز چاوم بە میرزا مەهدی نەکەوتووە و نازانم چۆن پیاوێکە. بالابەرزە – کورت بالایە هەر ئەوەندە دەزانم کە لە سەر دەمی نادرشادا پشتیوانی لە نادرشا کردووە. قاسیدەکە وتی لەوانەی کە میرزا مەهدی خۆی حەشار دابێت ئێوە چاوتان پێ نەکەوتوە. سوڵتان خوا کەرەم لە وەڵامدا وتی: مەگەر بۆی هەیە یەك کەس بێتە جوانڕۆ و خۆی حەشار دابێت و ئێمە نەزانین ئەویش پیاوێکی وەکوو میرزا مەهدی کە حەتمەن چەند کەسێکی لە گەڵ دایە. ئەگەر یەك کەس لە گوندی کەوە بێتە ناو جوانڕۆ هەر لەو ساعەتەی ئەوەڵدا ئێمە دەیناسین چ بگاتە پیاوێکی وەکوو میرزا مەهدی ئەستر ئابادی. قاسیدەکە وتی: وەڵامی نامەکە بەدەرەوە تابێمە خزمەت سەوز عەلی بەگ.

سوڵتان خوا کەرەم کاتێبەکەی خۆی بانگ کرد و وتی: هەر ئەو شتانەی کە ئێستا وتم لە ناو نامەکە بینووسەوە بۆ سەوز عەلی بەگ.

سەوز عەلی بۆ جاری دووهەم داوای لە سوڵتان خوا کەرەم کرد لەگەڵ ۵۰۰ سوارەکەدا میوانیان بکات بۆ جوانڕۆ تا بە شوێن میرزا مەهدی بگەڕێین و دەسگیر کەن. بەڵام سوڵتان خوا کەرەم لە وەڵامی نامەی دووهەمی سەوز عەلی بەگدا دەڵێ: خوا کەرەم خۆی میوانی خەڵکی جوانڕۆیە و ناتوانێ میوانداری سەوز عەلی بەگ و هێزەکانی بکات.

جاری سێهەم: سەوز عەلی بەگ نامە بۆ سوڵتان خوا کەرەم دەنووسێ و دەڵێ: تۆ بڵێی میرزا مەهدی بەرەو چ شوێنێکی‌تر ڕۆیشتووە لە وەڵام دا سوڵتان خوا کەرەم دەڵێ ئێوە ئەتوان بێن لێرەدا دەس بە لێکۆڵینەوە بکەن و بە زووترین کات جوانڕۆ بەجێ بهێڵن

و بگەڕێنەوە.

- سەرچاوە: خواجه تاجدار
- نووسەر: ژان گور فرانسوی
- وەرگێڕ بۆ فارسی: زەبیح الله مەنسووری، جلد اول

شەڕی یار موحەممەد خان و رۆڵی خەڵکی جوانڕۆ لەو شەڕەدا

لە دەوروبەری ساڵی ۱۲۹۰ هەتا ۹۵ هەتاوی یار موحەممەد خان کرماشانی بۆ لایەنگری کردن لە ئازادی و سەر هەڵدانی مەشرووتە لە ئێراندا دەس بە جم و جۆڵی یەکجار گەورە دەکات و تەواوی سەرانی عەشایەری ناوچەکانی کرماشان بو یارمەتی دانی خۆی کۆ دەکاتەوە و داوای یارمەتیان لێ دەکات.

بڕێك لەو عەشایەرانە وەڵامی نادەنەوە و دوای وت و وێژێکی زۆر عەشایەری جوانڕۆ بە سەر پەرشتی عەبدولکەریم بیگی وەکیل دەگەنە ئەو ئەنجامە کە یارمەتی سەردار یار موحەممەد خان بدەن. لەو رۆژەدا بو ئەم کارە خەڵکی جوانڕۆ حەوت سەد و پەنجا چەك داری ئازای خۆی لە گەڵ عەبدولکەریم بەگ و عەنایەت بەگ رەوانەی شاری کرماشان کرد کە لە راستیدا ئەو رۆژە یارمەتی دانی (مەشرووتە) یارمەتی دانی ئازادی بوو ئەوە مەشرووتەی کە دەیویست دەسەڵاتی شاکەم کاتەوە بڕێك لەو دەسەڵاتە بگەڕێنێتەوە بۆ خەڵك. دوای ئەوەی کە چەکدارەکانی جوانڕۆی گەیشتنە کرماشان زۆری پێ ناچێ کە شەڕ لە نێوان حکومەت و هێزەکانی یار موحەممەد خاندا دەس پێ دەکات و بەشێکی زۆر لە شاری کرماشان بە پشتیوانی عەشایەری – کەڵهور – گۆران سنجاوی – جاف – هەورامی داگیر دەکرێ و تەنانەت هێزەکانی جوانڕۆ و دەوروبەری شەقامی پارێزگای کۆن کرماشان (استاندار سابق) داگیر دەکەن. وردە وردە سەرکەوتنەکان یەك لە دوای یەك دەس پێ دەکات.

تا ئەو کاتەی کە سەردار یار موحەممەد خان بۆ سەردانی جەنگ ئاوەران لە یەکێك لە کۆڵانەکانی شاری کرماشان دا بە سواری لە ماڵی کەوە دەس ڕێژی لیێ دەکریێ و بە توندی بریندار دەبێ گەمارۆی دەدەن. هەر بە بریندار داوا لە هێز و هاوڕیانی خۆی دەکات کە سەری ببڕن تا هێزەکانی نازانن کە ئەو بریندارەیان کوژراوە بۆ ئەوەی شەڕ هەر بەردەوام بێت. بەڵام زۆر پێ ناچێ کە هەواڵی کوژرانی یار موحەممەد خان دەگاتە تەواوی هێزەکە، رازی کوشتنی بەرمەلا دەبیێ ئەم کارە، کاریگەری لە سەر رۆح و رەوانی هێز دەکات و ئەو هەموو سەرکەوتن کەم کەم دەبێت هۆی پاشەکشە کردن لە مەیدانی شەڕدا و زۆرێك لە عەشایەر بڵاوەی لیێ دەکەن کرماشان چۆڵ ئەکەن و بەرەو ناوچەی خۆیان دەکەونە ڕیێ. بەڵام عەشایەری جوانڕۆیش لە کاتی گەڕانەوەیاندا لە نزیکەی گۆڕستانی مینائابادی ئێستادا تووشی هێزەکانی حکومەت دەبن و شەری دەس پیێ دەکات. هێزی جوانڕۆیەکان لەو شوێنەدا داستانێکی قارەمانانە دەخولقێنن و هێزەکانی حکومەت لەو شوێنەدا تووشی هەرەس هێنان دەکەن بەڵام کاتیێ هێزەکانی حکوممەت ژمارەیان زۆر دەبیێ ئەم توانانی بەرەنگاریان نامێنیێ و لە ئەنجامدا عەبدولکەریم بیگ تووشی (سکته) دەبیێ بەڵام هەر هێزەکە سەرپەرەشتی دەکات بۆ شەڕ لەو کاتەدا عەبدورەحمان بیگ کوڕی عەبدولکەریم بیگ کە تەمەنی لە پانزدە ساڵ زۆرتر نابیێ لە سەر سەرینی باوکیدا دادەنیشیێ بەڵام باوك و کوڕ هاندا بۆ شەڕ کردن و بەرەنگاری کردن دوای ماوەیەك شەڕ عەبدولکەریم بەگ بریندار دەبیێ کوڕەکەی داوای لیێ دەکات بیبات و لە مەیدانی شەڕ دووری خاتەوە بەڵام ئەوە قەبووڵ ناکات تا کاتێك چەند کەسێك لە هێزەکانی حکومەت دەوروبەریان دەگرن. کە زۆری پیێ ناچیێ بە هۆی کاریگەری بوونی برینی عەبدولکەریم بیگ هەر لەویێ گیانی دەردەچیێ و تەسلیم بە حەق دەبێت لەو کاتەدا کە عەبدولرەحمان بیگ ساعەتێکی ئاڵتوونی (تەلایی) دەبێت و لە دەسی دایە هێزەکانی حکوومەت کە ئەمان گەمارۆ ئەدەن چاویان بە ساعەتی ئاڵتوونی دەکەوێت لە نێوان خۆیانیدا دا لە سەر ساعەت بەشەڕ دێن و عەبدورەحمان بیگ لەم هەلە کەڵك وەردەگریێ خۆی لەو شوێنە

دوور دەخاتەوە. لەم نێوانەدا عەنایەت بەیگ و هێزەکانی لە شوێنێکیتر خەریکی شەڕن بەم کارەساتە دەزانن لە پشتەوە گەماروی هێزەکانی حکومەت دەدەن دوای شەڕێکی درێژ خایەن و بەرخۆدانێکی زۆر ئەمانەیش لە بەر زەبری زۆری هێزەکانی حکومەت توانایی بەرەنگاریان نامێنێ هەر لەو شوێنەدا عەنایەت بیگ و نۆ کەسێکتر لە پیاوە ئازاکانی جوانڕۆ دەکوژرێن. و باقی هێزەکە لە رێگەی کوزرانەوە بەرەو جوانڕۆ دەگەڕێنەوە. تەرمی عەبدولکەریم بیگ و عەنایەت بیگ و پیاوە ئازاکانی جوانڕۆ چەند رۆژێك هەر لە کرماشان لە لای زەرد و یانی نیشتەجێ کرماشان دەبن دوای بەڕێز و حورمەتەوە تەرمەکان بەرەو جوانڕۆ دەگەڕێنەوە لە گۆڕستانی حاجی ئیبراهیم شاری قەڵا تەسلیم بە خاك دەکرێن و دەنێژرێن و بەم جۆرە جوانڕۆییەکان لاپەڕەیەکی زێڕین لە مێژوودا بۆ خۆیان دەخولقێنن بە هۆی لایەنگری کردن لە ئازادی.

جوانڕۆیەکان و عەباسخانی، سەردار رەشید ئەردەلان

بە پێی کتێبی مێژووی راپەڕینی کورد عەلائەدین سەجادی لە ساڵی ۱۹۱٤ هەتا ۱۹۱۸ سەردار رەشید بە نیازی ئەوە کە لە نەتەوەی ئەردەلانەکانەوە هەق میراتگریی هەیە لە رەوانسەرەوە دەستی کرد بە بزووتنەوە و شۆڕش نانەوە بۆ سەندنەوەی حکومەتی زەوتکراوی ئەردەلان، لە ژێرەوە و بە ئاشکرا لە گەڵ سەرۆك عەشیرەتەکانی ئەو وڵاتەدا قسەیان کرد بە یەك. ئەوانیش لە بەر ئەوە کە سەردار رەشید لە بنەماڵەیەکی ئەمارەتی کوردییە و خۆشی پیاوێکی لێهاتووی بە دەسەڵاتە هەموو یان بە قسەیان کرد بەرە بەرە وەکیلی جوانڕۆ وە حوسەین خانی رەزا و، جافرسانی لهون و مەحموودخانی کانی سانان و مەحموود خان دزلی. حەمە خانی بانەوە و چەند کەسێك و چەند عەشرەتەکیتر دەستیان دایە یارمەتیان سەردار رەشید دوای بەسەرهاتێکی زۆر سیجار زیندانی بوونی سەردار رەشید هەتا لە دەورانی رەزاخان دا کە وەزیری جەنگ سەرلەشکریك بەناوی ئەمیر ئەحمەدی رەوانی مەیدانی شەڕ دەکات. ئەمیر ئەحمەدی پێش هەموو کارێ هاتە

لای جافرسان، (جاسان) محەممەد خانی درلی و حوسەین خانی رەزا و کۆ دەکاتەوە و سوێندی پێ خواردن کە بە پشتیوانی حکومەتی ئێران سەردار رەشید لە ناو بەرن. ئەوانیش بۆ لە ناوبردنی کوردێکی وەکوو سەردار رەشید هیچ دریغیان نەکرد و سوێند خوار بوون ئەوەی کە زور گرینگە جوانرۆییەکان بوون کە چەند جار نامە و پێخاوی سەرلەشکر ئەمیر ئەحمەدی رەت کردوو و حازر نەبوون بۆ یارمەتی دانی حکومەت بۆ لە ناو بردنی سەردار رەشید کە ئەمەش خۆی لەو سەردەمە رەش و تاریکەدا. ئەنجامی کار ئەوە بوو بە پێی فەرمانی لەشکری غەرب. سروان کریش و سرهنگ مەنسوور فەرماندەی لەشکری کوردستان گەمارۆی رەوانسەریان‌دا بۆ هەمیشە ئەمارەتی ئەردەڵان پێچرایەوە و سەردار رەشید پەناهی بردە شێخ مەحموودی نەمر لە سلێمانی لەوێوە بۆ لای شێخ خزعل لە ئاواز و دە ساڵ زیندانی بوونە و سەرئەنجامی لە بەهاری ساڵی ۱۳٤۲ هجری شمسی لە تاران کۆچی دوایی کرد. و جوانرۆییەکان جارێکی‌تر لایەنگری ئازادی و دژ بە زوڵم و زور بوون.

شەڕی کریش چی بوو و بۆچی روویدا

لە ساڵی ۱۳۰٤ هەتاوی‌دا کە سەروان کریش بۆ سەرکوت کردنی سەردار رەشید هاتبوو ناوچەکە و جوانرۆیەکانیش لەو کاتەدا کە یارمەتێکی زۆری سەردار رەشید ئەردەڵانیان دابووە دوای تیاچونی سەردار رەشید سەروان کریش کە کەسێکی ئەرمەنی بوو بۆ سەرکوتی جوانرۆییەکان هاتبوو جوانرۆ دوای ماوەیەك دەبینێ کە خەڵکی جوانرۆ زۆر پێ داگری دین و ئایینن رۆژێك بە نیشانەی بێ حورمەتی کردن بە ئایینی ئیسلام خوالێخۆش بوو شێخ فەتاح هەولێری کە لە جوانرۆدا نوێنەری شێخانی نقشبەندیە لە جوانرۆ دەعوەت دەکات ماڵی پێستی بەراز دەخاتە ژێر دواتر بە دروست کردنی گۆشتی بەراز بوو میوانیەکان و دانانی مشروبات بوو ئەوان بێ حورمەتیان پێ دەکات ئەوان لە شوێنی نیزامی کریش خان دێنە دەرەوە ئەم کارە دەبێتە هۆی نارەحەتی خەڵك دوای پێنج رۆژ

پادگـانی نیزامـی گـەمارۆ دەدەن شـەڕ دەس پـێ دەکـات و لـەو شـەڕەدا نـۆ کـەس لـە هێزەکانی کریش خان دەکوژرێن. عەسری هەر ئەو ڕۆژە کریش خان چەند کەسێك لە هێزەکانی لەم شوێن ماڵی موحەممەد بەگی وەکیلدا دەبن. باپیری خـۆم (عەبـدوڵڵا مورادی) کەیەکێك بوو لە هێزەکانی جوانڕۆ دەی گەڕاندەوە کە مـن و ئاغـای ئەسـەدوڵا بـیگ و خـەریکی تەقـە کـردن بـەرەو شـوێن دانیشـتنی کـریش خـان بـووین دوای دوو سەعاتێکی شەڕ چوار کەس لە هێزەکانیش کریش کـوژران و ئاغـای ئەسـەدوڵا بگـیش کـە برای دایکی مامۆستا مەلای حەسەنی فەخری بوو لـە پـاڵ ئێمـەدا کـوژرا مـن جەنازەکـەی ئاغا بەگم بردەوە و ئەم گاراجـەی فـەخری بەرانبـەری مزگـەوتی جـامیعی کـۆنی ئێسـتا و گەڕامەوە بەرەو شوێنی شەڕ لە دوایی دا کریش نزیکەی خۆر ئاوا ئەو ئەماراتـەیان بـەجێ هێشت لە ڕێگای چەمە میران و ئایشە دۆڵەوە جوانڕۆیان بەرەو کرماشان بەجێ هێشت من و چەند کەسێك چووینە شوێن دەسەڵاتی کریش خان و تفەنگ و فیشك و چەکێکی زۆرمان دەست کەوت دوای من سەرنج دایە دوو سەندووقی گەورە و ڕۆیشتم سەندووقەکانم شکاند دیم کە پڕیەتی لە پووڵ و پارەی چاوەرەشـی ئـەو سـەردەمە تـەواوی پارەکـەم بـرد هـەر بڕێکیك لە شوێنێك دانا دوایی دەرکەت کە من پارەی زۆر دەس کەوتوو هـەموویم لـە گـەڵ عەزیزبەگی کوڕی عەنایەت بـەگدابـەش کـرد چـەند سـاڵێك ئـەو پـارەی بـە نـاوی پـارەی (پیری) ناوبانگی دەرکرد. بەم جۆرە بوو کـە ئـیتر کـریشخـان و هێزەکـانی شـکان خـەڵك نیشانیان دا کە ڕێز و حورمەتێکی زۆر بۆ دین و ئایین دادەنێن و دەرفـەت بـە هـیچ کـەس نادەن کـە بـێ حورمـەتی بـە دیـن و ئائینیـان بکـات. لێـرەدا پێویسـتە ئـەوەش بڵـێم کـە هۆرامیـەکان لـە و شـەڕەدا یارمـەتێکی زوری جوانڕۆییـەکانیان دا هەمیشـە خـەڵکی ئـەم (ناوچەیە باسی ئەو پیاوەتیە ئەو هەورامیانە دەکەن).

یەکێك تر لە هۆیەکانی شەڕ کریش خان کۆ کردنەوە چەکی دەستی جوانڕۆییەکان بوو کە جوانڕۆییەکان چەکەکانیان نەدا بە دەستەوە بۆ ئەم کارە عەبدورەحمان بەگی وەکیـل

که کوڕی عەبدولکەریم بەیگ وەکیل و خوشکەزای جافرسان بوو داوای لە سەری خاڵوانی خۆی کرد کە یارمەتی بدەن بۆ روانانی کریش خان. جافرسانیش بوو ئەم کارە کەریم سان و موحەممەد رەشید بەیگی کوڕی ناردە یارمەتی جوانڕۆییەکانی تا کاتێ کەوا کریش خانیان دەرپەڕاند.

ساڵی ۱۳۱۰ هەتاوی گرتنی سەرانی عەشایر

لە سەردەمی قاجارەکاندا خەریك بووە وردە وردە بار و دۆخ ئێران ئاڵۆزتر دەبوو و دەسەڵات لە دەس قاجارەکاندا دەر دەچوو بۆ ماوەی بیست و پێنج ساڵ لە وڵاتی ئێراندا هەرج و مەرج بوو. هەر کەس خەریك بوو بۆ خوی سپا و لەشکرێکی درووست دەکرد و هێرشی دەکردە سەر ناوچەیەکی‌تر و دەسەڵاتی خۆی زیاتر دەکرد. لەو سەردمەدا ئاژاوەو شەڕی نێوان شا و مەشرووتەخاکان لەو پەڕی خۆیدا بووە بە شێوەیەك کە رۆژ بە رۆژ حکومەت لاوازتر دەبوو هەر کەسەو شوێنێك لە وڵاتی ئێرانی بڕ دەدا و خۆی بە شا و حکوومەتی ئەو ناوچەیە ناوز دەکرد بە شێوەیەك کە ئاغا عەنایەت لە دیوانە شێعرەکەی دا وا باسمان بۆ دەکات:

هەر کەس لەشکەری پەی ویش رازنا

دەستەو بەستەی پەی ویش سازنا

هەر کەس پەی کەسێ لەشکرێ کێشان

جە قەتڵ و غارەت دەست نمەکێشان

تەمامی ئێران ئینە کارش بێ

جە شا تا گەدا یە بازارش بێ

شا چەنی میللەت، میللەت چەنی شا

ئەو پەی ئیستیقلال ئید مەشرووتەخان

چەن سالێ وەی تەور نەمابەین ویەرد

ئاخر مەشـــــرووتە قاجار نەبەین بەرد

ئەنجامی کارە بۆ هۆی ئەوەی کە مەشرووتە خاکان سەر کەوتنیان بـە دەس هێنـان و ئەم شێوەیە تا ساڵی ١٣٠٤ بەردەوام بوو تـا کاتێك کـە رەزاخـانی مـیر پـەنج دەسـەڵاتی ئێرانی گرتە دەس و باقی ناوچەکانی ئێرانیش هەر یەکـەو بـۆ خـۆی نیمچـە دەسـەڵاتیکی گرتە دەس بە شێوەیەك عەشایەری ئێران دەسـەڵاتیان رۆژ بـە رۆژ زیـاتری دەکـرد. ئاغـە عەنایەت دەڵێ:

جە موددەی مەساف ئی چـەندین ساڵە

هەر شارێ پەی وێ نە فیکر و حاڵە

تا شاران یوتەر جـە بەین مـــــەوەردن

عەشـــــایەر تەمام تـەرەقی کەردن

جە سەنەی هێجری ئەلف و شین و میم

پەهلەویی نە تەخت قاجار بێی موقیم

هەر لەو ساڵەدا واتە ساڵی ١٣٠٤ رەزاخان تاجی شاهی لە سەر نـاو وردە وردە کەوتـە فیکری گواستنەوەی دەسەڵاتی عەشایەرەکان بۆ حکوومەتی ناوەندی. کەمکـەم برێـك لـە عەشـایەرەکانی بـە فێـڵ و تەلەکـە و پـوڵ و پـارەکرێ و تـەواوی چـەکەکانی ئـەوانی کـۆ کردەوە و چەکی کردن. بۆ ئەم کارە واتە چەك کردنـی عەشـایەر حکوومـەت پیـاوێکی بـە ناوی سەرهەنگ سەقەفی ناردە جـوانرۆ. دوای چـەند رۆژێـك بـە سـوێندانی خـەڵك و فێـڵ و تەڵەك تەواو چەکیانی کۆ کردەوە ٦ ساڵ دوای ئەوە واتە ١٣١٠ بەسەرانی عەشایەری وت کە ئێوە دەبێ لە کرماشان حازر بن. رەزاخان چوونکە دەسەڵاتی عەشایەری لـە بەرانبـەر

دەسەڵاتی خۆیدا دەبینێ فەرمانی لە ساڵی ١٣١٠ دا دەر کرد کە ئەبێ تەواو سەرانی عەشایەر دەس گیر بکەرێنن عەشایەر و بەگزادەکانی جوانرۆیش کە یەکێك بوون لەو کەسانەی کە لە ناوچەی خۆیانیدا دەسەڵاتیان هەبوو کەوتنە بەر شاڵاوی گرتنی حکومەت و بۆ ئەم کارە بانگهێشتن کران تا هەموو کۆ بوونەوەو بەرەو کرماشان برۆن. ئەوە بوو لە هەموویان لە رۆژێکی سەخت و سەرما و سەهۆڵدا و ژێر باران و لێزمەدا بەرەو کرماشان برد کە ئاغا عەنایەت چوونکە خۆی یەکێك بووە لە دیلەکان وەسف ئەوە رۆژ ئاوا دەکات.

هەر جە مەریـــــوان تـــــا وە جوانرۆ

کەت بەستەو بەدبەخت کریان رەنجەرۆ

هەر چوار نەفەر وە هـــــەم مەوەستەن

دوو نەفـــەر نیزام نەمـــابەین وەستەن

نە هەر دوو تەرەف دوو ســـەف دان قەرار

پـــاوە پـــای ئێـــمە هەر سوب تا ئێوار

ئەوە توفانی سەخت ئەوە وەشـــت و وارە

ئەو زوڵمی سەنگـــین ئەو جەرگی پارە

ئەو بەحـــــری قیرین ئەو هـــەرك و لیتە

ئەو بـــــاری سەنگیـــن ئەو فەزیحەتە

دوای ئەوەی کە تەواوی سەرانی عەشایەری تەواو ناوچەکانی کۆ کردەوە لە رۆژێکی سەخت و دژواردا بەرەو کرماشان کەوتنە رێ کە لەبەر ساردی هەواکە ماوەی چوار رۆژ بە پێی پیادە دوو نەفەر بە ناوی نادرسانی هەورامی (هەورامانی تەخت) و فەتحوڵڵا ئینـاخی گیانی خۆیانیان لە دەس داو و کۆچی دوایان کرد. کاتێ کە حکومەت دیلەکانی گەیانـدە کرماشان پێشتر لە ناو شاردا جارِی دا بوو کە خەڵك بێنن و دیلەکان ببینن کە چوون

گیراوەن کە لە راستیدا خەڵکیان بەو شێوەیە دەترسان لە خواڵیخۆش بوو ئاغە عنایەت بەم شێوە باسی دەکات.

ئیعلان کەردە بین وە تەمـــامی شار
ئـوناس و زکـــوور سەغیر و کیبار
پـــــەرێ تەمـــاشا نەکـەناری شار
بەیـان بوێنــان ئەسیـــــرانی زار
وەی تەور نەمایش مەدان بە وێشان
ئەسڵەن خەجالەت هیچ نەمەکێشان
وە یەك نەمـــایش واردمـــا کەردەن
چمـان ئەسیـــری خارج ئاوەردەن

دوای چەند رۆژ چاوەڕوانی لە کرماشان هەموویان گواستنەوە بەرەو تـاران دوای دە رۆژ تەواوی دیلەکان گەیشتنە تاران و لەوێشدا دابەشیان کردن بە سەر زیندانەکانی تـاران – ئەسفەهان و خوراسان و بـۆ مـاوەی دە سـاڵ لـەوێ زیـندانی بـوون و هـەتا خـەرمانانی ساڵی ۱۳۲۰ هەتاوی لەوێ مانەوە دوای ئازاد کران. کە بڕێك لەوانە هـەر زیندانـدا کۆچیان کرد وەکوو ئەو رەحمان بەگی وەکیڵ. شێخ حەسەنی بـاوکی شـێخ موحەممـەد سـەعید و شێخ عەتای نقشبەندی و هتد.

لێرەدا پێویستە ئاماژە بکەم بەو کەسانی کە وا گیراوەن: و بەر هەموو شتێ بڵـێم کـە تەواوی سەرانی هەورامی واتە سانەکانی هەورامان، سەرانی عەشایەری ئیمامی، ئینـاخی، زەردوئی، باوەجانی، کەلاشی، سنجاوی، کەڵهوڕ، گۆران، مـەغی و گـەڵباخی لـە جـوانڕۆدا ئەم کەسانە گیراون.

ئەورەحمان بەگی وەکیل، موحەممەد بەگی کوڕی ئەو رەحمان بەگ، شێخ مستـەفا و

شێخ عەزیز کوڕی شێخ فەتاحی هەولێری باپیر گەورەی حیسامیەکان جوانڕۆ، ڕۆستەم بەگ و حەسەن بگ، برزو بەگ، حوسێن بەگ، کوێخا عەبدوڵڵای شوانکارە باپیرە گەورە (عەبدوڵڵاهیەکانی شوانکارە، موحەممەد ڕەشید بەگی روستەمی، باپیرە گەورە رەشیدی روستەمیەکانی جوانڕۆ عەبدوڵڵا بەگ، حەمە جافر بیگ امینی، مەلا عەبدولکەریمی قەڵاگاه ناسراو بە حاجی مامۆسا باوکی «پەژووهی‌یەکان»، موحەممەد بەگی ناخۆژگان، ئاغە عەنایەت.

کارەساتی ساڵی ١٣٢٢

دوای ئەوەی کە شەهریوەری ١٣٢٠ کۆتایی هات و تەواوی سەرانی عەشایر ئازاد کران هەموویان بەڵێنیان بە یەکدا کە بە هیچ شێوەیەك نەچنە ژێر باری زوڵم و زۆری حکومەتی رەزاخان. ئەوە بوو کە دوو ساڵ دوای ئازاد بوونی سەرانی عەشایر رەشید سەڵتەنە دەس دایە چەك دژ بە دەسەلاتەکانی حکومەتی ئەنگلیس و رەزاخان، ئاکامەکەی ئەوە بوو دوای هێرش گەلێکی زۆر بۆ سەر ناوچەی گۆران رەشید سەلتەنە کە لە سەرانی عەشایەری گۆران بوو ناچار بوو کە یاخی بێت. بەرۆ هەر شوێنێك دەچوو. هێزەکانی ئەنگلیس و حکومەتی رەزاخانی هەڵیان دەکوتایە سەریان بە هەرەشەی بومباران کردن خەڵك ئەو ناوچانەیان وەها لێ دەکرد کە ئیتر یارمەتی رەشید سەڵتەنە و هێزەکانی نەدەن دوای چەند مانگێك یاخی بوون.

رەشید سەڵتەنە کەوتە بیری ئەوەیی کە لە زیندان لە گەڵ ئەورەحمان بەگی وەکیل و بەگزادەکانی جوانڕۆدا بوو و زۆر متمانەی بەمان هەیە و رێگای جوانڕۆ دەگرێتە بەر لە گوندی سەڤ ئاوا بە یارمەتی جهانبەخش خان باپیرە گەورەی (حەبیبی‌یەکان) دێن بۆ لای موحەممەد بەگی وەکیل بۆ پەنادانی هێزەکانی خۆی هێزەکانی رەشید سەڵتەنە، لە دەور و بەری قڵیچان و کەچەڵ ئاواوە، دۆڵی شەمامەی جێگا دەگرن لەو کاتەدا هێزەکانی ئەنگلیس بە فرۆکە بڵاو کردنەوەی نووسراوە و جاسووس هەرەشە لە هەر کەسێك دەکەن

کـه یارمـەتی رەشـید سـەڵتەنە و هێزەکـانی بـدات. قـەرار بـوو کـە ڕۆسـتەم بـەگ و موحەممەدبەگ بڕۆن رازییان بکەن کە دوای چەند ڕۆژێك میـوانی بـە بـێ دەنـگ ناوچـەکە بەجێ بهێڵن تا فڕۆکەکانی حکومەت و ئەنگلیس وەزعەکە لـە خـەڵك خـرابتر نەکـەن. هـەر ئەو ڕۆژ کەسێك بە ناوی (کەریم رەشـتی) کـە ئاشـپەزی دیواخـان بـوو. سـی دانـە شـەکی گەورە سەر دەبڕێ چێشتێکی باش لێ دەنێ و دەیبـەن بـۆ هێزەکـانی رەشـید سـەڵتەنە. موحەممەد بەگ و ڕۆستەم بەگ دەڕۆن بۆ گفت و گـۆ کـردن لـە بـارەی وەزعەکـەوە دوای نان و چا خواردن سەرانی هەر دوو عەشایەر دەگەنـە ئـەو ئەنجامـە لـە هێزەکـانی رەشـید سەڵتانە لە شەمامەئیەوە بەڕۆ.

قورقـەڵا و شـوانکارە بکەونـە رێ کـاتێ کـە دوور کەوتنـەوە لـە چـەند کەسـێك لـە هێزەکانی جوانڕۆیی بە شوێندا تەقە بکەن و دوو، سێ ئەسـپ بکـوژن، بـەڵام یـەك فیشـك بەری هیچ کەس نەکەوێت.

کاتێ کە رەشید سەڵتەنە ئەم قەول و قەرارە لە نێوان هێزەکانی خۆیـدا بـاس دەکـات یەکێك بە ناوی مزەفەر کە برازای رەشید سەڵتەنە بووە ئەم راو بۆ چوونە قبوول ناکـات و ئەڵێن ئێمە کەی پیاوین کە ئەوان بە شوێن ئێمـەدا تەقـە بکـەن و دوو سـێ ئەسـپی ئێمـە بکوژن بەڵام دەس نەکەینەوە کەسێك کە لە سەر ئەسپی خۆیدا نەکوژی کـەی پیـاوە لـەم کاتەدا موحەممەد بەگ ئەڵێ ئێمە لە گەڵ مامی تۆدا گەیشـتوونە ئـەنجام تـۆ هـەقی قسـە کردنت نیە. کە ئەمان وا ئەڵێن موزەفـەر دەس دەباتـە دەمانچـە بـۆ جوانڕۆییـەکان. لـەم کاتـە رەشـید سـەلتەنە دەکەوێتـە نێـوان هـەر دوو لا. لـەم نێـواندا فیشـەك لـە دەسـتی موزەفەر دەردەچێ دەسـت بـەجێ رەشـید سـەڵتەنە دەکـوژرێ بـاقی هێزەکـانی رەشـید سەڵتەنە وا دە زانن کە جوانڕۆییەکان لـە رەشـید سـەڵتەنەیان داوە هێـرش دەکـە سـەری ڕۆستەم بەگ و موحەممەد بەگ. بەڵام ئەوان چوونکە خۆیان شـارەزایی ناوچـەکە بـوون لـەو شـوێنێك دوور دەکەونـەوە هێزەکـانی جـوانڕۆیش بـە سـەر پەرشـتی نادربیگ و کـەیکاوس بـەگ و قـارد بـەگ دەور و بـەری قڵیچـان و کەچـەل ئاوایـان داوە وا

ئەزانن کە هێزەکانی رەشید سەڵتەنە روستەم بەگ و موحەممەد بە گیان کوشتووە. چونکو هێزەکانی هەر دوو لا بە هەڵە لە یەك گەیشتوون. ئەو کارەی موزەفەر دەبێتە هۆی هەڵگیرسانی شەڕ کە بە داخەوە لەو شەڕەدا کە نە وەکیلی جوانڕۆ و نە رەشید سەڵتەنە پێ رازی بوون کوشتارێکی زۆر لە هەر دوو لاکرا. لەو کاتەدا سەر کونسولگەری ئەنگلیس کابرایەك بە ناوی فلیچر فەرمانی دەرکردبوو کە لە هەر شوێنێکەوە ناوی رەشید سەڵتەنە و هێزەکانی دەرکەوێ ئەوە ناوچەیە دەبێ بوردمان بکرێ. ئەنجامی شەڕەکە چەند کەسی کوژران و چەند کەس گیران کە بریندار بوون. جوانڕۆییەکان لە بەر ئەوەی ئەم بریندارانە نەکەوتە دەستی حکومەت و هێزەکانی ئەنگلیس ئەوانیان بردە گوندی زلان و لەوێ برینەکانیان ماوەی دوو مانگ تیمار کردەوە و بەڕێز و حورمەتە رەوانەی وڵاتی خۆیانیان کردووە. ئەم رووداوە دڵتەزێنە کاریگیەرێکی زۆری لە سەر بەگزادەکانی جوانڕۆ وە بە تایبەت لە سەر موحەممەدبەگ دانا کە ئەڵێن هەتا حەوت هیچی نەخواردە و گەل کەس دا قسە نەکردووە و بە تاقی تەنیا لە ژوورێکدا دانیشتووە. فیلچر سەر کونسوولی ئەنگلیس لە کرماشان دەیەوێ لەم هەلە کەلەك وەرگری سپاس نامە بۆ جوانڕۆییەکان بنری بەڵام ئەمان قەبووڵ ناکەن و بە توندی وەڵامی فیلچر دەدەنەوە و چەند رۆژێك لە جوانڕۆدا تەعزیە خوانی بۆ کوژراوان دادەنێن. بەم شێوە ئەم رووداوە تا ماوەیەك دەبێتە هۆی نەگرانی لە ناو جوانڕۆییەکاندا.

کۆماری کوردستان و جوانڕۆییەکان

لە ساڵی ۱۳۲۳ هەتا ۱۳۲٤ کە حکومەتی رووسیە دەیویست ئیمتیاز گەلێك لە حکوومەت و شای ئێران وەرگرێ دەستی وەر دایە ناو خاکی ئێران و نەتەوەکانی ناو ئێرانی هان دا بۆ دروست کردنی دەوڵەت بۆ ئەوەی هەر نەتەوەیەك مافی چارەنووسی خۆی دیاری کات. هەر لەو سەردەمەدا بوو کە کۆماری مەهاباد لە پاڵ کۆماری

ئازەربایجان لە تەورێزدا دادەمەزرێ و ئاڵ و گۆڕێك تەواوی ئێران و بە تایبەت کوردستان دادەگرێ زۆربەی ناوچەکانی کوردستانیش هەر یەکەوە لە بەر زوڵم و زۆری حکومەتی شای ئێران و بۆ لاواز کردنی حکومەت کەوتنە یارمەتی و پشتیوانی کۆماری مەهاباد هەر یەکەوە لە عەشایەری کوردستان بە شێوەیەك هەستی خۆی دەردەبڕی. یەکێك بە ناردنی هێزی نیزامی دەستەیەك بە یارمەتی مادی و مەعنەوی.

هەر بەم بۆنەوە جوانڕۆییەکان چونکوو زۆرترین زوڵم و زۆریان لە لایەن حکومەتی پاشایەتیەوەپێ کرابوو وەکوو ۱۰ ساڵ زیندانی بوونی سەرانی عەشایەر وەکوو سەرکوت کردن و هێرش کردن و هێرش کردنی سەرهەنگ کریش و هتد.

یەکێك بوون لەوانەی کە زور خۆشحاڵ بوون بە لاوازی حکومەت بەڵام لێرەدا پرسیاری دێتە گۆڕێ کە ئایا جوانڕۆییەکان یارمەتی کۆماریان داوە یا نە. ئەگەر داوایانە بە چ شێوەیەك بووە کە لێرەدا سێ راو و بۆچوون هەیە کە

رای ئەوەڵ: ئەوەیە کە لە رۆژنامەی باختر ژمارەی ۳٤۰ / ۲۹/٦/۲۹ دا کە کتێبی ئێران لە نێوان دوو کودتادا هاتوو دەڵێ: کە لە ناو تەواوی عەشرەتە کوردەکانی کوردستان دا تەنیا جوانڕۆییەکان یارمەتی راپەڕینی قازی موحەممەدیان نەداوە ئیتر تەواوی عەشرەتەکانی کورد پشتیوانی قازی موحەممەدیان کردووە.

رای دووەم: ئەوەیە کە نوشیروان مستەفا لە کتێبی حکومەتی کوردستاندا (لاپەڕەی ۱۷۵) دا دەڵێ: جوانڕۆییەکان و هەورامیەکان ۱۵۰ کەسیان ناردووە بۆ پشتیوانی حکومەتی مەهاباد.

رای سێهەم: ئەو پیاوانەیی بوون کە لەو سەردەمەدا ژیاون ئێستاش ماون دەڵێن: لەو کاتەدا واتە ساڵی ۱۳۲٤ هیچ هێزێکی نیزامی لە جوانڕۆوە بەرەو مەهاباد نەڕۆییەوە. بەڵکوو لەو رۆژەدا تەواوی خەڵك بە نووسینی نامەیەك و کۆ کردنەوە ئیمزا لە جوانڕۆدا پشیوانی خۆیان دەربڕی و دایان بە نوێنەرێکی خۆیان بەناو میرزا موحەممەدی عەفوایی لە ماوەی ۲۲ رۆژ بەرێ گەیاندیە مەهاباد و حەوت رۆژ لەوێ مایەوە بە ۲۲ رۆژیش

گەڕایەوە، لێرەدا پێویستە کە ئامـاژە بـەم خاڵانـەی خـوارەوە بکـەم. ئـەوەی کـە ئەگـەر جوانڕۆییەکان هێزیان نەناردوە بۆ پشتیوانی قازی لەوانەیە لە بەر ئەم هۆیانە بووبێت.

١. ڕێگای دووری مەهاباد هەتا جوانڕۆ کە خۆی گرفتێکی زۆر گەورەیە.

٢. پارێزگاری کردنی خەڵك لە ناوچەکانی خۆیان لەبەر ئەوەی کە ناوچەی جوانڕۆ بە نیسبەت مەهاباد، بۆکان، بانە، سەقزەوە ئارامتر بوو بە تەنانەت چـونکوو جـوانڕۆ نزیکـی کرماشان بوو و هێشتا حکومەت لە کرماشـان دا دەسـەڵاتی زۆری مـابووە لەوانـە بـوو کـە هەر جم و جۆڵێك سەرکوت بکرێ.

٣. زۆربوونی شەری عەشایەری لە زۆربەی ناوچەکاندا کە حکومەتی شا لە مێژە بـوو هەر جارێك پاڵی بە عەشرەتێکەوە دەنا دژ بە عەشرەتێکیتر. لە بەر ئەم کارە خەڵك نەی دەوێرا ناوچەکە چۆڵ بکات.

٤. نەبوونی دەسەڵاتی مادی وەکوو ئەمڕۆ چونکوو خـەڵکی زۆربـەیان هـەژار و نـەدار بوون نەیان دەتوانی بۆ ماوەی ماڵ و حاڵی خۆیان بە جێ بهێڵن.

ڕووداوەکانی ساڵی ١٣٢٧ هەتا ١٣٢٩ هەتاوی

دوای ئەوەی کە سەرانی عەشایەر لە خەرمانانی ١٣٢٠ دا لە زیندان ئـازاد کـران. بڕێـك لەوانە کە پێشتر ئاماژەیان پێ کرد لە زیندان دا کۆچیان کرد. سـەرانی عەشـایەر هـەر لـە زیندان دا سوێندیان خوارد کـە ئـیتر گـوێ رایـەڵی حکومـەت و یاسـاکانی ملهوڕی شـاهی نەبن. ئەوە بوو کە ڕژیمی شاهی هەر ڕۆژە و بە بەهانەیەك هێرشی دەکرد سەر ناوچەیەك. جوانڕۆیش یەکێك بووە لەو ناوچانە کە کەوتە بەر ئەم هێرشانە.

١. نەدانی مالیات کە زۆرتری ئـەم مالیاتـە بـەرەو گیرفـانی شـا دەچـوو تـا خـەڵك و ئاوەدانی وڵات.

٢. دانانی چەك (خلع سلاح)

٣. نەناردنی کەس بۆ سەربازی لە لایەن سەرانی عەشایەرەوە

یەکێك لە سیاسەتەکانی ئەمریکا لە ئێراندا کە زەختی زۆری خستە سەر حکومەت دابەش کردنی زەوی و زار بوو لە ناو ئەو کەسانەدا کە خەریکی کشت و کاڵن (تقسیم اراضي بین دهقانان) بەڵام لە وڵاتێکدا کە شا گەورەترین دەسەڵاتدار و زەوی دار و مالك بێت و یاساش بو مالك بوونی خۆی دانی. ئاوەدانی ئەو وڵاتە لە کوێدایە. لە ساڵی ۱۳۲٦ و ۲۷ دا یاسایەك دەرچوو کە تەواوی زەویەکانی رەزاشا دەبێ بدرێتە حەمە رەزای کوڕی کە بریتیە لە دوو هەزار و چوار سەد گوند، بەدەر کردنی ئەم یاسایە شا دەیویست کە نزیکەوە چاوە دێری لە ماڵ و موڵکی خوی بکات. رۆژنامەی باختر لە زمانی رۆژنامەی (نیویورك تایمز) وە دەڵێ: شتێکی کە زۆر سەیرە کە لە کاتی ئیسلاحاتی گشتی لە وڵاتەدا (اصطلاحات عمومی کشور) ئەوەی کە هێزەکانی نیزامی ئێران خەریکن بە بەهانەی راپەڕینی چەکدارانە بە تۆپ و فڕۆکە و هێزی نیزامی تەواو گوندەکان و ئاوایەکان و کەشاوەرزەکان بوردمان دەکەن. لە کاتێك دا جوانڕۆییەکان ئامادە نابن کە هەقی مالکانەی شا بدەن چونکوو خۆیان زەحمەت لە سەر زەوی و زارەکانیان دادەکێشن. هەر لە بەر ئەم کارە دەبێ بفەوتێن.

هەر وەها لە کتێبی (گذشته چراغی در راه آینده است) لە لاپەڕەی ٥٠٧ دا هاتوە کە دوکتور کامەران بەدرخان کە بەرپرسی ناوەندی لێکۆڵینەوەی کوردستان و مامۆستا زانستگای رۆژ هەڵات ناسی فەرانسەیە دەڵێ: هۆی ئەوەیە کە جوانڕۆییەکان گوێ رایەڵی فەرمانەکانی حکومەت نابن ئەوەیە کە حکومەتی تاران دەیەوێ کە لە نێو زۆرتری داهاتێ ئەوان بە ناوی مالیاتەوە ببات. هەر وەها دەڵێ کە دەوڵەت جارێکیتر یاسایەکی شاهانەی دەرهەق بە عەشایەر دەرکرد. کە ئەوە بوو بە پێی ئەو یاسایە کە هێشتا لە کتێبی یاسایی ئێران دا هەیە ئەوەیە کە تەواوی زەویە کشت و کاڵیەکانی کوردەکان لە جوانڕۆ و شاە ئاباد بە موڵکی تایبەتی شای ئێران دێنە ئەژمار کە جیا لە مالیاتی ئاسایی دەبێت بڕێکیتر پارە بە ناو قازانجی مالکانە یا هەقی شاهی بدەن بە شا. وەکوو پوشانە – رۆنانە – فڕۆجانە و هتد. کە ئەوە بووە جوانڕۆییەکان ئەمەیان قەبوول نەکرد و دەستیان

دایە چەك كە بڕێكی زۆریان گیران و بڕێكی‌تریـان كەوتنـە ژێـر ئەشـكەنجە و ئـازارەوە كـە ئاكامەكەی ئەوە بوو كە لە ڕۆژی ١٣ی شەهریوەری ١٣٢٩ دابۆ چەندەمین جار تۆپخانـە و فڕۆكە هێرشیان كردە سەر جوانڕۆ چوار گوندیان بە تـەواوی خـاپوور كـرد و ١٢ لادێـی‌تـر خەساری زۆر لێ كەوت.

دووهەمین هـۆی شـەڕ دانـەنانی چـەك بـوو: لـەو سـەردەمەدا زۆربـەی عەشـایەرەكانی دەوروبەری كرماشان بەهێز بوون و حكومەت بۆ دامركاندنی عەشایەرە ملهوڕەكان ئـەوانی چەك كردبوو. سەرانی عەشایەری جوانڕۆ ئامادە نەبوون كە چەكەكەیان خۆیان دانـێن (بـە تایبەت كە لەو سەردەمەدا شەڕی عەشایەری لە بەر دەسـەلات زۆرتـر و داهـاتی زۆرتـر تـا رادەیەك: باو بوو. ئیرەج ئەفشار لە كتێبی كرماشان و تمدن دیرینەی آن لاپەرەی ٩٣٨ دا دەڵێ حكومەتی ناوەندی بڕیاری دابوو كە تـەواوی عەشـایەرەكانی دەوروبـەری كرماشـان چەك بكات. هەر بەم بۆنەوە و سـووری بـوونی حكومـەت بـۆ چـەك كـردن و گـوێ نـەدانی جوانڕۆییەكان ماوەیەك درێژەی كێشا تائەوە بوو كە لە ڕۆژی ١ی شـەهریوەر (خـەرمانانی ١٣٢٩ جوانڕۆییەكان لـە ملـە پاڵنگانـە هێرشـیان كـردە سـەر هێزەكـانی حكومـەت چـەند كەسـێكیان لـێ كوشـتن و چـەند كەسـیان بـە دیلـی لـێ گـرتن. دوای چـەند ڕۆژێـك تیپـی كرماشان ستادی ئەرتەشی ئاگادار كردەوە كە شەڕێكی وەها لـە ناوچـەی جـوانڕۆدا رووی داوە دەستبەجێ لە ستادی ئەرتەشی ئێرانەوە فەرمان دەركرا كە بە زووترین كات هێرش بكەن سەریان و هەموویان چەك بكەن. چل و هەشت ساعەت دوای ئەم فەرمانە دوو تیپـی نیزامی لە گەڵ پێنج دانە تانك و چوار فڕۆكە كەوتنە ڕێ بەرەو قەڵای جوانڕۆ كە توانییـان لە ماوەی ٥ ڕۆژدا قەڵای جوانڕۆدا گیر بكەن. لێرەدا پێویستە ئەوەش بڵـێم كـە بڕێكـی لـە عەشـایەری دەوروبـەری جـوانڕۆ و كرماشـان كـە یارمـەتی حكومـەتیان دەدا لـەم سـەر كەوتنەدا دەستی باڵایان هەبووە.

هەر ئیرەج ئەفشار ژمارەی هێزەكانی جوانڕۆی بە ٢٠٠٠ هـەزار كـەس نـاوزەد كـردووە كە هەموویان چەكی برنوویان بە دەستەوە بوو كە لە ساڵی ١٣٢٠تـەوە دوا ئـازاد بوونیـان

لە زیندان دا دەستیان کەوتووە.

ئەم کارە بوو بە هۆی ئەوە کە زۆربەی خەڵك و سەرانی عەشایەر پەنابەرنەو لاتی عێراق و ماوەیەك لەوێ مانەوە. دوایی حکوومەت بڕیارێکی دەرکرد کە ئەگەر جوانڕۆییەکان چەکەکیان دابنێن و بێنەوە وڵاتی خۆیان تووشی هیچ جۆرە سزایەك نابن. ئەوە بوو کە سەرانی عەشایەر بە سەر پەرشتی موحەمەد بیگ وەکیل بڕیریان دا کە وڵاتی عێراق بەجێ بێڵن. بەڵام شەرتەکەی ئەوە بوو کە حکومەت ئەمان دڵنیا بکات کە تووشی گرفت نابن بۆ ئەم کارە حکومەت چەند نوێنەری خۆی بە ناوەکانی سەرهەنگ عەزیزا... پالیزبان سەر گورد مەعاونی سەرگورد پترامی و سەرگورد مەنوچێهری یارسانی ناردە جوانڕۆ وە جوانڕۆییەکانیش عەزیز بەگی عەنایەتیان کردە نوێنەری خۆیان. لە دوای چەندین دانیشتن هەر دوو لا ئەم قەرار وە بڕیاریان دەرکرد.

١. بەر لە ئەوە جوانڕۆییەکان چەك بن هێزەکانی حکومەت جوانڕۆ بەجێ بهێڵن تەنیا شەش – حەوت کەس بمێنەوە بۆ کۆ کردنەوەی چەکەکان.

٢. جوانڕۆییەکان دەبێ تەواوی چەکەکانیان دابنێنن. ئەگەر هەر کەسەو لەم رۆژەدا بە دواوە چەکی پێ بێت تووشی سزا سەخت ئەدرێ.

٣. ئەم چوار کەس بڵێن بدەن کە لە دوای چەك بوونی هەمووان کەس تووشی زیندان و ئەشکەنجە و ئازار نابێت.

٤. سەرانی عەشایەر بە مەیل و ئارەزووی خۆیان سەرباز بدەن بە دەستەوە بۆ سەربازی کردن بۆ حکومەت.

هەر وەها: درك کینان لە کتێبی کردها و کردستان لە لاپەڕەی ١٣٢ دا دەڵێ: ئاخرین شەڕ نێوان کوردان و حکومەت ئێران دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی ١٩٥٠ میلادی کە کاری گەیشتە رۆژنامە و دەزگاکان راگەیاندنی گەشتی (رسانە گروهی) ئەوە بوو کە هێزەکانی ئەرتەشی ئێران و هێزەکانی هەوایی هێرشیان کردە سەر جوانڕۆ کە کەوتووتە سەر سنووری ئێران و عێراق و کەوتوەتە ٢٥ میلی شومالی غەربی (باشووری رۆژ ئاوای

کرماشانەوە ئەم هێرشە ئەوە بوو کە جوانڕۆییەکان ئامادە نەبوون کە چەکەکانیان بدەن بە دەستەوە و تەسلیمی حکومەت بن. هەر وەها درك کینان دەڵێ: کە گومان لەوەدا نیە کە جوانڕۆییەکان چەکەکانیان لە سەرانی ئەرتەشی ئێران کڕیوە.

هەر بەم بۆنەوە کە لە ساڵی ۱۹۵۰ دا کوشتارێکی زۆری خەڵك کرا و چەندین گوند و ئاوایی سووتان و وێران کران. ئەورەحمان بەگی بابان کە شاعیرێکی خەڵکی سلێمانیە کە دیوانە شیعرەکەی خۆیدا شین گێڕیەك دەکا و دەڵێ: حکومەت ئێران بە بەهانەی چەك سەندنەوە لە ۱ کانونی ساڵی ۱۹۵۰ دا بە هێزی هەوایی و زەمینییەوە پەلاماری عەشیرەتی جوانڕۆیی داوە کە ئەمەش دەقی شیعرەکەیەتی

گەلی دوژمن لە گشت لاوە خەریکی کوشتنی تۆیە

لە هەر گۆشەی وەتەن گوێ بگرە دەنگی شین و ڕۆڕۆیە

ئەسیری و کوشتنی کورد دەمێکە ئەوقی ئەستۆیە

لە پاش کوشتاری موکری ئێستاکە نۆرەی جوانڕۆیە

لەبەرچی خوێنی ئەم قەومە موباحە لای هەموو قەومێ

لە سەر ئەم قەومە مەزلوومە قیامەت بۆچی ناقەومێ

لە قانونی ژیان، هەر قەومی کورد مەئیوس و مەحرومە

جەزای دارە، ئەوی ژینی بوێ، لەم قەومە مەزلوومە

بەری ئەم دارە ئەستۆ و گەردنی لاوانی مەحکوومە

لەدونیادا ژیان بۆ قەومی کورد نایاب و مەعدوومە

لە کوێی ئەی ڕۆحی کاوە، هەڵگری بەیداخی حورییەت

نەجاتی میللەتی کورد دەی، لە دیلی و مەینەت و زیللەت

مەپرسە سیروان بو سوورە، دیجلە بۆچی لێڵاوە

بەراستی ئاوی ئەم نەهرانە سێسەد ساڵە خوێناوە

ç خــوێنی خوێنی کــورد و لاوی کــوردستانە ڕێژراوە

لەلای تــورك و عەجـــەم کوشتاری ئێمە مژدەیە و باوە

لە مێژووی کۆمەڵا (بابە) یەك و سەد تۆلە نووســـراوە

ئەمە دەورێکی (زەحـــــاکە) نزیکە هەڵکـــەویٚ کاوە

شەڕی ساڵی ۱۳۲۹ بە بوردمان کردنی جوانڕۆ و لادییەکانی دەوروبەری کۆتـایی هـات. تـا ڕۆژی حـەوتی گـوڵانی (اردیبهشـت) سـاڵی ۱۳۳۰ هـەتاوی پاڕلـمانی ئێـران دوکتـور موحەممەدی موسەدقی کردە سەرۆك وەزیرانـی ئێـران بـۆ ئـەوەی بتـوانی بـەر بەسـتێکی گەورە بێت لە بەرانبەری ئیستعماری بریتانیـادا. لـەم ماوەیـەدا چـوون ئاکـار و کـردەوەی موسەدق بە پیٚ ڕازی بوونی بریتانیا نەبوو کەوتە نەجم و جولّ بۆ لە ناو بردنی حکومـەتی موسـەدق ئەنجامەکـەی ئـەوە بـوو کـە ڕۆژی ۲۵ی گەلاوێـژی سـاڵی ۱۳۳۲ دا حکومـەتی بریتانیا لە گەڵ شای ئێراندا سەر لەشکر زاهـدیان هەڵبـژارد بـۆ کودتـا بـۆ لـە نـاو بردنـی موسەدق لەم ڕۆژەدا زاهدی کەوتە جم و جۆڵ بەڵام بە ئەنجام نەگەیشت ئەوە بوو لـە بـار و دۆخـی ئـاڵۆز و نالـەباری تـاران و تـەواوی وڵات دوکتـور موسـەدق زۆربـەی سـەرانی عەشایەری بانگهێشت کردبوو و بۆ یارمەتی و پشتیوانی کردن لە حکومـەت لـە بەرانبـەری ئەو کەسانەی دا کە خەریکی کودتا و ئاڵۆزی وڵاتن. جوانڕۆییەکانیش کـە زوڵـم و زۆرێکـی زۆریان لە حکومەتی پەهلەوی دیبوو بە زووترین کات وەڵامی ئـەو بانگـەوازی موسـەدقیان دایەوە. ئـەوە بـوو کـە غـولام حوسـێن خـانی ئـەردەڵان کـە بـرازای سـەردار ڕەشـید بـوو خەریکی کۆ کردنەوەی هێندێك بوو بـۆ یارمـەتی دانـی دوکتـور موسـەدق. غـولام حوسـێن خان لە گـەڵ سـەرانی عەشـایەری جـوانڕۆدا قسـەی کـرد و ڕای ئـەمانی بـۆ لای موسـەدق ڕاکێشا. هەر بەم بۆنەوە موحەممەد بەگی وەکیل ڕوستەم بەگ – قادر بەگ لە گەڵ غولام حوسێن خان دا بەرەو تاران ڕۆیشتن و لە گـەڵ موسـەدق ئێـوارەی ۲۷ حـەوتی گەلاوێـژی ساڵی ۱۳۳۲دا چاویان یە یەك کەوت دوای وت و وێژێکی زۆر لە بارەی بار و دۆخی وڵاتەوە

بڕیاردرا کە جوانڕۆییەکان بە سەرپەرشتی موحەممەد بەگی وەکیل بۆ ئارام کردنەوەی تاران و دامرکاندنی کودتاچیان کە لە ڕۆژی ۲۵ی گەلاوێژ کودتایان کردبوو بەلام سەرنەکەوتن. هەزار کەس چەکدار و هێزی نیزامی بۆ یارمەدانی حکومەت ڕەوانەی تاران بکرێت. لە کاتی داوا کردنی موسەدق بۆ ئەم هەزارکەسە موحەممەد بەگ لە وەلامی موسەدقدا دەڵێ بەم دەرفەتەی کەمەوە و نەبوونی ماشین و ئامرازی گواستنەوەیە و گەمارۆ دانی تەواوی شارەکان و شەقلەکان و داگیرکردنی زۆربەی ناوچەکان لە لایەن هێزەکانی سەر لەشکر زاهدیەوە ئەم کارە زور سەخت و دژوارە بەلام من دەتوانم لە ماوەی ۱۵ هەتا ۲۰ ڕۆژدا لە ڕێگای کوێستانەوە ئەم هێزە بگەینمە تاران. ئەم کۆ بوونەوەی دوکتور موسەدق و سەرانی عەشایەری جوانڕۆدا هەتا درەنگانێ لە ماڵی سەرۆك وەزیران دا درێژ کێشاو و دوای پشوودانێکی چەند ساعەتی، بەیانی ۲۸ی گەلاوێژی دەمەوبەیان دەبینن کە هێزەکانی سەرلەشکەر زاهدی گەمارۆی ماڵی سەرۆك وەزیرانیان داوە. شەڕ و تەقە لە نێوان پاسەوانانی موسەدق و هێزەکان زاهدی دا دەس پێ دەکات چەند کەسێك دەس گیر دەکرێن. بەلام جوانڕۆییەکان کەسی کەس بوون کە ئاماژەمان پێ کردن لە دەرفەتی کە بۆیان هەڵدەکەوێ لەو گەرمەی تەقەیەی دا خۆیان دەرباز دەکەن و بەرەو ناوچەی خۆیان دەگەڕێنەوە. هەر ئەو ڕۆژە کودتا دەکرێ و سەر لەشکەر زاهدی خۆی بە ناوی سەرۆك وەزیرانی ئێران هەڵدەبژرێ و وردە وردە دوای ئارام بوونەوەی وەزعە کە لە ساڵی ۱۳۳۲ دا بۆ جاری چوارەم بە بەهانەی چەك سەندنەوە هێزەکانی حکومەت بە فەرماندەی سەرهەنگ خاکسار و سەرگرد (ضرابی) گەمارۆی تەواوی گوندەکانی دەوروبەری جوانڕۆیان دا سەرانی عەشایەر کە ئەم هەواڵەیان بیست کەوتنە خۆیان و کۆچ و ماڵیان بەرەو سنووری عێراق خستە ڕێ. حکومەت کە بەم کارەی زانی بۆ چارەسەری مەسەلەکە چەندین جار هەواڵی بۆ جوانڕۆییەکان نارد کە پێکەوە وت و وێژ بکەن. جوانڕۆییەکان بە هیچ شێوەیەك ئامادە نەبوون چەك بن و زانییان کە چەك سەندنەوە بەهانەیە وە حکومەت ئەمان بە تاوانی یارمەتی دانی و موسەدق تاوانبار

دەکات. حکومەتیش زانی کە ئەمان تەسلیم نابن لە ساڵی ١٣٣٤ دا پەیمان نامەیەکی لە گەڵ تورکیا و عێراق ئیمزا کرد کە بە پێی ئەو پەیمان نامەیە. ئەم سێ وڵات (ئێران – تورکیا – عێراق) ئەبێ سنوورەکانی خۆیان لە رووی چەتە و رێگر و یاخیدابخەن بەم جۆرە بە فێڵ و تەڵەکە حکوومەت وت و وێژی خۆی لە گەڵ جوانڕۆییەکان دا درێژە پێ دا هەتا خۆی لە بواری نیزامی دا رێك خست و هەر وەها توانی وڵاتانی دراوسێ رازی بکات بو رێگری لەوان بۆ ئەو وڵاتانە. هەتا بەفرانباری ١٣٣٤ کە لەشکەری سنە و خورەم ئاباد و سپای چوار باختریان نارد بۆ سەرکوتی جوانڕۆییەکان.

دوای شەرێکی سەخت و دژوار و کوژرانی یەکێك لە سەرانی عەشایەر بناوی کەیکاووس بەگی روستەمی (کە ئەوە شەرە بە شەرە کوژرانی کەیکاووس بەگ بە ناوبانگە سەرما و سۆڵی زستان و نەبوونی دەوا و دەرمان هێزەکانی حکوومەت توانییان جوانڕۆدا گیر بکەن. بەڵام هێزە چەکدارەکە تەسلیم نەبوون توانین بۆ ماوەی چەند مانگێك بە شێوەی پارتیزانی لە گەڵ حکوومەت دا شەڕ بکەن. هێزی جوانڕۆییەکان کە تەسلیم نەبوون و زانییان کە سنووری عێراقیان لێ داخراوە. فیشەك و تەقەمەنی زۆریان بۆ شەڕی پارتیزانی نەماوە ناچار بوون لە سەر سنووری عێراق لە گەڵ هێزەکانی نیزامی عێراق دا گفت و گۆ بکەن بۆ چارەسەری مەسەلەکە. ئەوە بووە کە موحەممەد بەگی وەکیل و عەزیز بەگی عەنایەتی – موحەممەد عەلی قازیزادە سنووری بەزاند تا لە گەڵ سەرانی گەورەتری سیاسی عێراق دا قسە بکەن کە بتوانن هێزە و ماڵ و کۆچیان لە هێرشەکانی ئێران بپارێزن. بەڵام عێراقیەکان چونکوو پەیمانە نامەیان لە ساڵی ١٣٣٤ لە گەڵ ئێران و تورکیا دا ئیمزا کردبوو. حازر بە یارمەتی جوانڕۆییەکان نەبوون. تەنانەت هەر سێ کەسەکەیان بە فرۆکە لە کەرکووکەوە بەرەو کرماشان ناردەوە و تەسلیم بە ئێرانیان کردن. ئەم گرتنەی سەرانی عەشایەر بۆ هۆی (مذاکر) لە نێوان حکوومەت و جوانڕۆییەکاندا کە لە ئەنجامدا حوسەین بەگی وەکیلی لە گەڵ سەرگورد زەرابی بەرەو تاران رۆیشتن. دوای وت و وێژێکی زۆر جوانڕۆییەکان چەکەکانیان دانا و ئەوانیش

موحەممەد بەگ و هاوڕێکانیان ئازاد کرد.

ئەم شێوە گومان کاری حکومەتە هەر بەردەوام بوو کە جوانڕۆییەکان هێشتا هەر چەکیان ماوە هەر ڕۆژەو بە بەهانەی خەڵکیان تووشی نارەحەتی و گرفت کردبوو هەتا ساڵی ١٣٣٧ کە جارێکی‌تر حکومەت بە بەهانەی چەك بوون هێرشی‌تری کردە سەر جوانڕۆ بەڵام ئەمجارەیان بێ شەڕ و تەقە جوانڕۆییەکان بە سەرپەرشتی موحەممەد بەگی وەکیل و حوسەین بەگی وەکیلی ئێرانیان بەجێ هێشت و بەرەو عێراق ڕۆیشتن لەوێوە پاڵیان دا بە بزووتنەوەی بارزانیەوە. هەر بەم بۆنەوە لە کتێبی (اوضاع سیاسی – اجتماعی ایل بارزان) دا لە لاپەڕەی ٢٢١ هاتوو کە وەزارەتی دەرەوەی ئێران بۆ سەفارەتی خۆی لە نووسیویە کە ڕەمزی ژمارەی ٨٣ سەر کونسولگەری سلێمانی لە رواندوزەو راپورت دراوە کە جوانڕۆییەکان کە نزیکەی ٢٥٠ چەکدار دەبن هاتوونەتە ناو خاکی عێراق و لە دەوروبەری هەڵەبجەدا گیرساونەتەوە. ئەگەر بێت و حکوومەتی ئێران لە گەڵ عێراق دا نەگەیینە ئەنجامێك. ئەم هێزە سەر سنوورەکانی ئێران تووشی ئاڵۆزی و گرفت دەکەن.

ئەم ٢٥٠ کەس لە جوانڕۆ بەرەو عێراق ڕۆیشت بوون بە قەولی ئەو کەسانەی کە ئێستا هەر ماون و خۆیان لەو ٢٥٠ کەس بوون دەڵێن ئێمە هەتا خەزەڵوەری (آبان) ٣٧ دا لە ئاوایی عەبابەیلی بووین. هەموو ڕۆژێك پێشمەرگەکانی بارزانی سەردانیان دەکردین و کەل و پەلی زۆریان بە ناو خەڵات بۆ دەهاوردین. لە سنەدی ١١٤ ساڵ ٣٧ وەزارەتی کشور داهاتوو کە فەرمانداری هەورامان وەزارەتی ناو خۆی ئێران ئاگادار دەکاتەوە کە لە ڕۆژی ٣٧/٨/٤ مەلا مستەفای بارزانی و شێخ لەتیفی کوڕی شێخ مەحموودی نەمر لە گەڵ جوانڕۆییەکاندا چاو پێکەوتنیان بوو و بارزانی سوخنرانی بۆ کردن.

تەنانەت دەڵێ بارزانی و شێخ لەتیف پێنج ماشین قەن و شەکەر و برنجیان لە گەڵ خۆیان دا هاورد بوو. لەم ماوەیەدا کە جوانڕۆییەکان لە عێراقدا بوون لە گەڵ سەرانی عەشایەری کوردستان عێراق دا خەریکی وت و وێژ بوون بۆ دۆزینەوەی ڕێگا چارەیەك لە بارەی گوزەرانی ژیانی ئەو کەسانەی کە لە جوانڕۆوە بەرەو عێراق هاتبوون. هەر بەم

بۆنەوە لە ڕۆژی ۳۷/۸/۲٤ بۆ سەردانی بەگزادە جافەکانی لە شاری کەلار ڕۆیشتن کە بەگزادە جافەکان لەم ڕۆژگارە سەخت دا یارمەتیان بدەن هەر ئەو ڕۆژە شارەوانی قەسری شیرین لە سندی ژمارە ۱۳۸ وەزارەتی کشوری ئاگادار کردەوە کە جوانڕۆییەکان و کوردەکانی لایەنگری مەلا مستەفا لە شاری کەلاردا خەریکی جم و جۆڵن کە لەو دەچێ پیلانگێڕێکیان بە دەستەو بێت. لە دوای سەفەری کەلار و یەك گرتنەوەی جوانڕۆییەکان و بەگ زادەن جافەکانی کەلار حکومەتی عێراق کەمکەم کەوتە گومانەوە کە جوانڕۆییەکان ئەیانەوێ کوردەکانی کوردستانی عێراق لە گەڵ خۆیان دا هاوڕێ بکەن بۆ ئەوەی یارمەتیان بدەن سنوورەکانی ئێران و عێراق تووشی ئاژاوە و گرفت بکەن هەر لە بەر ئەم هۆیەوە حکوومەت کەوتە توند و تیژی و هەڕەشە لە جوانڕۆییەکان کە نابێ ئیتر ئەوان لە شوێنی دیاریکراوی خۆیان کە (عەبابەیلی) زیاتر بۆ هیچ شوێنێکی‌تر بچن. هەر بە دوای ئەم هەڵوێستەی حکوومەتی عێراق دا لە (سندی) ژمارە ۱۵۹ ساواك داهاتوو کە دەڵێ: بە پێی ڕاپورتی کە دراوە دەڵێن کە جوانڕۆییەکان کەوتوونە بەر ڕق و کینەی حکوومەتی عێراق کە داوا لە ڕەئوفی فەرمانداری هەورامان کراوە کە بە زووترین کات ڕاستی یان درۆی ئەم هەواڵە ڕوون کاتەوە هەر لەم ساڵەدا حکومەتی ئێرانیش زەختێکی زۆری خستبووە سەر عەشایەر. ئەوە بوو کە خەڵکێکی زور ڕێگای عێراقیان گرتە بەر بە جورێ کە لە (سنە دێ) ژمارە ۱٦۰ ساواك دا دەڵێ: ڕۆژ بە ڕۆژ ژمارەی جوانڕۆیی و هەورامیەکان کە بەرەو عێراق دەچن زۆرتر دەبێ تەنانەت دەڵێ ژمارەی جوانڕۆیی و هەورامیەکان ئەوەندە زۆرە کە خەڵکی هەڵەبجە بۆ دابین کردنی نان و ئاو خواردەمەنی لە بار و دۆخێکی دژواردا دەژین.

هەر وەها لە سەنەدی ژمارە ۲٤۰ دا کە (سهبد عەلەوی موقەدەم) بەرپرسی شارەوانی تەواوی ئێرانە نامەیەك بۆ سەرۆك وەزیرانی ئێران دەنووسێ و دەڵێ: بە پێ ڕاپۆرتێ کە دراوە دەڵێن ئەو بارزانیانەی کە لە رووسیەوە هاتوونەتەوە لە ناو خاکی عێراق لە حاجی عومران و سێ کانی و برادۆستدا خەریکن لە ژێر دەستی ئەفسەرانی رووسی دا فێری

فێرگەی نیزامی دەبن. هەر وەها ئەفسەرانی رووسی خەریکن هێزی جوانڕۆییەکان بۆ هێرش کردنە سەر پادگانی ئەوسو لە پاوە ئامادە دەکەن.

دوای مانەوەی چەند مانگێك لە عێراق سەرانی عەشایەری جوانڕۆ هەواڵیان بیست کە قەرار وایە مەلا مستەفا لە رووسیە لە رێگای میسرەوە بگەڕێتەوە بۆ عێراق بەم بۆنەوە جوانڕۆییەکان بە سەر پەرشتی موحەممەد بەگی وەکیل. ئەمین بەگی روستەمی – عزەت بەگی عەنایەتی – مەلا موحەممەد عەلی قازی زادە *لە مەلاّبجەوە* بەرەو بەغدا بچن بۆ پێشوازی کردنی بارزانی. لە ئەنجامدا ساڵی ۱۹۵۹ واتە ۱۳۳۸ رۆژی دیدار دێتە پێشەوە بارزانی لە رێگای میسرەوە دێتە ناو فرۆکەخانەی بەغدا. دوای پێشوازی کردنی عەبدولکەریم قاسم سەرکۆماری عێراق و وتو وێژی دوو قۆڵی بارزانی و قاسم بارزانی بۆ پشوودان و بەرەو قەسری نووری سەعید دەکەوێتە رێ. دوای چەند رۆژێك هەر لەو قەسری نووری سەعید دا سەرانی جوانڕۆییەکان لە گەڵ بارزانی دیدار دەکەن و داخ و سکالای خۆیان کە چەند ساڵە بە دەس حکومەتی رەزا شاگرفتار بوون بۆ بارزان باس دەکەن. هەر وەها داواکار بوون کە بارزانی بتوانی لە لای عەبدولکەریم قاسمدا وەعدی دیداریان بو بگری بەڵکوو ئەم چاو پێکەوتنە بتوانێ چارەسەری گرفتەکەی ئەمان بکات ئەوە بوو کە هەر لەو ساڵەدا ۱۹۵۹ جوانڕۆییەکان توانییان بە یارمەتی بارزانی چاویان بە عەبدولکەریم قاسم بکەوێت کە ئەم چاو پێکەوتنە ئەنجامی باشی لێکەوتەوە. هەر وەها عەبدولکەریم قاسم لە سەر دەستی بارزانی وەعدی کرد کە جوانڕۆییەکان دەتوانن لە عێراق بمێنەوە تەنانەت مەعاش و خواردەمەنی و جل و بەرگیشان بۆ دابین بکەن. لە دوای ئەم بەڵێنەی عەبدولکەریم قاسم جوانڕۆییەکان لە گەڵ هێزەکەیاندا کە ۲۵۰ کەس بوون لە ناو شاری بەغدا دەستیان بەرێ پێوان کرد بۆ پشتیوانی کردن لە قاسم و بارزانی لە کتێبی (اوضاع سیاسی اجتماعی ایل بارزان) لە لاپەڕەی ۲۹٤ داهاتوو کە دەڵێ: چەند رۆژ پاش گەڕانەوەی بارزانی لە رووسیە ۲۵۰ چەکداری جوانڕۆیی بە جل و بەرگی کوردییەوە لە شەقامی (شارعە رەشید) بەغدا خەریکی گرتنی میتینگ بوون بۆ لایەنگری

لە عەبدولکەریم قاسم. تەنانەت ڕۆژی دوای متینگ جوانڕۆییەکان ۲۰ هەزار کەس خەریکی متینگ بوون بەو بۆنەوە کە قەرار وایە بارزانی و شێخ مەحموودی برای یەکێکیان بچنە ناو هەیئەتی وەزیرانی عێراقەوە و یەکێکیتریان ببێتە پێشەوای نەتەوەی کورد.

چەند مانگ دوای گەڕانەوە بارزانی بۆ عێراق ئەو مەرجانەی کە قاسم و بارزانی بۆ یەکتر دایان نابوو نەگەییە ئەنجام و بارزانی ئەو مەرجانەی قەبوول نەکرد (کە لێرەدا مەجالی ئەوە نیە باسی ئەو مەرجانە بکەین) نێوانی بارزانی و عەبدولکەریم قاسم تێك چوو. ئەوە بوو کە جوانڕۆییەکان پاڵیان بە بارزانییەوە دابوو. لەو ڕۆژەوە بە دوا ئیتر یارمەتیەکانی حکومەتی عێراقیان قەبوول نەکرد تەنانەت ئەو شوێنانەی کە لە دەس حکومەت دابوو وەکوو هەڵەبجە ئەوییان بەجێ هێشت بە سەرپەرشی موحەممەد بەگ و حوسەین بەگ و ۲۵۰ چەکدارەکەوە بەرەو بارزان کەوتنە ڕێ و چوونە ناو بزووتنەوە بارزانیەوە کە هەر بەم بۆنەوە کاك مەسعوود بارزانی لە کتێبی (بارزانی و بزووتنەوەی رزگاری خوازی کورددا دەڵێ: بەم بۆنەوە باسی ئەوە دەکەم کەوا خێڵی جوانڕۆیی بە دڵسۆزی و لە خۆ بردوویی‌یەکی بێ سنوور و لە شۆڕشی ئەیلوولدا بەشداریان کرد. ژمارەیەك لە سەرۆك و پیاوماقووڵانی ئەم خێڵە بەر لە شۆڕشی ۱٤ی تەمووز لە ئەنجامی سەرکوتکردنەوەی ڕاپەڕینێکی خێڵەکەیاندا بە هاوکاری هەر دوو حکوومەتی ئێران و عێراق لە شوباتی ۱۹۵۵ دا پەنایان هێنایە بەر عێراق و لە ساڵانی پاش پەنا هێنانە کەیاندا بەر لە شۆڕشی ۱٤ی تەموز تەنگ پێ هەڵچنین و ڕاوە دوونانێکی بێ ڕادەیان هاتە ڕێ. هەندێ لە سەرۆکەکانیان لە بەندیخانە توند کران و هەندێکیان پەنایان بردە بەر شاخەکانی ناوچەی تاوەگۆزی لە سەر سنووری عێراق – ئێران ئەمانە پاش شۆڕشی ۱٤ی تەمووز و گەڕانەوەی بارزانی نوێنەری خۆیان ناردە لای و داوایان لێ کرد بکەوێتە نێوان ئەوان و حکوومەتی عێراق و چاری بار و دۆخی دژواریان بکات. بارزانیش توانیی بڕوا بە عەبدولکەریم قاسم بهێنی کە گوێ بۆ سکاڵایان شل بکات و ئەو کەند و کۆسپیانە هەڵگرێ

که هێنرا بوونه ڕێیانەوە سنوور لە ڕووی خێڵەکەیاندا بکاتەوە کێ دێتە ئەم دیو با بێت و ژمارەیەکیش لە سەرۆکەکانیان هاتن بۆ لای بارزانی و ئەویش هەموو قەدر و حورمەتێکی لێ گرتن و بردنیە لای قاسم. خێڵی جوانڕۆیی ئەمەیان هەرگیز لە یاد نەچووەوە بۆیە چوونە پاڵ شۆڕشی ئەیلوول و قوربانییەکانی زۆریان تێدا و ژمارەیەکیشان لەمەیدانی شەڕدا لێ شەهید کراو حوسێن بەگی جوانڕۆیی تا دوا ڕۆژی شۆڕشی ئەیلوول سەرکردەی پەلەکانی ئەم خێڵە بوو لە هێزی خەبات.

منابع:

- کرماشان و تمدن دیرینه‌ی آن، ایرج افشار تیسانی
- کردها و کردستان درکینان
- حکومه‌تی کوردستان – نوشیروان مسته‌فا
- مێژووی کورد و کوردستان – محمد مه‌ردوخ
- مێژووی راپه‌ڕینی کورد: عه‌لائه‌دین سه‌جادی
- عێلی جاوان: دوکتۆر مسته‌فا جه‌واد
- ئافیستای نه‌ورۆز – عه‌بدوالخالق سه‌رسام
- بارزانی و بزووتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی کورد: مه‌سعوود بارزانی
- مشاهیر کرد: ماجد روحانی
- اوضاع سیاسی و اجتماعی و تاریخی ایل بارزان: محمدعلی سلطانی
- خواجه تاجدار: ژان طور فرانسوی
- گذشته چراغ راه آینده است. تاریخ ایران در فاصله و کودتا
- تاریخچه جوانرود: محمد حسین‌زاده
- دیوان شیعری عبدولره‌حمان پاشای بابان
- دیوانی ئاغه عه‌نایه‌ت
- یادداشت‌های خودم
- ایلات و طوایف کرماشان محمد علی سلطانی
- مصاحبه: با: عبدالله پیرمرادی، عزت‌بیگ عه‌نایه‌تی امین بیگ معاون، میرزا فرج امینی، احمد غفوری، صوفی عبدالله خسروی

سیر فرهنگی جوانرود در گذر تاریخ

ارشاد رشیدی رستمی

دوران افول و رکود، رشد و ارتقاء فرهنگ در جوانرود

در آغاز بحث را با این سوال شروع خواهیم کرد، که در چه دوره‌های زمانی از تاریخ منطقه و به چه دلایلی ما شاهد رشد فرهنگی و گاهاً نیز دوران افول فرهنگی در منطقه بوده‌ایم.

این بحث به اثبات فرضیه‌ای خواهد پرداخت که با توجه به آن نشان می‌دهد هرگاه در منطقه، ثبات سیاسی و اجتماعی وجود داشته و حاکمان وقت نیز اهل فضل و ذوق می‌بودند، ما شاهد دوران شکوفایی فرهنگی و به طبع تعالی علما، شعرا، ادباء و عرفا و....بوده‌ایم، اما بلعکس هرگاه جنگ‌ها و نزاعهایی را در منطقه شاهدیم که ثبات سیاسی اجتماعی را خدشه دار نموده، ما با زوال فرهنگی و نوعی دوران افوال روبرو شده‌ایم.

در این مقاله با توجه به عرایض مطرح شده به تقسیم تاریخ جوانرود به چندین دوره، که دربرگیرنده دوران ثبات و یا عدم ثبات سیاسی اجتماعی در منطقه بوده پرداخته‌ایم. در کل دوران

تاریخی که در مقاله مدنظر است از زمان قیام سید احمد بیگ جاف و وکالت اخلاف ارشد وی در منطقه تا سال ۱۳۵۷ ه.ش میباشد.

قبل از شروع بحث باید تعریفی از فرهنگ را که مدنظر بوده، ارائه دهیم، در تعریف جامعه شناختی از فرهنگ، فرهنگ کلیتی است در برگیرنده اصول رفتاری و اعتقادی افراد در جامعه که در طی زمان آن را کسب می کنند، اما با توجه به تعریف بالا آنچه مدنظرست این است که فرهنگ کلیتی از علوم، اخلاقیات، شعر، ادب و هر آنچه که یک جامعه در سیر تاریخی خودش کسب می‌کند. در این بحث بیشتر مثال‌ها در اثبات فرضیه مدنظر از علما و شعرا و ادباء که به تعریفی نمایندگان فرهنگ هستند استفاده می‌شود.

تاریخ جوانرود را با توجه به مطالب فوق‌الذکر و منابع قابل استفاده از زمان سید احمد بیگ جاف آغاز می‌کنیم. ایشان در روستای شمشیر کنونی ساکن بوده، وی جزء علمای دینی دارای تکیه و مسجد برای تدریس علوم دینی و نیز اجرای شعایر مذهبی بود اما این کارها به چشم حاکمان وقت بد آمد و مورد بی مهری و قساوت قلب آنان نسبت به خود و خانواده‌اش گردید که نتیجه‌ی آن قتل فجیع برادرانش را در پی داشت. سید احمد بیگ بعداز این حادثه به عراق فرار می‌کند، بعداز گذشت چندین سال به همراه یارانش برای انتقام خون برادران و از بین بردن حاکمان جور به منطقه بازگشته و تاریخ جوانرود به معنای کنونی آن آغاز می‌گردد.

از این تاریخ به بعد تاریخ سیاسی - اجتماعی - فرهنگی منطقه جوانرود که از پل دو آب پاوه شروع و تا دشت زهاب و مرزهای عراق کنونی ادامه دارد آغاز می‌گردد. با شکست دادن حاکمان وقت و تسلط ایل جاف به سرکردگی سید احمد بیگ و ارشد اخلاف وی (بنابر یاسای ایلی) بعداز ایشان با نام وکیل جوانرود به نوعی ثبات سیاسی در منطقه حاصل شد، این امر زمینه‌های ثبات اجتماعی در سال‌های بعدی را به وجود آورد. از زمان رستم بیگ وکیل تا زمان عبدالله بیگ وکیل ما شاهد ساخت حوزه علمیه هلانیه جوانرود و چند حوزه دیگر و ساخت مساجد متعدد در منطقه به عنوان زیر ساخت‌های فرهنگی هستیم و نیز انتقال مرکز حکومتی از سریاس به قلعه جوانرود توسط وکیل جوانرود کم‌کم زمینه‌های رشد فرهنگی و مرکزیت یافتن شهر جوانرود، به عنوان قطب فرهنگی در منطقه را به دنبال داشت. این دوره زمانی که حدود ۱۵۰سال (۱۱۲۰ق الی ۱۲۷۰ق) را دربرمی‌گیرد، مصادف است با آشوبهای داخلی ایران و تغییر خاندانهای سلطنتی از صفویه به افشار و بعد زندیه و قاجاریست، این کشمکش برای دست یافتن

به قدرت باعث عدم تمرکز قدرت مرکزی بر منطقه و نوعی استقلال عمل در منطقه گردید، هرچند که در طی اواخر این دوره ما شاهد نوعی ثبات سیاسی در ایران زمان محمد شاه قاجار هستیم اما جنگ های ایران با دول خارجی دوباره باعث عدم تمرکز قدرت مرکزی بر منطقه گردید، در پی این آزادی عمل و درایت حکومتی وکیل‌های جوانرود و نیز به وجود آمدن زیر ساختهای اجتماعی – فرهنگی در منطقه کم‌کم شاهد ظهور علما، ادبا و شعرای بلند آوازه‌ای هستیم که همچنان در مناطق کردنشین زبان‌زد خاص و عامند. از جمله عالم بزرگ این دوره در علوم و معارف اسلامیه، ملااحمد کلاشی مشهور به ملاباشی است، وی در کتاب تاریخ مردوخ به عنوان یکی از علمای بزرگ کرد در قرن سیزدهم برشمرده می‌شود.

تعدادی دیگر از علمای منطقه، اخلاف ملامصطفی بیسارانی بودند که در جوانرود سکنا گزیده و هر کدام عالم و شاعر بزرگی در زمان خویش بودند، بخصوص نواده ایشان ملا محمد قاضی جوانرودی که داماد عبدالله بیگ وکیل جوانرود هم بوده، به سمت قضاوت و همچنین عالم و ادیب در حوزه علمیه هلانیه منسوب گردید، از شاگردان ایشان به گفته ماموستا عبدالکریم مدرس می‌توان از حضرت مولوی تاوگوزی یاد کرد.کتاب فاخر ایشان العقدوالموصول فی علم الاصول که با زبان بلیغ و فصیح عربی نوشته شده به یادگار مانده. از دیگر علمای مشهور این عصر ملاعیسی جوانرودی دیگر استاد مولوی می‌باشد که همواره تا پایان عمر شریفشان با مولوی مکاتبه شعری داشته‌اند. شاعر بزرگ دیگر ملا احمد کلاشی می‌باشد. ایشان نیز در قید حیات با دیگر عالم و شاعر معروف جوانرودی، کیفی جوانرودی در استامبول در ارتباط بوده است، هم اکنون نیز این مکاتبات منظوم حفظ و در دسترس می‌باشد. علمای دیگری نیز در این دوران ظهور کرده‌اند، اما به همین چند مورد ذکر شده بسنده می‌کنیم.

دوره دوم که در سیر فرهنگ جوانرود مد نظر است از زمان غفار بیگ وکیل آغاز و تا نیمه اول وکالت امین‌بیگ ادامه می‌یابد. در این دوران با دوره جدیدی از نزاع‌های داخلی در بین عشایر منطقه که منجر به شهادت غفاربیگ وکیل و دو فرزندش به طور ناجوانمردانه‌ای می‌گردد روبه‌رو هستیم، جنگ بر سر قدرت در منطقه و تضعیف قدرت بیگزادگان جوانرودی به طبع وکیل جوانرود، باعث گردید که دوران رکود و افول را در فرهنگ منطقه شاهد باشیم. این دوره با توجه به عدم ثبات سیاسی اجتماعی و آمدن والیان حکومتی از سنندج به منطقه و نزاع‌های عشایری بر سر قدرت، همه و همه وضعیتی را در منطقه به وجود آورد که باعث جدایی و گریز اجباری علما و

شعرای بزرگ وقت به سایر مناطق گردید، از جمله این افراد می‌توان از شاعر و عالم بزرگ کرد حضرت مولوی یاد کرد، ایشان را همان بس که در شعر همچنان هیچ کس را یارای رقابت با وی نیست، مولوی چندین کتاب در فقه و مسائل اسلامی دارد که همچنان در مدارس دینی تدریس میشود، از تنظیم کنندگان نسخه دوم شجره‌نامه تاریخی عشیره رستم‌بیگی جوانرودی در جوانرود نیز بوده، در این وضع نابسامان با کسب علوم متعالیه از حوزه علمیه جوانرود به مناطق تاوگوزی عراق که زادگاهش می‌باشد برمی‌گردد. عالم و شاعر بزرگ دیگری که به دلیل جبر زمانه ترک دیار می‌کند کسی نیست جزء کیفی جوانرودی، وی در روستای کوره ده جوانرود به دنیا آمد، تحصیلات مقدماتی در حوزه علمیه جوانرود پایان برد و به دلیل مصائب به وجود آمده و اوضاع نابسامانی در جوانی به عراق و از آنجا به استامبول رفت. این دوره همان طور که عرض گردید نابسامانی و عدم ثبات سیاسی اجتماعی متمایز کننده آن از دوره قبلی است، که به صورتی جبرآمیز باعث گریز علما از منطقه و نوعی ایجاد خلاء این بانیان فرهنگی در منطقه گردید.

دوره سوم از نیمه دوم وکالت امین بیگ وکیل و آمدن شرف‌الملک به عنوان حاکم جوانرود و به دلیل خویشاوندی مادری وکیل با شرف‌الملک، هر دو قرابتی خاص با هم پیدا کردند. به نوعی امنیت و ثبات، با تقویت شدن دوباره قدرت وکیل در منطقه را باعث گردید، در این دوران که دوباره ارجعیت و رهبری منطقه و عشایر به دست وکیل جوانرود می‌افتد کم کم با سیر تعالی فرهنگی و شکوفایی کم نظیر فرهنگی روبرو می‌شویم، دلیل این امر در مرتبه اول می‌توان به وجود آمدن ثبات و سامان در منطقه دانست و دلیل اصلی دیگر وکالت محمدبیگ وکیل است که در تاریخ جوانرود همواره به عنوان عالم، شاعر و عارف از ایشان یاد می‌شود، در زمان ایشان مرکزیت فرهنگی، اجتماعی، سیاسی منطقه با ثباتی بیشتر از قبل در قلعه جوانرود (شهرستان کنونی جوانرود) حفظ شد. این دوران که می‌توان در تاریخ فرهنگ جوانرود آن را عصر طلایی شعر و ادب نامید، مصادف است با ظهور شعرا و علمای بزرگ در منطقه که از بارزترین ایشان خود محمدبیگ وکیل می‌باشد اما به راستی نقطه عطف این دوره میرزا عبدالقادر پاوه‌ای است وی از نزدیکان محمدبیگ وکیل در دیواخان ایشان بوده، در شعر کمتر کسی را می‌توان نام برد که به مانند ایشان به زیبایی شعر سروده باشد، به قدری در شعر و ادبیات کردی تسلط دارد که محمدبیگ وکیل از ایشان می‌خواهد نسخه ناتمام خسرو و شیرین خانای قبادی را تکمیل کند، میرزا عبدالقادر چنان استادانه این منظومه را تکمیل کرد که تشخیص دادن اشعار وی از خانا به

نوعی می‌توان گفت غیرقابل انجام است، بیشترین اشعار و اهم اشعار میرزا در جوانرود و نزد محمدبیگ سروده شده و همچنین در طی دوران ده ساله در جوانرود چندین مکاتبه شعری با محمدبیگ انجام داده که به راستی اشعار این مکاتبات نماینگر ذوق بالا و تسلط کامل هر دو به شعر و ادب کردی است، متأسفانه از محمد بیگ وکیل اشعار کمی در دست است ولی خوشبختانه تعدادی از اشعار ایشان در مکاتباتش با میرزا عبدالقادر همچنان حفظ شده، که ذکر ابیاتی از آن خالی از لطف نیست:

ئیمشەو دیـــارەن وەل وەلم کۆکۆن

شـەرارەی گڕەی دەروونم تـــۆتۆن

چرقەی قرچەی جەرگ زامەکانم سۆن

جەی ئازار سـەخت عەزابم بیۆ شۆن

قـــادر وە زاتت ئومیـد جە لای تۆن

وەکیل چە کـارەن وجودش جە کۆن

یکی دیگر از دلایل تفوق این دوره بردوران دیگر حضور مرحوم جهان‌آرا خانم است وی به عنوان یک زن با حفظ آداب و سنن به زیبایی شعر سروده و در کمالات و خردورزی شهره بوده است. از این تاریخ به بعد ما شاهد حضور پررنگ‌تر زنان در عرصه‌های فرهنگی و اجتماعی در جامعه هستیم. شاعر دیگری که به راستی در شعرید طولانی داشت مرحوم آغا عنایت دختر زاده محمدبیگ وکیل بوده، ایشان به دو زبان فارسی و کردی اشعار زیبایی را سروده است، از مهمترین سروده‌های وی اشعاری است به عنوان حبسیه در زندان سروده، مهمترین ویژگی اشعار وی است که به زیبایی مقتضیات زمانی و دوران زندگی خود را به نظم روایت کرده است.

ملامحمدرحیم دیگر عالم بزرگ منطقه می‌باشد که تا زمان حیاتش اکثر مسائل شرعی و فقهی منطقه به دست ایشان حل و فصل گردید. ملامحمد صالح صالحی مزیدی، عالم - شاعر و ادیب توانای این دوره است با محمد بیگ حشر و نشری داشته و در زمان فوت وکیل مرثیه‌ای گران‌بها را می‌سراید. در این دوره یکی از هنرمندان بزرگ خوشنویسی به نام استاد محمد آهنگر نیز در منطقه حضور داشته‌اند.

یکی از مهمترین دوران رکود فرهنگی بعد از این دوره، از زمان شهادت عبدالکریم بیگ وکیل که برای مشروطه‌خواهی در کرمانشاه بود واقع شد، از زمان شهادت ایشان آغاز و تا چند دهه آینده ادامه یافت. بخصوص این دوره رکود فرهنگ در منطقه در سال ۱۳۱۰ ه.ش با به اسارت گرفتن سران عشایر منطقه و علما و عرفای به نام منطقه به اوج خودش رسید. مشخصه اصلی این دوره خلاء وجود نخبگان سیاسی، مذهبی و علمای تراز اول است که باعث گردید منطقه در نوعی سردرگمی یک دهه‌ای فرو رود، این دوره را می‌توان سخت‌ترین دوران در حیات سیاسی اجتماعی– فرهنگی جوانرود دانست زیرا در هیچ دوران رکودی ما تمام شاخصه‌های رشد فرهنگی را از دست نداده و یا حداقل یکی دو تا از آنها در جوانرود وجود داشته، اما در این دوره با به وجود آمدن این خلاء بزرگ، نوعی گسست فرهنگی را در دوره بعدی یا دوره گذشته رشد و تعالی فرهنگی شاهد هستیم.

آخرین دوره زمانی مورد بررسی این مقاله به لحاظ فرهنگی تفوق خاصی بر سایر دوران فرهنگی گذشته دارد، زیرا آغاز این دوره با آزادی سران عشایر جوانرود در شهریور ۱۳۲۰ ه.ش و بازگشت نخبگان سیاسی و فرهنگی و علمای اعلاء به منطقه همراه است. در این دوره که مصادف با دوران وکالت محمدبیگ دوم است جوانرودی‌ها حدود ۱۴ سال به صورت حکومتی نیمه مستقل از دولت مرکزی به حیات خود ادامه دادند، که این امر باعث تحمیل چهار جنگ از سوی دولت مرکزی و چندین جنگ عشایری در منطقه برآنها گردید. با بازگشت علمای بزرگ از جمله حاجی ماموستا ملامجید موحدی دولت آبادی به منطقه، و ساکن شدن ایشان در حوزه علمیه دولت‌آباد، باعث رونق علم و آموزش به نوعی در منطقه گردید که اکثر علمای دینی و معدود اساتید دانشگاه تحصیل کرده این حوزه بودند. عالم بزرگ دیگر حاجی ماموستا ملا محمد امین کلاش می‌باشد، این دو بزرگوار اکثر شرع های منطقه را حل و فصل نموده‌اند و حتی هر مشکل شرعی نیز به وجود می‌آمد از طرف وکیل و بزرگان جوانرود به این دو عالم بزرگ ارجاع داده می‌شد. حاجی ماموستای کلاش به درجه‌ای از علوم دینی رسیدند که علما می‌گویند هیچ سوال شرعی و فقهی را ندیدیم که ایشان برای آن جواب قانع کننده‌ای را نداشته باشد. عالم دیگری که در این دوره نقش بسزایی داشته است ماموستا ملا علی فخری است و از زمان عشایری و بعداز آن نیز همواره در شرع‌ها حضور و در حل و فصل آنها کوشیده است.استاد عالیقدر دیگر مرحوم سید طاهر هاشمی می‌باشد، تحقیقات و نوشته‌های وی همواره از منابع قابل استناد در مسائل تاریخی و تاریخ ادبیات منطقه بوده است. عالم شاعر و عارف بزرگی که در این دوره ظهور می‌کند جناب حاجی ماموستا شیخ محمد سعید نقشبندی است ایشان در علوم فقهی و

بخصوص تصوف دست بالای دارند. عالم – شاعر و مورخ گرانمایه جناب ماموستا ملا محی‌الدین صالحی است نام وی همواره به عنوان فردی که اکثر شرعنامه‌ها و اسناد منطقه به خط زیبایی ایشان است نامی بس آشنا است، در شعر سرودن به دو زبان فارسی و کردی تسلط دارند و در شعر فارسی به راستی کمتر کسی را در منطقه به مانند ایشان سراغ داریم. شاعران بزرگ دیگری نیز در این دوره حضور داشته‌اند که به ذکر آنان خواهیم پرداخت. مرحوم محمدبیگ رستمی از شاعران توانای منطقه و به‌راستی در شعر سرودن اهل ذوق بوده‌اند، اکثر اشعار ایشان در زندان سروده شده و در طی دوران حیاتش با سایر شعرا از جمله مرحوم آغاعنایت مکاتبه شعری داشته است. شاعر بنام دیگر میرزا احمد دهباشی است، وی در سرودن شعر به سبک مثنوی، برای شرح روایات تاریخی در منطقه تقریباً شاعری بی‌نظیرند. در آخر ذکر نام نکردن از میرزا لطف‌الله ساروخانی به راستی کم لطفی است، شاخصه شعر ایشان شیوایی، سادگی بیان و عامه پسند بودن آن و همچنین از معدود حماسه سرایان منطقه است. دو عالم دیگر در این دوره، مرحوم ملااحمد مامنان و ملااحمد بدری امام جمعه سابق جوانرود می‌باشند که در مسایل منطقه حضور و نقش‌آفرینی کرده‌اند.

این دوره یکی از تاثیر گذارترین دوران در فرهنگ کنونی جوانرود می‌باشد. بدین خاطر که تعدادی از علما و شعرای آن همچنان در زمان ما نیز با کهولت سن در منطقه نقش بسزایی را از لحاظ فرهنگی و بخصوص دینی ایفا می‌کنند.

دلیل این امر که پایان این دوره سال ۱۳۵۷ ه.ش میباشد. به خاطر این است، بعداز وقوع انقلاب و تا زمان حال ما فراز و نشیب‌های فرهنگی زیادی را طی نموده‌ایم که برای بحث در مورد آن این نوشته کفایت نمی‌کند و مجال آن نیز وجود ندارد، همچنین تحقق و آسیب‌شناسی جامعی را می‌طلبد، انشاءالله افرادی هستند که با دیدی علمیتر و به دور از کلی نگری بنده تحقیق در این مورد بپردازند.

نتیجه‌گیری

در پایان این مقاله هدف و خواست اینجانب از عرایض بالا چیزی نبود جزء نشان دادن دورانی از فراز و نشیبهای فرهنگی و علل آن، و همچنین ارتباط تنگاتنگ و تعامل میان مسائل سیاسی، اجتماعی و فرهنگی منطقه می‌باشد. و هرگز نمی‌توان با یک جانبه‌گری در یکی از موارد بالا به درک صحیحی دست یافت، مثلا چگونه می‌توان سیر فرهنگی منطقه را فقط با بررسی مسائل فرهنگی درک نمود و سایر مسائل سیاسی و اجتماعی ر ا در نظر نگرفت. بخصوص در جوانرود که سیر فرهنگ در آن به اوضاع و احوال سیاسی اجتماعی آن به شدت گره خورده است.

در آخر حداقل نتیجه‌ای که به نظر بنده می‌توان از بحث بالا گرفت چیزی نیست جزء اثبات شدن فرضیه اول بحث، بدین معنا که به راستی هر موقع نوعی ثبات سیاسی اجتماعی را در منطقه شاهد بوده ما دوران تعالی و رشد فرهنگی را طی نموده و بلعکس، هرگاه دوران نابسامان سیاسی اجتماعی را داشته‌ایم دورانی از افول و رکود فرهنگی را شاهد بوده‌ایم.

منابع:

۱ – تاریخ کردستان — نویسنده: آیت‌الله مردوخ کردستانی

۲ – دیوان مولوی — گردآورنده: عبدالکریم مدرس

۳ – حدیقه سلطانی — نویسنده: محمد علی سلطانی

۴ – خه‌سره‌و و شیرین — خانای قوبادی

۵ – تاریخچه جوانرود — محمد حسین زاده

۶ – دیوانی آغا عنایت — گردآورنده: سید باقر هاشمی

۷ – نوشته‌ها و تحقیقات تاریخی — فاتح رشیدی رستمی در مورد تاریخ جوانرود (نسخه دست‌نویس)

آداب و رسوم جوانرود دیروز و امروز

فریدون میراحمدی

ز دانـــــا بپـــرسید پس دادگر   که فرهنـــگ ســق بود یـا گـوهر؟
چنــــین داد پـــاسخ بدو رهنمون   که فرهنـــگ باشد ز گوهر فــزون
کـــه فرهنـــگ آرایش جان بود   ز گـــوهر سخن گفتـــن آســان بود
گهر بی هنر زار و خوار اســت سست   به فرهنگ بـاشـد روان تندرســت

فرهنگ از آنجا که بر پایه زندگی رشد می‌کند و از درون زندگی جمعی موجودی به نام انسان سر برمی‌آورد، خود موجودی است که زنده‌وار زایش و زندگی مرگ دارد. ماجرای پیدایش فرهنگ‌ها یا تمدنها و سرانجامشان که نابودی و مرگ است. در شاخه‌ای از فلسفه به نام قلسفه تاریخ بررسی می‌شود. بر اساس این دیدگاه که پایه‌ی آن بر مشاهده‌ی داده‌های تاریخی از جامعه‌های گوناگون و بررسی مقایسه‌ای آنها است. فرهنگ‌ها هنگامی از حالت ساده‌ی ابتدایی

قبیله‌ای بیرون می‌آیند که با پایه‌گذاری روستاها و شهرها و پدید آورد اقتصاد پیشه‌وری و صنعت و بازرگانی قوم‌ها و ملت‌ها و دولت‌ها را به وجود آورده‌اند و با خط و نوشته علوم و حکمت و ادبیات و هنر عالی‌تر و از این راه وارد مسیر تاریخ می‌شوند در مسیر تاریخ هر فرهنگ همان گونه که زاده می‌شود سیری به طرف اوج و کمال و سپس به طرف سترونی و پیری و مرگ دارد. پویندگان فلسفه‌ی تاریخ کوشیده‌اند با مطالعات تاریخ اقوام و ملتها این دوره‌ها را بازشناسند و حتی زمانبندی می‌کنند. امروزه کاربردهای گوناگون واژه‌های فرهنگ مانند فرهنگ کشورها، فرهنگ عامه، فرهنگ مدرن و ترکیب‌هایی مانند خرده فرهنگ، فرهنگ پذیری و مانند آن‌ها در حوزه‌ی تاریخ، جامعه شناسی، انسان شناسی و حتی حکایت از آن دارد که واژه‌های فرهنگ دیگر بار معنای کولتور را در حوزه‌ی علوم انسانی پذیرفته است. با این تعاریف از فرهنگ و بر حسب تعریف، آداب و رسوم یعنی دسته‌ای از کردارها که از دیگران آموخته می‌شوند. هر فرهنگ تنه‌ای از آداب و رسوم است که در یک جامعه یافت می‌شود و هرکس که بر حسب این آداب و رسوم عمل کند از آن فرهنگ بهرمند است با این تعاریف جامعه‌ی ما نیز دارای فرهنگ بزرگی می‌باشد که در خود نیز خرده فرهنگ را جایی داده است.

در ایران با توجه به اینکه دارای اقوام زیادی می‌باشد هر اقوام و منطقه فرهنگ خاص خود را دارند و مانیز برآنیم تا کند و کاوی در بخشی از فرهنگ این دیار داشته باشیم و چون حوزه فرهنگ خود بخش وسیعی است ما به گوشه‌ای از آن که همان آداب و رسوم است بسنده می‌کنیم. در این مقاله بجز آداب و رسوم به گوشه‌های دیگر فرهنگ و دگرگونه‌های شهر جوانرود اشاراتی داریم. چون تا به حال کتابی مختصر درباره جوانرود به چاپ نرسیده است و بخش زیادی از این مقاله نیز به صورت سینه به سینه جمع‌آوری شده شاید در آن اختلافهایی باشد که امیدواریم دیگران با تحقیقات زیادتر آن را پر بار کنند.

مراسم و رسوم شهر جوانرود

۱. خواستگاری و عقد و عروسی

این رسم یکی از رسوم کهن و دیرینه این دیار است. چند نفر از ریش سفیدان اقوام داماد بعداز نشانه کردن دختر که بیشتر زنان فامیل آن را برای پسر نشان می‌کنند به خانه پدر دختر می‌روند و پیشنهادهایی که از طرف خانواده دختر داده میشود می‌پذیرند. چند نفر از طرف داماد به رسم احترام دست پدر و دختر و چند نفر از طرف خانواده دختر را می‌بوسند و چون این دیار به اعتقادهای دینی زیاد پای بند می‌باشد همان شب عقد شرعی را جاری می‌کنند تا داماد نسبت به آن خانواده محرم شود و همان شب شیربها، مهریه و جهیزیه را معین می‌کنند. در دوران نامزدی کمتر دختر و پسر تنها با هم می‌گردند و احترام خاصی در آن دوره میان طرفین است. با هماهنگی دو خانواده روز عروسی را مشخص می‌کنند بیشتر در این منطقه روزهای پنج شنبه و جمعه را انتخاب می‌کنند عصر روز چهارشنبه دو زن و چند مرد که «پیٚخەسوو» نامیده می‌شود با آذوقه به خانه عروس می‌روند و شب شام و نهار فردا را برای خانواده عروس آماده می‌کنند آن شب را حنابندان نیز می‌گویند. دو پیٚخەسوو باید دست و پای دختر را بعداز حمام دادن حنا ببندند. و آن شب یک گروه از فامیل با داماد به خانه عروس رفته و به رقص و پایکوبی مشغول می‌شوند و آخر شب برمی‌گردند. فردا از اول روز رقص و پایکوبی که همان «هەڵپەڕکێ» است شروع می‌شود. در این موقع بیشتر خانواده عروس آرام‌تر هستند. هەڵپەڕکێ را دو نفر از آواز خوانان با گفتن گورانی بصورت چپی می‌گردانند. البته امروزه دیگر ابزار موسیقی جای آواز خوانان قدیم را گرفته‌اند. در موقع آمدن عروس چپی را قطع می‌کنند و «گەڕیان» که آواز آرام تر است می‌خوانند تا مردم شاباش خود را انجام دهند، که همان هدیه است و بیشتر پول میباشد به عروس و داماد هدیه می‌کنند و موقع آمدن عروس که توسط فامیل داماد که به برازاوا معروف است و عده‌ای زیاد از طرف خانواده داماد دنبال عروس می‌روند در آنجا یک نفر شال عروس را می‌بندد که بیشتر برادر بزرگتر یا دایی و یا عمو است و عروس را به خانه داماد می‌آورند موقع آمدن یک پسر را به بغل وی می‌دهند تا اول فرزندش پسر باشد. دو زن که به پیٚخەسوو معروفند اینبار از طرف خانواده عروس همراه عروس به خانه داماد می‌آیند. در زمانهای بسیار قدیم که اسب داشتند به دور

هه‌لپه‌ڕکێ و عروس و داماد اسب سواری می‌کردند و تیر هوایی خالی می‌کردند که به رم بازی مشهور بود. فردای آن روز داماد باید برای آن دو زن که همراه عروس آمده بودند هدیه‌ای می‌خرید و آنان را به خانه عروس برمی‌گرداند.

داماد در شب زفاف بعد از اینکه داماد می‌شود با اسلحه چند تیر خالی می‌کرد که امروزه این رسم کمرنگ شده است. بعداز سه روز که به سه روژانه مشهور است از طرف خانواده عروس و داماد می‌آمدند و هدایای خود را پیش کش عروس و داماد می‌کردند. بعد از یک هفته خانواده عروس دنبال عروس می‌آیند و عروس را به خانه خود می‌بردند که به به‌ره‌و باوان مشهور است و هدیه به دختر خودمی‌دادند. اکثر اقوام این دو زوج جوان را مهمان می‌کردند که به پاگشایی مشهور است.

۲. زایمان اول و بچه‌دار شدن

در این منطقه با توجه به اینکه پسر جایگاه خاصی دارد زنی که اول فرزند آن پسر باشد تدارک زیادی برای آن می‌چیند به محض خبردار شدن پدر خانواده به نشانه‌ی اجاق روشن چند تیر خالی می‌کند. در هفته‌ی اول نوزاد را ختنه می‌کنند. پول به طرف ختنه گر بعنوان ختنه سورانی می‌دادند و برای آن گوزوان می‌کردند که مقداری گردو و خرما در بین همسایگان تقسیم می‌کردند ولی برای دختران مراسم خاصی ندارند و حتی به چشم حقارت نیز به مادر نگاه می‌کنند.

در زمان زایمان اگر وضع حمل به تأخیر بیفتد نزدیک در اطاق زایمان یک نفر رو به قبله ایستاده و هفت بار اذان می‌گوید و یا بند شروال یک نفر از مؤمن‌هاییکه پاک دامن است را می‌آوردند و به زن در حال زایمان می‌بستند تا زودتر بچه را به دنیا بیاورد شب هفتم دو زن پیش مادر زاوی می‌ماندند تا از شر جن وغول مراقبت کنند و زن نیز تا چهل روز از خانه بیرون نمی‌رفت که مشهور به چله می‌باشد.

۳. خون صلح یا خون بها

در این منطقه با توجه به عشایر بودن آن و در عین حال فامیل بودن مردم خون صلح و خون بها بیشتر گذشته است. اگر فردی مرتکب قتل شود بعداز چهل روز علما و ریش سفیدان محل و فامیل به خانه مقتول می‌روند و بعداز بحث و تبادل نظر و موافقت خانواده‌ی مقتول و سخنرانی

عالم اعلام خون صلح می‌شود این جلسات بعضی در مسجد اجرا می‌شود.

بعداز اعلام رضایت طرفین همدیگر را در آغوش می‌گیرند و حتی بعضی یک دست لباس نیز با یک اسلحه کمری بعنوان هدیه از طرف خانواده‌ی مقتول به قاتل می‌دهند و با خوشی به پایان می‌رسد.

نوع دیگر خون صلح دو بار با پا درمیانی ریش سفیدان و علمای دینی و اقوام طرفین بعداز مدت چندین ماه شروع به رایزنی و بیشتر به این شیوه است که یک دختری و مقداری پول معین شده به طرف مقتول می‌دهند این دختر که از طرف خانواده‌های قاتل داده می‌شود بیشتر بخاطر پیوند و مستحکم شدن دو خانواده و جلوگیری از درگیری و خون ریزی زیادتر داده می‌شود و بعداز جمع شدن دو طرف در مسجد با این قرارداد خون صلح می‌کنند. کمتر در این منطقه خون را با خون می‌شویند و همیشه با توافق طرفین به پایان می‌رسد. اما این دختر که پل ارتباطی دو خانواده است در اصل قربانی می‌شود.

۴. مراسم فاتحه‌خوانی و تعزیه

در زمانهای نه چندان دور بعداز مردن مردان نامدار و بزرگ الای کوتل و چمرانه می‌گرداندند به این شیوه که اسب را سیاه پوش می‌کردند و اسلحه و وسایل رزمی مرده را روی آن می‌گذاشتند و دو نفر شاعر با مشاعره در مدح و رثای آن شعر و مرثیه سرایی می‌کردند ولی برای زنان بندرت انجام می‌شد و به مدت چند روز غذایی به نام شوربا می‌دادند که بیشتر غذایی آبکی بود. امروزه مرده را به مرده شورخانه می‌برند پس از تدفین و دفن، مردم به در خانه متوفا برمی‌گردند و با خواندن فاتحه از صاحب خانه دل‌جویی می‌کنند. مردم این منطقه جدا از هر گونه مشکلات و درگیری‌ها هم برای فاتحه و دفن کردن مرده می‌روند و انسجامی یکدست در این رسم حاکم است دو روز در مسجد می‌مانند و مردم برای فاتحه و دل جویی صاحب مرده به مسجد می‌روند در روز هفتم یک نفر آرایشگر را به خانه متوفا می‌برند و ریش پسر یا برادر متوفا را می‌تراشند در طول این هفته کمتر هزینه از طرف خانواده متوفا می‌شود و بیشتر فامیل و همسایه‌ها غذا درست می‌کنند بعداز یک هفته عده‌ای به سر خاک می‌روند و رسم چهلم و سال در این دیار نیست مگر برای جوانان.

۵. عیدها و جشن‌ها

عید نوروز هر سال اول روز سال تازه را عید نوروز می‌گویند. شب سال نو بر سر کوه‌های اطراف شهر و پشت بام‌ها و محل‌ها آتش روشن می‌کنند و عده‌ای از نوجوانان و جوانان به در خانه‌ها می‌روند و می‌گویند (**هه‌لاتێ و هه‌لاتی خوا کوڕێ چاوڕه‌شتان بداتێ**) از خدا می‌خواهند یک پسر چشم سیاه به آنان بدهد در زمان‌های قدیم تر بر سر پشت بام می‌رفتند و شالی را از سوراخ پشت بام که **کلوناوجه** نام داشت به داخل خانه می‌انداختند و **هه‌لاتێ و هه‌لاتی** می‌گفتند و صاحب خانه به اندازه وسع خود که بیشتر تخم مرغ یا شیرینی و خرما بود به داخل شال می‌انداختند و شال را تکان می‌دادند تا بالا بکشد. فردای آن روز هم عید مبارکی می‌کردند و سال تازه را به هم دیگر تبریک می‌گفتند و مراسم خاص دیگری نداشتند تا روز ۱۳ که به کوه می‌رفتند ولی در عیدهای فطر - قربان مردم روز عید - صبح به مسجد می‌روند و بعد از نماز عید همدیگر را می‌بوسند و حلالیت می‌طلبند. شب این عیدها هم خانه‌ها برای صبح غذا می‌پزند و به خانه همدیگر می‌روند. در قربان یک روز قبل تر هر کس برای مرده خود قربانی می‌دهند و در بین فقرا تقسیم می‌کنند در روز عیدها به خانه همدیگر می‌روند و از هم دل جویی می‌کنند اگر کسی اول عید مرده شان باشد همه به خانه آنها می‌روند تا آن خانواده را دل شاد کنند. در عید میلاد پیامبر که ماه مولود است مراسم مولود نامه می‌دهند و بیشتر کسانی که وضع مادی خوبی داشته باشند مردم را دعوت می‌کنند و عده‌ای با دف مولود خانی می‌کنند البته در مساجد هم انجام می‌شود این سه عید نزد مردم این منطقه بسیار مهم است.

۶. موسیقی

در این منطقه با توجه به اینکه مردم بیشتر از ایل جاف می‌باشند هوره و چپی و گریان و سوز و چمره از موسیقی یا آواهای رایج می‌باشند. هوره بیشتر در اکثر مراسم و موقع رفتن از گرمسیر به سردسیر خوانده می‌شود و دارای ۷۲ مقام است. چپی و گریان بیشتر در شادیها و عروسی خوانده می‌شود. سوز بیشتر در میان دراویش رایج است. چمره در موقع فوت یکی از مردان دلیر یا نامی اجرا می‌شود ولی هوره و چپی را می‌توان از آواهای مختص به ایل جاف دانست البته سیاچمانه نیز با توجه به نزدیکی این منطقه با اورامان نیز جایگاه خاصی دارد.

۷. بازیهای محلی

بازیهای هر منطقه بنا به نیاز و امکانات آن دیار بوده است و در قدیم نیز چون ارتباطات نبوده است مردم و کودکان و نوجوانان با این بازیها خود را سرگرم می‌کردند که قسمتی از این بازیها مانند آموزش برای کودکان بوده است و نزدیک به حدود ۲۴ بازی شاید هم بیشتر در این دیار متداول بوده است که بیشتر آنها مختص کودکان و نوجوانان است و حدود ۹ بازی در بین بزرگسالان و کودکان مشترک است و بیشتر بزرگسالان این بازیها را می‌کردند.

الف: قەرە چاوداشارکێ

در این بازی قره چاو داشارکی عده ای از بچه‌ها دور هم جمع می‌شوند جایی را به عنوان قیچی معین می‌کنند و یک نفر چشم خود را می‌بندد و بقیه بچه‌ها خود را پنهان می‌کنند و بعد از چند دقیقه چشم خود را باز می‌کنند و به دنبال بچه‌ها می‌گرد اگر کسی را پیدا کند آن کس به جای او در قیچی یا محل تعیین شده می‌ماند و این کار را دنبال می‌کند.

ب: کەرەکەی کەراوژکێ بردی ناوژو

در این بازی بچه‌ها به دو دسته تقسیم می‌شوند دسته اول در یک صف می‌ایستند و دسته دوم پشت سر دسته اول با یک انگشت هر کسی به یک نفر به پشت نفر جلویی اشاره می‌کند نفر جلویی باید اسم پشت سری را بگوید اگر درست بود باید یک دور نفر عقبی نفر جلویی را سوار گرده خود کند و بگرداند و اگر غلط بود برعکس می‌شود.

ج: گۆرزان

این بازی را بیشتر بزرگترها انجام می‌دهند. نوجوانان یا بزرگسالان به دو دسته تقسیم می‌شوند. دایره بزرگ می‌کشند و چند شال دور کمر را باز می‌کنند و سرهای آنها را گره می‌زنند با خط یا شیر دسته به داخل گود یا دایره کشیده شده می‌روند و دسته بیرون دایره باید شال‌ها را از گود بیرون بکشند و به دسته داخل بزنند اگر در حین درآوردن گورزها دسته داخل با انداختن پا که به قاو مشهور است به جایی از بدنشان بزنند دسته بیرون باید به داخل بیایند و دسته داخل بیرون می‌روند.

د: توّپ قاړ (بازی بزرگترها و نوجوانان)

در این بازی به دو دسته تقسیم می‌شوند دسته با یک چوب بلند به توپ کوچکی می‌زنند و به این توپ زننده می‌گویند که نان می‌خورم و دسته‌ای که در محوطه پراکنده شده‌اند منتظر می‌مانند تا توپ بیاید و اگر توپ را بگیرند می‌گویند گل و دسته نان خورده باید جای خود را به آنـان بدهـد کسی که توپ را می‌زند مسافت تعیین شده از توپ تا آخر محوطه را بایـد دور کنـدو یـا در محـل پرتاپ توپ بایستد تا در قرصت مناسب که توپ توسط یارانش زده شده است بـه آن طـرف فـرار کند یا از آن طرف به طرف محل پرتاپ توپ برگردد اگر توانست برگردد می‌تواند دوبار نان بخورد اگر در میان راه توپ را به او بزنند آن دسته می‌آیند برای نان خوردن که همان توپ زدن است بـه چوب.

ه: قول قولان (بچه‌ها و نوجوانان)

جمع به دو دسته تقسیم می‌شوند. هر دو دسته هر کدام یک پای خود را می‌بندند و با یـک پـا در محوطه می‌گردند و به هم دیگر تن می‌زنند هر دسته که توانست دسته دیگـر را شکسـت دهـد پیروز میدان است.

هلاماتان یا تشیله بازی که بیشتر بزرگان و نوجوانان بازی می‌کنند.

جایی را به عنوان مرکز انداختن هلامات مشخص می‌کنند چند سکه یا چوب را در یک ردیف با فاصله نیم متر با هم به زمین فشار می‌دهند تا راست بایستد و هر کدام هلامات خود را می‌اندازد هر کس به سکه بزند سکه را برمی‌دارد و منتظر می‌شود تا آنها نیز هلامات بیاندازند کـه انـداختنی هلامات به وسیله دو پنجه یا دو دست و هر کدام دو پنجه است بعد از اینکـه همـه انداختنـد اگـر هلامات کسی به هلامات کسی دیگر بزند آن طرف سوخته است و از بازی اخراج مـی‌شـود مگـر اینکه در یک دسته باشند چون بعضی مواقع به صورت دسته بازی می‌کنند و باید سکه‌هـا را یـک دسته و یک یک نفر ببرد این بازی شـور و شـوق بسـیاری دارد و گـاهی نیـز بـه راحتـی کشـیده می‌شود.

و: گوێزان یا (گردو بازی)

هر کس گردو خود را می‌اندازد و کس دیگر گردو برای گـردوی او مـی‌انـدازد اگـر گـردو بـه

گردوی دیگر بخورد گردو را برمی‌دارد و اگر نخورد نفر بعد در همان جایی که گردوی خود است برای گردوی دیگر می‌اندازد.

سلوره گرمه یا سنگ گرم سلوره گرمه

در محوطه پچه‌ران، جایی که گوسفندان را جمع می‌کنند و شب در آنجاست عده‌ای از نوجوانان و بچه‌ها سنگی را گرم می‌کنند و به آسمان می‌اندازند و همه به دنبال آن می‌گردند و هر کی آن را پیدا کند برنده است و می‌گوید سلوره گرمه.

ز: پالۆ پالۆنجیۆ

(بیشتر دختران آن را انجام می‌دهند)

برای این بازی عده‌ای در خانه جمع می‌شوند و پاهای خود را در یک ردیف دراز می‌کنند و این شعر را می‌خوانند.

پال پالنجی پالن سنجی — سلێمان قاره دنگی زار

بێژنگم له تەم بێژاوه — له سەر ملکی زهاو

زهاوکم خولخوله — یا هیمەتی پیر مله

پیرملەکەم رویوه — له درگانه تەقیوه

حاجی حسێن زنگول شکێن — خوا دایوەو هەڵی شکێن

یا می‌گویند:

هەکڵ و مەکڵ وکڵ کافەکیۆ — زەرد و سوور و شەمامەکیۆ

شەمامەکەم رەوپوه — له درگانه تەقیوه

حاجی حوسێن زەنگوڵ شکێن — خوا دایوەو هەڵی شکێن

این دو بیتی‌های فولکلور در اصل مربط به یک بازی می‌باشند و باید با گفتن خدا (به تو داده و آن را بشکند) او یک پای خود را جمع می‌کند تا نفر آخر این بازی ادامه دارد.

ح: پالم گەستم

برای شروع کردن این بازی چند نفر ابتدا به دو دسته تقسیم می‌شوند وباید یک دسته حق انتخاب داشته باشند برای این کار از قدیم از پالم گەستم استفاده می‌کردند و شیوه این کار بر این بود مسافت ۱۰ متری انتخاب می‌کردند و روبروی همدیگر با فت کردن پای راست و چپ روبروی همدیگر می‌آمدند تا نزدیکی چند سانتی اگر پای هر کدام از طرفین سوار پای دیگری شود او حق انتخاب دارد و برنده محسوب می‌شود.

ط: ماقڵە ماقڵە (بازی دختران)

جمعی از دختران کوچک در بیرون خانه یا درون خانه عده‌ای سنگ را دور هم می‌چینند و چیزی شبیه به دیوار می‌سازند و با اسباب بازی‌های کوچک خود خانه می‌کنند و نقش بزرگان را بازی می‌کنند و آنچه درخانه‌هایشان انجام می‌دهند در دنیای کودکی خود انجام می‌دهند و ساعت‌ها به این صورت سرگرم می‌شوند.

(هەلووکان - بازی پسرها) دو چوب یکی بزرگ و دیگری کوچک و دو سر باریک چوب کوچک را روی سنگ می‌گذارد و دو طرف آن را که خالی است با چوب بزرگ به آن یک ضربه می‌زنند وقتی به آسمان پرید ضربه دوم را می‌زنند و عده‌ای نیز دورتر ایستاده‌اند تا آن را بگیرند و اگر کسی آن را بگیرد می‌آید و چوب را می‌زند.

ی: قیل و بەردە سنگ

این بازی را بیشتر زمانی انجام می‌دهند که باران نمی‌بارد و می‌گویند با انجام دادن این بازی باران می‌بارد چند سنگ را روی هم می‌گذارند و از دور برای آنها سنگ پرتاب می‌کنند و اگر کسی موفق شد بزند برنده است.

جوراب بازی یا گۆرەوا بازی بیشتر بزرگان انجام می‌دادند

عده‌ای در یک خانه جمع می‌شوند و به دو دسته تقسیم می‌گردند ده تا جورا را دو تا می‌کنند و د وسط خانه پهن می‌کنند با یک سکه کوچک یک ریالی (در قدیم با یک شاهی) یک نفر از یک دسته آن را می‌گرداند ودر زیر یکی از جوراب‌ها مخفی می‌کند و دسته دیگر باید با اولین جورابی که بلند می‌کند گل بکند یعنی سکه را پیدا کند اگر نتواند باید دنبال آن بگردد اگر اشتباه بردارد و

سکه در آن نباشد هرچند جوراب که در زمین مانده است به عدد برای دسته دیگر حساب می‌شود و بیشتر تا ۱۰۴ است و اگر هر دسته زودتر به این عدد برسند برنده است این بازی بیشتر بر سر کباب کردن یک گوسفند یا مرغ یا بوقلمون است که همان شب آن را می‌خورند اگر جوراب‌ها به دو تا رسید یعنی دو عدد از جوراب‌ها ماند بر روی زمین دسته‌ای که آن را نگردانده است یکی را بردارد که سکه زیر آن باشد دو تا را برده است و اگر باخته دوباره دسته‌ای که گردانده است یعنی سکه را زیر جوراب انداخته دوباره می‌اندازد.

ک: شاه وزیری

چهار نفر با هم بازی می‌کنند روی یک جعبه کبریت یک روی طرف پهن دزد آن روی پهن صوفی یک روی طرف باریک شاه و روی دیگر وزیر می‌نویسند هر نفر کبریت را به آسمان پرتاب می‌کند به هر شیوه‌ایی که کبریت بایستد و هرچی افتاد فرد همان است ولی اول باید شاه مشخص شود دوم وزیر سوم صوفی و چهارم دزد بعد صوفی پیش وزیر از دزد شکایت می‌کند دزد را پیش شاه می‌برند و مقداری جریمه یا هر حکمی که صادر شود اجرا می‌گردد.

ل: خواجه‌رو

جمعی از نوجوانان دور هم و به دو دسته تقسیم می‌شوند سه نفر یا بیشتر در یک جا می‌نشینند دو نفر دنبال بقیه یا دسته دیگر می‌روند که خود را پنهان کرده‌اند در غیاب دو نفر برمی‌گردند و با دسته بر سر آن چند نفر میزنند و آنان می‌گویند خواجه رو دو نفر باید بیایند و دست آن دو نفر به آنان بخورد خواجه رو به روایت به کسی می‌گویند که خواجه است.

م: چووزان (بزرگان و نوجوانان)

این بازی دو نفره انجام می‌شود بر روی مقوایی ۳ مربع می‌کشند و نقاط آن را با خط به هم متصل می‌کنند و ۲ نقطه دارد که هر نفر ۱۲ مهره کوچک یا سنک در دست دارند هر کسی مهره بیشتر بکشد و مهره زیادتری در دست داشته باشد برنده است بعضی مواقع بازیگری با مهارت با مهره کم هم راه مهره‌های طرخ خود را سد می‌کند و می‌گوید یه هات یه موت و طرف تسلیم می‌شود.

سواره سواره یا پیاده سواره بازیی که بیشتر مختص بزرگان و نوجوانان است.

چند نفر که هر کدام یک نفر را بر دوش دارند به در خانه همسایه‌ها می‌روند و می‌گویند سوار سوار است یا پیاده سوار اگر صاحب خانه بگوید سواره باید به در خانه دیگر بروند و همان کسانی که به دوش سوارند همان سوارند و اگر صاحب خانه بگوید پیاده سوار است اونی که بر دوش است باید پایین بیاید و نفری که او را با دوش آورده است سوار شود.

ن: حچان

دو تا گودال درست میکنند و به دو گروه تقسیم می‌شوند گویی از درخت بلوط درست می‌کنند مانند توپ و هر دسته باید توپ یا همان گوی را برده و به چاله بیاندازد هر دسته که برنده می‌شود باید دسته دیگر را با دوش سوار کنند و یک دور بچرخانند در بعضی مواقع که گوی در موقع پرتاب به دهان طرفین می‌خورد و باعث ناراحتی می‌شود.

پ: چی و چله‌رسکی

عده‌ای از بچه‌ها در بچه ران جمع شدن گوسفندان جمع می‌شوند چوبی را می‌آورند همه چشمان خود را می‌بندند و یک نفر چوب را پرتاب می‌کند و بعد بچه‌ها دنبال چوب می‌گردند هر کی پیدا کند برنده است.

ع: خوک کشیکی

به کمر یک نفر طناب می‌بندند و دو سر دارد یکی از سرهای طناب از دیگری درازتر است سر کوتاه به دست یک نفر که خوک شه و آن را این طرف و آن طرف می‌برد سر طنابی که درازتر است به دست دسته دیگر که طناب به دور کمرش است باید خود را به طرفی که سر طناب درازتر در دست اوست برساند و بر او قاو (پایی) بزند با این حرکت طرفی که سر طناب دراز می‌کشید باید به جای خوک یا همان کسی برود که طناب در دور کمرش بوده است.

ف: کلاو فرینکه

یک نفر در دایره می‌ایستد و یک نفر دست آن را محکم می‌گرفت و چند نفر می‌آمدند و کلاه او را بردارند و او باید با حرکات و سر تکان دادن با آن که کسی دستش را گرفته از کلاه خود

محافظت می‌کرد و اگر کسی که دست نفر کلاه‌دار را گرفته ات باید پا به این طرف و آن طرف بی‌اندازد که قاو می‌گویند و اگر قاو به یک نفر بزند برنده شده است و اگر کلاه طرف را بردارند کسی که دستش را گرفته باید به جای کلاه به سر رود.

چ: سوته سره

یک نفر سوته می‌شود و یک نفر دست آن را می‌گیرد و به دور یکی می‌چرخند و چند نفر می‌آیند و به نفری که دستش را گرفته‌اند روی سرش می‌زنند نفری که دست طرف را گرفته است باید با انداختن قاو که همان پا است به طرفهای خود بزند تا برنده شوند.

ر: بازی قه‌مچه (پێنج به‌رده)

بازی که بیشتر توسط دختران انجام می‌گرفت که با ۵ عدد سنگ کوچک به اندازه گردو صورت می‌گیرند: مرحله اول سنگ ها را پخش می‌کنند، و باید یک عدد را به بالا بیندازد و یکی را بردارند. باید هر پنج تا را بردارند. دوم مرحله یک سنگ به بالا پرتاب می‌شود و دو عدد دو عدد برداشت می‌شود. مرحله سوم (یاسیانه) یک سنگ به بالا پرتاب می‌شود و در معین پرتاب به آسمان باید ۳ عدد سنگ را بردارد. مرحله ۴ در این مرحله ۵ سنگ را در یک دست گذاشته و به زمین بگذارند و یک عدد از آنها را باید جدا کند و هیچ کدام حرکت نکند. آن یک سنگ را به آسمان می‌اندازد و باید ۴ عدد را بردارد. و اگر برندارد طرف می‌بازد. مرحله ۵ به عروس مشهور است.یک دست را به صورت کره کرد و از بالا پنج سنگ را به زمین بیندازیم بعد یک یک آن را از زیر دستش که مانند که‌پر است همزمان با بالا انداختن یک سنگ رد کنند و در آخر مجموع سنگ‌ها را با یک حرکت برداری.

اسامی قدیم محله‌ها و چشمه و کوه‌های قلعه جوانرود

جوانرود به قلعه مشهور بوده است و دارای ۷ قلعه بوده که در جاهای مختلف هستند مانند:

۱. قلعه چنگیز خان ۲. قلعه سفیدین سلطان ۳. قلعه ترکه ۴. قلعه جوانرود ۵. قلعه بـانی تـوان ۶. قلعه تازه ۷. قلعه دودان و...

قلعه چنگیز خان:

در بالای پارک هلانیه و مقبرین شیخ فتاح، شیخ مصطفی و حسـین بیـگ وکیـل جـوانرود در آنجا واقع است و روایت است که این قلعـه آب آن را از سـراب عایشـه دول آورده‌انـد و بـه زمـان چنگیز خان مغول نسبت می‌دهند.

تپه‌ی نقاره خان:

این تپه در سمت چپ قلعه چنگیزخان است که می‌گویند جای تجهیز اسلحه بوده اسـت. عـده‌ای نیز می‌گویند که جای نقاره‌خانی است و عده‌ای دیگر بر این باورند که آشپزخانه قلعه بوده است.

هلانیه (یا آلانی):

که در حال حاضر پارک می‌باشد ولی در قدیم تر شهر بوده بزرگ که در کتاب حمداله مستوفی نیز از آن نام برده است و هم چنین باغ باصفایی بوده است که انواع میوه‌ها در آن به ثمر می‌رسـید که به علت بی توجهی نابود گردیده است.

کانی چشمه خالێ خاس:

این چشمه در قدیم آب آن را تا آخر خیابان سنجاب برده‌ند و بزر آنجا را آبیاری می‌کردنـدو در حال حاضر در آخر فاز یک فرهنگیان می‌باشد و هنوز مقداری از زمین‌های هلانیه را با آن آبیـاری می‌کنند و هر سال مقدار بذر را جلو آن به بهره می‌رسانند.

نیشان کرد:

کوه است در بالاتر از زمین فوتبال و همیشه از آن برای نشانه گذاری اسلحه استفاده می‌کردند.

شیخ ابوبکر (شیخ هیوکر)

در حال حاضر بالاتر از بیمارستان شهر می‌باشد و می‌گویند که یکی از اصحاب دوران پیامبر در این جا شهید شده است و برای مردم این شهر جای احترام خاصی است مقبره شاعر جوانرود میرزا لطف‌الله سعیدی در آنجا است. حمزه عرب یکی از اصحاب پیامبر و عده‌ای از علمای خاندان فخری و قاضی زاده در آنجا مدفون شده که بعلت بی توجیهی و حمله زمینی خواران در حال نابودی است. ضمناً صفی خان سلفان و فرزندش در آن جا مدفون هستند.

باغ کشاورز:

این باغ در قدیم باغ بسیار بزرگی بوده که حدوداً از بالاتر از فرمانداری شروع می‌شود و تا نزدیک باشگاه ورزشی کنونی می‌رفته هیچ اثری از آن باغ نمانده است و همه به ساختمان تبدیل شده است.

کانی جوله‌که (چشمه یهود)

این چشمه بیشتر در زمان بهار طغیان می‌کند و یک تا دو ماه آب دارد در حال حاضر جاده گاز به وسط آن زده است و مقدار اندکی آثار باستانی قدیم در آن حوالی پیدا شده است این آب بالاتر از سراب هلانیه بود و در بین قلعه چنگیز خان و تپه نقاره خان است.

دره‌ختی بالوک

روایت است که این درخت که در باغ هلانیه بود چهارشنبه ها هر کس روی دست یا بدن آن زگیل یا (بالوک) می‌زده می‌رفتند آن جا و نذری می‌کردند و یک تکه پارچه به آن درخت می‌بستند و شفا پیدا می‌کردند.

قه‌تاره‌توو (چندین درخت توت در یک ردیف)

این درخت‌ها و محل آن در روبه روی اداره تأمین اجتماعی کنونی بود و تا نزدیک منبع آب قدیم جوانرود می‌رفت و توت‌های بامزه و خوش طعمی داشت.

چاله گوره (چاه بزرگ)

منطقه انتظامی سپاه پاسداران کنونی است از اول دژبانی سپاه تا آخر آن شروع می‌شود.

لاک ناوه

این چاه مابین جاده کنونی سپاه و جاده سفید برگ است و محله اداره برق تا خیابان شافعی را دربرمی‌گیرد این منطقه در قدیم همیشه زمین پر آب و خندق بوده است.

مه‌ل تاوی کردن تابه

ترمینال سفید برگ و اداره هلال احمر کنونی است و جاده سفید برگ و قبرستان نیز از آنجا می‌گذرد.

دۆلی قرِکه

از اول فرعی خیابان سعدی کنونی شروع می‌شود و تا آخر خانه‌ها و دبیرستانهای کنونی از جاده سفید رگ تا غل قالی بافی کنونی است و در حال حاضر هم آن به ساختمان تبدیل شده است.

عه‌مه‌له

از مدرسه رضا پهلوی قدیم تا سه راه اصلی شهر رو به بالا شروع می‌شود اول آن بانک ملی مرکزی می‌باشد و آخر آن سه راه اصلی و رو به بالا تا نزدیک قبرستان می‌رود و در قدیم یکی از دیواخانهای وکیل جوانرود آنجا بوده است و مردم قدیم این شهر بیشتر در آنجا سکونت می‌ورزیدند. در آخر این محله به علت بی توجهی شهرداری و مسئولین خانه‌های زیادی ساخته شده است که باعث تخریب عده زیادی از قبور قدیم شده است که حتی عده‌ای قبر گبر در آنجا

بوده که نابود شده‌اند که می‌توانست برای تحقیقات و پیشینه تاریخ این دیار مثمر ثمر باشد امام هنوز این ساخت و سازها ادامه دارد.

بازار جوانرود و خانقاه

از سه راه اصلی کنونی به پایین از کوچه خانه سید سعید شروع می‌شود و تا پاساژ برادران سلیمانی کشیده می‌شود. اکثر دکان‌ها و بازار شهر قدیم در آنجا بوده است و به بازار مشهور بوده است. خانقای شیخ فتاح پدر شیخ احمد نیز در آنجا بوده.

شتی زردوویی – علت وجه تسمیه این است که مردم منطقه‌ی زردویی و سیاقیاری با رهای خودرا در آن تخلیه می‌کردند.

از مسجد باباجانی کنونی تا کشتارخانه رو به بالاست و تمامی آن محله را دربرمی‌گیرد.

قشلاغ گونه

محله ترمینال باباجانی و اطراف آن می‌باشد.

تپه‌ی زیارت

در حال حاضر پارک جدید ساراوه است تا پمپ بنزین.

باغ هوسمان

این باغ در آخر سیل بند کنونی در روبه روی بهزیستی و تنها چند درخت از آن باقی مانده است این باغ در زمان خودش آنقدر سام ناک بود که کمتری کسی می‌توانست از عصر به بعد وارد آن شود و می‌گفتند که جن دارد و انواع میوه در آن باغ به ثمر می‌رسید.

چمه‌کی جوانرو (رودخانه جوانرود)

این رودخانه از سراب هلانیه شروع می‌شود و از وسط شهر می‌گذشته که در حال حاضر سرپوشیده است و یک شاخه نیز از جنب بانک ملی مرکزی نیز رو به پایین به آن اضافه می‌شود در قدیم در کنار این رودخانه باغهای زیادی بوده که از هلانی تا باغ هوسمان کشیده شده بودند.

برجه‌ک: یکی از قلعه‌های جوانرود

این قلعه که به قلعه گومنه نیز مشهور است سنگی در آنجا بوده است که دو سوراخ داشت و برای گردن زدن از ان استفاده می‌کردند و سر مجرم را داخل سوراخ آن می‌کردند تا خون او به اطراف پخش نشود و به برجه ک هم مشهور است که یکی از میراث فرهنگی این دیار بوده و بنای مسجد جامع جدید را در آن نهادند و در حال حاضر مسجد دید جوانرود در آن بنا است اما اگر روی آن تحقیقات شود آثار زیادی بدست خواهد آمد و به سنگ زنگی نیز مشهور است که خانواده برای سوار شدن بر اسب استفاده می‌کردند.

بویسانجار

ترمیناکنونی سنجابی به این سمت که در قدیم با آب کانی خال خاص آبیاری می‌شده است و در آنجا انواع بذر به عمل می‌آوردند.

قلعه تازه

قلعه‌ایی بود که در حال حاضر منطقه انتظامی است و در قدیم جای خانها بوده است که مشرف بر همه منطقه می‌باشد.

گردنه‌ی دارکولی

از ترمینال کنونی کرمانشاه تا جهاد سازندگی است و رو به پایین تا میدان بسیج کنونی چنب میدان آن باغ بود رو به بالا با چشمه زیبا.

ناوباغ (داخل باغ) یا باغ حنیفه

که در حال حاضر رو به روی مسجد دارالاحسان می‌باشد که در قدیم باغ بود که بیشتر توت داشت در وسط آن گودال بزرگی بوده است که می‌گویند جای توپ جنگی بوده و برای شلیک به قلعه چنگیزخان استفاده می‌شده است.

باغ غفار بیگ یا فاطمه خانم

این باغ در جای کنونی سازمان تبلیغات اسلامی و پشتیانی منطقه انتظامی بود و اثری از آن نمانده است اما در قدیم باغی باصفا با درختان میوه زیاد که حتی بیشترین گرد و در باغات جوانرود به عمل می‌آمد.

گولابی صفرعلی یا صفالی در پایین‌تر از مدرسه شهید صدوقی کنون بوده است در جنب خیابان بهداری.

چشمه‌های جاری در جوانرود

۱. چشمه عثمان یا هوسمان در باغ هموسمان قدیم

۲. چشمه مائی جان مسجد باباجانی کنونی

۳. چشمه شیخ عزیز در اول سیل بند پایین به جای چلوکبابی کسری و اول بازارچه مرزی کنونی

۴. چشمه پریزاده یا کلاکی زنان در آنجا در زمان قدیم بیشتر زنان آب می‌آوردند و در همان جا جایی برای حمام زنانه درست کرده بودند پایین تر از مسجد دارالاحسان و جای خانه سعید قادری کنونی.

۵. چشمه عبدالله غفور بیگ رو به روی مرکز بهورزی کنونی واقع در سیل بند و جای خانه مرحوم اسکندر بابایی است.

حمام مردان نیز در آنجا بود وعلی مراکی و حاج محمد صالح

۶. چشمه سرد در سیل بند پایین تر مخابرات کنونی بوده و در حال حاضر جای خانه کیخسرو ظاهری است.

۷. چشمه دارا در انتهای سیل‌بند کنونی بوده جای خانه علی‌اکبر محمدی کارمند شهرداری است.

۸. چشمه مرادبیگ منبع آب کنونی هلانیه

۹. چشمه داخل باغ هلانیه

۱۰. سراب هلانیه البته از سراب هلانیه تا چشمه عثمان و تا رودخانه زنگان همه باغ و انواع دشت میوه و توت وحشی بوده است که امروز آثاری از آن نمانده است.

۱۱. چشمه جوله‌که در اول آمده است.

۱۲. چشمه خال خاص در اول آمده است.

۱۳. چشمه پلوره پشت مسجد جامع جدید روبه‌روی ترمینال ثلاث و چندین چشمه دیگر که نام خاصی نداشتند از همه این چشمه‌ها تنها سه چشمه به شیوه قدیم باقی مانده است و مابقی از بین رفته و آن سه چشمه نیز در حال نابودی است آن سه چشمه عبارتند از:

خالْ خاس، چشمه جوله‌که، چشمه مرادبیگ

کسانی یا افرادی که برای اولین بار در این شهر کاری یا پیشه‌ای را رواج دادند:

البته تا جاییکه به فکر ریش سفیدان و سینه به سینه آمده است شاید قبل از اینها هم پیشه در جوانرود بوده است؟ یا نه!

برای شهر شدن یک منطقه و یا رواج دادن آن منطقه ابزارهایی لازم است که ما به اندازه وسع خود اولین‌های این کارها را که در قدیم بنوعی پایه‌گذار شهر و شهرنشینی بوده‌اند آورده‌ایم.

اولین کاسب جوانرود: به گفته عده‌ایی یک نفر جوله که یهودی بوده است که داد و ستد را رواج داده است و عده‌ای نیز می‌گویند شخصی به نام عبدالحمید مشهور به حمه‌ی‌مایی می‌باشد.

اولین ماشین: عده‌ایی می‌گویند که ماشین استدیو بوده است و عده‌ایی می‌گویند ماشین کمن کار بوده است که توسط فردی به نام حسن سنجابی و داراخان بود به این شهر آورده بعداز آن آقای محمد شریفی بوده است بعنوان اولین فرد بومی و گاراژ دار و ماشین‌دار است.

اولین دیوانه در این شهر: شخصی به نام بهرام بوده است به بله شیت مشهور بوده است.

اولین معلمین بومی: ۱. میرزا محمد امین منوچهری ۲. توفیق منوچهری ۳. فرج الله امینی ۴. مصطفی رستمی ۵. ملا سعدالله ظهیری ۶. ملاحکیم قاسمی.

اولین رئیس پاسگاه: مجاهد پور که فردی قانون مند و مقرراتی بوده است و عده‌ای می‌گویند برادر آقای زائبی اولین رئیس پاسگاه بوده است.

اولین خانه انصاف: ۱- حاج احمد میر احمدی ۲ - انور بیگ خالصی ۳ - حاج عزیز کریم زاده

۴ – حسین یگ حبیبی ۵ – ملا نورالدین زائی و آقای انور خان زائبی منشی عین الدین انصاری ۶ – ملا حسن فخری.

اولین خیاط: میرزای نادری مشهور به (ماهو میرزا) و میرزا شفیع

اولین کفاش: فرج عبدالهی مشهور به (فرج الله) مردی در عین حال عاقل و هوشیار بوده که مورد مشورت بزرگان بود.

اولین آرایشگر مرد: استاد محمد مرادی ایشان کار کشیدن دندان را نیز انجام می‌داد.

اولین آهنگر: استاد عزیز عزیزی

اولین گرمابه دار زن: عینا قادری

اولین طبیب سنتی: زنی بوده است به اسم میم شاپه‌ری

اولین نانوایی زن: میم ئاسما

اولین مامایی زن: میم فاطمه

اولین مزگه‌ر: استاد عبدالله حسینی

اولین لحاف دوز: استاد محمد علیزاده

اولین آسیابان آبی: نوری قادری مشهور به (مامو نوره)

اولین آسیابان موتوری: عبدالله محمدی مشهور به (مامو عبدالله)

اولین گرمابه دار: عبدالله محمودی و علی مرادی مشهور به (علی زره‌ر)

اولین وکیل جوانرود: عبدالله بگ وکیل کیخسرو سلطان، رستم بیگ، سید احمد بیگ، سید علی، سید اشتاق.

آخرین وکیل جوانرود: محمد بیگ وکیل فرزند عبدالرحمان بیگ وکیل که در زندان ستم شاهی قصر قجره به طرق مشکوکی کشته شد.

اولین انجمن شهر: ۱. حاج احمد میراحمدی ۲. استاد فتح‌الله عزیزی ۳. قادر بیگ رستمی ۴. اقای انورخان زائبی (ملانورالدین زائبی) ۵. حاجی محمد بهرامی.

اولین نماینده انجمن‌های ایالتی و ولایتی جوانرود: آقای انورخان زائبی. (ملا نورالدین زائبی)

اولین انجمن ادبی فرهنگی: سال ۱۳۷۵ به نام خانای قبادی بنیان‌گذاران ۱ – سید باقر هاشمی ۲ – صابر مرادی ۳ – طاهر رمضانی ۴ – فریدون میراحمدی ۵ – عبدالله جمشیدی ۶ – بهرام صالحی.

اولین بخشدار: آقایی به نام زنگنه بوده. تقی زنگنه

اولین شهردار: ۱۳۳۹ آقای حسن بیگ وکیلی بود.

اولین گاری‌چی: شخصی بود به نام حاتم که به حاتم گاری چش مشهور بده است.

اولین قهوه‌چی جوانرود: فردی بود به نام مجید رفیعی.

اولین نانوایی جوانرود: درویش ولی حسین زاده و سید کریم حسینی درویش ولی مردی با صدایی دل نشین برای اذان و سالها مردم را به صلات دعوت می‌کرد.

اولین مسجد جامع قدیم: است که بعد از آتش گرفتن مسجد جدید به نام مسجد شیخ عزیز دایر می‌شود البته پشته میله جامع قدیم قبرستان بود که آثاری از آن نمانده است. مسجد شیخ عزیز و دارالاحسان حاضر است.

اولین اداره دولتی: اداره پست و تلگراف

اولین شاگرد مدرسه: ۱. ملاحسن فخری ۲. یعقوب امینی ۳. علی رشیدی ۴. محمود رشیدی ۵. قادر رستمی ۶. محمد بیگ وکیل و عده‌ای دیگر.

اولین طریقه در جوانرود: سه طریقت بوده است طالبانی، قادری و نقشبندی که می‌گویند اولین **طریقت طالبانی** است که توسط ملا حسن که قسمتی از زمینهای هلانی نیز به اسم او می‌باشد و می‌گویند از کرکوک خلیفه شیخ سراج الدین و بعد از آن حاجی ابراهیم که قبرستان شهر نیز به نام آن می‌باشد مبلغ این طریقت بوده‌اند بعداز آن شیخ فتاح هولیری و نوادگانش مبلغ این طریقت بودند لازم به ذکر است که شیخ فتاح نیز در حجره‌های جوانرود مشغول تدریس علوم قرآنی نیز بوده است.

شهر جوانرود در ۱۳۶۸/۸/۸ از بخش به شهرستان ارتقاء یاقت و همزمان با آن کلنگ بیمارستان جوانرود در زمان مرحوم علی محمد بابا خاص نمایندهٔ اورامانات زده شد. و اولین فرماندار مصطفی ابراهیمی و اولین فرماندار بومی نیز در نیمهٔ دوم ۱۳۸۵ به نام ناصر سلیم زاده بوده است.

آداب و رسوم این منطقه که ریشه در فرهنگ کهنی دارد تا به حال آنچنانکه باید بصورت مکتوب نوشته نشده با توجه به اینکه اگر کرد را به چند ایل مطرح تقسیم‌بندی نماییم، ایل جاف یکی از ایلهای نامدار می‌باشد و منطقه جوانرود که به جاف جوانرود مشهور است قسمت زیادی از منطقه را در برمی‌گیرد دارای آداب و رسومات فراتر از این می‌باشد که ما در اینجا به آن اشاره

کردیم اما آب دریا را نتوان کشید به اندازه تشنگی باید چشید وما برآنیم تا وظیفه خود را نسبت به گذشتگان و آیندگان ادا کنیم. تا فرزندان ما به فرهنگ گذشتگان خود ببالند و پیشینه تاریخی خود را به صورت مکتوب داشته باشند هرچند در کتابهایی به فرهنگ این دیار اشاراتی شده است و آقای حسین‌زاده نیز کتابی تحت عنوان تاریخچه جوانرود نوشته و این کارهای ما نیز در راستای تکمیل و پر ار کردن آنها می‌باشد و امیدواریم آیندگان نیز کارهای ما را پربارتر کنند و اگر چیزی از قلم افتاده است آنرا به رشته تحریر بیاورند.

مشاهیر جوانرود [1]

سیدباقر هاشمی

فرهنگ اسمی است مرکب از فر که پیشاوند است و به تنهایی‌معنا و مفهـوم خاصـی نـدارد، و هنگ که از اصل و ریشه شنگ اوستایی است و واژه‌ای اصیل و کهـن اسـت و بمعنـی کشـیدن و فرهیختن. ترکیب این دو کلمه برابر است با ریشهٔ «اِدوکا» و «اِدور» لاتینی که بمعنـی کشـیدن و نیز معنی تعلیم و تربیّت را میدهد درگذشته فرهنگ را فرهنج می‌گفتند کـه عبـارت بـود از علـم و فضل و دانش و عقل و ادب و تربیّت، امروزه فرهنگ عبـارت اسـت از مجموعـهٔ آداب و رسـوم و سنن، بعبارت دیگر مجموعهٔ آداب و رسوم و سنن و علوم و معارف و هنرهای یک قوم را فرهنـگ می‌نامند.

خوشبختانه منطقهٔ جوانرود از دیرباز دارای فرهنگی درخشان‌بوده و میتوان گفت کـه جـوانرود گهوارهٔ علم و فضل و دانـش و هنربـوده و هسـت، جـوانرود مـردان و زنـان بزرگـی را در دامـان خودپرورش داده و بجامعه اهداء کـرده اسـت، علمـا، عرفـا، صـلحا، شـعرا و قهرمانـان گرانقـدر و

ارزشمندی در جوانرود ظهور کرده و آثارشان سرمایهٔ گرانبهایی از علم و فضیلت است و برای جامعه‌مایهٔ افتخار و مباهات است. اکنون لازم میدانم در این فرصت بنام‌نامی بعضی از آن شهسواران عرصهٔ علم و عرفان و شعر و فرهنگ وادب اشاره‌ای هر چند کوتاه و مختصر داشته باشم باشد که جوانان‌ارجمند و عزیز جوانرودی که دلسوزند و برای اعتلای فرهنگ وادب جوانرود و دغدغهٔ خاطر دارند، در احیای نام و آثار آنان بیش‌از پیش سعی و تلاش کنند و نگذارند گرد و غبار فراموشی بر چهرهٔ تابناک آن ستارگان نورانی بنشیند. جوانرود منطقه‌ای بکر و دست‌نخورده‌ای است که تا کنون کمتر کسی از پژوهشگران دربارهٔ آن‌خطّه به تحقیق و کاوش پرداخته است. پس وظیفهٔ علاقمندان وتحصیل کرده‌های جوانرودی است در این زمینه همّت از خودنشان دهند و بکاوش و تحقیق و بررسی بپردازند بزرگان میدان‌فرهنگ و ادب را دریابند بوجود و آثارشان ببالند و حقّ‌سپاسگزاری و قدردانی از آنان را وظیفهٔ خود شمارند.

۱- ملاّ فتح‌الله کیفی:

وی در سال ۱۸۱۴ میلادی در روستای کوُرِیَ، یکی ازروستاهای جوانرود بدنیا آمد، بمنظور کسب علم و دانش راه‌کردستان عراق را در پیش گرفت، در شهر هولیر و در حلقهٔ درس‌استاد علاّمه مرحوم ملاّ عبدالله جلی زاده حضور یافت، با شیخ‌رضای طالبانی و حاج قادر کوّیه، کیفی را تنها نگذاشت و همراه اوشد، پس از مدّتی از آنجا به اسلامبول رفتند و تا پایان عمر آنجا ماندند. سرانجام کیفی در ۱۸۸۳ میلادی درگذشت و همانجا دفن شد، اشعار پراکنده‌ای از او مانده است. مثال:

هەڵناخڵەتێ کەیفی لە مەگەولا بە فریبت
با بەس بێ وەفای ئێوە و با بەس بێ جەفای یار

رەمزی دەمە ئەم نوقتە لە سەر شانەی هەنگوێن
نەقشی قەدەمی مێشە کە نیوێکی نەماوە

با خاکی بەری پێت بێ دڵی زار و نزارم
با فەرشی سەری رێت بێ گوڵ و گوڵشەن و گوڵزارم

کیفی با ملاّ احمد کلاشی مکاتبه داشته است، هنگامیکه کلاشی با غلامشاه خان والی در تبریز بوده از کیفی نامه‌ای به وی میرسد،برای بدست آوردن آن نامه تلاش فراوان کردم، تلاشم بجایی‌نرسید، امّا جواب ملاّ احمد را بدست آوردم، اینک جواب ملاّاحمد برای کیفی.

کەیفی نامەکەی رشحەی شەکەر رێز
چاپار یاوناش وە شارتە و رێز
بۆ سەراسەر موتالعەم کەرد
پەیاپەی کێشام هەناسان سەرد
دڵ وێنەی قەقنەس شۆڵەی ئایر خێز
نەتەوەرییزە دارێزە بیّ وەرێز
بلێسەم بەرز بی جە هیجران تۆ
ئایردا تەمام ساراو کەش و کۆ
ئەر دەریای دەنگیز بگیرۆ بوخار
ئەگەر ئەسلامبول بسوچۆ وەنار
ئەگەر تۆ رومپای ئەستەمولّ نەدۆش
ئاوپاشیم کەران نمەبۆ خامۆش
بۆی دوخ بریان شی وە ئەبەرقۆ
کەیفی ساراسەن نەیاوان وە تۆ
تۆ نەفت رێژیم کەر وە دۆعا و سلام
بازە کلاشی بسۆچۆ تەمام

۲ - ملاّ احمد کلاّشی «ملاّ باشی»:

از علما و فضلای به نام بوده و در علوم و معارف متداولةاسلامیّة آن زمان تبحّر کامل داشته و خطّ و ربط او معروف است، ملاّ باشی بسیار مورد احترام و اعزاز و تکریم والیان.کردستان بوده و در سنندج بشغل تدریس و قضاوت پرداخته و درسال ۱۳۱۶ فوت کرده است، وی از خانواده‌ای است که نسب خودرا بحضرت ابوبکر صدیق (۲) میرسانند و بدان جهت به صدیقی‌معروف است، لقب نصیرالاسلام را نیز داشته است.

۳ - ملکهٔ مرادویس:

او اهل صفی آباد جوانرود و معاصر مولوی کرد بوده و درخدمت محمّد حسن خان اردلان پسر امان‌الله‌خان اوّل میزیسته‌است، محمّد حسن خان در جنگ با پدرش در قریهٔ نهرابی روانسر مجروح و مقتول گشت ملکه داستان شیرویه را که خانای قبادی موفّق به اتمام آن نشد با زیباترین وجه به نظم کشید، قبل از خاناهیچ یک از شعرای کرد بنظم خسرو و شیرین اقدام نکرده‌اند، پس‌از خانا، ملاّ ولدخان گوران و ملاّ الماس خان کندوله‌ئی و ملا احمدکلاشی به سرودن داستان شیرین و فرهاد و ملکه فرزند مرادویس به‌نظم خسرو و شیرین پرداخته‌اند، از نقطه نظر ادبی، تنها خسرو وشیرین ملکه قابل ارزش است، ملکه مردی امّی و بیسواد ولی‌قریحه‌ای بلند و طبعی عالی داشته و یکبار در مدح محمّد حسن‌خان مقتول سال ۱۲۳۵ قمری گفته بوده است:

قەڵخاش دۆعای سەیەنجەلی بێ

وامەندەی قەدیم بازوی عەلی بێ

از وی معنای دعای سینجلی را می‌پرسند، میگوید نمیدانم، این‌کلمه بصورت موهبت بر زبانم جاری شد.

دعای سینجلی این است.

نادعلّیاً مظهر العجایب

بحده عوناًلك في‌النّوائب

كلُّ هَمّ و غم سينجعلي

بِنُبوتك يامحمّد بولاتيك ياعلي

اینک نمونه‌هایی از اشعار ملکه مرادویس:

تیـــرێ کەڕۆســـەم هـــەوادا نەشـــەست

داش نەڕوییــن تەنرای نەجاتش بەست

منیش هەر وەو تیرەوەخەدەنگ وە شەست

وەو زۆر و بازوو وەو قووەت وە دەست

نەڕوی زامەوە تلیام وە بێدەنـگ

ڕۆم چـون ڕویین تەن بێ شەوە زەنگ

نگا کەر وە زام بدیەچۆن وەسۆن

فدای پەنجەت بام یەجای شەست تون

دوبارە بدیە هون چۆن جاریەن

با هەر جــــاری بۆ، یادگــــاری یەن

باز از ملکه است

هەنی نەوا چان وەفــــەرهاد ڕەندەن

نەقش شیـرینش‌نە ڕووی سەنگ کەندەن

دەسش برێزۆ وەر جە گیان سەندەن

کێ تێشەش نەڕوی دیدەی وێش سەندەن

ابیات زیر نیز از ملکه است و مولوی کرد در یکی از مرثیه‌هایش که برای عنبر خـاتون گفتـه، تضمین کرده است.

مەوات فــداش بام یە جای شیرینەن

گــوزەرگای ئەو شۆخ زوڵف عەبیرینەن

جە باڵای ئی ســــەنگ پاناوەردەوە

برقەی ناز جەوری ئەو سەنگ کەردەوە

جەوجاسوس گاوە بەو خــــەدەنگەوە

دڵ تلنــــا وە زان هــــەزار رەنــگەوە

جەوسەر دەشتەوە گوڵاو ڕێزان کەرد

سارابۆی عەنبــــەر سارا هەزاران کەرد

چەوگە جەلای جام جەبــەی جەماڵدا

بەرگەشتی وە بـــــەخت بەدرکەماڵدا

چێگە حوقەی راز شیرین کــەردەوە

تـــام تاڵی دەرد دوری بـــــەردەوە

پس از ملکه مرحوم شیخ قادر فرزند آقا ولد کمانگر، خسرو و شیرینی که ترجمه‌ای از خسـرو و شیرین نظامی است به نظم کشیده‌است که بمراتب از ترجمهٔ خسرو و شـیرین میـرزا عبـدالقادر در پاوه‌ای بهتر است.

۴ - مرحوم شیخ محی‌الدّین خالصی «شیدا»:

آن مرد فاضل و بزرگوار فرزند قطب العارفین و مرشد السّالکین‌حضرت شـیخ عبـدالله خالصـی بوده و در روستای عایشه دول‌میزیسته است، پدرش از عرفای بزرگ و رهبر طریقـهٔ علیّـه قادریّـه بوده و تکیّه‌اش محمّل پذیرایی دراویش و فقر او بینوایان بوده اسـت، مرحـوم شـیخ محـیّ الـدین ذوقی لطیف و قریحـه‌ای شـیوا داشـته اسـت، بـا بزرگـان شـعر و ادی در ارتبـاط بـوده و مکاتبـهٔ شعری‌داشته است اشعار زیبا و دلنشینی از وی برجاست، در دو زبان کردی و فارسی شعری سـروده و مخصوصاً مخمّسات فارسی اواز روانی و زیبایی خاصّی برخوردار بودند. اینک برای نمونه چندبیت از مخمّسات آن ادیب اریب.

هر زمـــان رنـــگی زخ نون آورد بر / گـــاه در سیـــــنه نمک گاهی شـکر

نیم از شـــب رفته بودی بیشتــــــر / هجــــر دلدارم ز دل چــــون نیشّر

هـــــر زمان رنـــگی ز خون آورد بر / تـــــا ز جای خویشـــتن کردش بدر

همچو مجنون راه صحرا در بـرگفت / چون طبق کوهی ز غم برسر گرفت

نعره‌ای ایوای دلبــــــر برگــــــرفت / نقش ابـــــرویش چوخنجر برگرفت

بلکه ابـــــرویش ز خنـــجر تیز نز / پنجه افکنده است سنـــبل بر چنار

زلــــــف نسرین ریختته بر جویبار / ســــــــرو در دور چمن بسـته قطار

مرغ عاشـــق گه بخنـــده گاه زار / جـــام لبریز و چمن لبـــــــریزتر

در نامه‌ای شعری برای استاد فقید مرحوم‌سیّدطاهر هاشمی، چنین فرموده است:

ای وقای تو مرا چون عشق شـــورانگیز کرد
همـچو پروانه دلم شمع تو آتش بیز کرد
آنکه با دلـــدار خود راز دل بیـــگانه کـرد
بامجان خون دل آهنگ خفت و خیز کرد
جان من جانان من جانم چو طوطی هر نفس
با نوای بل‌بل مهـــر تو شــــکرریز کرد

برای مرحوم سید وجیه‌الدین هاشمی چنین سروده است:

عجب عـــزیز برادر زمـــــانی پـرسی
که بهر دوســـــت‌شناسی‌دل تو استاد است
شـــب دراز بـود یاد تـــــو مرا همراز
بروز باز دلـــــم سوی دولـــت آباد است
ولـی بجـــان عـــزیزت ز دوری طاهر
بدل غمی است چنان فکر و هوش بر باد است
بس است دوری اگر گویی او بتحصیل است
مقـــام و مرکز تحصـــیل دولت آباد است

نمونه‌ای از اشعار کردی آن بزرگوار:

ڕۆحه‌که‌م تۆ خوا لـــه دووری خوت په‌رێــشانم مه‌که
پێم خۆشه مردن له درگات وێڵی شارانم مه‌که
خۆ له داخت وه‌خته ته‌وبه‌ی عـــه‌شق و دڵداری بکـه‌م
مۆمنم ئاخر به غوسسه نامـــوسوڵمانم مه‌که

دڵبەرا سەد خەنجەری ئەبرۆت لە جەرگم سابتە

کافیە دوبارە خەستـــــەی نێشی موژگانم مەکە

کەوتمە تـەردیدی کوفری زڵف و نووری عارزت

نێشی کوفـــــرم لێ مەدە مەحرومی ئیمانم مەکە

چونکە شەیدا دەستە دامانە ئیتر قەهر و جەفا

وەك عەرەب سەد جار دەخیلەك جانی جانانم وەرە

۵ - مرحوم استاد ملاّ قادر:

آن عالم والا و شاعر توانا، اهل روستای یاری بود، از خاندانی‌اهل علم و تقوی بدنیا آمد، استاد و معلّم مرحوم سیّد قیدار هاشمی بوده است، در شعر، غیاثی، تخلّص میکرده است، با مرحوم سیّدالدّوله یعنی استاد و شاگرد، نامه‌های شعری بصورت مطاییه ردّ و بدل کرده‌اند، اینک از مرحوم استاد غیاثی خود:

بده انصـــاف ای صاحـب کمال

کی گدا کرده است وقف حال مال

عاقلان دانند اهـــل این طریق

بنده استـــــادم تو شاگرد شفیق

پس سخن کوتاه باشد بهتر است

حـرف مخـفی اکثر اندر دفتراست

در نامه‌ای دیگر باز برای مرحوم سیّد الدّوله چنین نوشته است:

میکـــند چـــون زن عبـــــا از من اِبا

پاره شد پیـــراهنم همچــــون قبا

گر بسازد پور قادر چـون سلیمان چاره‌ام

می‌برم توصیف ذاتش هدهد آساتا سبا

تاج تعظیمش بفرق خود نهم اندر جهان

تا بتــــابد لطـف او مانند اختر درسما

از استاد غیاثی شعر کردی ندیده‌ام.

۶ - مرحوم شیخ فتاح:

آن بزرگمرد تصوّف و عرفان اهل هولیر بوده و در جوانرودسکنی گزیده آنحضرت از رهبران طریقهٔ علیّه نقشبندی بوده و خود با برادران و فرزندانش بارشاد و هدایت مسلمانان پرداختند مرقد مبارکش در جوانرود زیارتگاه اهل دل است. اشعار عرفانی زیر از آن مرشد والا مقام است:

له دەستی نەفس و شەیتان دەربەدەر خۆم

له باری کۆهی عسیان قوڕ بە سەر خۆم

کە مەسدوود بوو بە کولی بابی تەوفیق

له ئاداب و دیانەت بێ خەبەر خۆم

شەفاعەت گەر نەکەن شازادەگانم

نیە رێگای نەجاتم دەربەدەر خۆم

له خزمەتی حەزرەتی خاتەم له مەحشەر

خەجاڵەت بار و روو رەش سەر له بەر خۆم

عەجەب بەدبەخت واقیع بووم کە مەحرووم

له فەیزی باخە کۆن و وەرگە دەرخۆم

له دووری کاکە شێخ شازادەیێ پاك

هەمیشە دەرمەلال و دەرکە دەر خۆم

۷ - مرحوم محمّد بیگ اوّل «وکیل»:

وی انسانی شاعر پیشه و ادب پرور بوده است، میرزا عبدالقادر پاوه‌ای را همواره می‌نواخته وصله انعام باو میداده است، پس ازجدا شدن مرحومهٔ جهان آرا خانم از علی اکبرخان شرف الملک، شیفته و شیدای جهان آرا خانم می‌شود، امّا در عشق ناکام می‌ماند وجهان آرا خانم شاعرهٔ بزرگ عمر خویش بازدواج او تن در نمیدهدو از ازدواج با مرحوم حبیب الله خان نظام الایاله را ترجیح

میدهد،از این رو مرحوم وکیل سوز و گداز عاشقانهٔ خویش را در قالب‌غزلیاتی شورانگیز برای میرزا عبدالقادر بیان میکند. مرحوم محمّدبیگ، میرزا عبدالقادر را وا داشت تا روضهٔ الصّفای میر خواند رابنظم کردی درآوردهٔ میرزا عبّاس نعلبند جوانرودی را که از زیبانویسان بود وادار و تشویق کرد تا با خطّ نستعلیق خویش آنرا خوشنویسی کند و نیز میرزا عبدالقادر را بنظم داستان شیرویه که خانای قبادی توفیق اتمام آنرا نیافت ترغیب نمود و همچنین میرزاعبّاس نعلبند شیرین و خسرو خانا را با داستان شیرویه میرزا عبدالقادر در بنا بدرخواست وکیل خوشنویسی کرد. بدینطریق مرحوم وکیل خدمتی شایان بفرهنگ و ادب کردی نمود.

اینک نمونه‌ای از اشعار وکیل:

ئەی شەو بە سەر گەرد جوانمەردیت بام

یا زوبەر تەمام یازوم کەر تەمام

شنەفتم کە شەو فیراق تول دارۆ

یەکجار نەك وەی رەنگ غەزەو لێت بارۆ

ئیمشەو ئەسڵەن ویر بەیانت نیەن

وێنەی هیجر من پایانت نیەن

یا فەڵەك چارەم سیا پەروەردەن

یا خەیر تۆ کلیل سوبحت گوم کەردەن

مشاهیر جوانرود [۲]

فریدون میراحمدی

شعر و ادبیات همواره یکی از پایه‌های فرهنگ کهن ایران زمین است. و شعر در میان ملت کرد از جایگاه خاصی برخودار بوده است. منطقه جوانرود همیشه مرکز علم و ادب و پرورش انسانهایی بزرگ و برجسته بود. که خدمت شایانی به فرهنگ و زبان و دین نموده است.در مقاله استاد هاشمی با تعدادی از این بزرگان آشنا شدیم و ما نیز شما را با عده‌ای دیگر از این خادمان علم آشنا می‌کنیم قسمتی از مجموعه این مقاله را از کتاب تاریخ تسنن در کرمانشاه تالیف استاد محمد علی سلطانی و مقاله آقای سیروان خانی گرفته‌ایم.

ملا محمد جوانرودی:

ملا محمد فرزند سید مهدی جوانرودی متولد به سال ۱۲۸۵ ه.ش دانشمند و عارفی ارجمند بوده است که پس از خاتمه تحصیلات در بیاره نزد ملا عبدالقادر مدرس کانی کبودی به اجازه علمی نایل آمده و بعداز آن دست ارادت به شیخ عمر ضیاءالدین نقشبندی داده و پس از یک مدت

سیر و سلوک به کفری رفته و در مدرسه امیر حسین بن سلیمان بیگ جاف بـه تـدریس و امامـت مشغول شده است پس از طی دو سال از آنجا به خانقین مهاجرت کرده و در خانقاه شـیخ عمـر تـا آخر حیات سمت تدریس و امامت و وعظ و ارشاد داشته و در تاریخ ۱۳۶۷ ه.ق همانجـا در گذشـته است. البته ملا محمد از سید هادی یوسف خانی است و دائی سید رشید بیگ و زمان بیگ از سـید هادی قلیچان می‌باشد از ایشان دو پسرو یک دختر به نام‌های عبدالقادر مصـطفی و آمنـه بـه جـا مانده است که در خانقین به سر می‌برند.

ملا محمود جوانرود:

ملا محمود جوانرودی از اهالی جوانرود. در حدودسال ۱۳۰۰ هـق تولد یافته و پس از طفولیت شروع به تحصیل کرده ودر مدارس زیادی درکردستان ایران و عراق تحصیل نموده و سـرانجام در شهر کرکوک نزد علامه علی حکمت افندی در تاریخ ۱۳۳۰ هـق مجاز شده است. آنگاه به ایـران بازگشته و در آبادی بالک از قرای مریوان مدت یازده سال تدریس کرده و بعداز آن به جهـاتی بـه آبادی دیگر مریوان به نام دره تفی رفته و تا هنگام مرگ (سـال ۱۳۶۳هـــق) در آنجـا تـدریس و خدمات دینی و اجتماعی خود را ادامه داده است.

ملا محمود فردی دانشمند، خطاط، منشی، آشنا به ادبیات فارسی و متخصص در علوم ریاضی و فلکیات (نجوم) بوده است.

ملا عبدالصمد جوانرودی:

ملا عبدالصمد از اهالی جوانرود شخصی فاضل و ادیب بوده و به کردی و عربی شعر می‌گفتـه است و بهایی تلخص کرده است

ملا عیسی جوانرودی:

ملا عیسی جوانرودی از اهل جوانرود و از علمای کلاش می‌باشد کـه مشـهور بـه جـوانرودی است. فاضلی با ذوق و شاعری خوش قریحه بوده و در اواسط قرن سیزدهم در گذشته اسـت. مـلا عیسی از استادان حوزه علمیه جوانرود در قرن سیزدهم بـوده و مـلا عبـدالرحیم مولـوی معـدومی شاعر معروف کرد نزد وی تلمذ کرده و بعدها هم با او مراوده و مشاعره داشته است. اشعار ذیـل از

ملا عیسی است که به مولوی معدومی نوشته و از او تقاضا کرده درباره کیفیت خانوادگی و اخلاقی زنی که می‌خواسته از او خواستگاری به عمل آورد: تحقیق کند و نتیجه را به وی گزارش دهد.

رۆڵە بـــــزانە، رۆڵە بـــــزانە
ئەحواڵ یـــار و پەریم بزانە
هەم جە خویشانش، هــــەم جە بیگانە
پرسە بــزانە، ئەو جە کامانە
خاسیش، خەرابیش، ئـــەتوارش،کالاش
پەستی قامەتش،بوڵەندی بالاش
ئەحواڵش تەحقیـــــق هـــریم بکیانە
مەکـــــەرە درۆ، ماوە رویانە
خاس جەلالت خاس بو،خەراب خەراب بوو
تا واتەت مەقبوول اُولوێ لباب بو
با کـــــەس نەزانۆ بە گفت و گۆمان
نەشۆ باعیسی گشت ئابـرووما‌ن
هەرکەس عاقڵەن ئیشـــارەش وەسەن
چەنی جـاهێڵان واتەی عەبەسەن
ئەگــــەر عـاقڵی ئایــــەت ببینە
الطیـــــبات للطیـــــبین

مولوی در جواب گفته است:

چوون بەندە بەوەند ئیخلاسی بــەندەن
هەر پاسە و بەندەن تا حەیا تامەندەن
تەمامی مەتلەب ئەشـــــعارم وانان
خاس و خــەرابی یار ویچـــم زانان
عەفیفەن، بی عەیب، خالیەن جەشەین
اوجاغ زادەی خاس نەجیب تەرەفەین

ئادابش زەریف، خولقش چوون حوورەن
بـالاش میـــانەی خیــر الامورن
بلی واتەی من پــــووچ و عەبەسەن
گـــــردین دوروبو سیدیش وەسەن
والحاسل واتەم بــــــی دو رو راسەن
یاروپەی یارو پــــەی یارو خاسەن

ملا جامی:

ملا جامی فرزند احمد، بیسارانی الاصل و ساکن جوانرود بوده که در سال ۱۲۷۲ ه.ق در زمـان حکومت نجفعلی خان اردلان می‌زیسته است.

آقا عنایت:

عنایت‌الله فرزند آقا هدایت و خاتون لالی دختر محمد بیگ اول وکیل جوانرود. در سال ۱۲۶۰ هـ.ش در جوانرود دیده به جهان گشود. در کودکی از نعمت پدر و مادر محـروم و یتـیم گردیـد. در کودکی نزد ملا علی مرادی خواندن و نوشتن را آموخت و چون کودکی زیرک بـود توانسـت بهـره علمی خود را پر بار کند. مردی متدین و شاعری چیره دست بود و مانند دائی‌هـای خـود مبـارزه و آزادی خواه در سال ۱۳۱۰ توسط رژیم پهلویی به زندان افکنده شد و تا شـهریور ۱۳۲۰ مـدت ۱۰ سال زندانی بود در روستای کلی و سررود پایین دیواخان داشت. در زمانی زندانی بود محمـد بیـگ رستمی از طریق نامه شعری از حال یکدیگر آگاه بودند. این شاعر فقید در سال ۱۳۳۵ در روستایی کلی دارفانی را وداع گفت و در گورستان نور به سر روستا مدفون است دیوان اشعار ایشـان توسـط استاد سید باقر هاشمی به چاپ رسیده است یادش شاد و گرامی باد.

شعر شکایت از سیه روزی و بدبختی در زنـدان
خداوندا چه حال است اینکه یک عمری گرفتارم
بزنـــــــــدان بلا تاکی بدســـت نوع غدّارم
نه انصافی از او پیـــــــدا نه رحم تو بود شامل
سزاوار است در غربت که جان خویش بسپارم
رجال ملـــــک نابـــینا ز تشخیص گنه کاران

من بیچاره مسکین را شما رند گــرگ خونخوارم

در رحمت گشــــایش کن خداآگاه هر حالی

که آنها کور و نـــــابینا توئی ســرپوش بستارم

شب و روزم سیه کردی ز بخت بد همی نالم

فـــــراق یار صـــد خنجر زده بر قلــب بیمارم

بحال پیـــر و رنجوری مکان دادی بزندانم

سر شب تا سحر هر دو ز دیـــــده اشک می‌بارم

دل مجروح خــــونینم ز بحر فکر می‌غلتد

دمی ساکن نمی‌مـــاند چو منصور دست بردارم

ز هرجان کســان خود مثال دیک می‌جوشم

چه توضیحی دهم یارب چه سنگین است این بارم

سیه روزی و بدبخـــتی فشارد قلب مهجورم

شکایت دارم از گردون از این طـــالع که من دارم

اجل ایـــــد بنزد من ز روی میل می‌بوسم

ز بس ماندم ته زندان ز جـــــان خویش بیزارم

ز دست ظـــلم این کشور شکایتها بود در دل

کجا پویم کجا جویم کرا گویم نه اشـرارم

سبب یازی بود آیا کـــــه از غرقاب این دریا

به ساحل رهنمون دارد شود آگه ز اسـرارم

عنایت را جگر خون است از اوضاع این گردون

خداوندا شود روزی که من این طوق بردارم

محی‌الدین صالحی

از علما و شاعران مشهور و نامدار خطهٔ جاف جوانرود است. در سال ۱۳۱۴ به دنیا آمده است از فارغ التحصیلان مدرسه علوم دینیهٔ دولت‌آباد است در خط و دانش دینی وقاهت دارای اعتبار است.

و در خدمت مرحوم ماموستا ملا عبدالمجید موحد مراحل علوم اثنی عشر را از آغاز تا انجام طی نموده است. و در خدمت ایشان به دریافت اجازهٔ افتاء و تدریس نائل گردیده است. سپس از دانشکده معقول و منقول دانشگاه تهران با کسب رتبهٔ ممتاز به دریافت دانشنامه توفیق یافت و به سمت قضاوت منطقه منصوب گردید. ایشان خط نستعلیق تجریری را به شیوهٔ ملک الکلام مجدی خوش می‌نویسد. دیوان اشعار خود را به خط زیبا کتابت نموده است از جمله تألیفات ایشان، اصحاب صحاح سته، تفسیر سورهٔ یوسف، و عناوین چند در علوم بلاغه و فقه و شرعیات و احکام و... می‌باشد. علاوه بر مدارک فوق دارای دیپلم ادبی مدرسی از مدرسه سپهسالار تهران، گواهی علمی سطح سه از دانشکده الهیات تهران گواهی افتاء و تدریس از شورایعالی وزارت فرهنگ تهران در تأیید گواهی افتاء و تدریس استاد اعظم ملا محمود مفتی کردستان و استاد اعظم حاج سید محمد شیخ الاسلام استاد دانشگاه تهران می‌باشد. نمونه از اشعار به خط ایشان در آخر کتاب می‌آوریم. (در قسمت اسناد)

محمد بیگ:

شادروان محمد بیگ فرزند فیض الله بیگ بن فرج الله بیگ بن عبدالله بیگ وکیل جوانرود می‌باشد در سال ۱۳۷۳ در روستای خوش مکان از توابع بخش جوانرود متولد شد.

او به سال ۱۳۲۰ ه.ق دستگیر شد و به زندان اصفهان عازم گردید و در واقعه جنگ جهانی دوم به شهریور سال ۱۳۲۰ از زندان گریخت و به میان ایل بازگشت.

محمد بیگ به فارسی و کردی شعر سروده است وی در بهمن ماه سال ۱۳۳۸ در قریه تپه بور جوانرود متوفی و در همان جا به خاک سپرده شد. نمونه از اشعار آن مرحوم که با اقا عنایت در زندان بوده است را در آخر کتاب قسمت اسناد آوردیم.

میرزا حسین

میرزا حسین محمدی فرزند میرزا محمد پسر عبدالله بازرگان مردی شاعر سخنور و داستان گویی زبردست بود و بیشتر مردم و بزرگان با ایشان مشورت می‌کردند، نمونه اشعار ایشان:

فەلەك چیەشت كەرد فەلەك چیشت كەرد

مەبۆ بە كیشـــوو هەناسان سەرد

ماچـــان قاسەدان خـــــەبەر ئاوردنە

شاه حەسامەدین وفاتشی كەردەن

باورم نیـــــەن وفات نەكـــــەردەن

تەشریفش بەرو مـــــەدینە بەردەن

گیان جە جان سەختەن نەمـــەیووەدر

یا نەم ویرانن خـــاكەم بۆو سەن

تەمام عالمــــــان حازر جە درگــاه

جە حەزووری شـــاه داران تەمەنا

ئەی حەسـین دیـــارن دل بی‌قـەراری

گـــــریە بەكـــەرو پـی گنابـاری

ئەرویی بی‌تووشی درمـــــەچی جەمال

تـــا داخلْ مەبی و توپی سیاچالە

میرزا لطف‌الله:

لطف‌الله فرزند عبدالقادر که در سال ۱۳۰۴ ه.ش در روستای ساروخان چشم به جهان گشـود و در همان جا دوران کودکی را سپری نمود.

لطف الله برای درس خواندن روانه شهر جوانرود شد و دوره ابتدایی را طی نمـود. بعـداز اتمـام دوره ابتدایی ترک تحصیل نمود و به کار کشاورزی روی آورد. او در سن ۱۲ سالگی شروع به شـعر گفتن کرد عشق و علاقه‌ای که در همان اوایل جوانی نسبت به سرودن شعر داشت بی نظیـر بـود. به طوری که به تمام مجالس عروسی و جشن و شادی دعوت می‌شد و حتی چنـدین بـار هـم بـه کشور عراق دعوت شده و به آنجا رفته بود. میرزا لطف الله سعیدی با اینکه سواد خیلی کمی داشت و حتی بعضی او را بی سواد می‌دانستند اما طبعـی لطیـف و گفتـاری شـیرین داشـت او شـعرهای فراوانی سروده است.

از جمله جنگ نامه جوانرود، جنگ ما منان، پیری، گفتگوی زمین و آسمان، سفرنامه تهران، تعریف نامه بیگ زادگان و دهها شعر دیگر که هر کدام به نوبه خود باارزشند.

تخلص وی در شعر (میرزا) بوده است. متأسفانه بعلت کم سوادی نتوانسته آنها را بنویسد یکی از ویژگیهای مهم میرزا این بوده که بدون فکر کردن شعر می‌سرود. و کلمه‌ها را ردیف می‌کرد.

در سال ۱۳۶۹ ه.ش بعلت ناراحتی قلبی زمین گیر شد و در روز ۲۰ اسفند ۱۳۷۰ دیده ا جهان فرو بست و در مقبره شیخ ابوبکر جوانرود وی را به خاک سپردند. چهار دختر و یک پسر از او به جای مانده است اینک چند بیت از ...

سروده‌های میرزا:

بەهاران خوەشە! بەهاران خوەشە   سەیری سەحرا و چەم گوڵزاران خوەشە

شەماڵ بە شانو چناران خوەشە   سەیری باغچە و بی هەناران خوەشە

جوانی خوەشە! جوانی خوەشە   سەیری جوانی خەوانی خوەشە

سەیری کەونە و کول سەر کانی خوەشە   نگای زلفانی قەترانی خوەشە

قرچەی دوانچەی دزاو دز خوەشە   سەیری هەڵپەڕکێ سی و چوار رز خوەشە

رازی نهانی یەیەنی یار خوەشە   قسەی مەخفیەتی پای دیوار خوەشە

قسپەی بق و چیل یالە و یال خوەشە   نیگای دوسی خاس مال و مال خوەشە

دەنگی قازە لاخ ساڵی نۆ خوەشە   سەیادان دەستور کۆ وە کۆ خوەشە

رەفیق گیانی من گیانی تۆ خوەشە

میوە بگەیەوە تەڵەو خوەشە   نەقەت نە پلکی وەخوەلو خوەشە

هەرچیەکەم عەرز کرد تەمامی خوەشە   لەم گشت خوەشیە (میرزا) بێ بەشە

علماء صدیقی کلاش:

علماء صدیقی از جمله خاندان های علمی و مذهبی دیار دیرینه سال کلاش بشمار میروند که از دیرباز در منطقه جاف جوانرود صاحب اشتهار و مصطبهٔ تدریس و بحث و فحص و مرجع رتق و فتق امور شرعی و قضاء اهالی بوده‌اند.

چنان می‌نماید که اکثر مدرسین حوزهٔ پر آوازهٔ جوانرود از این تبار بوده‌اند و بزرگان از علم و فقه را پرورشی داده‌اند با تأسف عواملی چند از قبیل دگرگونی‌های منطقه‌ای، مهاجرت رشته اصلی

به شهر سنندج، عدم توجه به آثار و مأثر بزرگان سلف تعمد در فقدان اسناد و مدارک علمی وارثی و ملکی به هنگام سلطه ملوک طوایفی به ویژه در منطقه اورامان و جوانرود پیشینهٔ کهن این سلسله علمی را در غبار ابهام فرو برده است. علی ایحال آنچه از احوال بزرگان علما صدیقی به ثبت رسیده است اشاره‌ای در احوال ملاعیسی جوانرودی مدرس حوزه آلمانی است. که از استادان مولوی تایجوزی بوده است و دیگر آنکه عقیده بر آن داریم که آنچه در زمرهٔ علماء کردستان به صفت نسبی صدیقی شاهویی خوانده شده‌اند به احتمال قریب به یقین باید از متقدمین این خاندان بوده باشند و اما از متأخرین بنام علما صدیقی که مأخذ معتبر چون تاریخ کرد و کردستان آیت‌الله مردوخ و مشاهیر کرد استاد بابامردوخ از آن نام برده‌اند ملا احمد کلاشی مشهور به ملاباشی و ملقب به نصیر الاسلام است که در ایام حکمرانی علی اکبر خان شرف الملک و نیابت صیفور بیگ گوران میر ضیاءالدین سمت قضاء و ریاست شرعی جاف جوانرود را داشته است. چنان می‌نماید که در مهاجرت به سنندج روزگار کهولت را در آن دیار می‌گذرانیده که بازماندگانش با نام خانوادگی (نصیرزاده و حسامی در شهر مزبور مشهور و محترمند و بنی اعمام آنان در کرمانشاه و جوانرود به صدیقی اشتهار دارند مرحوم ملا احمد در هیئت و ریاضی تخصصی داشته و ریاضی تخصصی داشته و در زمینه‌های مزبور صاحب تالیف بوده است. یکی دیگر از علماء برجسته کلاشی که تا این اواخر در خدمت دینی و مردم جوانرود بود مرحوم ماموستا ملا محمد امینی حسینی از سلسله سادات حسینی کلاشی است وی فرزند مرحوم نادر و مرحومه سلمی است که درسال ۱۳۰۰ ه.ش. متولد گردید. وی اجازهٔ نهایی افتا و تدریس علوم اثنی عشر از ملا بابا رسول ییلاقی مدرس ابا عبیده و استاد ملا عبدالکریم مدرس مفتخر گردید در طول زندگی با سختیهای زیاده دست و پنجه نرم کرده است اما همواره برای آموختن تلاش می‌کرد این مرد بزرگ در جوانرود به دیار باقی شتافت و در قبرستان حاج ابراهیم مدفون است روحش شاد.

خاندان قاضی زاده و فخری

خاندان علمی و مذهبی فخری و قاضی‌زاده از سلسله علماء دیرینه سال در خطه جاف جوانرود هستند که به سبب تقدس و تقوا و رعایت و شریعت و طی سلوک طریقت و استمرار تحصیل علوم دینیه، در برجستگان خانواده آنان همواره معزز امرا و حکام، و مورد توجه و اعتنا و اعتماد عام بوده‌اند سابقه حضور علمی و مذهی علماء قاضی زاده و فخری در جوانرود از ایام تصدی ملا

قطب‌الدین در سال ۱۰۰۱ ه.ق الی یومنا هذا به قریب چهارصد و بیست سال قمری می‌رسد از آثار ملا شمس‌الدین پدر ملا قطب‌الدین نخستین نیای علمی روحانیون مذبور به سبب فقدان منابع، اطلاعی در دست نیست. اما ملا قطب‌الدین که لقب ملا احمد بوده ولی فراموش گردیده، از فرط تسلط بر ادبیات عرب مشهور به ملا قطب‌الدین عرب فرزند ملا شمس‌الدین بوده است. بنا به روایت مشهور از قول اهل ثقه شمشی الاصل و بیسارانی المسکن بوده و گویا از سادات حسینی به شمار رفته است، اما ا توجه به اقوال بعضی، از مشایخ کاکو ذکریا و نبیرگان بیسارانی، و علاقه مفرطی که به مرحوم بابا شیخ بیساران داشته‌اند ممکن است که اصلاً بیسارانی و اوارمی و از مشایخ کاکو ذکریا باشند و سکونتشان در شمشیر موقت بوده باشد.

ملا قطب‌الدین (احمد):

فرزند ملا شمس‌الدین بعداز فراغت از تحصیل علوم ظاهری در خدمت پدر و سایر استادان معاصر خود، در سلک رهروان تصوف و عرفان و کسب فیض معنوی پرداخته است که به مدارج عالی در مرتبه عشق و محبت قلبی رسیده، در کوی صنم ره به سر منزل صمدی برده با توجه به نامه مورخه (۱۰۰۱) قمری از طرف هلو خان اردلان حاکم وقت کردستان که ملک روستای بیساران را به عنوان تیول به ایشان واگذار نموده و با شاخص قط العارفین از وی یاد کرده است و دراویش و متعلقین وی را از بیگار و رسومات دیوانی معاف داشته است دلیل بر اینکه ملا قطب‌الدین از سنین چهل سال برخوردار بوده است امکان دارد تولدش حدود سالهای (۹۶۰) ه.ق باشد و وفاتش دقیقاً در سنه (۱۰۲۴)ه.ق می‌باشد طبق سند انتقال ملک تیولی وی به فرزندانش به عنوان مولانا محمود و مولانا مصطفی.

ملا مصطفی بیسارانی:

فرزند ملا قطب‌الدین از برجستگان علمای منطقه مریوان، اورامان و کردستان بوده است بر اساس اسناد بجا مانده تولدش حدود سالهای (۱۰۰۰) بوده است که بعداز دوران طفولیت در خدمت پدرش و در مدارس کردستان بخصوص پایگلان خدمت اساتید بزرگوار کسب فیض نموده است و در باب عشق حقیقی و سلوک معنوی، برجسته زمان خود بوده و جهت قبولی دعاهای برای مراجعین از ارواح طیبه بندگان مخلص خدا طلب همت کرده است، الاخص از بابا شیخ بیساران با

توجه به اشعاریکه نوشته و در مرقد آن بزرگوار انداخته‌اند و مطلب حاصل گشته است، دیوان شعر بیسارانی که به زبان کردی اورامی سروده است به چاپ رسیده ولی از زندگی نامه‌اش بی‌خبر بوده‌اند، خوارق العاده‌ها از وی مشهور بوده، در علم اصول و افتاء سرآمد زمان خود بوده است، در حدود سالهای (۱۰۷۰) ه.ق به رحمت ایزدی پیوسته و در ابتداء باغهای نقشبندی روبه‌روی روستای دورود به خاک سپرده شده است اخیراً توسط استاندار کردستان گنبدی بر آرامگاه وی ساخته‌اند.

ملا قاسم:

فرزند ملا مصطفی بیسارانی از علماء اصول و نامبردار در اورامان و مریوان اشتهار داشته نظر به اسناد به جا مانده که عباس قلی خان اردلان املاک بیساران را باز با باغ خلی در پایگالان به وی داده و وابستگان و مریدان او را از بیگار و رسومات دیوانی معزور داشته است نشانگر برتری مقام علمی و مرتبه ارشاد آن جناب می‌باشد و نیز دلیل اعتماد و اتناء به تاثیر نفوس قدسی وی است که حکمران وقت مستدعی دعاء خیر ایشان بوده، تیول نامه حاکم در تاریخ (۱۱۵۰) بوده و نیز دلیل بر زندگی ایشان در اواخر قرن یازدهم و اوائل قرن دوازدهم بوده است.

ملا عبدالهادی:

فرزند ملا قاسم تولدش را در حدود (۱۰۸۰) ه.ق در بیساران و وفاتش را (۱۱۶۵) ه.ق در صفی آباد نوشته‌اند بعدز از تکمیل مدارج علوم دینی و استفاده از حلقه درس پدر و سایر دانشمندان بزرگ آن زمان به حوزه نامبردار علوم دینیه صفی آباد جوانرود نقل مکان می‌نماید و به تدریس و فحص در مدرسه علوم دینی صفی‌آباد می‌پردازد و در همین منطقه پس از عمری افدات علمی و ارشادات دینی به رحمت ایزدی پیوسته در مزارستان شیخ ابوبکر به خاک سپرده شد.

ملا احمد مهدی:

فرزند ملاعبدالهادی در سال ۱۱۲۰ ه.ق در قریه صفی آباد جوانرود متولد شد پس از طی صاوت در اوان نوجوانی در محضر مستعدین پدر مقامات و علوم سطح را به پایان رسانید و سپس در محضر پدر به تحصیل کسب فیض علمی و اخلاقی پرداخت و به شایستگی تمام به مرتبه‌ی منتهی رسید و در زمره‌ی استادان مدرسه‌ی علوم دینی آلانی در مصطبه تدریس جلوس نمود آوازه

تسلطش فراگیر شده از هر سو طلا خواستار به خدمتش مشرف شده و هر یک به قدر توان بهره یافته‌اند آثار نوشته‌های وی پس از خودش مفقود گردیده نواده‌ی عالم و نامبردارش ملا محمد قاضی جوانرودی به احترام و یادمان نام وی آثار و اسناد را با عنوان (المحمد المهدی الجوانرودی) ممهور می‌ساخت که موجب برداشت‌ها و شایعات فراوان شده است.

ملا محمود جوانرودی چله‌کش:

فرزند ملا محمد مهدی سابق الذکر از زمره مدرسین مشهور مدرسه علوم دینیه آلانی بوده به تحریر منابع و ماخذ علمی و مصحف شریف علاقه وافر داشته است در ایام زمستان دو الی سه ماه خلوت می‌گزیده و به فکر و ذکر و ریاضت به دور از قیل و قال مدرسه روزگار می‌گذرانیده به زهد و تقوا مشهور و مرجع فتوی و ارشاد مسلمین در منطقه بوده بر اساس همین عادت مالوف به (چله‌کش) مشهور گردیده مردان بزرگی چون ضیاءالدین (شیخ عمر نقشبندی) از حلقه درس وی بهره‌ی علمی و اخلاقی برده‌اند و تاریخ تولد وی را ۱۱۵۵ وفاتش را ۱۲۳۲ ه.ق نوشته‌اند مزار وی در آرامگاه شیخ ابوبکر جوانرود است از نسل فرزندانش دو خانواده علمی فخری و قاضی در جوانرود به وجود آمدند که سیر علمی و مذهبی آنان تا عصر حاضر رسیده است.

ملا محمد قاضی جوانرودی:

فرزند ملا محمود سابق الذکر به سال ۱۲۱۰ ه.ق درآلانی پا به عرصه‌ی وجود نهاد و در ذی تربیت علمی و روحانی و مذهبی پدرش به مراتب عالی در علم و عرفان و استنباط دست یافت عرصه تحقیق علمی و دینی را بر خود تنگ دیده از بیم ممانعت نزدیکان بدون اطلاع عزم سیاحت بلاد ناطقین بضاد نموده روی به دیار عرب نهاده و سالهاد در درک محضر استادان به نان آن عصر گذرانید و با اندوخته‌ای سرشار و گرانبار روی به زادگاه خود نهاد بنا به مرتبه علمی و جوهره‌ی ذاتی به دلالتو اشاره ملا عبدالقادر برادرش از سوی حکام اردلام امان الله خان والی و محمد صادق خان فرزندش به منصب قضاوت جاف و جوانرود منصوب گردید و به مصطبه تدریس علوم دینیه مدرسه آلانی نیز بنا به تسلط وفقاهت و فصاحت جلوس می‌نماید و به ایام افاده‌ی ایشان بزرگانی چون ملا عبدالریم تایجوزی (مولوی) و... در مدرسه مزبور به کسب دانش دینی اشتغال داشته‌اند ملا محمد قاضی که از شهرت علمی گسترده‌ای در تاریخ فرهنگی و مذهبی جاف

جوانرود برخوردار است از نیروی استنباط و اجتهاد و قوه توانمند علمی بهره داشته است خط نسخ و نستعلیق را خوش می‌نوشته است و آثار عدیده‌ای از قرآن و تفسیر و ماخذ و منابع فقهی به خط ایشان در کتاب خانه‌های معتبر موجود است از جمله قصیده ذات الشفاء تالیف محمد بن محمد جزری که در هشتم الجمادی الثانی ۱۲۳۴ در قریه علانی = آلانی (جوانرود) و در بیستم همان ماه به فاصله دوازده روز در همان قریه کتاب ایمان و تلقین تالیف شیخ سیوطی را کتابت نموده است دیگر کتاب الفیه سیوطی را ا شرح آن به نام مطالع السعیده فی شرح الفریده در علم نحو که با حواشی خود و توضیح و تصریح موارد محشی و مزین ساخته است که هفتصد و شصت صفحه است که از تعداد معتنا به آثار علمی ملا محمد قاضی کتاب العقد الموصول فی علم الاصول که در ماه مبارک رمضان ۱۲۷۴ ه.ق تالیف آن را به اتمام رسانیده در دسترس می‌باشد و در آن اشاره به تالیف دیگر به نام الدعوه الی الخیر دارد بیشتر آثارش به سبب بررسی مذاهب اسلامی و توجه دادن طلاب و خواستاران دینی به تحقیق در مذاهب و استنباط اصولی و بدون مداخله و راثت مذهبی و تعصب از سوی افرادی که به شیوه علمی وی مخالف بوده‌اند از میان رفته و در زمان حیات به همین سبب به اختلال مزاج و گرایش به مذهب شیعی متهم شده است، مرگ وی در سال ۱۲۹۰ ه.ق در آرامگاه شیخ ابوبکر جوانرود مدفون است.

ملا عبدالرحمن اول:

فرزند ملا محمود چله‌کش در سال ۱۲۰۵ ه.ق در روستای آلانی مرکز بلوک جوانرود پا به عرصه جهان نهاد و در مدرسه آلانی شروع به دروس علمی و روحانی نموده و بمراتب عالیه علم و عرفان دست پیدا کرده است پس از احراز منصب قضاوت توسط ملا محمد قاضی رادرش ایشان به نائبقاضی اکتفا کرده و در امورات دینی و اجتماعی با وی همکاری کرده است تا اینکه در سال قریب ۱۲۷۵ ه.ق فوت کرده و در آرامگاه شیخ ابوبکر جوانرود به خاک سپرده شده است.

ملا محمود قاضی:

مشهور به آقا ملا فرزند ملا محمد قاضی ساق الذکر به سال ۱۲۴۰ ه.ق متولد شد و در کانون علم و فضیلت و تقوا به شیوه پیشینیان خود پرورش یافت تا به مرتبه افتاء و تدریس رسید و در قضاوت پدر نیابت وی را داشته و در غیاب و قدان وی بر مسند قضاوت جالس بوده است و در ایام

تحصیل از تلامذه پدر و عمویخود ملا عبدالقادر اول به شمار بوده محضر استادان حوزه‌ی کردستان را نیز دریافته بود خطی خوش و طبعی دلکش داشته آثارش به واسطه صغار بودند بازماندگان از میان رفته به سال ۱۳۱۵ ه.ق در جوانرود رخت از جهان بربست به سرای باقی شتافت و در مزارستان شیخ ابوبکر مدفون است.

۲-۱ قاضی‌زاده:

الف) ملا محمد حسن اول

فرزند ملا عبدالرحمان اول تحصیلات مقدماتی و سطحی را در جوانرود و کردستان گزرانیده نائب قاضی جوانرود بوده و در ایام قضاوت ابن عم خود ملا محمود تصدی نیابت قضاوت منطقه را به عهده داشته در سال ۱۲۴۱ ه.ق متولد و در سال ۱۳۲ ه.ق متوفی و در آرامگاه شیخ اوبکر جوانرود مدفون گردیده

پ) ملا احمد قاضی‌زاده:

فرزند ملا محمد حسن اول به سال ۱۲۹۵۰ ه.ق در جوانرود متولد گردید به شیوه پیشینیان از خانواده خویش علوم دینی اسلامی را در حوزه‌های آلانی و سنندج و دیگر مدارس کردستان به اتمام رسانید مدتی نیابت قضاوت جوانرود را در کنار برادرش ملا عبدالرحمان قاضی به عهده داشت و تا پایان عمر مرجع فتوی دینی و ارشاد الهی بود وی داماد شیخ فرج الله اردلانی فرزند محمد صادق خان بود در سال ۱۳۳۸ ه.ق درگذشت و در کنار برادرشبه خاک سپرده شده.

ت) ملا محمد حسن قاضی‌زاده

فرزند ملا عبدالرحمان متولد سال ۱۲۷۹ ه.ش در روستای یاری مقدمات علوم را با این عمش ملا محمد علی قاضی‌طاده تحصیل نموده و در سمت اقامت جمعه و جماعت روستای یاری روزگار را گذرانید به حضرت حسام الدین علی نقشبندی ارادت داشته و در امر طریقت دست یعت بدو داده است مدتی در روستای مذبور مقدمات اولیه را به خواستاران تدریس می‌نموده تا در سال ۱۳۶۹ ه.ش به رحمت ایزدی پیوست و در آنجا به خاک سپرده شد.

ملا محمد علی قاضی‌زاده

فرزند مرحوم ملا احمد به سال ۱۲۹۲ هجری شمسی متولد شد. مادرش مرحومه خاتون خدیجه دختر شیخ فرج الله خان والی از ولات (والیان) اردلان است. ملا محمد علی مقدمات علوم را در مدارس دینی جوانرود، بیاره و ابا عبیده فرا گرفته و در خانقین در محضر حاج ملا محمد جوانرودی دایی مادرش قسیمتی از سطح اول، تفسیر و فقه شافعی را تلمذ نود. در استنباط و درک نکات علمی استعداد تام داشته و در ایام تحصیل به زیرکی و دهاء مشهور بوده است. به عرفان و تزکیه نفس راغب و از ارادتمندان پیر روشن ضمیر حسام‌الدین علی نقشبندی محسوب و مأذون به ارشادات معنوی بود. به هنگام اذکار و قرائت قران کریم مجذوب و دگرگون می‌شد. طبعی لطیف و موزون داشت و گهگاه التهابات درون را با سرودن اشعار تسکین می‌بخشید. علاقه شدیدی به ترویج آیین و فرهنگ دینی و تنویر افکار عمومی داشت. تلاش می‌کرد که مردم با هماهنگی و تعاون برای بهبود محیط زندگی و آشنایی بیشتر درباره هویت فرهنگی و ملی خود کوشش نمایند. در زمینه عمران و بهسازی محل زیست و بهره‌وری بهتر مردم در فعالیتهای کشاورزی و روزمره آنها اهتمام می‌ورزید. در سال ۱۳۳۵ با مشارکت اهالی روستا محل سکونت (یاری) مسجد و گرمابه عمومی را بنا نهاد و به حفر قنات جهت استفاده عموم در نزدیکی همان روستا مبادرت نمود. بلحاظ روحیه‌ی خدمتگزاری و مردم داری و انجام فعایتهای فکری و اجتماعی مورد توجه اقشار جامعه بود واین امر برای ایشان ایجاد حساسیت می‌کرد و باعث شد در اثر اعمال فشار عوامل وابسته به قدرتهای دولتی ناچار به مناطق روانسر و پاوه مهاجرت نماید. مع الوصف همواره مورد احترام شخصیتهای اجتماعی و سران اقوام و محل شور و رایزنی بود.

در قیامهای مردمی جوانرود علیه رژیم شاهی نقش مؤثری داشته و از جمله اجلهٔ شاخص و صاحب نظر منطقه محسوب بوده است. در جریان جنبش عشیره جوانرود در سال ۱۳۳۷ ه.ش و خروج کثیری از سران و مبارزین از کشور و در خواست پناهندگی از دولت عراق مسئولیت کالیدی ایفا کرده و با درایت و کیاست ایشان و مرحوم محمد بیگ رستمی وکیل جوانرود و انجام ملاقات مکرر با عبدالکریم قاسم رئیس جمهوری وقت عراق و مرحوم ملا مصطفی بارزانی رهبر بزرگ جنبش مردم کرد عراق علی رغم فتنه انگیزی‌های حکومت سلطنت پهلوی، توانستند قیام مردم جوانرود را بعنوان مبارزه سیاسی و آزادیخواهانه علیه نظام پادشاهی ایران معرفی و از حقوق پناهندگی سیاسی در عراق برخوردار شوند.

سرانجام ملامصطفی پس از سپری کردن چند سال دوری و تحمل رنج و هجران و غربت به دلیل نامناسب شدن اوضاع سیاسی عراق در تیر ماه ۱۳۴۱ به وطن بازگشت و بیش از ۳ ماه در شهر کرمانشاه تحت نظر مقامات نظامی و امنیتی مورد بازجویی و شکنجه‌های شدید روحی قرار گرفت. اواخر شهریور سال ۱۳۴۱ منبع تعقی شد و به روستای یاری مراجعت و در خرداد ماه سال ۱۳۴۲ درگذشت و در همانجا به خاک سپرده شد. و به ارزوی دیرینه‌اش که همانا تأسیس مدرسهٔ علوم دینی و توسعهٔ مسجد روستا بود نیل نگردید. در مورد فوت ایشان استنباط این است که مرگ وی طبیعی نبوده بلکه در اثر شکنجه و تزریق داروی بیماری‌زا و کشنده به وقوع پیوسته است. روحش شاد و قرین رحمت باد.

فخری:

الف: ملا عبدالقادر اول

فرزند ملا محمود چله‌کش و برادر ملا محمد قاضی مشهور به سال ۱۱۹۵ ه.ق در روستای آلانی جوانرود متولد شد در دامن دانش و دین و تقوا تربیت یافت و از توجه پدر و سایر استادان مدرسه علمیه آلانی بهره‌مند گردید به شیوه طلاب محقق آن ایام رو به سایر حجرات و مدارس علوم دینیه نهاد در سایر مراکز به تکمیل واتمام تحصیلات خود پرداخت در نجوم مهارت داشت پس از فوت پدر با نزدیکان خود به روستای یاری نقل مکان کرده ودر همان جا با تمامی همراهان دچار طاعون گردیده فرزندش که در روستای قلعه گاه نزد خواهر بزرگ‌ترش می‌زیسته همگی در اندک مدتی جان می‌سپارند و در همان به خاک سپرده می‌شود وفاتش قریب سال ۱۲۶۵ ه.ق است جز فرزند کوچک وی بنام فخرالدین و دختر بزرگترش.

ب: ملا فخرالدین

فرزند ملا عبدالقادر اول به سال ۱۲۳۰ ه.ق در روستای یاری متولد شد تقدیر او را از مهلکه رهانید تا ادامه خدمات علمی و دینی پیشینیان خود باشد مقدمات را در جوانرود آغاز و در سایر مدارس علوم دینی منطقه به گردش پرداخت محضر استادان آن عصر را درک و در سنندج مرتبه افتاء و اجازه تدریس دریافت نمود مدتی در روستای خانقاه و جوانرود سکونت داشت و اواخر عمر

را در روستای یاری ساکن گردید تا ۱۳۱۵ ه.ق درگذشت و در همان جا به خاک سپرده شد بازماندگانش به جهت شهرت علمی و مرجعیت و فقاهت و فضیلت وی به فخری اشتهار داشتند.

ملا محی‌الدین فخری:

فرزند ملا فخرالدین سابق الذکر تحصیلاتش به شیوه‌ی متداول تا مرحله‌ی افتاء و تدریس در جوانرود و سنندج سپری سپس در منصب قضاوت شرعی و حل و فصل امور ارجاعی اهالی و انجام أمر ازدواج و طلاق روزگار را می‌گذرانیده در امر طریقت به حضرت شیخ علی حسام الدین ارادت داشته و با وی بیعت نموده و تصدی نظارت بر رسیدگی به مریدان را داشته تولد او را ۱۲۵۱ ه.ش و درگذشت ایشان ۱۳۲۲ ه.ش بوده است.

ت: ملا عبدالقادر دوم

فرزند ملا فخرالدین به سال ۱۲۳۵ ه.ش در کانون علم و دین اخلاق و ارشاد پا به عرصه وجود نهاد مقدمات را در ذی توجهات پدر و نزدیکان در مدرسه‌ی جوانرود گذرانیده و رو به سنندج نهاده و دروس متوسط را از مستعدینی دارالاحسان بهره یافته پس از اتمام بلاغه در فقه و تفسیر خدمات استاد ملا عبدالله مفتی را درک و در مدارس پاپاله و... به گردش علمی و استفاده تحصیلی همت گماشت تا به مرتبه‌ی نهایی رسیده اجازه‌ی طریقت و سلوک را از مرحوم شیخ محمد باقر غیاثی شهرت یافته، به منظور تدریس و ارشاد مسلمانان به منطقه‌ی طوالش عزیمت نموده مدتی در آن سامان به سر برده، سپس به منطقه‌ی جوانرود بازگشته در مدرسه‌ی علوم دینیه‌ی دولت آباد تحصیل آقا ید قیدار سید الدوله و نزدیکان و طلاب مدرسه‌ی مزبور را عهده دار گردیده است، درعلمعروض آگاهی و تسلط داشته و دارای طبع شعر بوده مکاتبان واخوانیات منظوم ایشان با آقا سید قیدار در یادداشت‌های استاد فقید آقا سید طاهر موجود بود، ملا عبدالقادر دوم به سال ۱۳۰۳ ه.ش به رحمت ایزدی پیوست و درمحل چل یاران روستای یاری به خاک سپرده شد.

ث: ملا علی فخری

فرزند ملا عبدالقادر دوم، سابق الذکر در روستای یاری پنج کیلومتری غرب شهر جوانرود به سال ۱۲۸۷ ه.ش در کانون دیرینه سال علم و فضیلت و تقوا دیده به جهان گشود، تحصیل علوم را

از ایام صباوت و در محضر پدر آغاز کرد و مقدمات را نزد ایشان و استاد ملا محمد رحیم سنندجی مدرس مدرسه‌ی دولت‌اباد مستقید گردید و به منظور تکمیل و طی مدارج عالی بالاتر به مدارس ابا عبیده و بیاره روی نهاد و محضر استادان شیخ بابا رسول قره‌داغی و شیخ محمد مدرس را درک و در بیاره از علما معاصرین استاد ملا عبدالکریم مدرسه به دریافت اجازه افتاء و تدریس نائل گردید و در سال ۱۳۱۸ه.ش به روستای یاری بازگشت و پس از دو سال اقامت به همراه برادر ارشد خود مرحوم ملا عبدالله فخری به شهرستان جوانرود نقل مکان نمود در طی سالها ۱۳۲۲ الی ۱۳۲۴ ه.ش به سنندج عزیمت و در محضر استادان فقیه متحر ملا عبدالعظیم مجتهدی و مدرس اصول ملا محمود مفتی اجازه رسمی دریافت نمود و در دانشگاه تهران به تایید هیئتعلمی رسانید پس از بازگشت تا حال حاضر ۱۳۷۷ بیش از نیم قرن است که قضاوت شرعی و افتاء و امور ثبت و خطبه‌ی ازدواج و طلاق اهالی را عهده‌داراند و مورد اعتماد و احترام اهالی می‌باشند.

ج: ملا احمد فخری

فرزند ملا عبدالله بن ملا عبدالقادر دوم از سوی پدر و مادر به ملا محمود چله‌کش نسبت می‌رساند در سوم اسفند یکهزار و سیصد و دوازده هجری شمسی در روستای یاری دیده به جهان گشود اوضاع اجتماعی و مضایق شدید زیستی با تمام علاقه ذاتی تا سال ۱۳۳۳ شمسی فرصت تحصیل لازم را جز اندکی از مبادی صرفه و نحو ه وی نداد بنارانین عزم دیار غربت کرد و پس از طی مدارج به نحو مطلوب و گذراندن مقدمات به مدارس نزدیک جوانرود و محل بازگشته در مدارس و مراد آبادو پاو ودشه به ادامه تحصیل پرداخت و تا سال ۱۳۴۴ شمسی محضر استادان شیخ محمد سعید نقشبندی، شیخ عطا الله نقشندی و فقیه محقق حاج ملا محمد زاهد ضیایی را درک نموده است پس از کب تایید از محضر استادان ملا عبدالحمید موحد ندری و حاج ملا خالد مفتی کردستان مستفید و به دریافت اجازه افتاء و تدریس نایل گردید تا سال ۱۳۵۸ ه.ش در روستای یاری و از آن زمان تا کنون در شهر جوانرود مستقر و به اقامه نماز جمعه و جماعت در سمت امام جمعه رسمی اقدام و به تدریس علوم دینی و حل و فصل امورات منطقه اهتمام دارند از جمله اثار ایشان رساله درباره‌ی طلاق ثلاثه و حدود هفتصد خطبه عربی با ترجمه فارسی است صاحب طعی موزون و به کردی و فارسی و عربی سروده‌اند انسانی سلیم النفس و متوازع و عرف پیشه و مورد اعتنای اهالی و احترام روحانیون منطقه هستند.

منابع:

۱. حدیقه سلطانی، تألیف محمد علی سلطانی، جلد ۱و۲
۲. تاریخ تسنن در کرمانشاه، محمدعلی سلطانی
۳. تاریخچه جوانرود، محمد حسین‌زاده

کەیفی کێیە؟

عوسمان نووری

پێشەکی:

کاتێك لاپەڕەکانی مێژووی ئەدەبی کوردی لێك دەدەینەوە و دەبینین، بە ناوی کەسانێك رازاوەتەوە کە زۆربەی کات بە دەربەدەری و هەمیشەیش بە چەرمەسەری ژیاون و لە کۆمەڵگای سوننەتی و نەخوێندەواری کوردەواریدا لاپەڕەکانی کاغەزیان بە شێعر و نووسراوەی بە تام و چێژ رەش کردوەتەو جوامێرانە شانیان داوەتە ژێر باری بەرپرسایەتی قورسی پاراستن و پارێزکاری لە زمان و وێژەی کوردی و بە پێی ئیمکانات و سەردەمی ژیان و بار و دۆخی کوردەواری ئەم کارەیان بە باشی جێ بە جێ کردووە. ئەو زەمانەی کە ئێمە پێی دەئاخافین و وشە پاراوەکانی دایمە لە سەر زارمانە هەر ئەو میراتە گرینگە کە ئەوان لە کەند و هەڵدێرەکانی مێژوودا پاراستوویانە.

بەڵێ، ئەدەب پارێزەری زمانە و زمانیش بنەمائی‌ترین فاکتەری شوناسی نەتەوەییە،

هەر بۆیەش ئەدیبان، ئەندازیارانی شوناس نەتەوەن ئەویش بە پاراستنی زمان. لەم پرۆسەیەدا ئەدیبان سەرەڕای پارێزگاری کردن لە زمان، بە پالافتنە کردنی زمان و دارێژانی وشە کێوییەکانی کوردی لە دیواری رستەدا زمانیان دەستەمۆی رێسکانی نووسین کردوە و ئەم دەستە مۆییەش بووەتە بناخەی بزوتن بۆ دابین کردنی مافە سەرەتاییە مرۆییەکانی گەلی کورد، چونکوو نەتەوە خوازی دوای ئەوەی زمان چووە پانتایی نوسینەوە دێتە ئاراوە.

به هەرحاڵ هەستی ناسك و هونەروەر کەی دەتوانێ نکۆڵێ لە زمانی پڕ لە رەمز و رازی نالی بکات، کاتێ کە دەڵێ:

جینانی وەك جینان کردم بە ماوا
حەبیبەی ماڵی ئاوا ماڵی ئاوا
حەلاڵی بێ نیکاحی حووری عەینم
بە جووتێ نازری شەرع و فەتاوا
زەفافەتگاهی پەردەی ئاڵی چاوم
موبارەك حەجلە بێ بۆ بووك و زاوا

یان چی بووەتە هۆی مانەوەی ناوی کەیفی جوانڕۆیی وەکوو شاعیرێکی بە بەهرەو توانا ئەویش تەنیا بە چەند بەیت و پارچە شێعرێکەوە کە لێی بەجێ ماوە. بەڵێ بێ گومان زەوقی هونەری ئەم هونەرمەندەیە کاتێك کە رووبەڕووی دیاردەی زمان دەبێتەوە و ئەم شاکارە دەخولقێنێ:

کافرە مەستە چاوەکەی غارەی دین و دڵبەردە
پەرچەمی پێ کڵاوەکەی، دووکەڵی عوود و عەنبەرە
زوڵفی سیاهی وەك زەرە، تاکوو دەگاتە کەمەرە
شکەن شکەن گرە گرە حەڵقە و چین و چەنبەرە

له چینی زوڵفی تابەتا، خوتەن خوتەن خەتا خەتا

له پێچی پەرچەمی هەتا، نەزەر دەچی موعەتەرە

کورد و کوردستان به تەواوی مێژوو، ئەدەب، سیاسەت، هەل و مەرجی کۆمەڵایـەتی و بـه تـەواوی پێکهاتـەکانی موختەسـاتی بونیـەوە، هـەر دەم و بـەردەوام لـه بەرامبـەری خەسارێکدا نەخۆش و داماو کەوتووە، ئەویش خەساری کەمترخەمییـە، کەمتەرخـەمی لـه هەمبەر بوون دا، له هەمبەر موختەساتی ژیانی ئەم بوونەدا. لەم وتارەدا چونکه ئـیرادەی نووسین ئیرادەیەکی ئەدەبی مێژوویە، دیاره بـه پێویسـتی نـازانم بـاس لـه لایەنـەکانیتـر بێجگه له لەو لایانه باسکراوه بکەم، هەر بۆیەش باس لـه سـەر ژیـانی تـەماوی و نـاروونی ئەستێرەیەکی گەشی ئاسمانی ئەدەبی کوردی دەکەم که به سـەد داخ و کەسـەرەوه ئـەو خەساره گەورەیه مەجاڵی ناسین و خۆ دەرخستنی لێ ئەستاندووه.

کەیفی کێیه؟

کەیفی شاعیر بیر بەرزی کورد نازنـاوی شـاعیری کەسێکه بـه نـاوی فـەتحوڵڵا کـه بـه کەیفی جوانڕۆیی ناسراوه. به گەشتی ئەو کەسانەی که بـاس و خواسـی کـەیفیان لایـه لـه سەر ئەوه پێکەوه تەبان که ئـەم شـاعیره لـه دایـك بـووی جوانڕۆیـه و بـۆ خوێنـدن رووی کردووەته ئەوبەشەی کوردستان له ئێستە به باشوور ناسروه و له کۆیەدا گیرساوەتەوه و لەوێدا بووه به هاودەرسی شێخ رزا و پاشـان بـه هـۆی شـەره شـیعرێکەوه نێوانیـان تێـك دەچـێ و بـەو هۆیـەوه و هۆکارەکـانی دواوەوەی ئـەم رووداوه کۆیـه بـەجێ دێڵـێ و لـه هەولێرەوه دەرواته ئەستەمبوڵ و حـاجی قـادری کۆییـەش دۆسـتی گیـانی گیـانی کـەیفی بووه.

لـەم حەکایەتـەدا هەنـدێ بـیر و رای جیـاواز دەردەکـەوێ، کـه بـه شـێوەی خـوارەوه ئاماژەیان دەبەمه سەر:

۱. عەلائەدین سەجادی، لە کتێبی مێژووی ئەدەبی دا دەڵێت کە کەیفی و حاجی قادر پێکەوە نێوانیان زۆر خۆش بووە و لە کۆیە هاوفەقێ بوونە لە گەڵ مەلا عەبدوڵڵای جەلیزادە و شێخ رەزای تاڵەبانیدا لە مزگەوتی حاجی مەلا عومەر، کە ئەمەش وا دەگەینێ کە مامۆستای ئەم سێ کەسە مەلا ئەسعەدی جەلیزادە باوکی مەلا عەبدوڵڵا بووە. هەر وەها دەڵێت کەیفی پارچەیەك بووە لە زەین تیژی و زیرەکی و خۆشەویستێکی کچی هەبووە بە ناوی هەیبەتی ئایشۆکی کە کەین و بەینیان لە تەواوی کۆیەدا بلاو دەبێتەوە و ئەمەش دەنگ و ناوی کەیفی زرنگاندووە.

هەر وەها بە هۆی شەرە شیعرێکەوە کە لە گەڵ شێخ رەزادا دەیکات نێوانیان تێك دەچێ و کەیفی لە رقی شێخ رەزا زەمی ئاغاکانی کۆیە ئەکا و ئەمەش جێ پێی کەیفی لە کۆیەدا لێژ ئەکا و دەبێ بە هۆی ئەوەی بە شێوەیەکی ناخۆش کۆیە بەجێ بیهێڵێ و بچێتە هەولێر. حاجی قادریش بە هۆی دۆستایەتییەکەوە کە لە گەڵ کەیفی‌دا هەیبووە دەڕوا بە شوێنیدا و لە هەولێر دەیگرێتەوە لە وێوە ئەچنە دۆڵی خوشناوەتی و رواندز و دەڕون بۆ ئەستەمبوول و دەکەونە پەنای بەدرخانەکانەوە کە کەیفی دەبێ بە حوقوق (کە پێ ئەچێ مەبەستی قەزاوەت بێت) و حاجیش ئەبێ مامۆستای کوڕەکانی بەدرخان و دواتر بە بێ ئەوەی بەسەرهاتی کەیفی کە پێشتر لە حاجی قادر کۆچی دوایی کردووە باس بکا دەڵێت حاجی لە ساڵی ۱۸۹۲ی زایین لە تەمەنی ۷۷ ساڵیدا قادر کۆچی دوایی ئەکا و لە گۆرستانێکی ئەستەمبوول بە ناوی قەرەجە ئەحمەد لە بەری ئۆسکۆدار دەنێژرێت و لە گەڵ نالیدا دەبن بە دوو نەمامی هەڵپرووکاوی کوردەواری.

۲. مامۆستا مەسعوود محەمەد کە خۆی کوڕەزای مەلا عەبدوڵڵای جەلیزادەیە سەبارەت بە شەڕە شیعری نێوان کەیفی و شێخ رەزا دەڵێت کە لەو بەسەرهاتەدا مامۆستا عەبدوڵڵای جەلیزادە پشت گیری لە شێخ رەزا کردووە و هۆکارەکەی دەگەڕێنێتەوە بۆدۆستایەتی کۆنی نێوان جەلیزادەکان و تاڵبانیەکان، تەنانەت باسی خۆشەویستی‌یەکی کۆن و لە رادە بەدەر دەکات کە نێوان حاجی‌مەلا ئەسعەدی جەلیزادە

باوکی مەلا عەبدوڵڵا لە گەڵ شێخ ئەورەحمانی باوکی شێخ ڕەزادا. ئەمانە واتە مەقام و دەسەڵاتی تاڵەبانییەکان لە لایەکەوە بێکەسی و بێ نەوایی کەیفی لە لایەکی دیکەوە سەرەڕای رووگرژ کردنی مەلا عەبدوڵڵا لە کەیفی و تەنانەت ئەوەی کە جارێ بە لێدان لێشی داوە دەبێتە هۆی ئەوەی کە ئەم شاعیرە کۆیە بەجێبێڵێ. جیا لەمانەش ئەوەی کە مەسعوود محەممەد بە کردارێکی ناشیرین و ناڕەوا لە هەر کردارێکی جوانمەردانە ناوی دەبا ئەوە بووە کە هەندێ لە فەقێکانی کۆیە بە لایەنگری شێخ ڕەزا و شکاندنی کەیفی وێنەیەك لە دیواری مزگەوت دەکێشن کە پێویست نیە لێرەدا چۆنییەتییەکەی بنووسین و ئەو پەڕی بێ حورمەتی و سووکایەتی تێدا دەبێ بو کەیفی و شاعیرێکی وا مەزن رسوا دەکات و بە دوای ئەودا حاجی مەلا عەبدوڵڵا کەیفی لە مزگەوت دەرکردووە و ئیتر کەیفی بە روحێکی پڕ هەست و هونەرەوە رووی کۆیەی نامێنیش و دەچێتە هەولێر.

هەر وەها مامۆستا مەسعوود محەممەد سەبارەت بە پێوەندی کەیفی و حاجی قادرەوە دەڵێت: رەنگە حاجی قادر لە ساڵی ۱۲۸۰ی کۆچی «۱۸٦٤ زایینی» چووبێ بۆ ئەستەمبوول، جا ئەوەی کە دەڵێ حاجی قادر بە دوای کەیفی‌دا ڕۆییوە هیچی لە هیچ نەزانیووە، ئەوە روون و ئاشکرایە کە کەیفی بەلای کەمەوە ٦ ساڵ دوای حاجی قادر ڕۆیشتووە، واتە ئەگەر حاجی لە ساڵی ۱۲۸۰ی کۆچی «۱۸٦٤ زایینی» رویی بێ ئەوا کەیفی لە ساڵی ۱۲٦۸ی کۆچی ڕۆییوە. بەڵگەشم هەیە چوونکە باپیرم واتە «مەلا عەبدوڵڵا جەلیزادە» لە گەڵ بابی خۆی واتە مەلا ئەسعەدی جەلیزادە دەچێ بۆ حەج لە ڕێی حەلەبەوە، لە ساڵی ۱۲۸۸ی کۆچی ۱۸۲۷ی ز کە دەبینن لە حەلەب کەیفی مامۆستای کوڕی والیە و لە ناو خەڵکەوە دیارە. باپیرم دەڵێ دوو ساڵ بوو کەیفیم نەدیبوو، مانای ئەوەیە کە لە ساڵی ۱۲۸٦ی کۆچی‌یەوە لە کویە دەرچووە.

۳. مامۆستا ئەحمەد تاقانە: دەڵێت کە شێخ ڕەزا تاڵەبانی شەش مانگ لە کویەدا دەبێ کە تووشی هەرای شەڕە شیعرێ دەبێت لە گەڵ کەیفی جوانڕوییدا کە هەرایەکی چاکی لێدەبێتەوە و ئەنجام دەگاتە دەرکردنی کەیفی لە کۆیە. هەراکە لەوێوە پەیدا بووە

که شێخ ڕەزا شیعرێکی جویشناوی وەشاندووە و کەیفیش کەشاعیرێکی چاك بووە بە سەر ئەم شیعرانەی شێخ ڕەزادا بازی نەداوە ولامی نەداوە ولامی بە شیعری چاك و پڕ لە جوێن داوەتەوە تا دەگاتە رادەیەك کە نێوانیان تێك دەچێ و ئەنجام دەگاتە ئەوەی گەلێك کەس پشتگری شێخ ڕەزا بکەن و کارەساتی دڵتەزێنی ولات جێ هێشتن و دەربەدەری شاعیرێکی گەورە وەکوو کەیفی بقەومێ هەر وەها ئەحمەد تاقانە لە پشتگری حیکایەتی وێنە کێشانەکەی کەیفی لە لایەن فەقێکانی کۆیەوە بۆ لایەنگری شێخ ڕەزادا کە لە مەسعوود محەممەد نەقلی دەکات تاکە بەیتێکی کەیفی لە کەریم شارەزا دەهێنێتەوە کە دەڵێ:

چۆن هەیبەتی بردم لە حـــــوزووری حەزەراتی

چۆن هەیتەتی کردم بە سەروو سوورەتی دیوار

دیسان لە مەڕ دەرچوونی کەیفی لە کۆیە دەڵێت: کەیفی لە ساڵی ۱۲۷٦ ی کۆچی ۱۸۵۹ ز لە کۆیە بووە و بە چاکیش ناسراوە، تەنانەت دڵدارییەکەی لە گەڵ هەیبەتی ئایشۆکێ و هاتنی بۆ کۆیە بەلای کەمەوە دوو ساڵ دەکەوێتە پێش ساڵی ۱۸۵۹ زایینی – ۱۲۷٦ی کۆچییەوە کەواتە هاتنی کەیفی بۆ کۆیە دەگاتە دەوروبەری ساڵی ۱۸۵۷ی زایینی ۱۲۷٤ کۆچی.

هەروەها دەڵێت بە پێی ئەم بەڵگانەوە لێکدانەوەیان، دەرچوونی کەیفی لە کۆیە دەکەوێتە ساڵ یان کەمێك دوای ساڵی ۱۲۷٦ ك – ۱۸۵۹ ز دیسان دەڵێت بە بۆ چوونی من و وێڕای داوای لێبوردن کردنیش لە مەسعوود محەممەد ئەو مێژووانەی لە لایەن مەسعوود محەممەدەوە کە لە پەیوەندی لە گەڵ کەیفیدا تۆمار کراون هەر یەکەوە دەساڵیان خرابێتە سەر، واتە ئەگەر دە ساڵ بیشینە دواوە ئەمجا لە گەڵ ژیانی شێخ ڕەزاشدا رێك دەبن کە بە شەش مانگ لە کۆیە بووە و ئەویش رێکەوتەکەی بە شێوەی

ژێرەوەیە:

شێخ رەزا دوای مردنی باوکی، لە ساڵی ۱۲۷٦ کۆچیدا ۹ – ۱۸۵۸ گەڕاوەتەوە کەرکووك و ئەمەش هەر ئەو ساڵەیە کە مامۆستا مەسعوود محەممەد دەڵێت حاجی قادر لە دێی بێتووش بووە. پاشان وا دەڵێت کە دوای ئەم دەرچوونەی شێخ رەزا لە کویە بە دووری دەزانێت جارێکی دیکە بەو شێوەیە گەڕابێتەوە کۆیە مەگەر بۆ سەردانی دوو سێ رۆژە نەبێت، بە تایبەتی کاتێ لە گەڵ مامە غەفووریشدا نێوانیان تێك چووە، هەر بۆیەش دوای بەزمەکەی کەیفی و شێخ رەزا بە دووری دەزانێت کەیفی دە ساڵی دیکە بە دوای ئەو رووداوەدا لە کۆیە مابێتەوە، واتە لە ساڵی ۱۲۷٦ کۆچی – ۱۸۵۹ی زایینی تا ساڵی ۱۲۸٦ی کۆی – ۱۸٦۹ی زایینی. هەر وەها لە مەڕگێرانەوەی حەکایەتی حەج کردنەکەی مەلا عەبدوڵڵا لە ساڵی ۱۲۸۸ی کۆچی – ۱۸۷۱ی زایینی و بینینی کەیفی لە حەلەب کە مەسعوود محەممەد دەیگێڕێتەوە لەو بڕوایە دایە کە مەرج نیە مەبەستی مەلا عەبدوڵڵا حاجی ئەو ساڵە بووبێ و لەوە پێشتریش حەجی کردوە.

هەر وەها ئەحمەد تاقانە لە مامۆستا موحەممەدی خاڵ دەهێنێتەوە کە دەڵێ شێخ رەزا لە گەڵ حاجی مەلا عەبدوڵڵا و کەیفی جوانڕۆیی شاعیردا لای مەلا ئەسعەد خوێندوویانە و لە یەك ژووریش بوونە کەچی دیسان لێرەدا مامۆستا خاڵیش ناوێك لە حاجی قادر ناهێنێ.

٤. بەڕێز موحەممەد عەلی سوڵتانی لە کتێبی حەدیقەی سوڵتانیدا باسێك لە ژیان و بەسەرهاتی کەیفی دەکاتەوە و زۆر بە کورتیش باسەکە دەبەستێ.

لەو کتێبەدا بەڕێز سوڵتانی ساڵی ۱۸۱٤ی زایینی بە ساڵی لە دایك بوونی کەیفی لە کۆرە دێ جوانڕۆدا داناوە و ساڵی مەرگیشی بە ساڵی ۱۸۸۳ زایینی لە ئەستەمبوول تۆمار کردووە.

هەر وەها لە درێژەی باسەکەیدا دەڵێت کە کەیفی لە گەڵ حاجی قادری کۆیی و شێخ رەزای تاڵەبانیدا لە خزمەتی مامۆستا عەبدوڵڵا جەلیزادە لە شاری هەولێر فەقێ بووە و

پاشان باسی شەڕە شیعرەکەی کەیفی و شێخ ڕەزا دەکات و دەڵێت کە کەیفی شێخ ڕەزای لە مەیدان وە دەر ناوە و هەر ئەمەش بووەتە هۆی دەرچوونی لە هەولێر و چوونی بۆ ئەستەمبوول.

لە باسەکەی بەڕێز سولتانیدا ساڵی لە دایك بوونی کەیفی کە بە ١٨١٤ ز هاتووە لە گەڵ ڕاکەی مامۆستا عەلائەدین سەجادیدا یەك دەگرێتەوە بەڵام باسەکانی تر لە گەڵ زۆربەی ئەو بیر و رایانەی کە پێشتر باس کرا بە تایبەت ئەوەی کە کەیفی و شێخ ڕەزا لە هەولێر فەقێ بوونە و ناوێك لە کۆیە نابات لە هیچ سەرچاوەیەك دا نەمبینیوە و باسی نەکراوە.

٥. سدیق بۆرەکەیی لە کتێبی مێژووی وێژەی کورددا لەو شوێنەی کە باسی حاجی قادری کۆیی دەکات دەڵێت حاجی قادر ئەشتیهای ئەستەمبوول دەکەوێتە سەریەوە و لە گەڵ کەیفی جوانڕۆییدا دەڕواتە ئەستەمبوول و ئەبێتە مامۆستای کوڕەکانی بەدرخان و حاجی لە ساڵی ١٣١٤ی کۆچی لە تەمەنی ٧٧ ساڵیدا کۆچی دوایی دەکات.

٦. سەردار حەمید مکیران و کەریم مستەفا شارەزا: دەڵێن کە حاجی کەیفی لە کۆیە نەبینیوە چونکوو سەردەمیان جودا بووە حاجی زووتر لە کۆیە ڕۆیشتووە و کەیفیش درەنگتر هاتووەتە کۆیە و لە لای حاجی مەلا ئەسعەدی باوکی مەلا عەبدوڵلای جەلیزادە خوێندوویەتی و لە گەڵ شێخ ڕەزادا گەلێ بیرەوەری خۆش و ناخۆشیان پێکەوە بووە.

حاجی لە ئەستەمبوول لە غوربەت بووەتە دۆستی گیانی کەیفی و ئەو رایە ڕاست نیە کە دەڵێ حاجی قادر و کەیفی پێکەوە لە کۆیە چوونەتە ئەستەمبوول.

هەر وەها دەڵێن کەیفی ماوەیەك پێش حاجی قادر لە ساڵی ١٨٨٢ی زایینی لە ئەستەمبوول کۆچی دوایی دەکات. شایانی باسە کە مامۆستا کەریم شارەزا سەبارەت بە پشتگری مەلا عەبدوڵلای جەلیزادە لە شێخ ڕەزا دەڵێ چۆن پشتگیری لێ ناکات کە پێوەندی بە تینی بە خێزان و بنەماڵەی شێخەوە هەبووە و دوایی دێڕە شیعرێك دەهێنێتەوە کە مەلا عەبدوڵلا بۆ شێخ عومەری بیارەی نووسیوە و ئەوەیش ئەمەیە:

له پاش تۆدا خـــودا بۆ خۆی عەلیمە

له کەرکووکیش دوعـــا گۆیی عەلیمە

که لێرەدا مەبەست لە عەلی «شێخ عـەلی» براگـەورەی شـێخ رەزا تاڵەبانییـە کـە لـە کەرکووك دانیشتووە.

۷. بابا مەردووخی روحانی: لە کتێبی «مێژووی مەشاهیری کـورد» دا دەڵـێ فـەتحوڵڵا کەیفی شاعیرێکی خەڵکی جـوانرۆیی کـە لـە ناوچـە کوردنیشـنەکانی ئێـران و ئێـراق و بـە تایبەت شاری کۆیەدا خوێندوویـەتی و لـە گـەڵ حـاجی قـادری کۆییـدا دۆسـتایەتی یـەکی نێزیکی هەبووە و لە گەڵ ئەویشدا بە سـەفەرێك لـە رواندزەوە دەچـن بـۆ ئەسـتەمبووڵ و ساڵی ۱۳۰۳ ك – ۱۸۸۲ ز لە تەمەنی ۷۰ ساڵیدا کۆچی دوایی دەکات. شـایانی باسـە کـە سەرچاوەی ئەم باسە دەباتەوە بۆ مێژووی ئەدەبی کوردی ل ٥٤٣ بەیازێکی خەتی

لێکدانەوەکانی خۆم سەبارەت بە کەیفی:

ئەوەی لەم لێکۆڵینەوەیەدا و بە پێی ئەو سەرچاوانەی باسی ئەم شـاعیرەیان کـردووە و گەیشتوەتە دەستم و بـە پێـی بـەراورد کـردن و لـە یەکدانی مێـژووەکان و ئـەو بـاس و خواسـانەی کـە لـەم بارەیـەوە هاتوونـە ئـاراوە گەیشـتوومەتە ئـەنجامی خـوارەوە کـە پێشکەشی خوێنەری بەڕێزی دەکەم:

۱. گومانێك لەوەدا نیە کە کەیفی جوانڕۆییە بـەڵام کـام گونـد یـا دێهـاتی جـوانڕۆ مـن ئەمە بە ناروون دەزانم و پێشم وایە بەڵگەیەکی ئەوتۆ لە سەر کۆڕێی یان کوێرە دێ بوونی کەیفی بە دەستەوە نیە و ئەمەش تەنیا لە لایـەن مامۆسـتا محەممـەد عـەلی سـوڵتانیەوە هێنراوەتە ئاراوە کـە وەك خۆیـان بـە منیـان گوتـووە سەرچـاوەکەی بـەیازێکی خـەتی‌یـە کەچی بابا مەردۆخی رووحانیش کە سەرچاوەی باسـەکەی لـە سـەری کـەیفی بـە بـەیازی خەتی‌یە دادەنێ ناوێك لە هیچ گوندێك نابات وەکوو شوێنی لە دایك بـوونی ئـەم شـاعیرە.

ئەگەریش شێعرەکەی حاجی قادر کۆیی کە لە لاواندنەوەی مەرگی کەیفیدا وتوویەتی و تا کە بەیتێکی تێدایە کە ناوێك لە «کوێرە دێ» دەبا بە بەڵگە دابنێین کە بەم جۆرەیە دەڵێ:

لەو کوێرە دێیـــە کە کەیفی تیابێ فیردەوسە

جەهەننەمە کە نەما کەیفی شاری قوستەنتین

دیارە بـە هەڵـەدا دەچـین چونکوو بـە تێڕوانینێکـی نـەختێ قـووڵ لـەم بەیتـە بۆمـان دەردەکەوێ کە حاجی دەیەوێ بە ئیغراقێك گەورەیی کەیفی و خۆشەویستی یەکەی خۆی بۆ کەیفیمان بۆ باس کا. هەر بۆیەش دەڵێ ئەگەر بوونی کەیفی لە کوێرە دێیەك دابێ ئەوا ئەو کوێرە دێیە بە تەواوی وێرانەییە وە دەبێ بە بەهەشت و ئەگەریش لە قوستەنتەنیەدا نەبێ ئەوا ئەو شارە بەو هەموو خۆشی و ئاوەدانییەوە دەبێ بە جەهەننەم.

بـەم جـۆرە کـوێرە دێ وەکـوو سـەمبولێك لـە وێرانـی لـە بەرامبـەر قوسـتەنتین بـە سەمبولێك لە ئاوەدانیدا هاتووە و فەڕی بە سەر گوندی کوێرە دێ یان کۆرێوە نیە.

سەبارەت بە ساڵی لەدایکبوونی کەیفی ئێمە دوای رای جیاوازمان هەیە بە دوو ساڵێك.

۲. کەم و زۆرەوە. مامۆستا عەلی سەجادی و محەمەد عەلی سوڵتانی ساڵی ١٨١٤.ی زاییینیان تۆمار کردووە کەچی مامۆستا مەردۆخ ساڵی ۱۳۰۳ ك. ۱۸۸۲ ز. بە ساڵی مەرگی کەیفی دادەنێت کە لە تەمەنی حەفتا ساڵیدا کۆچی دوایی کردوە. ئەگـەر حـەفتا سـاڵ لـە ساڵس ۱۸۸۲. زایین کەم کەینـەوە دەکاتـە سـاڵی ۱۸۱۲. زایـین. لێـرەدا بـەڕێز سـەجادی سەرچاوەی باس نەکردووە بـەڵام مامۆسـتا موحەممـەد عـەلی سوڵتانی وەك ئامـاژە کـرا سەرچاوەی مامۆستا مەردووخیش هەر نوسخەیەکی خەتیە. بـەڵام بۆچـی دوو نوسـخەی خەتی بە دوو ساڵی لە دایك بوونی جیاوازەوە بونیان هەیە کە مـن بـۆ خـۆم نـاتوانم هـیچ بڕیارێکی لە سەر بدەم و جیاوازییەکەش زۆر نیـە ۲ سـاڵ بـۆ لـە دایـك بـوونی شـاعیرێکی شاراوەی وەکوو کەیفی بە جیاوازییەکی ئەوتۆ نازانم.

۳. سەبارەت بە سالی چوونی بۆ کۆیە دیسان دووڕای جیاوازمان هەیە. یەکێکیان مامۆستا مەسعوود محەمەدە کە دەڵێ کەیفی پێش سالی ۱۸٦۳ زایین چووەتە کۆیە و ئەویتریش بەڕێز ئەحمەد تاقانەیە کە سالی ۱۸۵۳. زایینی تۆمار کردوە. من بۆ خۆم پشتیوانی لە راکەی بەڕێز تاقانە دەکەم چونکوو وەك خۆی دەڵێ ئەگەر مێژووەکەی مەسعوود محەمەد دە سالی لێ کەم کەینەوە ئەوا لە گەڵ ئەو شەش مانگەی کە شێخ رەزا لە کۆیە ماوەتەوە و شەڕە شیعرەکەی لە گەڵ کەیفیدا بووە رێك دەبێ. سەبارەت بە سالی هاتنی شێخ رەزا بۆ کۆیەش دیسان دوو رای جیاوازمان هەیە. یەکەم خودی ئەحمەد تاقانە کە دەڵێ ۱۸۵۹. یان دوو سال دواتر و ئەویتریش مامۆستا عەلای سەجادییە کە سالی ۱۸٦۲و ۱۸٦۳. بە سالی چوونی شێخ رەزا بە کۆیە دادەنێت کە مێژووەکەی ئەحمەد تاقانە سەبارەت بە هاتنی شێخ رەزا لە گەڵ مێژووی هاتنی کەیفی بۆ کۆیە لە رای مامۆستا مەسعود محەممەد دا ناتەبایی هەیە و ئەگەر ئەو دە سالە بێتە دواوە ئەوا لە گەڵ هاتنی شێخ رەزاشدا رێك دەبێت. بەلام وەك دەزانین بەڕێز تاقانە لێکۆلینەوەی تایبەت و بەربلاو و قوولی هەیە لە سەر شێخ رەزا کتێبە بە ناو بانگەکەشی لە سەر شێخ رەزا لە ژێر ناوی « شێخ رەزا کەلە شاعیری خۆرهەلاتی ناوەراست» بەلگەیەکی حاشا هەلنەگرە کەچی مامۆستا سەجادی بە شێوەیەکی بەربلاو لە سەر مێژووی وێژەی کوردی کاریان کردووە نەك لە سەر شاعیرێکی تایبەتی وەکوو شێخ رەزا. هەر بۆیەش من لە سەر راکەی بەرێز تاقانەم.

٤. سەبارەت بە دەرچوونی کەیفی لە کۆیەش دوو رای جیاواز هەیە کە مەسعوود محەممەد بە ۱۸٦۹ یا ۱۸۷۰ی زایینی دەزانێ و ئەحمەد تاقانەش ۱۸۵۹. یا ۱۸٦۰ی. ز. تۆمار کردووە کە وەك وتمان دە سال مێژووەکەی مەسعوود محەممەد بێتە دواوە گرفتەکە چارەسەر دەبێ و هۆکارەکەشمان باس کرد و منیش راکەی بەڕێز تاقانە بە دروست دەزانم کە سالی ۱۸۵۹. یا ۱۸٦۰. ی. زایینی بێت.

۵. ئەوەی کە کەیفی شاگردی مەلا ئەسعەدی جەلیزادە بووە یان شاگردی مەلا

عەبدوڵڵای کوڕی بیر و ڕاکان دوو دەستەن، دەستەیەك پێیان وایە شاگردی مەلا ئەسعەد بوە لەوانە سەردار حەمید میران، کەریم شارەزا مامۆستا خاڵ، مەسعوود محەممەد، ئەحمەد تاقانە و عەلای سەجادی بەڵام تەنیا مامۆستا محەممەد عەلی سوڵتانی بە شاگردی مەلا عەبدوڵڵای زانیوە و بەڕێز بۆرەکەیی و مامۆستا مەردوخیش بۆچوونێکیان لەم بوارەدا دەر نەبڕیوە. منیش شاگردی کەیفی لە لای مەلا ئەسعەد بە دروست دەزانم چونکە ئەو ڕای زۆربەی هەرە زۆری خاوەن ڕایانی ئەم بوارەیە.

٦. سەبارەت بە دڵدارییەکەی کەیفی لە گەڵ هەیبەتی ئایشۆکێ و هەر وەها کێشانی وێنەی کەیفی لە سەر دیواری مزگەوت ئەویش لە لایەن لایەنگرانی شێخ ڕەزاوە ئەم دوو حیکایەتە هەر دووکی بە دروست دەزانم و بەڵگەشم هەر ئەوە تاکە بەیتەیە کە مامۆستا ئەحمەد تاقانە لە کەیفی دەهێنێتەوە کە دەڵێ:

چۆن هەیبەتی بــــردم لە حوزووری حەزەراتی

چۆن هەیئەتی کردم بە سەر و سوورەتی دیوار

کە مامۆستا تاقانە تەنیا ئەمە بە ئاماژە بە وێنەکێشانەکە دەزانێ ئەویش لە دێڕی دووهەمدا، بەڵام بەڕای منیش جیا لەوە پێ ئەچی مەبەستی لە «هەیبەت» لە دێڕی یەکەمدا هەمان ئایشۆکێی دڵداری بووبێت کە بووبێ بە ژنی کەسێکیتر چونکوو دەڵێت:

چۆن هەیبەتی بردم لە حوزووری حەزەراتی

٧. دیسان سەبارەت بەوەی کە کەیفی و حاجی قادر پێکەوە چوونەتە ئەستەمبووڵ یان دواتر وله ئەستەمبووڵ دا ببونەتە دۆستی یەك، هەندێك کەس پێیان وایەئەم دوو کەسە پێکەوە نەچوونەتە ئەستەمبوول و هەر یەك لە زەمەنێکی جودادا ئەم سەفەرەیان کردووە لە وانە: مەسعوود محەممەد، کەریم شارەزا، سەردار حەمید میران و هەر وەها مامۆستاخاڵ: ئەوانەش کە چوونی ئەم دوانە پێکەوە و لە یەك زەمەندا دەزانن بریتین لە:

عەلای سەجادی، حەمە عەلی سولتانی، سدیق بۆرەکەیی و بابامەردۆخی رۆحانی.

لەم نێوانەش دا بەڕێز ئەحمەد تاقانە هیچ رایەکی سەبارەت بەم باسە ئاراستە نەکردووە.

لە ئەنجامدا منیش وەك نووسەری وتار پێم وایە کە کەیفی و حاجی قادر بە جودا و هەر کام لە زەمەنێك دا چوونەتە ئەستەمبوول و بەڵگەکانیش پێشاندەری ئەوەن کە کەیفی کاتێ کۆیە بە جێدەهێڵێ بەر لەوەی بڕواتە ئەستەمبوول چووەتە حەلەب. چوونکوو وەك پێشتر لە سرنجەکانی مەسعوود موحەممەددا باسم کرد مامۆستا عەبدوڵڵا جەلیزادە و مەلا ئەسعەدی باوکی و مامۆستای کەیفی دەڵێن دوو ساڵ لە دوای ئەوەی کەیفی کۆیەی بەجێ هێشت لە رێگەی حەج دا لە حەلەب بینویانە کە زۆر ناسراو بووە و مامۆستای منداڵەکانی والی حەلەب بووە ئەمجا چەندە لە حەلەب ماوەتەوە و کەی چووەتە ئەستەمبوول شتێکی لێنەزانراوە. کەچی لە بەسەرهاتی حاجی قادردا باسێك لە چوونی حاجی قادر بۆ حەلەب نابیندرێ تا بگوترێ لە گەڵ کەیفیدا چووەتە حەلەب و لەوێوە دوای ماوەیەك چووبن بۆ ئەستەمبوول.

۸. سەبارەت بە ساڵی مەرگی کەیفی دوو رای جیاواز ئاراستە کراوە یەکەم ئەوەی کە کەیفی لە ساڵی ۱۸۸۲. زایینەوە کۆچی دوایی کردووە. لە لایەن کەریم شارەزا، سەردار حمید میران و بابا مەردووخ رۆحانی و دووەم ساڵی ۱۸۸۳.ی بە ساڵی مەرگی ئەم شاعیرە داناوە کە تەنیا مامۆستا موحەممەد عەلی سولتانی باسی لێ کردووە. و منیش راکەی مامۆستا سولتانی بە دروست دەزانم چونکو حاجی قادری لە شیعرەکەی دا کە بە بۆنەی مەرگی کەیفییەوە وتویەتی لە بەیتێکی تورکیدا دەڵێت:

کبیر در بو مسیبت، عەزیم واقعە در

صغیر یازینە تەئریخی خامە مشکین

که لێرەدا بە پێ حروف ئەبجەد (ص ۹۰، غ = ۱۰، ر: ۲۰۰) کە دەکاتە ساڵی ۱۳۰۰ ك. ۱۸۸۳ زایینی.

۹. سەبارەت بە بەرهەمی شیعری یان نووسینی کەیفی شتێك کە بە دەستەو بێت تەنیا چەند پارچە شیعرێکە کە یەکێکیان لە لایەن مامۆستا سوڵتانیەوە و لە دوای بەسەرهاتی کەیفی لە حەدیقەی سوڵتانیدا چاپ کراوە. یەکێکی‌تر پارچە شیعرێکە کە لە کتێبی «عەلی مەردان و هەڵبژاردەی شیعری کوردی» کۆ کردنەوەی عەبدولقادر عەلی مەرداندا هاتووە. تاقە بەیتێك هەیە ئەحمەد تاقانە لە کتێبەکەیدا کە لە سەر شێخ‌رەزا نووسیویەتی هێناوەیەتەوە و تاقە بەیتێکی‌تریش بە فارسی لەو کتێبەدا هاتووە کە بە فارسی کەیفی جوابی شێخ رەزای داواتە. جیا لەمانە بابا مەردۆخی روحانی لە مێژووی مەشاهیری کورددا پارچە شیعرێکی بە ناوی کەیفی هێناوە کە جگە لە سێ بەیتی ئەوەڵی باقی بەیتەکانی دەقاو دەق لە دیوانی نالیش‌دا بە ناوی نالییەوە هاتووە کە لەم نموونەیش دا من هیچ بەڵگەیەکەم بە دەستەونیەکە بریاری لە سەر بدەم بەڵام مەلا عەبدولکەریمی مودەریس جەختی لە سەر ئەوەیە کە شیعری نالییە.

بە هەمووی ئەمانە وە ئەو شیعرەی کە حاجی‌قادری لە لاواندنەوەی کەیفیدا وتوویەتی چەند سرنجێکمان بۆ روون دەکاتەوە کە دەقی شیعرەکە چەند زانیارییەکمان سەبارەت بە کەیفی پێدەدات:

کەیفی جگە لە کوردی بە سەر سێ زمانی تورکی و فارسی و عەرەبی دا بە تەواوی زاڵ بوە وەك حاجی قادر دەڵێ:

زمانی کوردی و تورکی و فارسی و عەرەبی

وەهای دەزانی وەکوو بەیتی خوسرەو و شیرین

۲. کەیفی تاماوە وەك حاجی قادر بە رەبەنی نەژیاوە و ژن و منداڵی هەبووە و هەر وەها ئەگەرێ ئەوە هەیە ئاسەواریشی لێ بەجێ مابێ چونکوو حاجی قادر دەڵێ:

له یەك دوو لاوه هەتیـــوی لێ بەجێ ماوه

یەکێکی بیکری مەعانی و دوانی تفلی حەزین

من که مامی ئـــــەوانم دەیاندەمه ئۆدەبا

کچـانی زادەیی تەبعی لەتیفی حەجله نشین

وەلێ کوڕانی رەزانین به خاکی رۆمو دەڵێن

له وڵاتەوه چـــــــــاوه نۆڕی مـامی‌ترین

وەك دەبینین حاجی دەڵێ له یەك و دوو لاوه هەتیوی لێ بەجێ ماوه که لای یەکەم دەکاتـه بـەر هەمـەکانی کـەیفی چـونکوو «بیکـری مـەعانی» دەهـێنێ و پاشـان دەڵـێ دەیاندەمه دەستی ئۆدەبا، دیاره نووسین دەدرێته دەستی ئۆدەبا. ئەڵبەت پێ ئەچێ که مەبەستی کتێبێکی کەیفیش بێت به ناوی «بکر المعانی». بۆ ئـەم بەرهـەم دانـه دەسـتی ئۆدەباش به پێویستی دەزانم بگەڕێمەوه بۆ باسێکی مامۆسـتا عـەلای سـەجادی لـه سـەر حاجی قادر که دەڵێ:

شیعری حاجی له گەلێ شوێندا پـەرت و بـڵاو بوەتـەوه لـه بـەر ئـەوه بـه تـەواوی کۆ نەکراوەوتەوه، به تایبەتی شیعرەکانی ئەستەمبووڵ – کـه شـیعر گـەلێکی بـەرز بوونـه – زۆر کـــەمی لـــێ کەوتوونەتـــه کـــوردەواری. تەنانـــەت دیـــوانێکی نایـــابی کـــەوتبووه لای عەبدولڕەزاق بەگی بەدرخان له ئەستەمبووڵ بۆ ئەوه له چاپ بدرێ. که عەبدولڕەزاق بەگ له لایەن ئیتحادیەکانەوه گیرا و خنکێندرا، دیوانەکەش لـه نـاو شـتوومەکەکندا سـوتێندرا. بـەڵام وێنەیـەکی دەس نووسـی ئـەو دیوانـه لـه لای «حەمیـده خـانم» ناوێکـه – کـه لـه بەدرخانکانه – لەوێ مانەتەوه.

ئەمـه دەسـەلمێنێ ئەگـەر شـتێك لـه کـەیفی کەوتبێتـه دەسـتی حـاجی قـادر کـه بـه مسۆگەرییەوه وەها بووه رەنگه شـتێك لـه گـەڵ ئـەو نوسـخانەدا کـه مامۆسـتا سـەجادی باسی دەکا هەر لەوێ مابێتەوه.

ئەگەر بێمەوە سەر شیعرەکەی حاجی قادر دوای دیڕی «من کە مامی ئەوانم دیاندەمە نودەبا» دێڕی دووەم ئەمەیە کە دەڵێت: «کچانی زادەیی تەبعی لەتیفی حەجلەنشین».

مەبەستی حاجی قادر بەم شێوەیە لێك دەدەمەوە:

لێرەدا مەبەست لە «کچانی زادەیی تەبع» ئەو شیعر و نووسراوە جوان و ناسکانەیە کە لە تەبع و زەوقی هونەری کەیفیە وە هەڵقولاوە و کچ سەمبولێکە لە جوانی. مەبەستی لە «حەجلە نشین» تەناسوبێکە کە دەکەوێتە نێوان کچ و حەجلەوە واتە ئەو شیعرە جوانانەی کە وەکوو کچ لە حەجلەی تەبعی شاعیرەوە دێنە دەرێ. بەڵام ئەولاکەی تری مەبەستەکەی حاجی قادر هەتیوەکانی کەیفییە واتە منداڵەکانیەتی کە دەڵێ رازی نین بە خاکی رۆم و لە وڵاتەوە چاوە نواڕی کەس و کاری خۆیانن.

پوختەی ئەم وتارە:

یەکەم: کەیفی لە ساڵی ۱۸۱٤. یان ۱۸۱۲ی. زایینی لە ناوچەی جوانڕۆدا کە شوێنەکەی هیچ روون نیە هاتووەتە دونیا و لە ساڵی ۱۸۸۳ ی. زایین لە ئەستەمبوول کۆچی دوایی کردووە.

دووەم: کەیفی ساڵی ۱۸۵۳ ی. زایین چووەتە کۆیە.

سێهەم: کەیفی شاگردی مەلا ئەسعەدی جەلیزادە بووە نەك مەلاعەبدوڵڵا.

چوارەم: کەیفی و شێخ‌رەزا پێکەوە شەڕە شیعریان دەبێ کە رەنگە ئەم شەڕە هەر بۆ جارێك نەبووبێ بەڵکوو دووجار رووی دابێت. و لەم شەڕەدا مەلا عەبدوڵڵا جالیزادە (کە هاو دەرسی کەیفی بووە) بە قورسی پشتیوانی شێخ‌رەزا دەکا و حەکایەتی وێنە کێشانەکەی کەیفی لە سەر دیواری مزگەت شتێکی راستە.

پێنجەم: کەیفی دڵدارێکی هەبووە بە ناوی «هەیبەتی» ئایشۆکێ کە زانیویانە پێی و ئەمەش لە گەڵ شەڕە شیعرەکەی شێخ‌رەزادا هەردوویان هۆکاری چوونی کەیفین لە کۆیە.

شەشەم: کەیفی ساڵی ۱۸۵۹ یان ۱۸٦۰ی. زایین کۆیەی بەجێ هێشتووە.

حەوتەم: کەیفی و حاجی قادری پێکەوە نەچوونەتە ئەستەمبووڵ و ڕەنگە تا ئەو کاتە و لە کۆیەشدا یەکترییان نەناسیبێ.

هەشتەم: کەیفی ئاسەواری لێ بەجێ ماوە و دوای مەرگی کەوتووەتە دەستی حاجی قادر.

نۆهەم: کەیفی بە ڕەبەنی نەمردووە و هەر هیچ نەبێ ئەو کاتەی لە ئەستەمبوول بووە ژن و منداڵی هەبووە.

سەرچاوەکان:

- مێژووی ئەدەبی – عەلائەدین سەجادی، ل. ۳۱۱ و ۳۱۲
- دەفتەری کوردەواری بەرگی دووهەم – مەسعود محەمەد، ل ۳۷ و ۳۸.
- گۆڤاری سروە ژمارەی تایبەت ۱. وت و وێژەی مارف ئاغایی لە گەڵ مەسعوود محەمەد، ل.۵
- شێخڕەزا کەڵە شاعیری خۆر هەڵاتی ناوەڕاست – ئەحمەد تاقانە، ل. ۹۸.
- شێخڕەزا کەڵە شاعیری خۆر هەڵاتی ناوەڕاست– ئەحمەد تاقانە، ل. ۹۷. ۹۸. ۹۹. ۱۰۰
- شێخڕەزا کەڵە شاعیری خۆر هەڵاتی ناوەڕاست– ئەحمەد تاقانە، ل. ۳۷
- حەدیقەی سوڵتانی – موحەممەد عەلی سوڵتانی، ل ۲۰۰.
- مێژووی وێژەی کورد – سدیق بۆرەکەیی.
- دیوانی حاجی قادر – کەریم شارەزا و سەردار حەمید میران – پێشەکی، ل ۲۵ و ۲۶.
- تاریخ مشاهیر کرد – بابا مردوخ روحانی، ل ۲۰.

تحولات شهر و شهرنشینی جوانرود با تاکید بر توسعه کالبدی

(از ابتدای پیدایش تا ۱۳۸۲)

محمدصالح برزگر

کلید واژه: شهر، شهرنشینی، برنامه‌ریزی شهری، توسعه کالبدی

بررسی توسعه فیزیکی شهر جوانرود از ابتدای پیدایش تا سال ۱۳۸۲

الف) توسعه فیزیکی شهر جوانرود و عوامل موثر بر آن از ابتدای پیدایش تا اصلاحات ارضی

بر اساس مطالبی که در متون تاریخی آمده است جوانرود در گذشته‌های دور به ویـژه در دوره صفویان، قاجاریان و در دوره پهلوی مهم و دارای اعتبار بوده است. روستای جوانرود حـاکم نشـین منطقه اطراف بوده است و دارای قدرت نظامی و تدافعی فوق العاده‌ای بوده است. جوانرودبر اساس مدارک و اسناد موجود دارای قلعه بوده است و وجود این قلعه و باروهای شهرباعث شده اسـت کـه از آن با عنوان قلعه جوانرود و حتی در نزد ساکنین قلا (قلعه) یاد کنند و کمتر لفظ جوانرود را بکـار

ببرند. استقرار خوانین و حاکمان در این محل و همچنین دارا بودن شرایط طبیعی و اجتماعی مناسب برای استقرار جمعیت این مکان را به صورت یک کانون مهم و استراتژیک درآورده بود.به طوریکه در کتب تاریخی ذکر شده است که در دوره شاه طهماسب صفوی جوانرود بیش از صد قریه داشته است و در اطراف آن قلعه‌هائی وجود داشته است. این شهر در دوره افشاریه و تا اواخر دوره زندیه مورد توجه خاص حکمرانان بوده است. جوانرود همچنانکه گفته شد حاکم نشین ایل بزرگ جاف جوانرود بوده و چون ایل جاف در نقاط مرزی سکونت داشته‌اند، در اکثر مواقع باعث منازعه و جنگ بین دو دولت ایران و عثمانی بوده است. به علت تبعیت افراد ایل جاف از حاکمان و خوانین بیشتر تصمیم گیریهای مربوط به جنگ با سایر ایلات دیگر، اتحاد با آنها و حتی جنگ و درگیری باعث اهمیت و گسترش روز افزون جوانرود شده است. قرار گرفتن جوانرود در منطقه مرزی، درگیری با همسایگان و ایلات دیگر، سرسختی خوانین و حاکمان و نافرمانی و سرپیچی آنان از حکومت مرکزی جوانرود را در بعضی مواقع در معرض افول و نابودی قرار داده است به طوریکه در جنگی که در سال ۱۳۲۷ اتفاق افتاد که به جنگ با جوانرود معروف است این شهر به کلی از سکنه خالی شد.

به طور کلی جوانرود تا اوایل دهه ۴۰ فراز و نشیب‌های فراوانی پشت سر گذاشته و سلطه و اقتدار آن گاهی محدود به چند روستای اطراف و در بعضی مواقع فراتر از مرزهای ایران یعنی تا عراق و بعضی از مناطق آن کشور بوده است.

این سلطه و اقتدار بیشتر ناشی از نظام سیاسی حاکم بر منطقه بود، که در آن حاکمان و مالکان به عنوان گردانندگان امور و یکه تازان عرصه قانونگذاری در منطقه مطرح بوده‌اند. حتی ساخت و سازهای انجام گرفته در آن زمان نیز می‌بایستی مورد تائید حاکم قرار می‌گرفت.

مقر و هسته اولیه شهر جوانرود تا آن زمان بسیار محدود بوده است که شامل محله قدیم جوانرود (در وضع موجود) و بخشی از محلات عمله و پشت مسجد جامع همراه با یک بازارچه کوچک در مرکز روستا و تعداد انگشت شماری ساختمان‌های خدماتی بوده است (مهندسین مشاور فرسب: ۱۳۷۷)

محل استقرار اولیه جوانرود و در درون یک فضای نسبتاً هموار حاصل از ارتفاعات مجاور و در روی رسوبات و انباشته‌های ناشی از این ارتفاعات و رودخانه فصلی (مسیل شهر) واقع شده بود علل استقرار اولیه روستای جوانرود علاوه بر عوامل سیاسی، ارتباطی، اقلیمی، خاک و... منابع آب

موجود در محل بوده که بدون شک نقش موثری در شکل گیری و گسترش شهر داشته است. جوانرود از روزگاران دراز یک سکونتگاه متکی به آب بوده و ادامه حیات آن از لحاظ آب در گرو آب هلانی و دیگر چشمه‌های موجود در آن محل بوده است.

این شهر تا سال ۱۳۴۱ تقریباً ۱۳۰۰ – ۱۲۰۰ نفر جمعیت داشته است (در این دوره چندین برج دیده‌بانی در اطراف روستا وجود داشته که محل دقیق دو برج آن در جنوب و غرب روستا (بالاتر از گورستان شهر) معلوم می‌باشد. به دلیل واقع شدن این قلعه‌ها در ارتفاعات مشرف به روستا که مورد استفاده خوانین و فئودال منطقه بوده جمعیت روستا مورد کنترل قرار می‌گرفت (همان منبع: ۱۲۸) این دوره که اصطلاحاً تشکل آرام شهر نامیده می‌شود (اعتماد و دیگران، ۱۳۷۴: ۵۰) در مورد جمعیت پذیری جوانرود و رشد آن صادق می‌باشد.

(ساختمان پست و تلگراف، مسجد و بهداری در شرق روستا، یک دبیرستان و ژاندارمری در غرب آن و تعدادی منازل مسکونی مجموعاً روستای جوانرود را تشکیل می‌داده است. گورستان روستا در ارتفاعات جنوب غربی و در نزدیکی روستا واقع شده بود. وجود رودخانه هلانی و عبور آن از حد شرق روستا باعث به وجود آمدن نوار سبز باریکی در این ناحیه شده بود که تنها فضای سبز در مجاورت و درون روستا بوده است. (مهندسین مشاور فرسب، ۱۳۷۷: ۱۲۸).

روستای جوانرود با چهره معماری سنتی و کوچه‌های نسبتاً تنگ و پرپیچ و خم در این دوره مشخص می‌شود. مصالح خانه‌ها از خشت خام و ابتدائی‌ترین مصالح ساختمانی (خشت و گل) و تیر چوبی ساخته شده بود. البته در تعدادی از آنها از سنگ نیز استفاده شده بود که این گونه مساکن بیشتر در بخش غربی روستا و در قسمتهای شیب دار آن واقع شده بودند (محله عمله کنونی) بافت شهر در این دوره بیانگر کالبد خاص یک نظام قدیمی است. در اثر تقویت محورهای ارتباطی جوانرود با اطراف در نتیجه تسلط کامل دولت مرکزی در منطقه تا سال ۱۳۴۱ این محل به نقطه دارای اهمیت زیادی از نظر مبادله داد و ستد کالاها تبدیل می‌شود. با استقرار ادارات، مدارس و سایر موسسات بر اهمیت جوانرود افزوده می‌شود و در نتیجه در سال ۱۳۳۹ دارای شهرداری می‌شود.

جوانرود کم کم در امتداد رودخانه و اطراف آن امتداد پیدا کرده و توسعه می‌یابد. مرکز مبادله روستا در ابتدا که به صورت چند مغازه خرده فروشی بود به مرور به مرکز تجاری مبدل می‌شود و تجارت روستا رونق بیشتری می‌گیرد. جوانرود تا این زمان مشتمل ر محله عمله و محله قدیم

جوانرود (در وضع موجود) بوده است. در این دوره ساکنان به کشاورزی، دامداری، صنایع دستی و به ندرت به کارهای تجاری اشتغال داشته‌اند. مساحت شهر در این سال ۸/۹ هکتار بوده است. و تراکم ناخالص ۱۴ نفر در هر هکتار بوده است.

همان طور که گفته شد در سال ۱۳۳۹ شهرداری جوانرود تاسیس گردید و در تقسیمات کشوری به عنوان یک شهر محسوب گردید. زیرا یکی از ملاک‌های تشخیص شهر از روستا در تقسیمات کشوری دارا بودن شهرداری بوده و ملاک دیگر جمعیت بوده است. به عبارت دیگر از نقطه‌ای دارای شهرداری می‌شد، هر چند جمعیت آن کم بود، عنوان شهر به خود می‌گرفت

ب) تحولات شهر و شهرنشینی جوانرود از اصلاحات ارضی تا سال ۱۳۵۷

رونق شهری و فروپاشی روابط سنتی تولید در روستا در اثر اصلاحات ارضی دو عامل تعیین کننده روند شهرنشینی در این دوره محسوب می‌شوند. توسعه شهرها و مستقل از مازاد اقتصاد روستایی و با اتکاء به درآمدهای حاصل از صادرات نفت باعث جذب جمعیت به مراتب بیشتر از دوره‌های قبلی می‌گردد. (اعتماد و دیگران ۱۳۷۷: ۵۳)

با اجرای اصلاحات ارضی در سال ۱۳۴۱ عمده مالکان از بین رفتند و در نتیجه خرده مالکی در ایران افزایش پیدا کرد نظام سنتی ارباب و رعیتی از میان رفت و تعداد زیادی از رعایا سهم بر به دهقانان خرده مالک تبدیل شدند (مهدوی ۱۳۷۷: ۴۲) این امر باعث قطعه قطعه شدن اراضی و در نتیجه غیر اقتصادی شدن زمین‌های کشاورزی گردید. علاوه بر این گونه افراد که قطعات کوچک زمین را دریافت نموده بودند، عده‌ای دیگر به عنوان خوش نشین وجود داشتند که صاحب نسق زراعی نبوده و زمین دریافت نکردند. این دو گروه مهاجرت به شهرها را برماندن در روستاها ترجیح دادند و هر چند در این دوره درمنطقه مورد مطالعه مهاجرت به طور وسیعی صورت نگرفت ولی بعداز چند سال این گونه مهاجرت‌ها شدت یافت و تاثیرات زیادی را بر تحولات شهر و شهرنشینی جوانرود گذاشت.

در این دوره به دلیل تحولات اجتماعی چون اصلاحات ارضی مهاجرت روستائیان به شهر جوانرود کم کم گسترش پیدا کرد. احتیاجات تازه واردین از نظر مسکن، تسهیلات زندگی و... باعث گسترش و توسعه شهر از نظر فیزیکی شد و بر تراکم آن افزوده گردید.

جمعیت شهر جوانرود که در سال ۱۳۴۵ حدود ۱۲۵۵ نفر بود با رشدی معادل ۸/۲۳ درصد به

۲۷۶۸ نفر در سال ۱۳۵۵ رسید. تعداد واحدهای مسکونی از ۲۲۰ واحد در سال ۱۳۴۵ به ۴۳۰ واحد در سال ۱۳۵۵ افزایش یافت، تعداد خانوار از ۲۶۰ خانوار در سال ۱۳۴۵ به ۵۴۳ خانوار در سال ۱۳۵۵ رسید. تراکم خانوار در واحد مسکونی در سال ۱۳۴۵ حدود ۱/۱۸ بود که در سال ۱۳۵۵ به ۱/۲۶ کاهش پیدا کرد، در نتیجه مساحت شهر از ۸/۹ هکتار در سال ۱۳۴۱ به ۲۵ هکتار در سال ۱۳۵۷ رسید.

کالبد شهر در تمام جهات به جز شمال غربی شهر گسترش یافت که این گسترش در بخش شمال شهر بدلیل شرایط مناسب و توپوگرافیکی بیشتر بوده است. در این دوره محلاتی چون عمله، پشت مسجد جامع، پشت مسجد شیخ عزیز به بافت پر خود نزدیک شدند، ضمن آنکه بخش‌هایی از محلات گرگه چال، قرگه و مرزه چال احداث گردیدند. (مهندسین مشاور فرسب، ۱۳۷۷: ۱۲۷)

از جمله مشکلات کالبدی شهر در این دوره کمبود خدمات گوناگون به ویژه خدمات حمل و نقل، بهداشتی – درمانی و... بوده است. بیشتر تمرکز خدمات شهری فقط در محور اصلی شهر بوده و نقاط دورتر از این محور فاقد امکانات و تسهیلات بوده است. همچنان فقدان شبکه دسترسی مناسب از مشکلات دیگر شهر در این دوره می‌باشد. بخش قدیمی شهر دارای بافت بدون برنامه‌ریزی و درهم تنیده و کوچه‌های تنگ و باریک بوده است. روش و شیوه ساخت تغییر چندانی نسبت به دوره‌های قبل نداشته و ساخت و سازهای شهر از اصول شهرسازی تبعیت نمی‌کرده و هنوز طرحی از طرف نهادها و ارگانهای مربوطه پیاده نشده بود و تنها چیزی که به چشم می‌آمد، ایجاد ساخت و سازهای جدید در کنار شبکه‌های عبور و مرور منظم در قسمت‌های شمالی شهر بود.

ساختن خانه‌ها هم تقریباً سنتی بوده و تابع اجازه شهرداری نبوده است. ساخت شهر در این دوره به تبعیت از محور اصلی شهر و بیشتر در جهت شمال و شمال شرقی گسترش یافته بود و استخوان بندی خطی شدن شهر در این دوره پدیدار گشت. سیل گیر بودن قسمت‌ها جنوبی شهر نیز این امر را تشدید کرد.

مدارک موجود نشان می‌دهد که جوانرود جزو مناطق مسکونی بوده است که بسیار کوچک بوده است و برای آن طرح شهری (هادی، تفضیلی و...) تهیه نشده است در نتیجه اطلاع از نظام کاربری اراضی و الگوهای توسعه شهری وجود ندارد.

رشد و گسترش جوانرود در زمینهای شیب‌دار و سنگی بوده و استفاده از مصالح بومی، استفاده از سنگ در ساختمان‌ها معمول بوده است.

بافت شهر در این دوره به صورت شطرنج نامنظم بوده است. راههایی که از جوانب مختلف، مناطق روستایی را به شهر جوانرود متصل می‌نمودند در ارتباط با محور مرکزی شهر بوده‌اند. روستائیان واقع در مسیر جوانرود – سفید برگ عمدتاً در محله قرگه و عمله ساکن شدند نقطه‌ای که به روستاهای واقع شده در مسیر سفید برگ منتهی می‌شد – و روستائیان روستاهای غربی بخش جوانرود در محله گرگه چال و مهاجرین روستاهای شرقی در محلات پشت مسجد جامع و مرزه چال اسکان یافته و بخش اخیر به دلیل انتقال راه اصلی جوانرود به این سمت در سال آخر این دوره مهاجر بیشتری را پذیرا گشت.

استقرار مراکز خدماتی و تاسیسات شهری نسبت به قبل به رشد و گسترش شهر کمک نمود.

احداث اداره آموزش و پرورش، ایجاد بازارچه تجاری، شرکت تعاونی، استفاده از ژنراتور برق، موتور پمپ برای تهیه آب آشامیدنی، ایجاد کشتارگاه و... از جمله تسهیلاتی است که در این دوره به وجود آمده‌اند. همچنین بهره‌مندی شهر از شبکه سنتی فاضلاب شهری و پوشیده شدن رودخانه هلانیه در قسمتهایی که در دو طرف آن ساخت و سازها صورت گرفته بود، تغییر مسیر جاده ورودی شهر از بخش شمالی به بخش شرقی آن و آسفالت نمودن آن به نوعی در گسترش شهر جوانرود تأثیر داشته است. علاوه بر آن استقرار پادگان نظامی در شهر در طی این دوره اهمیت آن را بیش از پیش افزود. به طور کلی هرچند اکثر ساکنان شهر دارای شغل‌های کشاورزی و حتی دامداران بودند، خصلت خدماتی شهر اهمیت بیشتری یافته بود.

جوانرود در این دوره سیمای شهر متعارف نداشته و بیشتر چهره یک روستای در حال تحول را منعکس می‌ساخته است در حالیکه جمعیت و کالبد ان گسترش یافته و از زیر ساخت‌ها و بنیانهای فرهنگی و اجتماعی شهر نشینی پیشی گرفته بود. در این دوره سیستم فاضلاب در شهر وجود نداشته و خیابانهای فاقد آسفالت بوه‌اند. بنابراین شهر بیشتر حالت یک روستا شهر بوده است که به خاطر تحولات گوناگون اقتصادی و اجتماعی آن زمان رشد پیدا کرده بود.

ج) تحولات شهر و شهرنشینی جوانرود از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۸۴

طبق سرشماری سال ۱۳۵۵ جمعیت شهر جوانرود ۲۷۶۸ نفر بوده که با رشدی معادل ۲۳/۴۵ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۲۲۶۸۸ نفر رسیده است. شهر جوانرود در مقایسه با شهرهای دیگر استان کرمانشاه دارای بیشترین رشد جمعیت بوده است. یکی از عوامل اصلی رشد جمعیت آن و در نتیجه گسترش فیزیکی شهر در این سال‌ها اثرات جنگ و خالی شدن روستاهای مرزی از سکنه، در طی

آن دوره بوده است.

کمتر از دو سال از پیروزی انقلاب اسلامی نگذشته بود که در ۳۱ شهریور ماه ۱۳۵۹، رژیم عراق جنگ ناخواسته‌ای را علیه ایران به راه انداخت وتجاوز سراسری خود را به خاک ایران شروع کرد. حملات مکرر زمینی، دریایی و هوایی و پیشروی لشکریان عراق در ضمن برانگیختن مقاومت ملی و سراسری، دشواریها و نابسامانیهای عدیده‌ای را در مناطق روستایی و شهرهای زیادی ویران شد و بخشی از مردم آن ناخواسته به سایر نقاط استان یا تهران و سایر نقاط ایران مهاجرت کردند.

جنگ که به تدریج ابعاد گسترده‌تری یافت و به بمب باران‌ها و موشک باران‌های زیادی به شهرهای دور و نزدیک مرز ایران و عراق منجر شد. پیامدها و عوارض سیاسی، اقتصادی، نظامی و خاصه اجتماعی و فرهنگی فراوانی داشت که مدت ۸ سال هر روز بر ابعاد آن افزوده می‌شد.

یکی از عمده‌ترین عوارض اجتماعی جنگ که خود پیامدهای فرهنگی دیگری را دربرداشت، نابسامانی و بی خانمانی مردم بر اثر تخریب شهرها و روستاها و مسکن مردم به ویژه جنوب و غرب کشور بود که منجر به مهاجرتهای دسته جمعی از نقاطی که مورد تجاوز قرار گرفته به نقاط امن‌تر گردید.

شهرستان جوانرود امروزی یکی از بخش‌های مرزی آن روز کشور بود که بیش از ۳۰۰ روستا داشته است.

در طی این جنگ اکثر روستاهای آن مورد تعرض قرار گرفت و ساکنان آن دسته جمعی روانه مناطق اطراف به ویژه شهر جوانرود شدند، زیرا سایر شهرها و روستاهای نزدیک مناطق جنگ زده از جمله قصر شیرین، سرپل ذهاب، پاوه و....هم جزو مناطق جنگی بودند. این شهر در آن زمان جوانرود از مناطق امن منطقه محسوب می‌شد و کمتر مورد هدف قرار می‌گرفت.

در طی این جنگ ۱۰۵ روستای این منطقه خالی از سکنه گردید. در ابتدا مهاجران به این امید که در آینده نزدیک به منطقه سکونت خود برخواهند گشت، به طور موقت در روستاهای دورتر از مناطق جنگ استقرار یافتند ولی پس از طولانی شدن جنگ به علت از دست دادن راههای تامین معاش و کسب درآمد و عدم آن در مناطقی که استقرار یافته‌اند مجبور شدند که به شهر مهاجرت نمایند و برای مدت طولانی وتا آرام شدن وضع ناشی از جنگ و حتی برای استقرار همیشگی در شهر به زندگی ادامه دهند.

علاوه برآن تعداد زیادی از ساکنان روستاها و مناطقی که از همان ابتدای جنگ در تیر رس دشمن قرار گرفتند با از دست دادن منازل مسکونی و وسایل زندگی خود در شهر جوانرود مستقر شدند و توان بازگشت به محل سکونت اولیه خود نداشته و برای همیشه در شهر ماندگار شدند. این مسئله باعث شد که شهر جوانرود در طی این دهه دارای بیشترین رشد باشد و این چنین رشدی از ابتدای پیدایش تا حال حاضر بی سابقه بوده است.

افزایش شدید جمعیت در این دوره موجب بالا رفتن سریع تراکم در شهر و رشد بافت آن در امتداد کلیه راههای ورودی شهر گردیده است. حاصل این افزایش جمعیت رشد وسیع شهری در جهات مختلف بوده است. در طی این دوره محلات قرگه، باباجانی و گرگه چال، به وجود آمدند. شهر در این دوره به دامنه‌های پرشیب کشیده شد. ساخت و سازهای صورت گرفته در این دوره بدون ضابطه بوده و معیارهای شهرسازی در آنها مورد توجه قرار نگرفته است. زیر بنای ساختمان‌ها کمتر از حد استاندارد بوده و بخشهای ساخته شده در این بخش به علت رعایت نشدن استانداردها بسیار قدیمی به نظر می‌رسند. اکثر خانه‌های مسکونی و تاسیسات عمومی آن به جز قسمتی که اخیراً چند واحد مسکونی و مدرسه در آن ساخته شده به همان صورت اولیه و دست نخورده باقی مانده‌اند.

در چند سال گذشته این قسمت از شهر نسبت به سایر مناطق آن دارای بیشترین جمعیت بوده و در سالهای اخیر با توسعه قسمت شرقی از میزان جمعیت آن به نسبت قابل ملاحظه‌ای کاسته شده است.

منازل مسکونی واقع شده در این بافت در بتدا از سنگ و چوب و مصالح بومی ساخته شده ولی در سالهای اخیر تغییر پیدا کرده‌اند چون این قسمت از شهر بر روی یک سطح شیب‌دار ساخته شده و خانه‌ها به صورت پلکانی شکل می‌باشند و پشت بام خانه‌های پائینی به صورت حیاط خانه‌ای که در پشت آن قرار دارد درآمده است.

شهر در این قسمت بافت شهر ماسوله را به خود گرفته و دارای سیمای زیبایی می‌باشد. به علت اینکه این قسمت از شهر بدون برنامه‌ریزی و دارای رشد طبیعی بوده و طرح هادی در آن به درستی اجرا نشده است کوچه‌ها اکثراً تنگ و مارپیچ می‌باشند و عبور وسایط نقلیه از آن محال می‌باشد در ضمن اکثر کوچه‌های آن به علت شیب بیش از اندازه به صورت پلکانی می‌باشند.

همچنان که گفته شد چون خانه‌های مسکونی اکثراً طبق ذوق و سلیقه شخصی مالکان بنا

شده‌اند و در آن شیوه معماری جدید بکار نرفته است از نظر کیفیت کمیت با معیارهای امروزی ساخت مسکن مطابقت ندارند.

به علت شیب بیش از اندازه زمین ساختمان‌های این دوره در طبقات کم ساخته شده‌اند و حتی ساختماهای دو طبقه کمتری در این بخش مشاهده می‌شود.

از نظر کیفیت مساکن طوری ساخته شده‌اند که به خوبی در آنها تهویه صورت نمی‌گیرد. پنجره‌ها اکثراً رو به شرق تعبیه شده و بیشتر اتاق‌ها تنگ و تاریک بوده و میزان نور دریافتی آنها در روز خیلی کم می‌باشد.

چون در ساختن مساکن سبک معماری قدیم را بدون هیچ ضابطه‌ای مبنای کار خود قرار داد-ه‌اند این امر سبب به هم خوردن بافت کلی شهر شده است.

از مهمترین مشکلاتی که ساکنان این قسمت از شهر با آن روبرو هستند مسئله کمبود زمین در اطراف آن می‌باشد که هجوم روستائیان به شهر و استقرار آنها در این محل این کمبود را دو چندان کرده است. استقرار تازه واردان به این قسمت از شهر در حال حاضر به علت ارزانی زمین نسبت به سایر بخش‌های دیگر شهر است. لازم به ذکر است این گونه اراضی در حال حاضر جزو ارضی منابع طبیعی است و به صورت غیر مجاز و غیر قانونی خرید و فروش می‌شود. این بخش از شهرداری بیشترین تخلفات ساختمانی در گذشته و در زمان حال بوده است.

از جهت دیگر چون ماشینهای مخصوص جمع‌آوری زباله نمی‌توانند وارد این محله شوند جمع‌آوری زاله و دفع آن بر مشکلات ساکنان آن افزوده و سلامتی مردم را در معرض خطر قرار داده است.

همچنانکه گفته شد اکثر ساکنان این قسمت از شهر منشاء روستایی دارند و بر اثر جنگ عراق و ایران به چنین جایی پناه آورده و موقتاً زندگی در آن جا را پذیرفته‌اند و به این امید که در آینده-ای نزدیک به محل اصلی خود باز می‌گردند و به واحدهای مسکونی به عنوان خانه‌های موقتی نگاه کرده و کمتر به آن اهمیت می‌داده‌اند.

چون در ابتدا اجباراً و بدون آمادگی قبلی (آمادگی در قبول زندگی شهرنشینی) و به صورت مهاجرت ناخواسته در آن مستقر شده‌اند نتوانسته‌اند آن طور که باید باشند، خود را با زندگی در شهر تطبیق بدهند. بر این اساس فرهنگ و زندگی روستایی و به علاوه احساس عدم تامین زندگی آینده در ساکنان آن به وضوح دیده می‌شود و در روش زندگی آنان روستایی بودن به خوی

مشاهده می‌شود.

در این بافت خدمات اساسی از قبیل دسترسی به آب لوله کشی شده، شبکه فاضلاب جمع‌آوری زباله که برای یک زندگی شهری ضروریست به نسبت سایر محلات وجود ندارد.

لازم به ذکر است با توجه به رشد جمعیت به نسبت آن شهر از نظر کیفی کمتر گسترش یافته بود. زیرا گسترش شهر محدود به ساخت و ساز در بخش مسکن آن هم با زیربناهای محدود بوده است و به ندرت احداث بخش‌های خدماتی و تاسیسات و تسهیلات شهری صورت می‌گرفته است. مساحت شهر در سال ۱۳۶۱ بالغ بر ۱۵۰ هکتار و تراکم ناخالص جمعیت در این مدت ۱۰۰ نفر در هکتار بوده است.

آمارهای موجود حاکی از کمبود وسایل و امکانات خدماتی، تاسیسات و تجهیزات و تسهیلات شهری در این دوره بوده است در مهرماه سال ۱۳۶۵ شهر جوانرود دارای ۴۱۵۴ خانوار معمولی با ۲۲۶۸۸ نفر جمعیت بوده است.

از خانوارهای معمولی ساکن این شهر ۹۷/۳ درصد از برق، ۵۳/۱ درصد از آب لوله‌کشی و ۴ درصد از تلفن در محل سکونت خود استفاده می‌کرده‌اند. آب آشامیدنی ۵۹ درصد از خانوارهای این شهر از مخزن عمومی تامین می‌شده است.

سوخت مصرفی برای پخت و پز در ۵۷/۷ درصد از خانوارهای معمولی، گاز و ۳۵/۷ درصد نفت سفید بوده است. سوخت عمده مصرفی برای ایجاد گرما در محل سکونت ۹۰/۶ درصد خانوارها، نفت سفید بوده است.

از خانوارهای معمول ساکن این شهر ۵۷/۴ درصد مالک محل سکونت خود (عرصه و اعیان یا اعیان) بوده ۳۷/۵ درصد به طور اجاره‌ای و ۴/۵ درصد به طور مجانی یا در برابر خدمت، محل سکونت خود را در اختیار داشته‌اند.

در این سال ۲۸۷ واحد مسکونی معمولی، ۸ آلونک، زاغه، کپر، و سایر انواع واحدهای مسکونی وجود داشته است که بر این اساس تعداد نفر در واحد مسکونی ۸ نفر بوده است. لازم به ذکر است که بعد خانوار ۵/۵ نفر بوده است. و به طور متوسط در هر واحد مسکونی ۱/۴۴ خانوار زندگی می‌کرده‌اند. (سرشماری معمولی نفوس و مسکن شهرستان پاوه ۱۳۶۵) در این سال ۳۸/۶ درصد جمعیت شهر باسواد بوده‌اند. این نسبت در بین مردان ۵۶/۵ و در بین زنان ۲۱/۴ درصد بوده که نشانگر کمبود امکانات آموزشی و توجه نداشتن به رفع این معضل به علت موقتی بودن ساکنان

تازه وارد به شهر بوده است.

با افزایش جمعیت شهر جوانرود به علت جنگ، تعرض و دست اندازی به زمین‌های اطراف بیشتر گردید. اوج این گونه تعارضات در سالهای اولیه جنگ به ویژه سالهای ۶۱ - ۱۳۵۹ بوده است. این امر مسئولان را وادار نمود که جلوی رشد لجام گسیخته شهر را بگیرند، بر این اساس در سال ۱۳۶۳ اقدام به تهیه طرح هادی شهر جوانرود نمودند، (شهر جوانرود تا سال ۱۳۶۳ هیچ گونه طرح مصوبی نداشته است واکثر ساخت و سازا تا آن زمان بدون ضابطه صورت گرفته است) این طرح توسط استانداری کرمانشاه با همکاری مهندسین مشاور معماری و شهرسازی فرسب تهیه گردید که ملاک توسعه و ساماندهی شهر جوانرود تا سال ۱۳۷۷ این طرح بوده و به دنبال آن در پی نیاز به طرح تفضیلی و تدقیق نقشه‌های اجرای طرح هادی، طرح تفصیلی شهر در اسفند ماه ۱۳۶۴ توسط مهندسین مشاور شهرسازی طرح آسایش تهیه گردید.

این طرح دارای نواقص زیادی بوده و به علت عدم انطباق با وضع موجود و تغییرات شدید جمعیتی و در نتیجه عدم پاسخگویی به نیازهای کالبدی شهر بارها در کمیسیون ماده پنج دستخوش تغییرات شد.

کالبد شهر از سال ۱۳۶۳ به بعد بر اساس طرح هادی پیش بینی شده بود. جهت گسترش شهر در امتداد محور اصلی شهر وعمدتاً در قسمت شمال بوده است. در این دوره چون شهر دارای طرح شهرسازی بود، در نتیجه بافت‌های جدید به صورت شطرنجی منظم ایجاد شده‌اند و دسترسی مناسب و ارتباطات درون محله‌های جدید نسبت به قبل آسان شده است.

دو عامل طبیعی شیب کمتر و در نتیجه سیل گیر بودن اراضی (اراضی حریم مسیل) و حریم قانونی رودخانه در آن سالها به صورت مانع توسعه شهر در این قسمت بوده است که بعدها با گسترش شهر این زمین‌ها نیز به ساختمان‌های مسکونی تبدیل شدند.

پس از سال ۱۳۶۳ از شدت مهاجرت به شهر جوانرود کاسته شد. زیرا روستائیان مناطق جنگ زده به شهر وارد شده بودند و شهر دوران طوفان مهاجرت را از سر گذرانده بود و مهاجرتها به آن از شدت گذشته برخوردار نبود.

شهر با رشدی معادل ۳/۸۴ درصد به ۳۳۲۰۱ نفر در سال ۱۳۷۵ رسید و این کاهش نرخ رشد نسبت به دهه‌های قبل ناشی از کاهش یافتن مهاجرت در طی سالهای ۷۵ - ۱۳۶۵ و همچنین نزدیکتر شدن شهر به رشد طبیعی بوده است.

با پایان یافتن جنگ و شروع عملیات بازسازی مناطق جنگ زده مسئولان و برنامه‌ریزان امیدوار بودند که اکثر مهاجران به مناطقی که از آن مهاجرت نموده‌اند باز گرداند. ولی این مهم با خوش بینی که مدیران و برنامه‌ریزان داشتند میسر نشد، زیرا عملیات بازسازی و نوسازی در این گونه مناطق فقط محدود به محل سکونت روستائیان بوده و زمین‌های کشاورزی و نقاط اطراف سکونتگاهها که بیشتر به عنوان مرتع مورد استفاده قرار می‌گرفت و هنوز مسموم و مین گذاری شده بودند و توجه چندانی به عملیات پاکسازی آن نشده بود.

روستائیان با اطلاع از این موضوع مجبور به ماندن در شهر شدند و بعضی از آنان برای همیشه از سکونت، کسب و کار در این گونه مناطق به کلی دست کشیدند و برای همیشه در شهر ماندگار شدند.

منفجر شدن مین‌ها در اطراف مناطق مسکونی، کشاورزی و کشته شدن ساکنان و دامها حتی در حال حاضر هم وجود دارد که تائیدی بر ادعای مذکور می‌باشد.

علاوه بر آن نحوه پرداخت خسارات و ارائه تسهیلات به جنگزدگان یکی دیگر از دلایل اصلی گسترش شهر جوانرود در طی دوران جنگ و بعداز آن می‌باشد زیرا بدون هیچ مطالعه و ضابطه‌ای کمک‌های بلاعوض در اختیار ساکنان این گونه مناطق قرار گرفت و بیشتر این تسهیلات در ساخت و سازهای شهری و خرید و فروش زمین در شهر جوانرود بکار گرفته شد.

نکته مهم در مورد مناطق تازه گسترش یافته در طی این دوره این است که این مناطق نقش اصلی خود را در عرضه مسکن خلاصه کرده‌اند، چرا که کمبود فضای سبز و خدمات شهری و عمومی در این نقاط به عنوان آسیب‌های شهرسازی در این دوره به چشم می‌خورد.

پارک‌ها و فضای سبز پیش بینی شده، هنوز خالی و ساخته نشده و برخی فاقد امکانات، تجهیزات و خدمات لازم می‌باشند. شبکه فاضلاب در این مناطق به خوبی اجرا نشده و بسیاری از خیابانها و کوچه‌های شهر تا آن زمان فاقد آسفالت بوده‌اند. علیرغم تفاوتهای این دوره (تا سال ۱۳۷۵) با دوره‌های قبل هنوز هم شهر جوانرود فاقد سیمای شهری متعارف بوده و بخش قابل توجهی از محلات جدید سیمای روستایی دارند.

توزیع خدمات در شهر وضع نامطلوب داشته است. به عنوان نمونه نحوه مکان گزینی مدارس در داخل شهر به خوبی صورت نگرفته و تقریباً فاقد دسترسی مناسب می‌باشند.

بر اساس مطالعات انجام شده مساحت شهر جوانرود تا سال ۱۳۷۷، حدود ۲۰۱/۰۶۸ هکتار

بوده است.

بررسی کاربریهای اراضی شهر نشان می‌دهد که حوزه‌های مسکونی سطوحی برابر ۷۸۹۳۶۸ متر مربع معادل ۳۹/۲۷ درصد از سطح شهر را به خود اختصاص داده است. سرانه مسکونی برابر ۲۲/۷ متر مربع بوده که در مقایسه سرانه معمول کشور بسیار کمتر می‌باشد.

شبکه‌های ارتباطی با ۴۴۴۸ متر مربع معادل ۱۸/۵۹ درصد از کل اراضی شهر را اشغال نموده‌اند، سرانه شبکه ارتباطی برابر ۱۰/۷۶ متر مربع می‌باشد که بسیار کمتر از سرانه معمول کشور است. مساحت کاربریهای تجاری در شهر جوانرود در این دوره ۲۸۷۰۰ متر مربع بوده که سرانه آن در شهر ۰/۸۳ بوده است و نشان دهنده قابل توجه نبودن بخش تجاری در شهر بوده است. چنین کمبودهایی در سایر کاربریهای شهری نیز وجود دارد که در جای خود به تفصیل مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

الگوی توسعه شهری در این دوره شعاعی بوده و با ایجاد چندین میدان خطوطی ارتباطی به بخشهای مختلف شهر کشیده شد و در بعضی از مواقع این خطوط توسعه خطی شهر را فراهم نموده‌اند این محورها به منظور کاهش بار ترافیکی محور اصلی شهر ایجاد گردیده‌اند.

به طور کلی شهر جوانرود به سان دیگر شهرهای ایران علیرغم فشردگی کالبدی از ساخت فضایی ویژه‌ای برخوردار است. پیوستگی مرکز شهر با سایر نقاط شهر وجود دارد که به وسیله دسترسیهای اصلی صورت می‌گیرد.

دو عنصر اساسی ساخت فضایی شهر در این دوره عبارتند از میدان و خیابان. تسلط بر خصوصیات فضایی این دو عنصر به مثابه فضای عمومی در دل ساخت فضایی شهر از اهمیت زیادی برخوردار است.

توزیع فعالیت‌ها در سطح شهر جوانرود عمدتاً بر محور اصلی شهر متمرکز شده‌اند.

در سال ۱۳۷۷ به دنبال افزایش جمعیت و در نتیجه توسعه فیزیکی شهر و عدم جوابگویی طرح هادی مصوب سال ۱۳۶۳، مسئولان تصمیم به تجدید نظر در این طرح هادی گرفتند و در این سال طرح هادی تجدید نظر شده شهر جوانرود تهیه گردید.

این دوره را می‌توان دوره شکل‌گیری کالبد جدید شهر جوانرود نامید. زیرا این طرح نقش موثری در ساماندهی شهر ایفا نموده است.

بافت شهری که در این دوره شکل گرفته است. بافتی کاملاً شطرنجی و منظم می‌باشد،

دسترسیها عموماً متناسب با واحدهای مسکونی طراحی شده‌اند. مناسب بودن زمین از نظر شیب و عدم موانع توپوگرافیکی از یک سو و برنامه‌ریزی قبلی برای قسمت شرق و شمال شهر از سوی دیگر منجر به ایجاد بافت منظم در شهر گردیده است.

مساحت شهر جوانرود همچنانکه ذکر شد در سال ۱۳۷۷ بالغ بر ۲۰۱ هکتار بوده و شهر تا سال ۱۳۸۲ به ۲۴۲/۵ هکتار رسید. در طی این سالها هرچند افزاش جمعیت مثل سابق نبود. ولی باز هم ادامه داشته است. شهر جوانرود تا سال ۱۳۸۲ تقریباً در بسیاری از نقاط آن به ویژه در بخشهایی که به کاربری اراضی که در طرح هادی تجدید نظر پیشنهاد شده بود نزدیک می‌شود و احتمال می‌رود تا آخر سال ۱۳۸۴ اراضی که مناسب جهت ساخت و سازها در بخش مسکن پیشنهاد شده و جوابگوی تقاضای ساکنان نباشد. در نظر گرفته شود. این در حالی است که افق طرح تا سال ۱۳۸۸ می‌باشد.

اگر ساخت و سازها با این نرخ رشد افزایش یابد احتمال می‌رود که تا آخر سال ۱۳۸۴ مقدار اراضی پیش بینی شده برای ساخت و سازها در بخش مسکن تمام شود و دست اندازی و تعرض به زمین‌ها اطراف شروع می‌شود.

از جمله عوامل گسترش برنامه‌ریزی شده شهر در این دوره می‌توان به واگذاری زمین به کارمندان دولتی در ارگانها و نهادهای مختلف، خرید و فروش زمین و ساخت و سازهای زیاد در بخش مسکن به علت سودآور بودن سرمایه در این بخش اشاره کرد.

اکثر این اراضی که در بخش شمالی و شرق شهر قرار داشتند دارای کاربری کشاورزی بودند با توجه به محدودیت توسعه در سایر نقاط. این منطقه مورد توجه قرار گرفت و در چهارچوب طرح هادی جزو محدوده شهر قرار گرفت. که از جمله آنها می‌توان شهرک معلم، شهرک جانبازان و... نام برد.

شهر جوانرود در این دوره از حالت یک شهر خطی به صورت یک شهر شطرنجی منظم درآمد. با اجرای طرح هادی تجدید نظر شده گسترش شهر از انتظامی خاصی برخوردار گردیده است.

علی رغم اینکه شهر در این دوره بر طبق طرحهای گسترش یافته است. معهذا، گسترش کالبدی آن با مشکلاتی روبروست قسمت‌های جدید شهر فاقد امکانات آموزشی، حمل و نقل، فضای سبز و... می‌باشند و نقش آنها عمدتاً تامین کننده مسکن است.

کاربریها در طرح هادی تجدید نظر شده به میزان مناسب پیش بینی نشده و هنوز به مرحله اجرا در نیامده است، به طوریکه فضاهای سبز، تجاری، آموزشی و... اغلب خالی و بلا استفاده می-باشند. فعالیتهای تجاری در این بخش‌ها به چشم نمی‌خورد و بیشتر مردم مجبورند که مسافت زیادی را برای خرید روزانه طی کنند.

آن چه که در این بخش از شهر بیشتر مورد توجه است افزایش تعداد طبقات واحدهای مسکونی است. در طی این سالها توسعه کالبدی شهر با دوره‌های قبل تفاوت چشمگیری دارد. معهذا توسعه افقی شهر و گسترش فیزیکی آن که ناشی از افزایش مساحت ساختمان‌هاست، پیشی گرفتن رشد شهر از رشد زیر ساخت‌ها و امکانات و خدمات مورد نیاز را موجب شده که مشکلاتی را در عرصه حیات شهر به وجود آورده است که از آن جمله می‌توان از سطوح تجهیز نشده شهری در بافت‌های جدید و تمرکز غیر لازم در بخش‌های دیگر نام برد.

مشکلات کالبدی مناطق تازه توسعه یافته شهر در این دوره عمدتاً در دو قسمت ملاحظه می‌شود:

۱. توزیع نامناسب خدمات شهری

۲. آسفالت و آماده نبودن خیابانها و اکثر کوچه‌های آن

علیرغم تبعیت ساخت و سازها از طرح هادی در طی این دوره (۱۳۸۲ – ۱۳۵۷) به ویژه از سال ۱۳۷۳ به بعد میزان تخلفات ساختمانی بسیار وسیع بوده که این میزان از سال ۱۳۷۳ تا سال ۱۳۸۲، ۱۹۵۰ فقره بوده است. بیشترین تخلفات در بخش‌های غربی شهر صورت گرفته به طوریکه به گفته مسئولان شهرداری بین ۱۰ – ۵ درصد از ساخت و سازهای شهری بر اثر تخلفات ساختمانی به وجود آمده و این امر باعث گسترش و رشد بی قواره شهر در بعضی از قسمتهای آن شده است.

به طور کلی مساحت شهر جوانرود در سال ۱۳۴۱، ۸/۹ هکتار بوده است که با ۶۶/۶ درصد رشد در سال ۱۳۵۷ به ۲۵ هکتار رسید، مساحت شهر با ۴۳/۰۹ درصد رشد در سال ۱۳۶۱ به ۱۵۰ هکتار رسید، بعد از سال ۱۳۶۱ مساحت آن با ۱/۸۴ درصد رشد به ۲۰۱/۰۰۶۸ هکتار در سال ۱۳۷۷ رسید و همچنین مساحت آن در سال ۱۳۸۲ با ۳/۱۴ درصد رشد به ۲۴۲/۵۰۶۹ هکتار رسید.

با توجه به آمار و ارقام بالا ملاحظه می‌شود که رشد و توسعه شهر جوانرود تا سال ۱۳۵۷ به

کندی صورت گرفته و بعداز سال ۱۳۵۷ به ویژه از سال ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۱ به علت وقوع جنگ شهر به رشد سرسام آوری دست یافته است. رشد مساحت شهر جوانرود بعد از سال ۱۳۶۱ به علت کاهش مهاجرت روستائیان مناطق جنگزده (به علت اینکه کلیه روستاها در همان اوایل جنگ تخلیه شدند و سکنه قابل توجهی در آنها باقی نماند) آرامتر گردید که تا سال ۱۳۷۷ ادامه داشته است. رشد ۳/۱۴ درصدی گسترش شهر جوانرود به علت اجرا شدن طرح بعضی از کاربریها از جمله کاربریها صنعتی، ایجاد بیمارستان و همچنین توسعه شهرک‌های معلم، جانبازان و... بوده است.

۱۳۴۱	۱۳۵۷	۱۳۶۱	۱۳۷۷	۱۳۸۲	سال
۸/۹	۲۵	۱۵۰	۲۰۱/۰۰۶۸	۲۴۲/۵۰۶۹	مساحت (هکتار)
-	۱۶/۱	۱۲۵	۵۱/۰۰۶۸	۴۱/۵	افزایش مساحت (هکتار)
-	۶/۶۶	۴۳/۹۰	۱/۸۴	۳/۱۴	رشد مساحت (درصد)

عوامل مؤثر بر تخلفات ساختمانی

تحولات اجتماعی

افزایش جمعیت و سرعت گرفتن مهاجرتهای داخلی عوارض متعددی را در پی خواهد داشت که از جمله آن فوق تمرکز شهری، گسترش و رشد افقی و عمودی شهرهایی همچون شهرهای بزرگ ایران و پیدایش حاشیه‌نشینی در حومه شهرهای بزرگ، کمبود تاسیسات و تجهیزات شهری و مهمتر از همه کمبود مسکن، بورس بازی زمین و خرید و فروش زمین می‌باشد که همگی اینها به نوعی توانسته‌اند به تخلفات ساختمانی کمک نمایند و عدم اجرای قوانین و مقررات ساخت و سازهای شهری را به وجود آورند.

تاثیرات متقابل شهر و روستا از دهه ۳۰ به بعد به شکل حلقه‌ای از روابط علت و معلولی درآمده و باعث شهرنشینی و مهاجرتهای داخلی از آن زمان به بعد شده است.

اصلاحات ارضی و صنعتی شدن جمعیت نواحی روستایی را به سوی شهرها روانه نمود، در حالیکه این دو پدیده نتوانست به تامین مسکن ارزان قیمت، خدمات اجتماعی، و تامین رفاه اکثر

تازه واردان منجر شود. به همین دلیل همه ساله به تعداد ساکنان زاغه‌نشین و متخلفان ساختمانی افزوده شد و هنوز این موج ادامه دارد.

تغییر در بعد خانوار، گرایش به استقلال زوجها، گرایش بیشتر در احراز مالکیت مسکن و عوامل دیگر اجتماعی هستند که به پدیده تخلفات ساختمانی دامن زده است.

فقدان منابع مالی

محدودیت منابع مالی دولتها در حل تامین مسکن گروههای کم درآمد (گروههائی که اکثریت قاطع نیازمندان را شامل می‌شوند) باعث به وجود آمدن ساختمان‌هایی شده‌اند که بی‌ضابطه به وجود آمده‌اند. با توجه به این که ساختن واحدهای مسکونی خارج از توان بیشتر خانواده‌های کم درآمد و نیازمند می‌باشد به نوعی باعث روی آوردن آنان به منازل مسکونی بی ضابطه شده است.

فقدان سیاستگذاری و برنامه‌های متناسب در خصوص زمین و مسکن:

ساختار اقتصادی و اجتماعی حاکم بر جامعه به دلیل روشن نبودن اهداف یا متناسب نبودن سیاستها و فقدان انعطاف لازم در برنامه‌های موجود و بعضی نارسائیهای تشکیلاتی و غیره مشکلاتی را به وجود آورده است که مشکل مسکن را پیچیده‌تر می‌کند که این عوامل عبارتند از:

۱. محدودیت توان اجرایی دولتها به دلیل ناهماهنگی و عدم انسجام بین برنامه‌های سکونتی و سیاستهای تامین مسکن و عدم همراهی این برنامه‌ها با سیاستها و برنامه‌های کلی اقتصادی اجتماعی به ویژه برنامه‌های کنترل جمعیت و هدایت مهاجرت.

۲. تعارض و ناهماهنگی بین دو سیستم برنامه‌ریزی بخشی و فضایی یا برنامه‌ریزی مسکن و برنامه‌ریزی‌های شهری و منطقه‌ای.

۳. فقدان استانداردهای مشخص ساختمانی برای طرح، تولید و اجرا

۴. مغایرت استانداردهای رایج با توان مالی و خصوصیات اجتماعی و فرهنگی مردم.

۵. نارسایی مقررات و آئین‌نامه‌های مربوط به مسکن و ساختمان و عدم کارایی سیستمهای پشتیبانی.

۶. فقدان نهادهای سرمایه‌گذاری مسکن و ساختمان و عدم حضور این بخش در بازار سرمایه.

۷. سهم ناچیز مسکن استیجاری در عرض کل زمین.

۸. تفاوت زیاد بین نیازمندان واقعی مسکن و متقضیان آن.

۹. انحراف سرمایه‌ها از بخش تولیدی مسکن به بخش خدماتی (خرید و فروش مجدد) مسکن به دلیل افزایش قیمتها (سود یا بازده سرمایه) در این بخش. (دلال پور محمدی ۱۳۷۹: ۱۰-۴)

کمبود زمین و مصالح ساختمانی:

زمین یکی از عوامل اصلی در ساخت و سازها و توسعه شهری است، زیرا گسترش شهر در بستر زمین شکل می‌گیرد و ساختمانها بر روی زمین برپا می‌گردند. بر همین اساس این کمبود باعث شده است که متخلفان ساختمانی چاره خود را در دسترسی به زمین و در تخلف از قوانین حاکم بر ساخت و سازها بجویند و کمبود کاربری زمین را از طریق آن مرتفع نمایندو در بعضی مواقع صاحبان املاک با پیشروی یا رعایت نکردن تراکم باعث نقص قانون می‌شوند و در مواردی به زمینهای کشاورزی و اطراف شهر تعرض می‌کنند و یا در جاهایی که نباید بنا احداث گردد، شروع به خانه سازی می‌کنند، مانند مناطقی که در معرض خطرات طبیعی هستند.

(کمبود مصالح ساختمانی و عدم وجود استانداردهای لازم در ارتباط با مصالح ساختمانی نیز باعث به وجود آمدن تخلف ساختمانی می‌گردد). (همان منبع: ۱۰)

۵) سودجویی و صرفه‌جویی در هزینه‌ها:

معمولاً صاحبان املاک در پی دست یافتن به روشهایی هستند که با کمترین هزینه بیشترین بهره‌برداری را نمایند. این تفکر باعث شده است که عده‌ای از صاحبان زمین به خاطر به صرفه بودن و هزینه کمتر در ساختمان مقررات فنی را کنار بگذارند و به سلیقه خود عمل کنند.

ارزش اقتصادی ساختمان به ویژه ساختمان‌های مسکونی به علت رونق آن و ناچیز بودن جرائم و تخلفات ساختمانی در قبال سود ناشی از قیمت ساختمان، سازندگان بسیاری را به این فکر می‌اندازد که با نادیده گرفتن ضوابط شهرسازی و فنی تا حد ممکن از هزینه‌های تولید ساختمان بکاهند و یا تا آن جا که می‌توانند بر میزان زیربنای ساختمان بیفزایند و یا کاربریهای غیر مجاز ولی باارزش مادی را ایجاد کنند. (احتسام، ۱۳۸۰، ۹)

عدم آگاهی مردم با قوانین و مقررات ساخت و ساز:

یکی دیگر از عوامل اساسی در تخلفات و جرائم ساختمانی، بی اطلاعی شهروندان از ضوابط و مقررات می‌باشد(عموم مردم از اهمیت و فلسفه قوانین و ضوابط شهرسازی و اصول فنی بی اطلاع هستند و آنها را قواعد هزینه‌بر و زائدی محسوب می‌کنند. از دید بسیاری از شهروندان قوانین ساخت و ساز تنها برای تحت فشار قرار گذاشتن آنها و تعیین تکالیف بیشتر برای آنها ایجاد شده‌اند. (معصم و دیگران: ۱۳۸۰: ۹)

بنابراین به هر طریقی متوسل می‌شوند تا از قوانین و مقررات دست و پاگیر فرار کنند و بهترین راه را در تخلفات ساختمانی جستجو می‌نمایند.

نبود یا ضعف نظارت و کنترل در ساخت و ساز:

در اکثر شهرهای دنیا شهرداریها اصلی‌ترین نقش را در اعمال کنترل بر ساخت و سازها دارند. شهرداریها به مثابه اصلی‌ترین نهاد مجری طرح‌های شهری و ناظر بر عملیات ساختمانی هستند. شهرداریها از این طریق می‌توانند شهر را به جهت موافق با طرح‌های مورد نظر و یا به بی ضابطگی سمت و سو دهند. نظارت نکردن و یا کم توجهی مهندسین ناظر و در اکثر موارد کمبود افراد و نیرویی که ناظر بر ساخت و سازها هستند، باعث به وجود آمدن تخلفات ساختمانی گردیده است و در نظام آشفته کنونی دخالت موثری داشته است.

کمبود یا ابهام در قوانین و مقررات ساخت و ساز:

تعدد قوانین مرتبط با ساخت و ساز از دیگر عوامل به وجود آورنده اغتشاش و بی نظمی در کنترل و مدیریت آن است. برخی از مهمترین قوانین در این زمینه عبارتند از قوانین شهرداریها (مواد ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۱۰ بند ۲۴ ماده ۵۵ و...) قانون عمران و نوسازی مصوب ۱۳۴۷ (مواد ۲۳ و تبصره ۲ ماده ۲۸) قانون تغییر نام وزارت آبادانی و مسکن به وزارت مسکن و شهرسازی مصوب ۱۳۵۳، قانون تاسیس شورای عالی شهرسازی و معماری ایران مصوب ۱۳۵۱، قانون نظام مهندسی و کنترل ساختمان مصوب ۱۳۷۴، مقررات ملی ساختمان و چندین قانون دیگر. گاه این قوانین به طور موازی عمل می‌کنند و موجب سردرگمی مجریان و مدیران شهری می‌شوند (معصوم و دیگران، ۱۳۸۰: ۶) مثلاً در زمان حاضر سه قانون برای تملک اراضی مورد نیاز طرحهای شهری

وجود دارد که شهرداریها معمولاً بر اساس آن عمل می‌کنند یکی (آئین نامه اجرایی تبصره ۲ ماده ۱۶ قانون عمران و نوسازی) است که بر اساس آن املاک واقع در طرحهای شهری بر مبنای کارشناسی هیاتی سه نفره ارزیابی و تملک می‌شوند.

قانون دوم (ماده واحده قانون نحوه تقدیم ابنیه، املاک و اراضی مورد نیاز شهرداریهاست) که نظرات کارشناس دادگستری ملاک عمل قرار می‌گیرد.

سومین قانون (قانون تعیین وضعیت املاک در طرحهای دولتی و شهرداریهاست) که مصوب مجلس است (همان منبع: ۷)

خلاصه:

شهر جوانرود به عنوان یک مکان استقرار جمعتی قدمتی طولانی دارد، که این امر ناشی از دارا بودن شرایط طبیعی مناسب، قرار گرفتن آن در یک موقعیت استراتژیک از نظر ارتباطی و سیاسی که آن را به عنوان مکانی مهم برای حوزه نفوذ نسبتاً وسیع آن درآورده است. جوانرود به خاطر داشتن شرایط مذکور از دوران قدیم تا کنون در نقاط حوزه نفوذ خود تسلط داشته است. این محل که تا اوایل دهه ۴۰ از آن به عنوان قصبه جوانرود یاد شده است و از نظر اقتدار و سلطه خوانین و حاکمان منطقه دارای فراز و نشیب‌هایی بوده است. جوانرود در سال ۱۳۳۹ از نظر قانونی به عنوان نقطه شهری قلمداد شد و با هزار نفر جمعیت در ان شهرداری تاسیس گردید. به دنبال آن ساختمان پست و تلگراف، بهداری، ژاندارمری به عنوان اولین نشانه‌های شهری در آن احداث گردید. و این مسئله باعث جمعیت پذیری آن گردید به طوری که بر اساس سرشماری سال ۱۳۴۵ جوانرود ۱۲۵۵ نفر جمعیت داشته است. شهر جوانرود تقریباً بعداز سال ۱۳۴۰ به عنوان یک نقطه مهاجرپذیر هر ساله پذیرای تعدادی از مهاجران روستایی بوده است. البته این مهاجرتها به آن شدتی که در سایر نقاط کشور وجود داشته نبوده است. جمعیت این شهر با رشد ۸/۲۳ درصد در سال ۱۳۵۵ به ۲۷۶۸ نفر رسید و مساحت شهر از ۸/۹ هکتار در سال ۴۱ به ۲۵ هکتار در سال ۵۷ افزایش یافت. با پیروزی انقلاب و شروع جنگ بین ایران و عراق شهر به رشد سرسام‌آوری دست پیدا کرد و در بین نقاط شهری استان کرمانشاه دارای بیشترین رشد بوده است. جمعیت این شهر در سال ۱۳۶۵ با ۲۳/۴۵ درصد درشد به ۲۲۶۸۸ نفر رسید که حاصل آن رشد سریع و لجام گسیخته و بدون برنامه‌ریزی شهری بوده است.

عدم وجود برنامه‌ریزی شهری و گسترش تخلفات ساختمانی باعث گسترش خودرو و بی‌برنامه شهر شد که باعث شد شهر دارای بافتی ناموزون شود. بخشهای ناهموار و دارای شیب غیر استاندارد برای شهرسازی زیر ساخت و سازهای شهری رفت. شدت گسترش شهر تا سال ۱۳۶۵ بوده و بیشترین میزان آن در سال‌های اولیه جنگ بوده است زیرا وسعت شهر از ۲۵ هکتار در سال ۵۷ به ۱۵۰ هکتار در سال ۱۳۶۱ رسید. بعداز سال ۶۵ از میزان مهاجرتها کاسته شده و شهر به رشد طبیعی خود نزدیک می‌شود و جمعیت شهر جوانرود در سال ۱۳۷۵ به ۳۳۲۰۱ نفر می‌رسد که رشد سالانه آن در این دهه معادل ۳/۸۴ درصد بوده است. مساحت شهر از ۱۵۰ هکتار در سال ۶۱ تا به حدود ۲۰۱ هکتار در سال ۱۳۷۷ رسید. تخلفات ساختمانی زیادی طی این دوره نیز صورت گرفته و به میزان زیادی زمین‌ها و اراضی که قابلیت ساخت و ساز نداشتند به واحدهای مسکونی تبدیل شدند. افزایش واحدهای مسکونی در شهر جوانرود نارسایی در سیستم خدماتی و تاسیساتی و تجهیزات شهری را در پی داشته است، زیرا به نسبت افزایش جمعیت و تعداد واحدهای مسکونی خدمات و تاسیسات از تجهیزات شهری رشد نکرده است. شهر جوانرود از سال ۱۳۷۵ تا سال ۱۳۸۲ با نرخ رشد ۳ درصد به ۴۲۳۶۰ نفر رسید و مساحت شهر نیز به ۲۴۲/۵ هکتاز افزایش یافت که در نتیجه آن بخشهایی از شمال شهر که دارای وضعیت توپوگرافیکی نامناسبی است به زیر ساخت و ساز رفته و همچنین اراضی زراعی مناسب بخش شرقی شهر به کاربریهای مسکونی اختصاص داده شد.

منابع و مآخذ:

- احتسام ، حسین، مشاور حقوقی دفتر حقوقی وزارت کشور، مجله شهرداریها، انتشارات سازمان شهرداری کشور دوره جدید سال دوم شماره ۲۳، ۱۳۸۰.
- اعتماد گیتی، محمد رضا حائری و فرخ حسامیان، شهرنشینی در ایران، انتشارات آگـه، تهـران، ۱۳۷۷.
- حسین زاده (عایشه دولی) محمد، تاریخچه جوانرود، انتشارات بیستون، کرمانشاه ، ۱۳۷۶.
- دلال پور محمدی، محمد رضا رنامه‌ریزی مسکن، انتشارات سمت، تهران ، ۱۳۷۹.
- معصوم ، جلال و جواد علی آبادی، مدیریت ساخت و ساز شهری، مجله شـهرداریها، انتشـارات سازمان شهرداریهای کشور، دوره جدید سال دوم شماره ۳۳، ۱۳۸۰.
- مهندسین مشاور فرسب، طرح هادی تجدید نظر شهر جوانرود ۱۳۷۷.
- مرکز آمار ایران، نتایج تفضیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرسـتان اورامانـت (پـاوه) ۱۳۶۵.
- مرکز آمار ایران، نتایج تفضیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرستان جوانرود ۱۳۷۵.

آموزش و پرورش در جوانرود

فریدون میراحمدی

آموزش و پرورش رسمی در این منطقه در ابتدای قرن جاری در سال ۱۳۰۵ ه.ش تحت نظر وزارت فرهنگ و صنایع متظرفه آن زمان آغاز به کار کرد. سید سالار و سید علی سجادی سنندج اولین معلمین جوانرود بودند. اولین کلاس درس در خانه‌های محمد رشید بیک به صورت همیاری دایره گردید بعداز آن به خانه وکیل جوانرود انتقال یافت در محله جنب گرمابه شهرداری فعلی و معلمین آن ابطلحیه‌ها بوده است بعداز آن به خانه‌های غفار بیگ رفت در آنجا معلمین به نام میرزا محمد محرم و السرار مشغول تدریس گردید و بچه‌های زیادی شروع به درس خواندن کردند و اولین مدرسه را به نام رونق تأسیس نمودند. اولین ساختمان آموزشی جوانرود در محل فعلی دبستان جمال‌الدین اسدآبادی به نام رونق و رضا پهلوی با ۱۲ کلاس درس در سال ۱۳۳۸ احداث و راه اندازی شد و تا همان سال حاج ملا محمد ضیائی مسئولیت آموزش و پرورش اورامانات را برعهده داشت و تا این زمان پاوه و اورامانات از طریق استان کردستان مدیریت می‌شد بعداز الحاق این منطقه به استان کرمانشاه از سال ۱۳۳۸ به بعد ابتلا محمد مدرس سپس میر قوام الدین آزیر

ریاست آموزش و پرورشی اوارمانات را برعهده گرفتند. اولین نمایندگی آموزش و پرورش جوانرود در سال ۱۳۴۸ به هوشنگ قادری مقدم واگذار گردید. ساختمان راهنمایی سعدی و طوبای کنونی به عنوان دومین فضای آموزش در سال ۱۳۵۴ احداث گردید در سال ۱۳۵۶ مدرسه‌ای در محل خانه معلم فعلی با ۴ کلاس احداث گردید و در سال ۱۳۵۸ آموزش و پرورش جوانرود با تلاش دلسوزانه آقایانی همچون مبارک شاهی (از نودشه) و آقای توفیق منوچهری مستقل گردید که در آن زمان آقای منوچهری مدیریت آن را برعهده گرفت در سال ۱۳۵۹ چهارمین فضای آموزشی یا به عبارت دیگر اولین دبیرستان به نام اخوان صدیق با توجه به اینکه زمین توسط این خانواده اهداء شد احداث گردیده که بعد به نام آیت الله طالقانی و سپس به نام نیایش و زینبه نام گذاری شد البته نقش معلمین بومی مانند مرحوم میرزا محمد امین منوچهری و توفیق منوچهری ـ سید باقر هاشمی ـ فرج امینی ملاحکیم قاسمی ـ مصطفی رستمی و ظهیری در ساخت فرهنگ و پیش برد، تعلیم و تربیت که اولین معلمین بومی این منطقه هستند بسیار مهم بود. و جای تقدیر است آقایان فرهنگ متالید مانند ناجیانی بودند که به کمک مردم آمدند. البته به گفته عده‌ای از ریش سفیدان شخصی دیگر که برای آموزش و پرورش جوانرود زحمات زیاد کشیده است آقای حسین آیت خوانین است که بعدها شهرت خود را به درخشش تغییر داده است ایشان نیز همراه آقای منوچهری و دیگر دلسوزان برای مستقل شدن و پیشبرد مسائل فرهنگ تلاشی زیادی نموده است.

منابع:

- کتاب تاریخ آموزش و پرورش استان کردستان

توسعه فرهنگی جوانرود

محی‌الدین امینی

(آنان که گذشته را به یاد نمی‌آورند ناچار از تکرار آن هستند)

ضرورتها، پتانسیلها و چالشهای موجود

مقدمه:

فرهنگ و توسعه فرهنگی در جهان امروز و بویژه در میان جوامع در حال گذار از اهمیت خاصی برخوردار است. فرهنگ مقوله‌ای است فراگیر و انسانها مانند ماهیانی در اقیانوس فرهنگ بصورت خودآگاه یا ناخودآگاه غوطه‌ورند و چه بخواهند و نخواهند از آن تاثیر می‌پذیرند و شاید بتوان گفت اندکی نیز بر آن اثر می‌گذارند..

فرهنگ در معنای عام کلیه اعتقادات، ارزشها، هنجارها، آداب و رسوم، زبان و فنون و را در برمی‌گیرد و بیانگر هویت یک اجتماع است. فرهنگ از دیرباز مورد توجه اقشار مختلف از

اندیشمندان و سیاستمداران گرفته تا مردم کوچه و بازار بوده است. اما با توجه به آن، زمانی دو چندان شد که بعنوان مبنای توسعه شناخته شد و از این زمان به بعد فرهنگ به چشم دیگری نگریسته شد. هر جامعه‌ای که بخواهد توسعه یابد. باید به ریشه‌های فرهنگی خویش توجه وافری نماید. توسعه بین المللی که از دهه ۱۹۵۰ آغاز شد با هدف قرار دادن توسعه اقتصادی، فرهنگ را در حاشیه نهاد اما بعداز چند دهه تلاش در کشورهای جهان سوم این کشورها همچنان توسعه نیافته باقی ماندند بر همین اساس از دهه ۱۹۸۰ توجه به فرهنگ به عنوان مبنای توسعه توجه به این مقوله را روز افزون نمود و دهه جهانی توسعه فرهنگی از ۱۹۸۸ آغاز شد. اعتراف اندیشمندان به این حقیقت، آشکار ساخت که نابرابریهایی که مشخصه جهان کنونی هستند حاکی از آنند که نمی‌توان تنها عامل اقتصادی را مرجع توسعه دانست. اگر هدف توسعه ایجاد زندگی بهتر برای هر فرد است در این صورت توسعه باید مبتنی بر استفاده بهینه از منابع انسانی آن جامعه و از طریق آزادی بیان درباره علایق و تمایلات اعضای آن باشد. با این دیدگاه بود که توجه به فرهنگ افزایش پیدا کرد.

بمنظور شناخت و تحلیل ضرورتها، پتانسیلها و چالشهای موجود در عرصه فرهنگی و جهت ارائه راهکاری مناسب برای کاهش آسیبها و موانع موجود در این عرصه، ابتدا لازم است به مفاهیم فرهنگ، توسعه و توسعه فرهنگی بپردازیم.

تعاریف:

فرهنگ چیست؟

معمولاً در کاربرد عامیانه به افراد تحصیلکرده، نیکو تربیت یافته‌ای که دارای اخلاق خوب باشد فرد با فرهنگ گفته می‌شود. مثلا به کارکنان و معلمان آموزش و پرورش فرهنگی می‌گویند و به افرادی که در کارهای هنری، سینمایی، نویسندگی و... مشغول هستند گفته می‌شود که مشغول به کار فرهنگی‌اند و در معنای لغت نامه‌ها نیز معانی چون علم، دانش، ادب، تربیت، آثار علمی و ادبی، نیکویی پرورش و بزرگی، هنر و حکمت و عقل را برای فرهنگ به کار برده‌اند.

در اصطلاح فرهنگ را می‌توان مجموعه رفتارهای اکتسابی و ارزشها و اعتقادات اعضای یک جامعه دانست که توسط آن اعضا پذیرفته شده و در رفتار آنها منعکس است. صفت اکتسابی در

اینجا فرهنگ را از رفتارهای زیستی و موروثی متمایز می‌گرداند. هیچ فرد طبیعی (بی‌فرهنگ) نیست و تقسیم جامعه به دو گروه بی فرهنگ و با فرهنگ اساسا تقسیم بندی غیر علمی و نادرستی است.

اما در معنی کلی: تمام اعتقادات و ارزشها، هنجارها و سنن و آداب و رسوم و زبان و فنون، صنایع، هنرها، اخلاق و قوانین و بالاخره تمام عادات، رفتار و ضوابطی است که فرد بعنوان عضو جامعه از جامعه‌ی خود فرا می‌گیرد. (تعریف فرهنگ از دیدگاه تایلور) از آنجایی که فرهنگ مقوله بسیار وسیع و پیچیده‌ای است صاحب نظران جامعه‌شناسی، مردم شناسی، اندیشمندان و متفکران تعاریف متفاوت و گوناگونی از فرهنگ ارائه کرده‌اند و می‌توان گفت به تعداد متفکرانی که در این زمینه قلم فرسایی کرده‌اند تعریف برایش وجود د ارد.

توسعه:

فرآیندی است متضمن و تحول دگرگونی در جامعه به گونه‌ای که جامعه به توانایی استفاده از ظرفیتهای بالقوه خود بمنظور تأمین نیازهای خود و بهتر زیستن افراد دست یابد و آن را به منصه ظهور برساند. برای تداوم و تحقق این فرآیند باید بین اجبارهای امروز ونیازهای فردا، انگیزه‌های خصوصی و آزمندی شخصی و همدردی اجتماعی توازن برقرار باشد. توسعه‌ای پایدار خواهد بود که آسیب‌های اجتماعی – اقتصادی و زیست محیطی بر نسلهای آینده وارد نسازد و بنا بر اصل مشارکت جمعی استوار باشد. بعداز جنگ جهانی دوم هرجا سخن از توسعه می‌شد بعد اقتصادی در ذهن تداعی می‌شد و (شاید اکنون در برخی کشورها نیز توسعه برای عده‌ای چنین بنظر می‌رسد اما فرایند توسعه و پیامدهای ناهنجار آن نشان داده است که تأکید بر جنبه‌های صرف اقتصادی و بی توجهی به ابعاد انسانی و اجتماعی توسعه نمی‌تواند الگوی مناسبی در این زمینه باشد. توسعه را باید جزئی چند بعدی دانست که مستلزم تغییرات در ساختار اجتماعی، طرز تلقی عامه مردم و نهادها و نیز تسریع رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه‌کن کردن فقر مطلق است و به عبارتی دیگر توسعه بمعنی ارتقای مستمر کل جامعه و نظام اجتماعی به سوی زندگی بهتر و انسانی تر است. البته باید اضافه کرد که توسعه هرگز بدون تحول فرهنگی اتفاق نمی‌افتد به قول ماکس وبر: (برای ایجاد توسعه ابتدا باید تحولات فرهنگی صورت گیرد).

با این بحث و ارتباط توسعه با تحولات فرهنگی به تعریف توسعه فرهنگی و فرهنگ توسعه

می‌پردازیم.

فرهنگ توسعه و توسعه فرهنگی:

فرهنگ توسعه: فرهنگی است که با نیازهای رشد و توسعه فرهنگی هماهنگی داشته و نه تنها بمعنای گسترش کمی سازمانها و تأسیسات فرهنگی است بلکه ایجاد زمینه‌ای برای مشارکت نسلهای جدید در امر توسعه را نیز موجب می‌شود. اما توسعه فرهنگی مانند خود توسعه موضوع بحث قرار می‌گیرد. در این مفهوم فرهنگ نیز مانند برخی دیگر از نیازهای مادی و غیرمادی از نیازمندیهای اساسی انسان است توسعه فرهنگی را می‌توان آفرینندگی و نوزایی بر پایه مشارکت اجتماعی افراد دانست.

توسعه فرهنگی انبساط فکری جامعه در جهت جانشین کردن مراتب عقلی و منطقی به جای مراتب پیش فرض در قواعد تصمیم‌گیری است. اما با این حال جوامع و از جمله جامعه ما (جوانرود) از یک سو طالب تغییر هستند تا خود را با مقتضیات توسعه و تکنولوژی و گسترش ارتباطات هماهنگ کنند و از سوی دیگر سیاستگزاران در این جوامع بیم و دغدغه آن را دارند که بر اثر همین تغییر و تحولات جامعه آنان هویت خود را از دست بدهند. پس دو گرایش همزمان و متضاد را در کل جوامع در حال گذار و از جمله جامعه جوانرود میتوان مشاهده کرد. گرایش به تغییر و در عین حال تعلق خاطر به ثبات و به عبارت دیگر نگاه به آینده داشتن و در همان حال خویشتن را در گذشته جستجو نمودن.

در این نوشتار سعی شده است که ضرورتهای ایجاد توسعه فرهنگی، پتانسیلها و چالشهای موجود در جوانرود و مورد بحث قرار گیرد.

ضرورت تحکیم زیر ساخت فرهنگی بمنظور پایدار نمودن توسعه

تفکر غالب در جهان سوم و جوامع سنتی چون جامعه ما پیرامون مفهوم توسعه آن را مقابل سنت و ارزشهای نهادینه می‌داندو از همین رو نوسازی در این جوامع فرآیندی سخت و به غایت دشوار است تحقق این اصل در جامعه خواهان توسعه، مشارکت آحاد در این روند را اجتناب ناپذیر می‌نماید. به تجربه ثابت شده که خودخواهیهای فردی و گروهی و ترجیح منافع فردی بر مصلحت عمومی به دلیل کمبود منابع اقتصادی، محرومیت و یا عدم گسترش فرهنگ توسعه به تنش

انجامیده و روند توسعه در جوامع را مختل نموده است. آغاز پروسه‌ی توسعه به دلیل موانع ساختاری به کندی پیش می‌رود چرا که در جامعه‌ای چون جامعه ما ستونهای توسعه یعنی: اقتصاد، سیاست و فرهنگ بصورت همگون رشد و حرکت نکرده‌اند. و یا می‌توان گفت بعضاً از حرکت بازمانده‌اند.

با عنایت به مختصات و ویژگیهای فرهنگی و نقش آن در حیات جامعه و همچنین در تبیین و معرفی هویت و در تکامل مادی و معنوی جامعه بنظر می‌رسد که نمی‌توان و نباید حیطه عمل فرهنگ را محدود به موارد خاصی نمود بلکه بایستی به آن به عنوان فضایی برای حرکت و حیات فرد در جامعه نگریست. فضایی که در آن حیات جریان داشته و تغذیه و هدایت کننده اصلی مادی و معنوی انسان است. علاوه بر آن نقش ویژگیهای فرهنگ که در تعریف فرهنگ ذکر شد بیانگر آن است که نمی‌توان نهاد و یا نهادهای خاص و یا افراد ویژه‌ای را مسئول و متولی امر فرهنگی دانست و دیگران را از پرداختن به این امر مهم معاف یا منع نمود.

واقعیت این است که فرهنگ اصلا و ابدا موضوعی جدا از علوم، فنون و هنرها نیست. فرهنگ، عالم و دانشمند را هدایت می‌کند تا چگونه به جهان بنگرد و چگونه به مسایل علمی و تجربی بیندیشد و چگونه زیست ومصرف و فعالیت کند. فرهنگ معمار و شهرساز را به طراحی عمارتها و بناهای شهری هدایت می‌کند که بوجود آورنده‌ی فضای مناسب زیست و فعالیتهای جامعه بر مبنای ارزشهای فرهنگی باشد.

فرهنگ روابط دو یا چندگانه موجود در جامعه را تعریف و تبیین نموده و وظایف و حقوق هر فرد را مشخص می‌کند. پس جدا کردن فرهنگ از دیگر مقولات جامعه نتیجه‌ای جز از خود بیگانگی فرهنگی نخواهد داشت و به تبع آنچه بیان شد غفلت از زیر ساختهای فرهنگی بمعنی کنار گذاشتن بسیاری از امور و مقولات اساسی جامعه است که اختلال در پایداری توسعه همه جانبه را در جامعه بدنبال دارد.

چالشها و گسستهای فرهنگی

هر چند عده‌ای وفاق و یکپارچگی را ایده‌آل هر فرهنگ می‌دانند اما به ندرت یکپارچگی و وحدت فرهنگی تحقق می‌یابد. برعکس غالب اوقات سر و کار ما با گسستهای فرهنگی است که گاه بصورت آسیبهای ژرف عمیق جلوه‌گر می‌شود. برخی از این گسستها حاصل تضادهای درونی

جامعه است و برخی ناشی از بهم ریختگی و از هم پاشیدگی جامعه سنتی و نظام اجتماعی گذشته است و پاره‌ای از آنها پیامد اجتناب ناپذیر ورود تکنولوژی ارتباطات و نظامهای جدید فکری دنیای معاصر یا حاصل کشمکش میان دو نسل و یا دو نظام است.

به هر تأویل جامعه معاصر ما از هم گسیختگیهای فرهنگی ژرفی دارد و اقدامات متعدد و ویژه‌ای برای تعادل و ترکیب مجدد عناصر متضاد و سامان دهی آن ایجاب می‌کند. تضاد میان دموکراسی و سنت تضاد میان نسل نو و قدیم، تضاد میان فرهنگ حاکم در خانه، مدرسه، رسانه‌ها و بازگشت افراد و گروه‌ها به فضای تنگ زندگی محلی و خصوصی و بالاخره تضاد میان ایده‌آل شهروندی و روح سمع و طاعه بی چون و چرای نظام پدر سالار و مرد محور و به اصطلاح ریش سپیدی مستقر سنتی. در هر صورت روابط اجتماعی کهن و نهادهای سنتی در سطوح مختلف و به صورتهای گوناگون که ضرورتی برای بیان مصداق عینی در اینجا دیده نمی‌شود زیر سئوال رفته و چالش بر سر استقرار روابط تازه در دنیای فرهنگی، کار و صنعت و ایجاد شبکه‌های جدیدی از روابط غیر رسمی جدید و دنیا پسند هر روز گسترش بیشتری پیدا می‌کند.

آیا با قبول این دو گانگی و وجود این تضادها و گسستها می‌توان به فرمول سحرآمیزی در راستای ترکیبی مؤثر از تجدد و مدرنیته اجتناب ناپذیر و میراث فرهنگی کهن دست یافت؟ و بر اساس آن قراردادهای اجتماعی تازه‌ای تدارک دید تا علاج گسست و چالش اجتماعی و فرهنگی موجود را بنماید؟ چگونه می‌توان با پیچیدگی و سرعت تغییر مداوم در مناسبات اجتماعی – فرهنگی در ابعاد مختلف هماهنگی و همگامی ایجاد کرد؟

مسئله جدی دیگری که نباید فراموش کرد این است که اجتماعی شدن و فرهنگ پذیری جوانان شدیداً دچار بحران شده. زیرا روابط اجتماعی موجود ومستقر به صور مختلف زیر سئوال می‌رود. جوانان امروز دیگر فرهنگ پذیری گذشته را ندارند. از روستا به شهرو از شهر به مراکز هجوم می‌آورند. دانشگاه‌ها را پر می‌کنند و از آرمان گذشتگان و نسل قدیم پیروی نمی‌کنند و به دنبال فرهنگ پویاتری هستند. عصر ما با تضادها، نگرانیها، نارضایتیها، طغیان در برابر سیستمهای اجتماعی و فرهنگی مستقل، همراه است. بدیهی است اگر خودمحوری و تحکم و داوریهای یکسویه و مستبدانه به نام ارزشهای فرهنگی کهن همچنان استمرار یابد و نسل جدید آن را بعنوان یک پدیده لاعلاج و جاودان بپذیرد نظام جدید بستر مناسب فرهنگی پیدا نخواهد کرد و هجوم فرهنگ بیگانه در ابعاد منفی خود (که خود یکی دیگر از چالشها و گسستها فرهنگی موجود به

شمار می‌رود) به شکل سبکسری، بی اعتنایی بی بند و باری و بیهنجاری جانشین یک فرهنگ فرهیخته و استعلا طلب خواهد شد.

طبیعی است در چنین حالتی تعارض و تضاد باز افزایش پیدا کرده واحیاناً زیر سرپوش محرومیت از فرهنگ متجدد خودی، نومیدی، اضطراب، خشونت و آسیب‌های اجتماعی همانند فساد، دزدی، بی قانونی، دین گریزی و غیره به حیات خود ادامه خواهد داد.

جهانی شدن نظامهای فرهنگی، اقتصادی و به خصوص نظام اطلاع رسانی جهانی، در کلیه‌ی جوامع و از جمله جامعه ما فرهنگ پذیری نوع جدیدی را ایجاد کرده است. انتقال اطلاعات و اخبار که کاربرد فرهنگی و علمی دارد به شکل جدید درآمده و جامعه شناسان در این باره معتقدند انقلاب تکنولوژی همه ضوابط را برهم می‌ریزد و شبکه‌های کامپیوتری، اینترنت، ماهواره و تلویزیون و تبادل اطلاعات در یک لحظه از راه‌های بسیار دور و افزایش سرعت دستگاه‌ها و گستره‌ی استفاده از آنها در سراسر جهان وضعیت خارق العاده و پیش بینی ناپذیری را بوجود آورده است. پس اجتماعی شدن و فرهنگ پذیری در این شرایط نیز بر اساس رشد وسایل ارتباط جمعی و نوع تغییرات آن مفهوم و معنی سابق خود را از دست می‌دهد. جامعه شناسانی چون دورکیم و مرتن معتقدند فقدان مشارکت و عدم جذ ب افراد در حیات جمعی و به خصوص حیات فرهنگی جامعه منجر به افزایش میزان انحرافات می‌گردد و خلاقیتهای فرهنگی را کاهش می‌دهد. از نظر این اندیشمندان در حالی که سنتها متزلزل شده و هنجارهای جدید جانشین آن شده یا می‌شود راه حل مطلوب توسعه فرهنگی، توسعه سازمانها، نهادها و ارگانهای اجتماعی مدرن است که به مشارکت بیشتر افراد کمک کنند (بر اساس نظریه ساختار گرایی کارکردی) و از جمله سازمانها و ارگانهای مدنی: شوراها، سندیکاها، احزاب سیاسی، انجمن‌های داوطلبانه و... که خلا بسیاری از آنها در جامعه ما نیز بشدت احساس می‌شود بایستی مورد تشویق و تأیید قرار گیرند. البته هر چند که خانواده و مذهب در حدی که اثر بخشی خود را حفظ کرده باشند میتوانند به این روند مشارکت کمک کنند. اما با این حال و وضعیت پیش آمده فعلی، این نهادها کافی نبوده و چنانکه شاهد هستیم افزایش میزان انحرافات اجتماعی و ناهنجاریها در جامعه کنونی جوانرود مؤید مطلب فوق و تأیید نظر اندیشمندانی چون مرتن و دورکیم است.

تقابل و تهاجم فرهنگی

اگر فرهنگ را روح تاریخی یک جامعه، ارزشهای والای جامعه، تجربه‌های اندوخته قرون و اعصار یک قوم بدانیم باید بپذیریم که فرهنگ در معنای واقعی در شخصیت و عمق وجود و ذهنیتهای تک تک افراد جامعه و نهادهای مستقر در جامعه و در بینش و دانش و اخلاقیات آنها نهفته و درخت تنومند فرهنگ ریشه‌های بسیار کهن در دل و جان مردم دارد. البته با این حال نیز نباید دیدی یکسویه، محدود و بسته نسبت به فرهنگ داشت چرا که خاموش نمودن چراغ نقادی که مصحح اندیشه رسوب یافته فرهنگی است خطری جدی تلقی می‌شود که برای تصحیح فرهنگ ضروری است. باید دانست که سنجش و نقد همانا راه نخست برای اندیشیدن است و اندیشیدن واقعی چیزی نیست مگر درست و سنجیده پرسیدن و درست پرسیدن نیست مگر پرسش از اصول و اصولی اندیشیدن هم میسر نیست مگر با دست زدن به ریشه‌ها اما برای دست زدن به ریشه‌ها باید مراقب بود و خطر کرد.

تجربه ورود ابزار تکنولوژیکی توسعه و انتقال فرهنگ بیگانه نشان داده است که میزان آسیب پذیری‌ها در این زمینه کم نبوده و نیست اما با این حال با نگرانی از نوع تقابل و تهاجم فرهنگی، نباید هر نوع خلاقیت، نوآوری و آزاداندیشی و بحث و جدل علمی، هنری و ادبی آزادانه را که لازمه خلاقیت و رشد فرهنگ است و به مشارکت عموم افراد و اقشار مختلف نیازدارد و از لوازم فرهنگی پویاست، محدود و یا احیانا سرکوب نماییم. اگر تهاجم فرهنگی وجود داشته باشد راه مقابل با آن فرهنگ زدایی و ایجاد سد و مانع در برابر خلاقیتهای فرهنگی و هنری نیست چرا که این امر اثر موقتی و موضعی دارد.

در دنیای باز امروز که ما صحبت از دهکده جهانی می‌کنیم و گسترش وسایل ارتباط جمعی به آنجا رسیده که درون خانه و خانواده‌ها نفوذ وسیعی داشته و دارد و به قول معروف هر جا در را ببندیم از پنجره وارد می‌شود، نباید تصورکرد با ایجاد فیلتر، سد و مانع مصنوعی و بدون مشارکت عمومی این کار مثمر ثمری خواهد بود؟! فرهنگ به کل جامعه و آحاد افراد آن تعلق دارد و در روح و روان جامعه ساری و جاری است بنابراین باید کل جامعه در حفاظت و مراقبت از فرهنگ و همچنین در گسترش و رشد آن شرکت داشته باشند. دولتمردان، نهادها و سازمانها تنها می‌توانند بستر مناسب و امکانات لازم را برای گسترش و رشد فرهنگ که مردمی است فراهم کنند. بنابراین با اجرای هر نوع سیاست یک جانبه و محدود کننده صورت یکطرفه و تک بعدی نه فقط

فرهنگ تقویت نمی‌شود بلکه موجب می‌شود که خلاقیتها (فکری، هنری، ادبی و...) که لازمه رشد فرهنگی است در نطفه خفه شود و نتواند رشد لازمه را بنماید و نتیجه این شیوه همان است که رکود فرهنگی بر آن اطلاق می‌شود که امروز در جامعه جوانرود شاهد آن هستیم.

همچنانکه در بحث از سیاستهای فرهنگی بحث می‌شود در مقابل فرهنگ مهاجم سه سیاست وجود دارد.

۱. سیاست درهای بسته و کنترل و نظارت اجتماعی آمرانه که منجر به افزایش فشار عمومی در جامعه شده و از میزان آزادیهای اجتماعی خواهد کاست و علاوه بر آن زمینه گرایش عمومی جامعه به سوی راه‌های استفاده غیر مجاز از صدا، تصویر و رسانه بیگانه را فراهم می‌کند.

۲. سیاست درهای باز نیز می‌تواند خطرناک باشد و عدم دخالت و کنترل برای تنظیم بازار محصولات فرهنگی بطور قطع فرهنگ خودی را به شدت تضعیف می‌کند و ممکن است بخشهایی از آن را نیز از بین ببرد. سرنوشتی که بر سر سینمای آلمان و انگلستان در برابر هجوم فیلمهای آمریکایی به این کشورها در چند دهه گذشته آمد.

۳. سومین سیاست، سیاست درهای نیمه باز است در این حالت در عین کنترل عمومی بازار محصولات فرهنگی با سرمایه‌گذاری در تولیدو حمایت از آفرینندگان فرهنگی به افزایش کمی و کیفی فرهنگ خودی یاری می‌رساند و با سلاح کیفیت به رقابت با محصولات فرهنگی بیگانه می‌رود. که با در نظر گرفتن شرایط جامعه ما و البته ایجاد امکانات و بستر مناسب برای شکوفایی فرهنگی این سیاست اخیر از هر لحاظ منطقی‌تر به نظر می‌رسد اما برای تحقق این سیاست وجود پتانسیل‌ها و عوامل دخیل در توسعه فرهنگی ضروری است.

عوامل مؤثر بر توسعه فرهنگی و پتانسیلهای موجود در جامعه:

بطور کلی بر توسعه عوامل مختلفی اثر می‌گذارند که در اینجا به چند عامل که بیشتر به جامعه ما مربوط می‌شود اکتفا می‌کنیم.

اثرات نظام آموزشی و پیشینه آن بر توسعه:

از مهمترین عواملی که بر رفتار و فرهنگ افراد هر جامعه‌ای تأثیر گذار می‌باشد میزان و کیفیت آموزشی است که آنان فراگرفته‌اند و به تناسب این که آموزش به عنوان یک کالای

فرهنگی برای مردم دارای چه توزیعی باشد، فرهنگ نیز به همان نسبت متفاوت و گوناگون است و بین آموزش و فرهنگ کنش متقابل و پایداری وجود دارد بطوریکه اولی بمثابه منبع نور است و دومی جسمی که بر اثر برخورد نور تصویری نمایان میکند. در جامعه جوانرود اگر بخواهیم توزیع آموزشی را بررسی کنیم و از منظر رشد آموزش مقایسه نماییم، می‌بینیم با وجود رشد آموزشی سطح عالی و تحصیلات دانشگاهی در دو دهه اخیر با این حال توزیع متفاوت و نگران کننده‌ای در آموزش داریم. درصد کثیری از جمعیت را افراد آموزش ندیده و بی‌سواد در برمی‌گیرد و تنوع آموزش دیدگان نیز بگونه‌ای است که بیشتر جمعیت آموزش دیده جامعه ما در سطح ابتدایی و سهم کمتری ازجمعیت سطح متوسطه و سهم بسیار پایین‌تری از جمعیت آموزش عالی و تحصیلات تکمیلی دارند. اما افزون بر این نوع توزیع، مشکل آموزش دیدگان سطح عالی نیز وجود دارد که بدلیل گسست آنها از جامعه در زمان تحصیل (که اغلب در شهرهای بزرگ و متفاوت از لحاظ فرهنگی با خاستگاه فرهنگی ما صورت گرفته) و مواجهه و برقراری ارتباط با فرهنگ سایر جوامع و عدم رضایتمندی آنها از شرایط و محیط اجتماعی خودی منجر به نوعی شکاف فرهنگی در بین این قشر با توده مردم شده و تا حدودی قطع ارتباط نسبی روابط میان این دو گروه را به دنبال داشته است. بر این اساس از میزان تأثیرگذاری نخبگان (بمعنی عام) بر روند تحولات جامعه کاسته شده و بعضاً با مهاجرت این قشر و سکونت در شهرهای توسعه یافته‌تر بطور کلی از کارایی و تأثیرگذاری آموزش دیدگان سطوح عالی در جامعه کاسته می‌شود.

ساختار نظام سنتی حاکم بر جامعه و ضرورت ایجاد تغییر در آن:

از دیگر علل و عواملی که بر فقدان مشارکت و ارتباط کافی میان گروه‌های مختلف مؤثر است وجود ساختار سیاسی پدر سالارانه و احساس بی نیازی از مشارکت نخبگان و گاها طرد این قشر به دلایل سنتی قابل قبول برای عامه از سوی اراده حاکم که برخاسته از نظام سنتی بسته و محدودیست که هر گونه تجدد و نوگرایی در آن محکوم به شکست بوده و هست. که این مانع از به فعلیت رسیدن استعدادهائی است که عموماً بصورت بالقوه وجود دارند. از طرف دیگر وجود چنین وضعی سبب انفعال و گوشه‌گیر شدن قشر تحصیلکرده و نخبه جامعه شده و این گروه را از دستیابی به تجربه‌های آموزنده و ارزنده باز میدارد و مانع شکل‌گیری فرهنگی موزون و متوازن با فرهنگ کلی جامعه می‌گردد و بیش از آن که آنان را به آفرینندگان فرهنگی بمعنای عام تبدیل

کند به پذیرندگان منفعل فرهنگی تبدیل می‌کند.

خلأ نهادهای مدنی و تأثیرات آن بر توسعه فرهنگی

ضعف نهادهای مدنی از جمله مطبوعات، احزاب، انجمن‌ها و اتحادیه‌های صنفی که از نتایج عامل قبلی یعنی ساختار سنتی موجود است در ساخت سیاسی – اجتماعی و فرهنگی جامعه ما همچون ساخت سیاسی کشور مشهود بوده و هست و همواره سعی بر این بوده که نهادهای مدنی (بواسطه ترس و نگرانی از نوع فعالیت و تجارب ناموفقی که در این زمینه وجود داشته) دور زده شده و تضعیف گردند. در چنین موقعیتی نخبگان، تحصیل کردگان و اهالی فرهنگ از حداقل تریبون و فضای لازم برای ارتباط با جامعه و توده مردم محروم گشته‌اند. این ضعف در حالی بر ساختار فرهنگی جامعه سنگینی می‌نماید که امروزه شاهد آن هستیم که در امر مهمی چون شوراها که نوعی مدیریت شهری است مدیریت متمرکز دولتی در حال واگذاری بخش بزرگی از اختیارات خود به نهادهای منتخ مردمی است. پس چگونه می‌توان پنداشت که در حوزه فرهنگی که در درونش با تنوع و گستردگی فوق العاده سلیقه‌ها، انتخابها و زمینه‌های بی‌شماری در شکلها و محتواها روبرو هستیم به مدیریت فرهنگی صورت متمرکز ادامه داد؟ بی شک تلاش در این زمینه بدون واگذاری و انتقال بخش بزرگی از امور به نهادهای مردمی و غیر متمرکز امری محال است. البته در جامعه ما نهاد روحانیت و دین در این خصوص از استقلالی نسبی برخوردار بوده و به همین دلیل ارتباطی بیشتر از سوی نخبگان دینی با مردم و جامعه برقرار شده و می‌توان این مورد را از قاعده مستثنی نمود. البته بر نوع ارتباط نخبگان دینی با قشر جدید و جوانان و همچنین نوع کارکرد این نهاد دینی نقدهایی وارد است که در این بحث نمی‌گنجد و از مطرح نمودن آن در این نوشتار صرف نظر می‌شود.

موضوع دیگری که به این مطلب باید افزود مربوط به نگرش اقتصادی به مقولات فرهنگی، در جوامعی که نهادهای مدنی در آن به شکل واقعی وجود دارند است. تعیین سوبسیدهای فرهنگی با محاسبات اقتصادی، تکلیف کسب درآمدها و خودکفایی مالی در نهادهای فرهنگی (برای مثال منابع مالی برای انتشار یک گاهنامه) و حاکمیت روح بده بستان در مجاری و مراودات فرهنگی همه و همه به ضعف مبانی فرهنگی خواهد افزود و همین عدم تأمین مالی، مقولات فرهنگی را از سکوهای صعود به عقب نشینی وا خواهد داشت چنانکه مصداق عینی برای این مطلب در شهر ما

فراوان و نیاز به نام بردن نیست. اخلاق اقتصادی روح معنویت فرهنگی را خواهد خورد و فرهنگ را تبدیل به مقوله‌ای روزمره خواهد نمود که به دنبال رفع نیازهای آتی خویش است و خاصیت پاسخگویی به مشکلات از او گرفته خواهد شد.

اختلاف سطوح در بهره‌گیری واستفاده از رسانه‌ها وسایل ارتباط جمعی

در جامعه کنونی ما جوانرود بدلیل عدم وجود ابزارهای تولید، انتقال و اشاعه فرهنگ از قبیل مطبوعات، رادیو، تلویزیون و کتاب و.. می‌بینیم دسترسی عمومی به رسانه خودی وجود نداشته و ندارد اما در بحث از رسانه وسایل ارتباط جمعی که آن هم نه برای همه ولی برای اکثریت قابل دسترسی است باز هم درجه‌بندی و محدودیت وجود دارد. بطوریکه بخش عظیم جامعه از دسترسی به رسانه‌هایی چون شبکه‌های اطلاع رسانی، اینترنت، ماهواره و حتی در دهه‌های قبل شبکه‌های رادیویی و تلویزیونی محروم بوده و هستند. لذا درصد کمی از جامعه ما به رسانه‌های نوین و مدرن اطلاع رسانی دسترسی دارند که در میان این عده نیز بدلیل عدم آگاهی کافی و آموزش لازم در نحوه استفاده با چالش و مشکلی در این رابطه هم درگیر هستیم. اما آنچه مهمتر از این مشکل و چالش نمود دارد استفاده از رسانه‌هایی چون شبکه‌های ماهواره‌ای است که بدلیل خلا موجود در جامعه بصورت شایعتری از آن استفاده می‌شود و این در حالی است که بسیاری از شبکه‌ها و منابع اطلاع رسانی که ما از آن استفاده می‌کنیم کوچکترین شناخت و انطباقی با فرهنگ شهروند جوانرودی ندارد و در ضمن تولید کنندگان این رسانه را اجباری نیست که از وضعیت موجود در جامعه ما شناخت داشته باشند چون اصولا برای ما تولید نمی‌کنند که به بررسی وضع موجود در جامعه ما بپردازند و در پی یافتن راههای رسیدن به وضع مطلوب از وضع موجود در جامعه ما باشند پس این ما مخاطبین رسانه‌ها بطور عام هستیم که باید با برنامه‌ریزی و سیاستگزاری در وضعیت فرهنگی جامعه امان هر منبع اطلاعاتی و رسانه‌ای را به بهانه خلا اطلاع رسانی و ارتباطی موجود جایگزین و نهادینه نکنیم و با احتیاط بیشتری در این زمینه حرکت نماییم. چرا که بی شک برای اعتلای سطح فرهنگی نیازمند به مطالعه، تحقیق و پژوهش در زمینه مسایل مربوطه هستیم.

نتیجه‌گیری:

در پایان و بصورت نتیجه بحث به بیان برخی از آسیب‌های فرهنگی و جایگزینهای آن در جامعه می‌پردازیم:

۱. فرهنگ تقلید محض باید جای خود را به فرهنگ تحقیق و ابتکار بسپارد. تقلید خاصه در زمینه‌های فرهنگی اگر آگاهانه و همراه با نقد و ارزیابی نباشد پویایی فرهنگ را دچار اختلال می‌کند و بر روند رشد فرهنگی لطمه می‌زند.

۲. فرهنگ خودپسندی و خودگریزی باید جای خود را به خردورزی بسپارد. فرهنگ سنتی عموما بر پایه منقولات احساسات و تقلید استوار است که این امر در روند رشد منطقی و عقلانی تاثیر منفی می‌گذارد.

۳. فرهنگ خودمحوری، تحکم یکسویه و مستبدانه و نظام ریش سپیدی سنتی با فرهنگ نوآوری. خلاقیت و تصحیح دیدگاه سنتی، مطالعه، تحقیق و پژوهش جایگزین شود.

۴. فرهنگ کم کاری رفتار، باید جای خود را به فرهنگ تلاش و پویایی بدهد. فرهنگ جدید، فرهنگ کار و تلاش سازنده و مستمر است.

۵. فرهنگ وقت کشی با فرهنگ وقت شناسی و زمان سنجی جایگزین گردد.

۶. فرهنگ قانون گریزی و قانون ستیزی با قانون پذیری و احترام به حقوق و قوانین جایگزین شود.

۷. فرهنگ خشونت، زد و خورد تنش آفرین جای خود را به طرح تنش زدایی در فرهنگ و توسعه فرهنگ تساهل و تسامح و همدلی دهد.

۸. فرهنگ خودی و غیر خودی، فرهنگ یا این و یا آن و فرهنگ سیاه یا سفید دیدن با به رسمیت شناساندن حقوق شهروندی برای همه افراد جامعه و تساهل و تسامح در مواجهه با تخاصمات و تضادها جایگزین گردد.

۹. توسعه‌ی فرهنگ تولید به جای فرهنگ مصرفی که بر دامنه مصارف افزوده و فرهنگ تولید را ایستا و بی تحرک نموده است.

۱۰. فرهنگ شعار و تبلیغ یکسویه و تکراری بخصوص در مورد رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی که بر واقعیت سرپوش می‌نهد با بیان حقایق در مسیر طبیعی‌اشان جایگزین گردد.

۱۱. از میان برداشتن فرهنگ ترس، نگرانی، احساس حقارت، خودبزرگ بینی، بدبینی افراطی،

عدم درک مسایل بطور محققانه، عدم صراحت در بیان،در لفافه سخن گفتن و تعارفات بیجا.

۱۲. توجه و تأکید بر پتانسیل و نیروی جمعیت جوان، تحصیلکرده و نخبه و ایجاد زمینه‌ای مساعد برای پرورش و تقویت روحیه فرهنگی – اجتماعی در این قشر بمنظور جلوگیری ازانفعال و انزوای تدریجی آن.

۱۳. تداوم فرهنگ مشارکت عمومی برای رسیدن به توسعه فرهنگی همه جانبه و تلاش در خصوص تشکیل نهادها، سازمانهای مدنی چون احزاب، سندیکاها، انجمن‌ها، شوراها واتحادیه‌های صنفی و.... برای تحقق این هدف.

۱۴. تأمین منابع و امکانات لازم توسط سازمانها و نهادهای دولتی جهت همراهی با حرکتهای مردمی و نهادهای مدنی.

۱۵. تقویت آگاهی، توسعه علم آموزی و سواد در جهت استفاده صحیح از رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی و دقت در تشخیص تقابل یا تطابق فرهنگی رسانه‌ها با فرهنگ بومی بویژه در مورد شبکه‌های اطلاع رسانی کامپیوتری، اینترنتی و ماهواره‌ای.

منابع:

- رامین جهانبگلو، مفهوم فرهنگ در آیینه جهان امروز – مجله کیان شماره ۱۹
- غلامعباس توسلی، جامعیت مفهوم توسعه و رابطه آن باا فرهنگ – فرهنگ توسعه شماره ۱۵
- غلامعباس توسلی، بحران. آسیب‌های فرهنگی
- دکتر ناصر فکوهی، نقش دولت در توسعه فرهنگی
- نعمت الله فاضلی، فرهنگ و توسعه
- دکتر شهلا کاظمی، راهکارهای مناسب ارتقای جایگاه آموزش و پژوهش در مدیریت و سیاستگزاری
- عباس عبدی، آثار شکاف فرهنگی میان نخبگان و مردم در ایران
- احمدرضا غروی، درآمدی بر تئوریها و مدلهای تغییرات اجتماعی
- محسن ثلاثی، نظریه‌های جامعه شناسی
- پرویز اجلالی، سیاستگزاری و برنامه‌های فرهنگی در ایران، بخش جامعه‌شناسی فرهنگ از سایت جامعه شناسی ایران

گردشگری

محمدصالح احمدی

اورامانات کرمانشاه و به تبع آن شهرستان جوانرود به عنوان بستر پویایی گردشگری در منطقه

مقدمه:

صنعت گردشگری در جهان امروز بعداز صنعت نفت و اتومبیل سازی در رده‌ی سوم از لحاظ درآمدزایی قرار دارد و طبق برآورهای سازمان جهانی جهانگردی تا سال ۲۰۱۰ این صنعت می‌تواند تا رتبه اول هم ارتقا پیدا کند. اورامانات کرمانشاه و به تبع آن جوانرود یکی از قطب‌های مهم گردشگری طبیعی تجاری استان کرمانشاه می‌باشد. که این مهم درتاریخ جوانرود قابل تأمل می‌باشد. مقاله‌ی فوق در راستای این هدف و برای اضافه شدن بر مطالب کتاب (گذری بر تاریخ جوانرود) نوشته شده که نگاهی تحلیلی بر توپوگرافی و اقلیم منطقه و در نتیجه آن تحلیلی بر آسایش اقلیمی ماههای مختلف سال برای آمدن گردشگر به منطقه داشته و در پایان به معرفی مختصری از پتانسیل‌های گردشگری شهرستان جوانرود می‌پردازد.

موقعیت و وسعت منطقه:

منطقه‌ی اورامانات در شمال غربی استان کرمانشاه قرار دارد. به مقتضای تقسیمات سیاسی استانی از سال ۱۳۳۸ از استان کردستان جدا شده و به عنوان شهرستان اورامانات با مرکزیت شهر پاوه و با وسعت ۴۱۲۰ کیلومتر مربع و دومین شهرستان استان از لحاظ وسعت قلمداد می‌شد، که در سال ۱۳۶۸ شهرستان جوانرود از آن جدا شده و در پی تقسیمات سیاسی کشور سال ۱۳۸۰ شهرستان ثلاث باباجانی و در سال ۱۳۸۱ شهرستان روانسر از اورامانات جدا و عملاً اورامانت به چهار شهرستان با مرزهای سیاسی مختص به خود تقسیم شد.

اورامانات کرمانشاه با وسعت ۴۳۲۶ کیلومتر مربع بین ۴۵/۴۵ و ۴۷/ °۴۶ طول شرقی و ۳۴/۲۳ تا ۳۵/۲۰ عرض شمالی واقع شده است و از شمال و شمال شرقی به استان کردستان از شرق به شهرستان کرمانشاه، جنوب به شهرستان اسلام‌آباد غرب، از جنوب غربی به سرپل ذهاب و از غرب به کشور عراق محدود می‌شود.

سیاسی منطقه اورامانات کرمانشاه

توپوگرافی منطقه:

ساختار ناهمواری‌ها در این منطقه با قطهای دیگر گردشگری استان متفاوت می‌باشد، طوری که تیپ کوهستاها در این قطب حدود ۷۸/۶ درصد کل اراضی را در برمی‌گیرد، تیپ اراضی تپه‌ها ۱۲ درصد و کل اراضی و تیپ دشتهای رسوبی آبرفتی فلات‌ها و واریزها حدود ۹/۴ درصد از کل اراضی منطقه را شامل می‌شود.

تیپ اراضی	کوهها	تپه‌ها	تیپ دشتها، فلات‌ها و واریزه‌ها	جمع کل اراضی
مساحت به هکتار	۳۱۶۸۷۵	۴۸۶۲۵	۳۷۵۰۰	۴۳۰۰۰
درصد	۷۸/۶	۱۲	۹/۴	۱۰۰

مأخذ:

مطالعات طرح جامع توسعه‌ی اقتصاداجتماعی و فرهنگی استان کرمانشاه سال ۱۳۸۴

توزیع تپ‌های اراضی

اراضی کوه‌ها در منطقه‌ی مورد مطالعه با ۲۶ درصد از مجموع کل تیپ‌های ارضی استان، بیشترین درصد نسبت به حوزه‌های دیگر گردشگری در استان را به خود اختصاص داده که دلالت بر کوهستانی بودن منطقه نسبت به حوزه‌های دیگر استان دارد. این در حالی است که کمترین حجم فضایی تپه‌ها ۱۰/۳ درصد کل اراضی و دشت‌ها، فلات‌ها و واریزه‌ها با ۴/۶ درصد کل اراضی را به خود اختصاص داده است.

قطب گردشگری	کوه‌ها		تپه‌ها		دشتها و فلاتها و واریزه‌ها		جمع کل اراضی	
	مساحت (هکتار)	درصد	مساحت (هکتار)	درصد	مساحت (هکتار)	درصد	مساحت (هکتار)	درصد
کرمانشاه – هرسین	۲۷۲۱۸۰	۲۲/۲	۹۰۸۰۰	۹/۲	۲۳۸۶۹۵	۲۹/۴	۶۰۱۶۷۵	۲۴
گاور – صحنه – سنقر	۲۲۶۰۰	۱۸/۵	۷۲۱۲۵	۲/۱۵	۱۸۷۱۰۰	۲۳	۴۸۵۳۲۵	۱۹/۴
سرپل ذهاب، قصر شیرین، گیلان غرب	۲۳۳۵۰	۱۸/۹	۱۳۵۸۷۵	۲۸/۶	۱۷۸۹۷۵	۲۲	۵۴۶۲۰	۲۱/۸
اسلام آباد غرب	۱۷۴۶۲۵	۱۴/۴	۱۲۷۱۷۵	۲۶/۷	۱۶۸۰۰۰	۲/۷	۴۶۹۸۰۰	۱۸/۸
اورامانات (پاوه، وانرود، روانسر، ثلاث	۳۱۶۸۷۵	۲۶	۴۸۶۲۵	۱۰/۳	۳۷۵۰۰	۴/۶	۴۰۳۰۰	۱۶
کل استان	۱۲۲۱۱۳۰	۱۰۰	۴۷۴۶۰۰	۱۰۰	۸۱۰۲۷۰	۱۰۰	۲۵۰۶۰۰۰	۱۰۰

جدول شماره ۴: توزیع فضایی تیپ‌های اراضی در قطب‌های گردشگری استان و جمع کل استان

مأخذ:

طرح جامع گردشگری استان کرمانشاه جلد دوم، توسط شرکت شهرسازی تدبیر شهر ۱۳۸۴

اقلیم منطقه:

شرایط آب و هوایی و تنوع آن خود به عنوان یک عامل عمده جغرافیایی و طبیعی مستقل در جذب گردشگران می‌باشد و یکی از انگیزه‌های مسافرت تغییرات آب و هوایی است و از آنجا که

ارتباط و وابستگی میان تنوع آ ب و هوایی و تنوع جغرافیایی در یک منطقه مشهود بوده و به عنوان یک عامل مؤثر در برنامه‌ریزی توریسم منظور می‌گردد.

در بررسی‌های اقلیمی، درجه حرارت از عناصر بسیار مهم محسوب می‌گردد، تا آنجا که به اطمینان می‌توان گفت، که پراکنش گونه‌های گیاهی و جانوری در محدوده مطالعه زیست محیطی ارتباط مستقیم با این عامل دارد. با توجه به تعداد کم ایستگاه‌های هواشناسی در منطقه داده‌های دو ایستگاه سینوپتیک روانسر و ایستاه اقلیم شناسی (کلیماتولوژی) پاوه آن هم با تکیه بر دو پارامتر از عناصر اقلیمی مورد تحلیل قرار گرفت. (تازگی نیز هواشناسی جوانرود فعال شده است.

میانگین درجه حرارت ماهیانه:

از میانگین‌گیری حداکثر و حداقل دمای هوای یک نقطه میانگین ماهیانه دمای آن نقطه بدست می‌آید. (شرکت فنی مهندسی نیوار، ۹۸)

بر اساس داده‌های موجود از دو ایستگاه روانسر و پاوه میانگین دمای این دو نقطه که تقریباً نقطه‌ی ورود به منطقه‌ی مورد مطالعه (ایستگاه سینوپتیک روانسر) و نقطه‌ی پایانی منطقه‌ی مورد مطالعه (ایستگاه کلیماتولوژی پاوه) مشخص می‌گردد، که در گرم‌ترین ماه تابستان (مرداد ماه)، میانگین دمای هوا ۲۹/۴ درجه بیشتر نشده است. که این نقطه‌ی اوج گرما در تابستان بوده لیکن در شهریور ماه دما در (ایستگاه روانسر) با ۲۵/۶ (ایستگاه پاوه) با ۲۴/۹ درجه سانتی‌گراد رو ه تنزل و پایین آمدن می‌کند، این سیر نزولی طی سال چشم‌گیر می‌باشد، به طوریکه که به ترتیب ایستگاه روانسر و ایستگاه پاوه دما در ماه‌های مهر ۹ و ۹/۵، آبان ۱۱/۸ و ۱۱/۲، آذر ۵/۹ و ۵/۷ درجه‌ی سانتی‌گراد کاهش می‌یاد علی‌رغم آن که در فصل زمستان در هیچ یک از ماه‌ها میانگین ماهیانه دمای هوا به زیر صفر نرفته است. دمای هوا در دی ماه با ۲/۳ در ایستگاه روانسر و ۳/۲ در ایستگاه پاوه به ترتیب، بهمن ماه با ۱/۱ و ۲/۰ و اسفند ماه با ۶/۶ درجه سانتیگراد دارای روند افزایشی بوده است. ضمن اینکه آهنگ افزایش میانگین ماهیانه‌ی دما در فصل بهار نیز ادامه داشته، بطوریکه در فروردین ماه ۱۱ و ۱۰/۷ درجه، اردیبهشت ماه با ۱۶و ۱۶ درجه و در خرداد ماه با ۳۲۸ و ۷۲۷ درجه سانتی‌گراد دارای روند صعودی بوده است.

ایستگاه	فروردین	اردیبهشت	خرداد	تیر	مرداد	شهریور	مهر	آبان	آذر	دی	بهمن	اسفند
روانسر	۱۱/۰	۱۶	۲۳	۲۸/۳	۲۹/۴	۲۴/۹	۱۹	۱۱/۸	۵/۹	۲/۳	۱/۱	۶
پاوه	۱۰/۷	۱۶	۲۲/۹	۲۷/۸	۲۹/۴	۲۵/۶	۱۹/۵	۱۱/۲	۵/۷	۳/۲	۲/۰	۶/۰

جدول شماره ۳: میانگین دمای هوای سی ساله ایستگاه‌های منتخب ۸۳ – ۱۳۵۳ به درجه سلسیوس

میانگین بارش:

بر اساس داده‌های سازمان هواشناسی استان کرمانشاه از میانگین کل ایستگاه‌های استان بیشترین مقدار بارش مربوط به ایستگاه‌های روانسر و پاوه، به ترتیب با جمع سالانه‌ی ۵۱۶ میلی متر (روانسر) و ۷۳۵ میلیمتر (پاوه) دال بر پرباران بودن این حوزه نسبت به حوزه‌های دیگر استان می‌باشد.

توزیع فصلی بارش:

توزیع فصلی بارندگی به گونه‌ای است، که بارش در ایستگاه روانسر در فصل بهار ۱۰۰/۶ میلی متر برابر با ۱۸/۲ درصد و در ایستگاه پاوه ۲۰۴/۳ میلی متر بارش برابر با ۲۷/۸ درصد و در فصل تابستان ایستگاه روانسر با ۱/۶ میلی متر بارش برابر با ۰/۳ درصد و ایستگاه پاوه ۴/۹ میلی‌متر بارش برابر با ۰/۷ درصد صورت گرفته است. این در حالی است این ریزش‌ها در فصل پاییز سیر صعودی خود را دوباره طی نموده و در ایستگاه روانسر با ۱۷۵/۷ میلی متر بارش برابر با ۳۳/۱ درصد، در ایستگاه پاوه ۱۹۸ میلی متر برابر با ۳۰ درصد بارش را شامل می‌شود. در فصل زمستان ایستگاه روانسر با ۲۵۶/۷ میلی‌متر بارش برابر با ۴۸/۴ درصد و ایستگاه پاوه با ۶/ ۳۲۷ میلی متر بارش برابر با ۴۴/۶ درصد بیشترین بارش را به خود اختصاص داده است. از جدول زیر می‌توان نتیجه گرفت، که فصل زمستان با ۲۵۶/۷ میلی متر بارش در روانسر و ۳۲۷/۶ میلی‌متر در پاوه دارای بیشترین بارش و فصل تابستان با ۱/۶ میلی‌متر در روانسر و ۴/۹ میلی‌متر در پاوه دارای کمترین بارش فصل می‌باشد

فصل	زمستان		پاییز		تابستان		بهار	
	بارندگی	درصد	بارندگی	درصد	بارندگی	درصد	بارندگی	درصد
روانسر	۲۵۶/۷	۴۸/۴	۱۷۵/۷	۳۳/۱	۱/۶	۰/۳	۱۰۰/۶	۱۸/۲
پاوه	۳۲۷/۶	۴۴/۶	۱۹۸	۳۰	۴/۹	۰/۷	۲۰۴/۳	۲۷/۸

جدول شماره (۴) توزیع فصلی بارش در ایستگاه روانسر و پاوه (۸۳ – ۱۳۶۳)

مأخذ:

اداره کل هواشناسی استان کرمانشاه، ۱۳۸۴

نتیجه‌گیری:

پدیده‌های جهان در عین تنوع ظاهری ازوحدتی درونی نیز برخوردارند. (علیجانی ۱۳۷۲، ۳۳۱) برای بدست آوردن این وحدت درونی باید تاثیر متقابل مؤلفه‌های سیستم‌های اقلیمی را شناخت. در واقع اقلیم یک منطقه حاصل ترکیب عناصر مختلف آب و هوایی مانند: دما، رطوبت، فشار و عوامل مختلف آب و هوایی مانند توپوگرافی، جریان توده هوا، عرض جغرافیایی و... است. تفاوت در بین عوامل و عناصر آب و هوایی به طور طبیعی تفاوت در آب و هوا است. و این تفاوت در آب و هوا خود باعث تفاوت درخاک، پوشش گیاهی و زندگی جانوی می‌شود. بنابراین روش‌های متفاوتی برای تقسیم‌بندی اقلیمی صورت گرفته است. که بر اساس تقسیم‌بندی آمبرژه و دمارتن این منطقه دارای اقلیم مرطوب سرد تا نیمه سرد است.

توصیه‌های اقلیمی برای مهمانان و بازدیدکنندگان از اورامانات:

این توصیه‌ها بر مبنای محاسبات انجام شده توسط (محمودی، ۱۳۸۷) بر روی درجه حرارت مؤثر که اثر توأمان حرارت و رطوبت را در تنش‌های حرارتی انسان که بر روی ایستگاه سینوپتیک مریوان انجام شده و با مطابقت آن با ایستگاه اصلی مورد مطالعه یعنی روانسر تفاوتی آنچنانی ندارد نشان می‌دهد مناسب‌ترین شرایط که در اینجا با عنوان (بسیار مطلوب) معرفی می‌گردد، در نوسان حرارتی ۱۸ تا ۲۴ درجه سانتی گراد و نوسان رطوتی ۳۰ تا ۷۰ درصد مشخص می‌سازد، برای روزهای هر ماه به شرح زیر ارائه می‌گردد:

✓ ماه ژانویه (۱۱ دی تا ۱۱ بهمن)

وضعیت آسایش اقلیمی در این ماه از اعت ۳۰: ۶ بامداد هر روز تا ساعت ۳۰: ۱۲ سرد، از ۳۰: ۱۲ تا ۳۰: ۶ بعداز ظهر سرد قال تحمل و از ۳۰:۶ بعداز ظهر تا ۳۰:۶ بامداد سرد توصیف می‌گردد. بنابراین با توجه به وضعیت اقلیمی سرد و ریزش برف در این ماه شرایط مسافرت به این شهرستان مناسب نمی‌باشد.

✓ ماه فوریه ۱۲ بهمن تا ۹ اسفند

در این ماه از ساعت ۶:۳۰ بامداد تا ساعت ۱۲:۳۰ هر روز وضعیت آسایش اقلیمی سرد، از ۳۰: ۱۲ ظهر تا ۳۲۰: ۶ بعداز ظهر سرد قابل تحمل و از ۳۰:۶ بعداز ظهر تا ۶:۳۰ بامداد سرد می‌باشد. این ماه نیز همچون ماه دی، ماه مناسبی از لحاظ اقلیمی برای مسافرت‌های تفریحی به این شهرستان نمی‌باشد.

✓ ماه مارس (۱۰ اسفند تا ۱۱ فروردین)

در این ماه وضعیت آسایشی اقلیمی از ساعت ۶:۳۰ بامداد تا ۳۰:۱۲ ظهر سرد قابل تحمل، از ۱۲:۳۰ ظهر تا ۶:۳۰ بعداز ظهر خنک نسبتاً مطلوب و از ۶:۳۰ بعداز ظهر تا ۶:۳۰بامداد سرد قابل تحمل توصیف می‌شود. لذا در این ماه از سال با رعایت پوشش مناسب و گرم بین ساعت‌های ۱۲:۳۰ ظهر تا ۶:۳۰ بعداز ظهر ساعت‌های مناسبی برای گردش در طبیعت و استفاده از زیبایی-های طبیعی این شهرستان می‌باشد.

✓ ماه آوریل (۱۲ فروردین تا ۱۰ اردیبهشت)

وضعیت آسایش اقلیمی در روزهای این ماه از ۶:۳۰ بامداد تا ۶:۳۰ بعداز ظهر خنک نسبتاً مطلوب و از ۶:۳۰ بعداز ظهر تا ۶:۳۰ بامداد سرد قابل تحمل می‌باشد. بنابراین در این ماه هنوز رگه‌هایی از سرما در هوای منطقه وجود دارد. با این حال شرایط برای مسافرت و گردش در طبیعت و مشاهده زیبایی‌های آن از لحاظ اقلیمی به جز شب‌ها فراهم است.

✓ ماه می (۱۱ اردیبهشت تا ۱۰ خرداد)

این ماه از لحاظ شرایط و وضعیت اقلیمی بهترین ماه برای مسافرت به این شهرستان می‌اشد. وضعیت آسایش اقلیمی از ساعت ۶:۳۰ بامداد تا ۱۲:۳۰ ظهر هر روز خنک نسبتاً مطلوب، از ساعت ۱۲:۳۰ ظهر تا ۶:۳۰ بعداز ظهر بسیار مطلوب و از ۶:۳۰ بعداز ظهر تا ۶:۳۰ بامداد خنک نسبتاً مطلوب توصیف می‌شود. بنابراین برای آن دسته از افرادی که به طبیعت و لذت‌های بصری آن علاقه‌مند هستند پیشنهاد می‌گردد حتماً این ماه از سال را برای مسافرت و مشاهده زیبایی‌های محصور کننده طبیعت این منطقه انتخاب نمایند. علاوه بر این بهترین زمان برای کسانی است که دچار بیماری‌های تنفسی هستند و می‌خواهند مدتی به دور از هوای آلوده شهرها به شش‌ها و ریه‌های خود استراحتی بدهند.

✓ ماه ژوئن (۱۱ خرداد تا ۹ تیر)

وضعیت آسایش اقلیمی در شبانه‌روز این ماه از ساعت ۶:۳۰ بامداد تا ۱۲:۳۰ ظهر بسیار مطلوب از ۱۲:۳۰ ظهر تا ۶:۳۰ بعداز ظهر گرم مطلوب و از ۶:۳۰ بعداز ظهر تا ۶:۳۰ بامداد خنک نسبتاً مطلوب می‌باشد. این ماه نیز از ماه‌های مناسب برای مسافرت به این شهرستان می‌باشد.

✓ ماه ژولای (۱۰ تیر تا ۹ مرداد)

در این ماه وضعیت آسایش اقلیمی از ۶:۳۰ بامداد هر روز تا ۱۲:۳۰ ظهر بسیار مطلوب، از ۱۲:۳۰ ظهر تا ۶:۳۰ بعداز ظهر گرم مطلوب و از ۶:۳۰ بعداز ظهر تا ۶:۳۰ بامداد بسیار مطلوب است. این ماه از سال برای کسانی که علاقمند به شنا در طبیعت هستند ساعتهای بین ۱۲:۳۰ ظهر تا ۶:۳۰ بعداز ظهر پیشنهاد می‌گردد. به علاوه هوای مطبوع شب در این ماه از سال این اجازه را به مسافرانی که قصد استفاده از چادر و اطراق در شب را دارند می‌دهد.

✓ ماه آگوست (۱۰ مرداد تا ۹ شهریور)

وضعیت آسایش اقلیمی در روزهای این ماه از ساعت ۶:۳۰ بامداد تا ۱۲:۳۰ ظهر خنک نسبتاً مطلوب، از ۱۲:۳۰ ظهر تا ۶:۳۰ بعداز ظهر بسیار مطلوب و از ۶:۳۰ بعداز ظهر تا ۶:۳۰ بامداد سرد قابل تحمل توصیف می‌شود. در این ماه دیگر رگه‌هایی از سرما در هوای منطقه به خصوص در

شب ظاهر می‌شود. اما طول روز هنوز برای استفاده از طبیعت مناسب می‌باشد.

✓ ماه سپتامبر (۱۰ شهریور تا ۸ مهر)

در این ماه از ۶:۳۰ بامداد هر روز تا ۱۲:۳۰ ظهر وضعیت آسایش اقلیمی خنک مطلوب از ۱۲:۳۰ ظهر تا ۶:۳۰ بعداز ظهر گرم مطلوب و از ۶:۳۰ بعداز ظهر تا ۶:۳۰ بامداد خنک بسیار مطلوب می‌باشد. این ماه آخرین ماه مطلوب از لحاظ اقلیمی می‌باشد که مسافرین می‌توانند از ساعت به ساعت آن لذت ببرند.

✓ ماه نوامبر (۱۰ آبان تا ۹ آذر)

شبانه‌روز این ماه در طول ۲۴ ساعت دارای وضعیت آسایش اقلیمی سرد قابل تحمل می‌باشند. لذا از این ماه به بعد مسافرت کردن به این شهرستان جذابیت خود را به دلیل شرایط سرد زمستانی از دست می‌دهد.

✓ ماه دسامبر (۱۰ آذر تا ۱۰ دی)

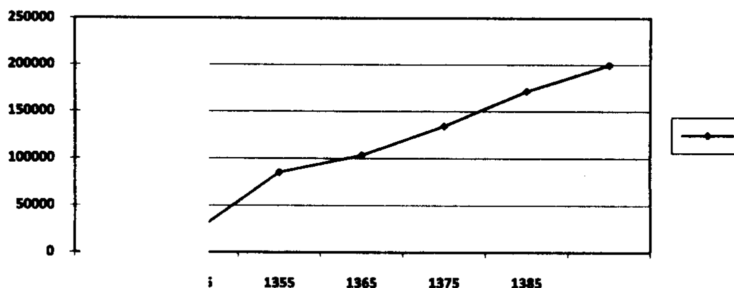
در این ماه وضعبت آسایش اقلیمی از ساعت ۶:۳۰ بامداد تا ۶:۳۰ شامگاه هر روز سرد قابل تحمل و از ۶:۳۰ شامگاه تا ۶:۳۰ بامداد سرد توصیف می‌شود. تا ماه فروردین این سرما و شرایط حاکم بر آن در منطقه وجود خواهد داشت. لذا مسافرت کردن به این مناطق پیشنهاد نخواهد شد. (محمودی. ۱۳۸۷: ۴۸)

ویژگیهای انسانی:

جمعیت اورامانات در سال ۱۳۳۵ برابر با ۳۲۳۱۴ نفر بوده به عبارتی نرخ رشد از ۱۰/۱۶ درصد در دهه‌های ۴۵ – ۱۳۳۵ با روندی کاهنده به ۱/۵۲ درصد طی دهه‌ی ۸۵ – ۱۳۷۵ کاهش می‌یابد. در مقابل نسبت جمعیت آن به استان ۱۱ درصد در سال ۱۳۵۵ با فراز و نشیب‌هایی به ۱۰/۶ درصد در سال ۱۳۸۵ کاهش یافته است.

سال‌های شاخص	۱۳۵۵	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵
جمعیت	۳۲۳۱۴	۸۵۰۹۳	۱۰۳۱۳۱	۱۳۴۲۲۰	۱۷۱۴۳۶	۱۹۹۴۸۰
رشد جمعیت (درصد)	-	۱۰/۱۶	۱/۹۴	۲/۶۷	۲/۴۷	۱/۵۲
نسبت جمعیت به استان (درصد)	۲/۳	۱۱	۹/۸	۹/۱	۹/۶	۱۰/۶

جدول شماره (۵) میزان رشد جمعیت اورامانات از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵

شکل شماره (۳) نمودار رشد جمعیت منطقه‌ی اورامانات از سال ۱۳۳۵ تا سال ۱۳۸۵

جاذبه‌های گردشگری جوانرود

مقدمه:

ناحیه جوانرود بدلیل شرایط جغرافیایی، فرهنگی و ارتباطی، از عملکردهای گردشگری مختلفی برخوردار است این عملکردها را می‌توان در چهار گروه عملکردهای طبیعی، عملکردهای تاریخی فرهنگی و در مقیاس محلی نیز دارای عملکرد تفریحی و بازرگانی است.

سناریوهای سه گانه مطرح شده برای این ناحیه به ترتیب شامل موارد زیر هستند سناریوی اول توسعه گردشگری بر ساماندهی و بهسازی نقاط و قابلیت‌های طبیعی استوار است در این

گزینه چارچوب اصلی فعالیت‌های بر حوزه‌ها و نقاطی متمرکز است که از جاذبه‌های طبیعی برخوردارند این سناریو به سبب تک بعدی بودن توسعه در آن نمی‌تواند بعنوان گزینه مورد پذیرش مطرح شود و سناریوی دوم توسعه گردشگری ناحیه جوانرود بر مداخله و اقدامات همزمان در تمامی زمینه‌ها تأکید دارد. این گزینه هر چند تمامی عوامل توسعه گردشگری را مورد توجه قرار می‌دهد اما، بدلیل نداشتن چارچوب و سیاستگذاری زمانبندی شده فاقد قدرت اجرایی و عملی است در سناریوی سوم تأکید توسعه گردشگری بر اساس سلسله اقدامات و فعالیت‌ها به ترتیب اولویت زیربنایی بودن و روبنایی بودن است. به همین دلیل امکان سرمایه‌گذاری بر روی فعالیت‌ها وجود داشته و وجه عملی‌تری را در میان سایر گزنیه‌ها به نمایش می‌گذارد.

شهرستان جوانرود

شهرستان جوانرود در شمال غربی استان کرمانشاه بین ۳۴ درجه و ۳۲ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۲ دقیقه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۴۶ دقیقه تا ۴۶ درجه و ۵۲ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ قرار دارد.

بازارچه مرزی جوانرود

بازارچه مرزی جوانرود در ضلع جنوبی شهر روی بلوار سیل بند قرار دارد. بازارچه مذکور در سال ۱۳۷۸ توسط شورای شهر وقت به تعداد ۱۷۰ غرفه احداث شد. این عامل باعث با ارزش شدن زمین‌های دو طرف غرفه‌ها و شروع ساخت و سازهای شخصی که بیشتر جنبه‌ی تجاری داشتند شد. که از نظر آماری بیش از ۲۰۰ مغازه‌ی شخصی دیگر ا وصعت و فضای بیشتر بر فضای بازار اضافه گردید. که در روزهای تعطیل مکان بسیار جذابی برای گردشگران بوده به گونه‌ای گاهی ظرفیت بازار جهت پذیرش گردشگر پر می‌شود.

دلایل پیدایش بازارچه:

باتوجه به اینکه شهر جوانرود در طول تاریخ پیدایش آن عامل مهمی جهت ارتباط با تمدن-های باستانی بین النهرین و اکنون با کشورهای عراق و ترکیه و... بوده است لذا همیشه از نظر تبادل کالاهای ضروری بین کشور ایران با کشورهای دیگر بسیار حائز اهمیت بوده است. در

فاصله‌ی ۵۰ کیلومتری شهر جوانرود بازارچه مرزی شیخ صالح ر شهرستان ثلاث باباجانی که یکی از بازارچه‌های مهم صادرات و واردات استان کرمانشاه است، با طول زمانی یک ساعت عاملی شده است که کالاهای خارجی وارده جدای از صادرات و واردات بازرگانان بزرگ در سطح کلان، مـردم منطقه نیز در سطح خود و محلی مشغول به فروش کالاهای خارجی در شهر جـوانرود شـوند، کـه همین دلیل باعث شد، که جهت سامان دهی بازار آشفته کالاهای خارجی، شورای شهر جوانرود در سال ۱۳۷۸ به تاسیس ۱۷۰ غرفه جهت فروش این کالاها در ضلع جنـوی شـهر و بـر روی بلـوار سیل بند نمودند، کـه باعـث ثبـات و شخصـیت بخشـی بـازار شـد و روز بـه روز میـزان مراجعـه گردشگردان فزون‌تر شد. به گونه‌ای که اکثر هم استانی‌ها و استان‌های مجاور جهت خرید به ایـن بازارچه مراجعه می‌کنند.

غار قوری قلعه

غار قوری قلعه در ۷۸ کیلومتری شـمال غـرب شهرسـتان کرمانشـاه، در پشـت جـاده اصـلی کرمانشاه – پاوه در مسیر روستای قوری قلعه در دامنه‌ی کوه زیبای شاهو از رشته‌کوه‌های زاگرس قرار دارد. این غار ۷۰۰ متری روستای قوری قلعه و در دره‌ای به نام دره‌مه‌ران یعنی (دره‌ی غارها) منتهی به شاهو و کوهی به ارتفاع ۲۷۰۰ متر می‌باشد. غار به دلیل این که مشرف ه روستای قوری قلعه می‌باشد به همین نام شهرت دارد. دره‌ای که غار در آن قـرار دارد. چشـم‌انـداز بسیار زیبـای طبیعی در فصل بهار و زمستان دارد. دهانه‌ی غار به جنگل سرسبز بلوط و باغات توت و گرد و بـاز شده و اطراف آن را کوه‌های صخره‌ای در برگرفته است.

این غار بزرگ‌ترین غار آبی آسیا و طولانی‌ترین غار ایران است. از نظـر قـدمت آن مـی‌تـوان احتمال داد زمان شکل گیری آن به ابتدای دوران سـنوزوئیک کـه ۶۵ میلیـون سـال پـیش اسـت تخمین زد. جلوه‌های این غار هر بیننده‌ای را به حیرت و شگفتی وا می‌دارد، که طی قرن‌ها، مناظر بدیع و دلپذیری در گوشه گوشه‌ی غار شکل گرفته است. گروه‌های غارشناسی معتقدند که این غار با تالارهای بسیار زیبا و رنگ متوع طلایی، قهوه‌ای سوخته، کرم، سفید و بلـور، اسـتلاگمیت‌هـا و استلاگتیت‌ها و نیز سـتون‌هـای مـورب و آبشـارهای متعـدد، چترهـای واژگـون و دیگـر اشـکال سنگ‌های آهکی یکی از دیدنی‌ترین غارهای آسیا و ایران است. (خالدی، ۱۳۸۳: ۷۵)

وجه تسمیه‌ی قوری قلعه:

بر بالای کوه قلعه گور واقع در ۲۷ کیلومتری شهر پاوه (جاده اصلی روانسر – پاوه) قلعه‌ای از اواخر دوره‌ی ساسانی و اوایل دوره‌ی اسلامی وجود داشته که قسمتی از یکی از دیواره‌های آن در کوه قلعه گور باقی مانده است. از این رو ایم محل را قلعه گور، قلعه گوری، قلعه گورا، قلعه گبری می‌نامیدند، ولی به مرور زمان به علت تلفظ غلط این واژه از سوی افراد غیر محلی و تطور، اکنون کوه و غار و غار مزبور به نام قوری قلعه معروف شده است. (افشار سیستانی) ۱۳۷۱ ج اول ۱۱۷).

یکی از احتمالات این است که به زبان کردی (قوره قه‌لا) یا (قوره قلعه) صفت مقلوب از دو کلمه‌ی قور یعنی گل و قلعه همان معنی اصلی خود و ترکیب وصفی یعنی قلعه گلی بوده باشد.

تاریخچه‌ی اکتشاف غار قوری قلعه:

غارشناسان و غارنوردان انگلیسی بین سالهای ۱۳۵۰ – ۱۳۴ ش بازدیدی علمی از این غار به عمل آوردند، ولی آثار و مدارکی از حضور آنان در دست نیست. در سال ۱۳۵۶ ش. فرانسوی‌ها به منظور شناسایی و بررسی غار، به داخل آن وارد شده و پس از پژوهش و نمونه‌برداری موفق گردیدند در حدود ۶۰۰ متر (خط مستقیم) درون غار نفوذ کنند. در ۶ مرداد ۱۳۶۸ ش. تیمی به سرپرستی بهروز ایزدی از دهانه‌ی غاز که به سوی شمال غرب است وارد و با تلاشی بی سابقه موفق شدند ۲۰۳۰ متر طول ستون فقراتی غار دست یابند.

در ۲۰ مرداد ۱۳۶۸ ش. بار دیگر غارنوردان کرمانشاه با سرعت خود را به ابتدای تونل آبی بزرگ در عمق ۳۸۰ متری رسانده و با تلاش بسیار و پیشروی به داخل غار تا عمق ۳۱۶ متری غار رسیدند.

شروینه:

بخش شروینه به عنوان یکی از مناطق گردشگری جوانرود و نوع ساختاری پوشش باغات آن ا ارائه‌ی انواع میوه مصرفی با کیفیت بالا مخصوصاً در فصل تابستان از جذاب‌ترین نقاط دیدنی جوانرودو استراحتگاهی آرام جهت گردشگران می‌باشد.

مسیر جاده بیاشوش تا جوانرود:

این مسیر با میزبانی روستاهای بیاشوش، سررود علیا و سفلی و روستای صفی آباد، از دیدنی‌های زیبای اکوتوریسم شهرستان جوانرود می‌باشد. جاده‌ای رویایی با پوشش درختان گردو

آلوچه، آلو و... که چشم هر گردشگری را به خود خیره می‌کند.

چشمه‌ی شفابخش رزه:

چشمه‌ی رزه با قابلیت خاص شفا بخشی در ۲۵ کیلومتری جوانرود در دامن‌ی کوههای ....از جاذبه‌های گردشگری درمانی شهرستان جوانرود که سالانه تعداد زیادی از گردگشگران را با هدف درمان به جذ می‌کند

سد سفید برگ:

از جاذبه‌های گردشگری انسانی بر روی رودخانه سفید برگ است، که سرچشمه‌ی آن خروجی آب غار کاوات و غار قوری قلعه می‌باشد. استخر پرورش ماهی موجود بر روی رودخانه مسافران را به مهمانی خود در دامان طبیعت فرا می‌خواند و سفر خاطره انگیزی با صرف ماهی قزل آلا را فراهم می‌سازد.

رشته کوه شاهو:

که از ۶ کیلومتری شرق پاوه آغاز و تا شهر روانسر به طول ۵۵ کیلومتر از شمال غربی به جنوب شرقی کشیده شده و ارتفاع لندترین قله‌ی آن در شمال شرقی روستای شمشیر به ارتفاع ۳۳۹۰ متر از سطح دریا می‌رسد. در واقع مرز طیعی استان کردستان از استان کرمانشاه می‌باشد. خش زیبایی از این رشته کوه از جاذبه‌های طبیعی شهرستان جوانرود می‌باشد.

منابع:

- احمدی، محمد صالح، تأثیر گردشگری بر توسعه ناحیه‌ای اورامانات، پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه سیستان و بلوچستان: ۱۳۸۷
- افشار (سیستانی) ایرج، کرمانشاهان و تمدن
- دیرینه‌ی آن ، جلد ۱و۲. انتشارات زرین، تهران: ۱۳۷۱
- الوانی، سید مهدی و پیروز بخت، معصومه، فرایند مدیریت جهانگردی دفتر پژوهش‌های فرهنگی، تهران: ۱۳۸۵
- باتومور، تی ی، جامعه شناسی، ترجمه سید حسن منصور و سید حسن حسینی کلجاهی، موسسه انتشارات فرانکلن، تهران : ۲۵۳۵
- بریمانی، فرامرز و ابراهیم زاده، عیسی، طرح پژوهشی جاذبه‌های گردشگری و چگونگی بهره‌گیری از آن در توسعه‌ی منطقه‌ای سیستان به عنوان قطب فراموش شده) دانشگاه سیستان و بلوچستان: ۱۳۸۴
- پاپلی یزدی، محمد حسین، سقایی، مهدی، گردشگری (ماهیت و مفاهیم) سمت، تهران : ۱۳۸۵
- توسلی، غلام عباس، نظریه‌های جامعه شناسی، سمت، تهران ۱۳۷۳
- خالدی، شهریار ، بررسی هیدرواقلیم حوضه‌ی آبریز رودخانه‌ی روانسر، مجله جغرافیا و توسعه‌ی ناحیه‌ای شماره‌ی پنجم : پاییز و زمستان ۱۳۸۴
- دروئو، ماکس، جغرافیای انسانی جلد (۲) ترجمه سیروس سهامی، رایزن تهران: ۱۳۷۱
- سازمان ایرانگردی و جهانگردی ، مجله مجلس و پژوهش ، شماره ۲۹ ، تهران : ۱۳۸۰
- سازمان جهانی جهانگردی، رنامه‌ریزی توریسم در سطح ملی و منطقه‌ای، ترجمه بهرام رنجبران و محمد زاهدی، جهاد دانشگاهی واحد اصفهان & ۱۳۷۹.
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان
- کرمانشاه، برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شهرستان جوانرود : ۱۳۷۹
- سازمان جهانی جهانگردی، برنامه‌ریزی ملی و منطقه‌ای جهانگردی، دکتر محمود عبدالله زاده، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، چاپ دوم ، تهران ۱۳۸۴
- سلطانی، محمد علی، جغرافیای تاریخی و تاریخ مفصل کرمانشاهان (باختران) جلد اول چاپ

شقایق، تهران: ۱۳۷

- علیجانی، بهلول، مبانی اقلیم شناسیف انتشارات سمت، تهران ۱۳۷۲.
- فرمانداری شهرستان جوانرود، کلیات جغرافیایی شهرستان جوانرود : ۱۳۷۷
- کاظمی، مهدی: (مدیریت گردشگری) تهران سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسان دانشگاه-های (سمت) ۱۳۸۵
- لاند برگ، دانلد، اقتصاد شهری، ترجمه محمد رضا فرزین، چاپ و نشر بازرگانی، تهران : ۱۳۸۳
- لومسدن، لس، بازاریابی گردشگری، ترجمه‌ی محمد ابراهیم گوهریان، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، تهران: ۱۳۸۰
- م. برنز، پیتر، درآمدی بر مردم شناسی گرشگری، ترجمه هاجر هوشمندی. افکار، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری ، پژوهشکده مردم شناسی، تهران: ۱۳۸۵
- محمودی، پیمان گردشگری و تعیین محدوده آسایش اقلیمی آن در شهرستان مریوان با استفاده از شاخص‌های دمای موثر و تنش تجمعی، مجله رشد آموزش جغرافیا، دوره‌ی یست و دوم، شماره ۳: بهار ۱۳۸۵
- منصوری، علی، گردشگری و توسعه پایدار، مجله‌ی رشد آموز ش جغرافیا، شماره ۶۳ ، تهران ۱۳۸۱.

عوارض قدیم

فریدون میراحمدی

مالیات و عوارضی که توسط سران عشایر و مالکان از رعایا گرفته می‌شود

۱. آوخوران – حق آب می‌باشد که رعایا مبلغی را به عنوان آب خوران به مالک می‌دادند

۲. جفت کان – هر رعیتی که یک جفت گاو برای شخم داشت چند روزی بدون مزد برای مالک شخم میزد.

۳. پاچامانه – رعایایی که بافندگی میکردند و یا گلیم و قالی می‌بافتند. مبلغی را بعنوان پاچالمانه می‌دادند.

۴. پرسانه – برای سرسلامتی و عرض تسلیت به مالک رعیت یک گوسفند می‌داد. البته این رسمی در بین تمام مردم مرسوم بود. و تنها مختص به مالکین نبود.

۵. پشمانه – حق پشم بود که هر رعیتی گوسفندان او به دو سال می‌رسید مقدار معین پشم و یا معادل آن پول به مالک می‌پرداخت.

۶. جوتانه - شخم زدن است رعیت در سال چند روزی رایگان زمین‌های مالک را شخم زد.

۷. خرمانانه - حق خرمن بود که مقداری غله و یا گوسفند و یا بزی چه با شیرینی می‌دادند تا

زودتر به سر خر می‌بروند برای بردن سهم مالک تا آنها تا خرمی را جمع کنند.

۸. پوشانه – رعایایی که گوسفندان خود را در اراضی و مراتع روستاهای دیگر می‌چرانیدند بعنوان پوشانه یا حق مراتع مبلغی را به مالک می‌دادند بعضی جاها برای هر گوسفند ۷ ریال و برای هر گاو ۱۲ ریال می‌پرداختند.

۹. رونانه – حق روغنی بود که هر رعیتی که حیوان شیرده داشت هر سال از یک رأس حیوان یک چارک روغنی به خان می‌داد.

۱۰. سورانه – پولی بود که خان از داماد و یا پدر دختر می‌گرفت. تا اجازهٔ وی داده شود.

۱۱. فروجانه – هر رعیت می‌بایست در سال سه تا چهار مرغ به مالک یا خان می‌داد.

۱۲. جومال – هر رعیت در سال چند روزی مجانی جویها و نهرهای باغ مالک را با خرج خود پاک می‌کرد.

۱۳. رشفت یا زیرمیزی – امروزی هر رعیت برای تقاضایی که از مالک میکرد مبلغی بعنوان هدیه یا رشوه پرداخت نمود.

۱۴. گله جفت – رعیت‌هایی که دارای یک جفت گاو شخم زن بودند بطور دسته جمعی زمین‌های مالک را چند روزی مجانی شخم می‌زدند.

۱۵. بارانه – هر رعیت که باری از ده خارج میکرد. باید مبلغی را بعنوان یارانه پرداخت نماید.

۱۶. بیگارانه – هر رعیت در ایام سال چند روزی باید برای مالک بدون دریافت مزد کار کند.

۱۷. گله درو – رعایای هر ده بطور دسته جمعی چند روزی مزارع خان یا مالک را درو میکردند.

۱۸. گله هیزم – رعایای مرد به طور دسته جمعی برای دیواخان مالک یا خان هیزم می‌آوردند.

منابع:

- تاریخچه جوانرود، محمد حسین‌زاده

زیارتگاه‌های مهم در منطقه جوانرود

فریدون میراحمدی

۱. کاکه جانه: در روستای کوری واقع است و برای زیارت روزهایی چهارشنبه باید بـه آنجـا رفت - روستای کوری در ۳ کیلومتری جوانرود است و زادگاه شاعر نامی کیفی جوانرود است.

۲. سلطان حیدر مصطفائی مشهور به سـلطان شـیخ مـوردارد (مهـردار): در روستای کانی گل واقع است. آورده‌اند که ایشان از اصحاب مهم و مشهور و مهـردار پیـامبر (ص) بوده و بهمین دلیل به این اسم مشهور است و کسانی که بیماری روماتیسم داشـته باشـد روزهـای چهارشنبه به زیارت آرامگاه او می‌روند.

۳. شیخ محی‌الدین خالص: در روستای عایشه دول

۴. نوور وەسەر: در روستای آیشه دول قرار دارد و از این زیارتگاه شبهای جمعه بخصـوص ماه مبارک رمضان هنگام سحری نوری در آنجا می‌درخشد مانند چراغی می‌ماند که روشـن کـرده باشند تا نزدیک اذان صبح آن نور رؤیت می‌شود.

۵. شیخ ابوبکر در جوانرود: مرقد چند تن از اصحاب پیامبر در آنجا می‌باشد و همچنین صفی‌الدین سلطان و حاکم جوانرود و پسرش و بسیاری از علما برجسته از خانواده قاضی‌زاده و فخری و بزرگان جوانرود و همچنین شاعر میرزا لطف‌الله سیدی در آنجا است این قبرستان یکی از میراث فرهنگی بسیاری مهم است که بدلیل بی توجهی زمین خواران قصد نابود آن را دارنند.

۶. شیخ الکرم در جوانرود

۷. شیخ احمد در جوانرود

۸. سلطان ساق: در سوار پیله‌ای زنانی که بچه‌دار نمی‌شوند به زیارت آن می‌روند.

۹. پیرواین: در روستای سرود واقع است و بچه‌های چند ماهه که یک نوع بیماری می‌گیرند به اسم ثازاری مه‌نمانه) درد بچه‌گانه روزهای چهارشنبه باید صبح خیلی زود به آن زیارتگاه روند. باید مقداری خرما همراه داشته باشند برای تقسیم در بین مردم.

۱۰. کاکه تایشه: کسی که مبتلا به بالوک (زگیل) باشد باید برود مقداری خاک یا از پوست درخت روی قبر بیاورد. و اگر کسی او را هم صدا زد به پشت سر خود نگاه نکند.

۱۱. خاتون مریم: در روستای کانی گل عزیز واقع است و بیماری زنانه را شفا می‌دهد.

۱۲. دار به روله (بلوط): می‌گویند شخصی به اسم وهاب درختی کاشته که به این اسم مشهور است آبی در پای این درخت در جریان است کسی که روماتیسم داشته باشد و خود را با آن بشوید شفا می‌یاد.

۱۳. شیخ محمد مشهور به هفت پیری سفید برگ

۱۴. نوور وه سه‌ر کلی: در روستای کلی واقع است در آنجا درختی بوده که قسمتی از تنه آن گود و مقداری آب در آن گودی جمع می‌شده است آنرا روی بعضی از زخمهای مالیده‌اند و بهبود می‌یافته‌اند. البته مرقد شاعر مبارزه و نام آقا عنایت دستی نیز در آنجا می‌باشد.

۱۵. مرقد شیخ فتاح هولیری: که در قلعه چنگیز خان واقع دست و آرامگاه و چند تن از بزرگان ایل جاف و جوانرود نیز در آنجا می‌باشد مانند حسین بیگ وکیل و شیخ عزیز و هر دو وکیل جوانرود و چند تن از بزرگان کلاشی.

۱۶. آب شفا بخش دیز: این آب قبلا در حوزه جغرافیای شهرستان جوانرود بود که بعداز تقسیمات کشوری جزو شهرستان ثلاث باباجانی می‌باشد که در ۴۰ کیلومتری جوانرود می‌باشد این آب برای شن و حتی سنگ کلیه مناسب است و در مورد شفای کلیه معجزه می‌کند.

خیرین شهرستان جوانرود

فریدون میراحمدی

در طول تاریخ افرادی هستند که با مصدیقه جاری این دنیا و آخرت خود را پر نور می‌کننـد. و با گذشت از مال دنیا و از یک طرف نام نیک خریدن و از طرف دیگر خدمت بـه مـردم کـه همانـا خدمت به خدا است را انجام می‌دهند. که باعث رونق شـهر و تعـالی مـردم مـی‌شـوند. شهرسـتان جوانرود نیز مانند بسیاری دیگر از مناطق این چنین افرادی مـی‌زیسـتند و هسـتند کـه بـا همـین گذشته آنان امروز شاهد هستیم. اداره‌ی برق کنـونی زمـین آن اهـدایی اسـت توسـط حـاج احمـد میراحمدی – مدرسه نیایش و زینبیه کنونی خانواده‌های صدیقی زمـین قبرسـتان کنـونی صـوفی فیض الله پیرمرادی (رحیم‌زاده) اهدایی قسمتی از زمین بهداری – تیمـور رسـتمی اهـدایی اولـین مدرسه جوانرود به نام رونق اهدایی بگزاده‌هـای جـوانرود – زمـین اداره پسـت و شـبکه بهداشـت قسمتی از آن اهدایی بگزاده‌های جوانرود – زمین بیمارستان کنـونی شـهر کـه بـا حـود ۵ هکتـار می‌باشد توسط:

۱. محمد علی بیگ امینی

۲. کیخسرو امینی

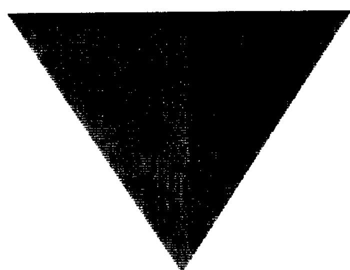
۳. فرزندان مرحوم محمد صالح بیگ امینی

اهدایی است. زمین مسجد امام شافعی محمدصالح بیگ امینی و حاج احمد میراحمدی و قسمت جدید زمین قبرستان اهدایی توسط حاجی کاک حسن محمدی که چند قطعه زمین نیز به کمیته امداد جهت اهدا به مستمندان نموده است.

زمین بیشتر مساجد و خانقاه و ادارات دولت قدیم اهدایی بوده است. این هدایا که توسط این افراد و افراد دیگری که ناشناخته بودند نشان از این دارد که مرام این دیار تا چه اندازه برای رونق شعر خود دلسوز بودند. نمونه این افراد زیاد باد.

آمین و روح آنان شاد...

اسناد

وزارت امور خارجه – از بغداد

وزارت امور خارجه

رمز شماره هفتاد و سه سرکنسولی سلیمانیه که به این سفارت کبرا مخابره شده ذیلاً درج می‌شود. به قرار اطلاعی که رسیده از روان دوز جوانرودی‌ها در حدود دویست و پنجاه نفر تدریجاً به خاک عراق آمده در اطراف حلبچه اقامت و عموم آنها وسایل زندگی برای آنها تهیه نموده‌اند چنانچه این عملیات جلوگیری نشود در آینده تولید مشکلاتی خواهد کرد. مستدعی است نظر مقامات مربوطه را در این باب اعلام فرمایند. گردنیا – متمنی است از هر اقدامی که خواهند کرد سفارت کبرا را مستحضر فرمایند. در نتیجه اقداماتی که به عمل آمده است طبق اطلاعات واصله از سلیمانیه تلگراف رمز آن سرکنسولی را قبول نمایند.

ملایری

وزارت کشور – ادارهٔ سیاسی

تاریخ ۷/۲/ – شمارهٔ ۱۳۸۴۴ – محرمانه

طبق اطلاع واصله گویا شیخ رشید نام مالک و ساکن ابا عبیده عراق (یک فرسنگی حلبچه) به دستور ملامصطفی بارزانی محرمانه با مرزنشینان ایرانی طایفه بهرام بیگی دزلی و سایر طوایف اورامی تماس گرفته و قرار است به آنها همکاری نماید. ولی این خبر هنوز تأیید نگردیده است.

وزیر کشور – سپهبد باتمانقلیچ

رئیس ادارهٔ سیاسی

گیرندگان،

استانداری کردستان

استانداری کرمانشاهان

آقای رئوفی فرمانداری اورامانات

وزارت کشور

تاریخ: ۳۷/۸/۱۰ – شمارهٔ ۴۳۹/ م

- (عین پروندهٔ ملامصطفی بارزانی ضمیمه شد. ۸/۱۹/) (بعرض رسیده ۸/۱۹/)
- (ورود به دفتر محرمانه ادارهٔ سیاسی – شمارهٔ ۸۹۱۹ – تاریخ ۳۷/۸/۱۶)
- (دفتر محرمانه – سابقهٔ شمارهٔ ۷۴۴۶ ضمیمه فرمایند راجع به تظاهرات {؟}
- ملامصطفی بارزانی در کرکوک قبلاً گزارشی دیگر نیز رسیده بود که به عرض جناب آقای نخست وزیر هم رسیده، این سابقه را هم ضمیمه نمایید. بختیاری)

استانداری معظم استان پنجم

عطف به امریه شماره ۸۱۴ / م متضمن رونوشت دستور شماره ۷۴۴۶ صادره از مقام تیمسار وزیر محترم کشور در مورد ورود ملامصطفی سردسته اشرار بارزانی به عراق به استناد گزارش واصله از سرکنسولگری شاهنشاهی در سلیمانیه معروض می‌دارند که گزارش ورود وی به عراق ضمن شماره ۴۱۹/م – ۳۷/۷/۱۶ به عرض رسیده و گزارش‌های بعدی نیز حاکی است نامبرده در روز اول آبان وارد سلیمانیه و کرکوک شده در کرکوک از طرف قبایل عراقی که قطعاً از ناحیه کمونیست‌ها و استقلال طلبان کرد رهبری می‌شده‌اند استقبال شایان و بی‌نظیری از وی به عمل آمده و تصادمی هم بین استقبال کنندگان و عده ترک به عمل می‌آید و گویا ترکها تظاهر می‌کنند بایستی سگ جلوی پای ملامصطفی و یارانش قربانی نمایید و در نتیجه زد و خورد دو نفر کرد و دو نفر افر از مأمورین انتظامی عراق و چهار نفر ترک مقتول می‌شوند. بعداً هم ملامصطفی ا هواپیما به بغداد مراجعت و پس از مراجعت او چهارده نفر ترک به وسیله مقامات عراقی دستگیر و زندانی می‌شوند شایع است ملامصطفی تا حلبچه محل بیگ زادگان جوانرودی و خانقین نیز مسافرت نموده و لیکن هنوز این خبر تأیید نشده بدیهی است هرگونه اطلاعی برسد بلادرنگ به عرض خواهد رسید.

فرماندار قصر شیرین – ضیایی

۹۰۷/م – ۳۷/۸/۱۳

رونوشت به منظور استحضار وزارت کشور – ادارهٔ سیاسی ایفاد می‌گردد.

رونوشت برابر اصل است.

استاندار استان پنجم – سرلشکر مقبلی

ثبت دفتر محرمانه وزارت کشور – شمارهٔ ۹۲۹۹۰ – تاریخ ۳۷/۸/۸

وزارت کشور – شهربانی کل کشور

ادارهٔ اطلاعات – محرمانه

تاریخ: ۳۷/۸/۲۱ – شماره: ۶۴۷۳۸ / ه.ت

وزارت کشور – ورود به دفتر محرمانه ادارهٔ سیاسی – شماره ۹۲۹۵ – تاریخ ۳۷/۸/۲۴ (بعرض برسد)

وزارت کشور

محترماً به استحضار می‌رساند شهربانی کرمانشاه به استناد گزارش شهربانی قصر شیرین اطلاع می‌دهد طبق اطلاعیه واصله بیک زادگان جوانرود و عشایر و کردهای طرفدار ملامصطفی بارزانی در قصبه کلار واقع در حلبچه عراق متمرکز و مشغول فعالیت‌هایی هستند. شهربانی مزبور اضافه نموده اطلاعیه مزبور وسیله شهربانی مربوطه به مرزبانی قصر شیرین جهت تعیین صحت و سقم موضوع تحقیقات در نوار مرزی منعکس شده که پس از حصول نتیجه متعاقباً به استحضار خواهد رسید.

از طرف رئیس شهربانی کل – سرهنگ میر نفیری

گیرندگان،

جناب آقای نخست‌وزیر، ریاست ستاد بزرگ ارتشتاران، وزارت امور خارجه، وزارت جنگ، استانداری کردستان، استانداری آذربایجان غربی، ژاندارمری کل کشور، استانداری کرمانشاهان 9618 / 37/8/22 جهت استحضار و صدور دستور برای انجام تحقیقات لازم.

سازمان اطلاعات و امنیت کشور – س.ا.و.ا.ک

گزارش اطلاعات خارجی — شماره ۷۴۱۲/ ۹ ب ۷

محرمانه – کشور عراق — تاریخ وصول خبر ۳۷/۹/۱

موضوع: جوانرودیها — تاریخ گزارش ۳۷/۹/۲ — منبع: ج – تقویم: ۳

(امید موفقیت های بیش از این هم دارم – بکلی محرمانه به آقای رئوفی منعکس نمایید.)

طبق اطلاع واصله

گفته می شود که جوانرودی‌ها مورد بی مهری دولت عراق واقع گردیده‌اند.

نظریه – این خبر هنوز تأیید نشده است.

محرمانه – ثبت دفتر محرمانه وزارت کشور – شماره ۱۰۴۱۹ – تاریخ ۳۷/۹/۵

گیرندگان، وزارت کشور اداره دوم ستاد بزرگ ارتشتاران

سازمان اطلاعات و امنیت کشور – س.ا.و.ا.ک

گزارش اطلاعات خارجی	شماره ۹/۷۴۱۵ب۷
کشور عراق – ایران	تاریخ ۳۷/۹/۵
موضوع: فراریان لهونی و جوانرودی	تاریخ وصول خبر ۳۷/۹/۱
منبع: – ج – تقویم: ۲	تاریخ گزارش: ۳۷/۹/۲

(فوری، تصور نمی نماییم. از آقای رئوفی توضیح خواسته شود.)

به قرار اطلاع واصله روز به روز عده فراریان لهونی و جوانرودی رو به ازدیاد است به طوری که اهالی حلبچه از لحاظ نان در مضیقه بوده و روی این اصل به دولت متبوعه شکایت کرده‌اند.

محرمانه، ثبت دفتر محرمانه وزارت کشور – شمارهٔ ۱۰۴۱۶ – تاریخ ۳۷/۹/۵ $\frac{10416}{37/9/15}$ (رونوشت برای آقای رئوفی فرماندار اورامانات فرستاده شود، دستور فرمایید دربارهٔ اطلاعیهٔ فوق که تصور نمی‌نماییم صحت داشته باشد تحقیقات لازم معمول و از چگونگی وزارت کشور را مستحضر سازند مدیر کل...)

گیرندگان، وزارت کشور – ادارهٔ دوم ستاد بزرگ ارتشتاران

وزارت کشور

رونوشت اطلاعیه موثق واصله از مرز عراق

جوانرودی‌ها و لهونی‌ها که از ایران به عراق رفته مسلماً در حلبچه و آبادی (عبابیله) با خانواده‌های خود ساکن و از طرف دولت عراق به آنها حقوق داده می‌شود

به دستور محمدامین بیک لهونی رئیس آنها برای خرابکاری و راهزنی اغلب بـه ایـران اعزام می‌شوند.

۲) عده‌ای از ملاکین و بیک زادگان (جاف از طرف دولت عـرا ق بـه بغـداد احضـار راجع به تقسیم اراضی با آنها مذاکره شده به هر کدام که با این کار تمایل نشان نداده-اند اجازه بازگشت داده نشده و در بغداد می‌باشند.

۳) ملامصطفی بارزانی و شیخ لطیف که در بارزان و سلیمانیه توقف داشته‌اند در محلهای خود نیستند شایع است که هر دو نفر از کشور عراق خارج شده‌اند.

۴) توفیق نام مشهور به (توفه کاکا خان) که اصلاً ایرانی و سالها در عراق ساکن و به شغل راهزنی اشتغال داشته چند روز قبل با سه قبضه تفنگ خود را به محمـد خـان ساکن مریوان معرفی محمد خان مزبور او را با یک قبضه تفنگ پنج تیر جهـت معرفـی به پادگان در قلعه مریوان حاضر دو قبضه تفنگ دیگر را که یکی برنو دیگری سه تیـر بوده خود نگهداری نموده است.

۵) شیخ احمد کهنه پوش مقیم (رشیده) مریوان اغلب ملامحمد اهل آبـادی (سـیف) مریوان را به عراق می‌فرستاد و شایع است که قبلاً به وسیله همین شـخص بـا شـیخ لطیف ارتباط داشته در حدود (۱۴) روز قبل ملامحمد مزبور که قـبلاً بـه کشـور عـراق رفته بوده مراجعت نموده است.

۶) عباس فرزند لطف الله ساکن؟؟ آباد عراق برای راهزنی به گردنه (تره تولهـون) نزدیک مرز ایران آمده وسیله دو نفر چوبدار که یکی از آنها اسلحه کمری داشته کشته شده است.

رونوشت برابر رونوشت است.

وزارت کشور – شهربانی کل کشور

اداره اطلاعات – محرمانه تاریخ: ۳۷/۹/۲۳ – شمارهٔ ۷۲۲۳۶ /هـ.

وزارت کشور – ورود ه دفتر محرمانه اداره سیاسی – شمارهٔ ۱۰۹۸۹ – تاریخ ۳۷/۹/۲۵

وزارت کشور

محترماً به استحضار می‌رساند شهربانی کرمانشاه گزارش می‌دهد برخـی ازبیـک زادگان متواری جوانرود منجمله سرگرد افتخاری لهونی درحلبچه مـی‌باشـند ولـی در

مورد وجود ملامصطفی بارزانی در آن محل اطلاع موثقی در دست نمی‌باشد.

از طرف رئیس شهربانی کل کشور - سپهبد علوی مقدم

گیرندگان، جناب آقای نخست وزیر، ریاست ستاد بزرگ ارتشتاران

۱۱۶۰۷ - ۳۷/۹/۲۴ (دفتر محرمانه - سابقه ضمیمه شود). (بعرض برسد ۳۷/۹/۲۵).

وزارت کشور - محرمانه

وزارت امورخارجه - ادارهٔ اول سیاسی

عطف به نامه محرمانه ۱۲۲۰۲ مورخ ۱۳۳۷/۱۲/۱۹ راجع به اطلاعاتی در مورد جریان‌های اخیر عراق به استحضار می‌رساند.

۱ - آمدن ۲۵۰ نفر از اهالی جوانرود به بغداد طبق تحقیقاتی که به عمل آمد صحت ندارد جوانرودی‌هایی که به عراق آمده‌اند همان طور که قبلاً به استحضار رسیده در حال حاضر در حوالی حلبچه به سر می‌برند.

۲ - در تاریخ سوم آذرماه گذشته میتینگی در شارع الرشید متضمن شعارهایی علیه ایران و آمریکا داده نشد و خبر رسیده به وزارت متبوعه عاری از صحت است.

۳ - همان طوری که در ردیف ۳ تلگراف کشف شماره ۵۹۰۵ مورخ ۳۷/۹/۶ گزارش داده شده روز ۲۵ نوامبر (۳۷/۶/۴ میتینگ عظیمی در تأیید اقدامات دولت عبدالکریم قاسم از طرف دسته‌های سیاسی مختلف عراق در میدان ورزی بغداد صورت گرفت.

۴ - با تصویب دولت عراق سازمان دانش‌آموزان و دانشجویان عراق به وجود آمده در انتخابات سازمان کاندیداهای چپ پیروز شدند و نیز دولت قانونی برای تشکیل سندیکاهای کارگران تنظیم نموده و در آینده سندیکاهای مزبورتشکیل خواهند گردید.

۵ - شایعات مربوط به شرکت برادران بارزانی در کابینه با دادن مقام پیشوایی به یکی از آنها صحت ندارد و در حال حاضر زمینه‌ای برای چنین اقدامی دیده نمی-شود.

۶ - موضوع فشاری که نسبت به ایرانیان در عراق صورت می‌گیرد مربوط به اجرای قانون کار است که جریان آن به تفصیل قبلاً معروض افتاده است. ضمناً عضی عناصر هم مخفیانه ایرانیان را به داوطلبی تابعیت عراق تشویق می‌نمایند که گزارش آن هم جداگانه تقدیم شده است.

کاردار - محمود ملایری

وزارت کشور- شهربانی کل کشور

ادارهٔ اطلاعات – محرمانه

تاریخ ۳۸/۴/۶ – شماره ۲۱۲۳۱ /ه.ج

جناب آقای نخست وزیر

محترماً به استحضار می‌رساند طبق اطلاع واصله از سقز افراد بارزانی که از روسیه به کشور عراق مراجعت کرده‌اند در (حاج عمران) و (سیدکانی) تا (برادوست) با اسلحه و مهمات متمرکز در (پنجوین و چوارتا) نیز تحت تعلیمات و فرمان افسران شوروی هستند و برای برقراری ارتباط با اکراد (سردشت) و (مهاباد) فعالیت زیاد می‌کنند. ولی به واسطه مراقبت‌های دقیق مأمورین مرزی ایران تا کنون موفق نشده‌اند و جوانرودی‌های مقیم در کشور عراق از طرف افسران روسی تقویت و تحریک می‌شوند که به پادگان‌های (نوسود) و پاو حمله نمایند.

(از طرف) رئیس شهربانی کل کشور – سپهبد علوی مقدم

شماره ۲۹۴۱/۴ – تاریخ ۳۸/۴/۲۱

وزارت کشور – شهربانی کل کشور

ادارهٔ اطلاعات – محرمانه

تاریخ ۳۸/۶/۳۰ – شماره ۴۲۴۹ /ه.ت

پیوست دارد

جناب آقای نخست وزیر

محترماً رونوشت اطلاعیه واصله از مرز عراق (قصر شیرین) در مورد اوضاع داخلی کشور عراق جهت استحضار به پیوست ایفاد می‌گردد.

(از طرف) رئیس شهربانی کل کشور – سپهبد علوی مقدم

رونوشت اطلاعیه واصله از عراق (قصرشیرین) در مورد اوضاع داخلی کشور عراق

در مورد اکراد بارزانی که به سرپرستی ملامصطفی بارزانی و همچنین اکراد فراری جوانرودی به سرپرستی سرگرد پیشین محمد امین بیک لهونی در عراق متمرکز شده بودند اخیراً این عده در نوار مرز دست به تجاوزات و خرابکاری زده‌اند

در نتیجه ۷ نفر سربازان پاساگاه مسلح گمرک را اغفال به عراق برده و همچنین متجاوز از ۳۰ نفر سارقین مسلح عراقی نوار مرزی تجاوز و در قریه (از گله) یک نفسر سرباز را کشته و سه نفر را نیز مجروح و متواری و اخیراً هم عده‌ای مسلح به عنوان بردن عیال یکی از عشایر به قریه (انجیرک) وارد و زد و خوردی بین آنـان واقـع و در نتیجه سه نفر مجروح گردیده. با توجه به مراتب معروضه ممکن است عشـایر عراقـی به تحریکات و خرابکاری‌های خود ادامه و به سایر نواحی مرزی نیز تجاوزاتی به عمل آورند. بدین لحاظ گروهان پادگان قصر شیرین اخیراً به یک گردان تبـدیل و سـربازان گارد مسلح گمرک نیز تقویت شده‌اند.

█████

تخست وزیری

سازمان اطلاعات و امنیت کشور – س.ا.و.ا.ک

گزارش اطلاعات داخلی

موضوع: تشکیل جمعیت کرد — تاریخ گزارش ۳۹/۱۱/۲

منبع خبر: ادارهٔ دوم ستاد بزرگ ارتشتاران — تقویم: ب – ۲ – محرمانه

اخبار واصله حاکی است که:

۱ – قسمت اعظم اکراد ساکن مناطق سنندج و مهاباد و عشایر جوانرودی در ایران یک حزبی به نام (جمعیت کرد) تشکیل داده‌اند و با کردهای عراقـی پیـرو ملامصـطفی بارزانی تماس مستقیم دارند.

۲ – این مجموعه در ایران توسعه پیدا کرده و دسـتورالعمل از جمـال عبدالناصـر رئیس جمهور متحده عرب دریافت می‌دارند و همچنین مساعدت‌های لازمه از شـوروی برای آنان می‌رسد. شایع است که این مساعدت تجهیز اسلحه جنگی مدرن می‌باشد کـه تعداد زیادی از آنها در این مناطق توزیع شده است.

۳ – این جمعیت روی اساس دیسیپلین حزبی اداره می‌شود و سرگرم فعالیت مـی‌باشد. شایع است که منتظر سپری شدن فصل زمسـتان مـی‌باشـند تـا دسـت بـه یـک شورش در ایران و عراق بزنند.

محرمانه (فروزش ۳۹/۱۱/۲۶ – ۴۳۴۷۶ / الف م – ۳۹/۱۱/۳۰)

گیرندگان، سازمان اطلاعات و امنیت کردستان – کرمانشاه – رضائیه – همدان – تعداد نسـخه، جهـت اطـلاع

تعیین صحت و سقم و مراقب و اعلام نتیجه - مدیریت کل اداره دوم جهت اطلاع.

وزارت کشور

۳۸۸/م - ۴۰/۵/۵ وزارت کشور عطف به شماره ۸۱/م - ۱۳۴۰/۳/۲۹ به استحضار می‌رساند درباره تشکیل حزبی به نام حزب دمکرات کردستان ایران در بین کرمانشاه و سنندج به پشتیبانی آمریکایی‌ها و همچنین راجع به متحد شدن اکراد عراقی به منظور به دست آوردن استقلال اکراد اطلاعاتی به این استانداری واصل گردید که برای روشن شدن موضوع و صحت و سقم آن مراتب به هنگ ژاندارمری و شهربانی‌های استان و فرمانداری‌های و بخشداری‌های تابعه ابلاغ گردید.

۱ - گزارش شهربانی‌های استان به استناد گزارش شهربانی بانه حاکی است که بنا به شایعات محلی ملامصطفی بارزانی برای به دست آوردن استقلال کرد تلاش می‌کند ولی عده‌ای از عشایر و اشخاص سرشناس مناطق کردنشین عراق با او مخالف هستند و وضع امنیت کردستان عراق خوب نیست و مردم تأمین جانی ندارند.

۲ - بخشداری کامیاران گزارش نموده است که وسیله اشخاص مطمئن تحقیق و رسیدگی به عمل آمد. تشکیل حزب دمکرات کردستان ایران بین کردستان و سنندج صحت ندارد منتها در قریه ماراب که حوزه بخشداری حومه کرمانشاه است و نزدیک دهات بخش کامیاران است بین آقای عباس و برهان کمانگر مالکین و رعایای آن اختلافاتی پیدا شد که علیه یکدیگر اقداماتی نمودند و اخیراً با یکدیگر سازش و توافق حاصل کرده‌اند و فعلاً سر و صدایی وجود ندارد منتها در مورد متحد شدن اکراد عراق و تلاش آنها برای تماس با عشایر ایرانی نوشته است طبق اطلاع مکتسبه حز پارت عراق وسیله سرگرد افتخاری سابق محمد امین لهونی و محمد صالح بیگ جوانرودی با اغلب سران اورامی و جوانرودی علیه اجرای قانون اصلاحات ارزی تماسهایی گرفته شد و در این باره دستوراتی داده می‌شود و چون مناطق مذکور جزو حوزه بخشداری کامیاران نسبت برای به دست آوردن اطلاعات بیشتر و نحوهٔ عملیات آنان و شناسایی اشخاص اقدامی جهت بخشداری مقدور نیست.

۳ - هنگ ژاندارمری کردستان گزارش نموده است طبق گزارش رسیده از ژاندارمری مریوان فعالیت ملامصطفی بارزانی درباره حزب پارت روز افزون می‌باشد و با وجود جلوگیری عراق از فعالیت وی و حتی دستگیری عده‌ای از سران حزب پارت در حلبچه معهذا فعالیت او ادامه دارد. و با محمد رشید قادر خانزاده هم متحد شده

است ولی در مورد تماس مأمورین خارجی با عشایر ایرانی نوشته است طبق اطلاع مأمورین خارجی کنسولگری آمریکا در تبریز درصدد تماس با عشایر ایرانی هستند ولی به علت بعد مسافت با حوزه استحفاظی هنگ مذکور تحقیقی در اطراف چگونگی قضیه مقدور نمی‌باشد و در مسافرت کنسول آمریکا به منطقه مریوان نامبرده نهایت جدیت نموده که با عشایر منطقه مذکور تماس حاصل کند ولی جلوگیری غیر محسوس مأمورین مرزبانی مانع از تماس نامبرده گردید.

۴ – طبق گزارش فرمانداری بانه کمیسیونی مرکب از فرماندار، مرزبان و فرمانده پادگان سرپرست ژاندارمری و رئیس ساواک تشکیل شد و درباره رفت و آمد عشایر مرزنشین و پناهندگان عراقی با فامیل و بستگان خود تصمیم گرفته شد که از رؤسای عشایر دعوت گردد که در فرمانداری حضور یافته و در این مورد به انان تذاکرات لازم داده شود که بر اساس تصمیمات متخذه روز ۴۰/۳/۱۶ رؤسای عشایر منطقه به بانه در کمیسیون متشکله حضور به هم رسانیده و درباره کنترل عبور مرور اشخاص مظنون و تحت نظر قرار دادن افراد بیگانه تذکرات لازم به آنان داده شد و به طور دسته جمعی ضمن ابراز علاقه‌مندی خود به آب و خاک کشور ایران اظهار داشتند کلیه عشایر منطقه بانه افرادی میهن پرست وشاه دوست هستند و همواره برای خدمتگزاری آماده می‌باشد.

۵ – فرمانداری مریوان گزارش کرده است در اوایل فروردین ماه سال جاری شایعاتی در این زمین در منطقه مریوان بود و به نظر رسید این شایعات برای متزلزل ساختن اذهان عشایر ایرانی پراکنده شده است فعلاً در این مورد اطلاعاتی در دست نیست.

استاندار کردستان – سرتیپ امین آزاد

رونوشت برابر اصل نیست.

█████

وزارت کشور

۴۱/۱/۱۸

جناب آقای دکتر صاحبقلم استاندار محترم استان پنجم برای استحضار و اطلاع اخبار و اطلاعات واصله از کشور عراق را به طور خلاصه و وضع منطقه را به پیوست تقدیم می‌دارد.

فرماندار پاوه و اورامانات – رئوفی

محرمانه مستقیم - شماره ۲ سیار
رونوشت به انضمام رونوشت اطلاعیه پیوست برای استحضار تیمسار سپهبد امیر عزیزی وزیر کشور ایفاد می‌شود.
استاندار کرمانشاهان - دکتر صاحبقلم - رونوشت برابر رونوشت است.

وزارت کشور - سیاسی

به تاریخ ۱۳۴۱/۱/۲۳ - شمارهٔ ۱۳۸/م محرمانه

مقام نخست وزیری

رونوشت نامه شماره ۲/ سیار استانداری کرمانشاهان و رونوشت اطلاعیه پیوست آن راجع به اوضاع عراق جهت استحضار به پیوست تقدیم می‌گردد.

(از طرف) وزیر کشور

گیرندگان: وزارت امور خارجه - وزارت جنگ - سازمان اطلاعات و امنیّت کشور
ورود به دفتر محرمانه نخست وزیری - شماره ۲۶۹/۴ - تاریخ ۴۱/۱/۲۵ (ملاحظه شد - ۴۱/۱/۲۸)

۱ - در حدود مبلغ ۷۰ هزار پوند طلا در اختیار ملامصطفی بارزانی گذاشته شده است که برای پیشرفت به منظور ایجاد اغتشاش در عراق به وسیله کردها اقدام و از این پول به خانواده‌هایی که در جنگ تابستان کردها خساراتی دیده‌اند طبق اخبار واصله از ناحیه حلبچه، سلیمانیه، کرکوک مساعدت‌هایی کرده است. وضع او فعلاً روی عدم علاقه اکراد به دولت مرکزی بغداد از سال گذشته بهتر است.

۲ - کردهای عراق اکثراً روی ناچاری دنبال روش ملامصطفی هستند و دیگر زیر بار دولت عراق نخواهند رفت.

۳ - در نامه‌ای که ملامصطفی به عبدالکریم قاسم نوشته آزادی کردها و مرخص کردن آنها که باقیمانده در زندان قید شده است.

۴ - امکان یک کودتا در عراق پیش‌بینی می‌شود که دولت مقدری روی کار بیاید و مورد علاقه کردها هم باشد.

۵ - فعلاً در نقاط مرزی انتشار دادند که برای قشون ملامصطفی سوار می‌گیرند و با حقوق کافی.

۶ - نسبت به منطقه جوانرود باید توجه بیشتری دولت ایران داشته باشد و خصوصاً نسبت به بیکزادگان.

۷ - با ثبات وضع ایران و بی‌ثباتی وضع عراق امکان هرگونه تمایلات ایران

خواهی در کردهای عراق می‌توان به وجود آورد. قبل از این که به سیستم‌های دیگری ناچار اکرادهای عراق آشنا شوند.

رونوشت برابر رونوشت است.

نخست وزیری

سازمان اطلاعات و امنیت کشور

از ساواک کرمانشاه

شماره ۳۱۰۲/۵/ – تاریخ ۴۴/۶/۲۹

مدیریت کل اداره سوم (۳۱۴)

عطف به شماره ۴۴/۴/۳/۳۱۴/۱۶۳۱۵ دولت عراق سعی می‌نماید که به عشایر شمال آن کشور تماس حاصل و از آنان تحبیب نماید تا به وسیله آنها در صورتی که موقعیت و فرصت اجازه دهد منظورهای خود را که ممکن است اخلال در کشور شاهنشاهی باشد انجام دهد. لیکن در حال حاضر به طوری که مشاهده می‌گردد کلیه پیش مرگه‌ها نسبت به دولت شاهنشاهی خوشبین بوده و چنانچه افرادی نیز قصد داشته باشند در مرزهای ایران ایجاد ناامنی کنند با مخالفت شدید پیش مرگه‌ها روبرو می‌شوند و به جوانرودی‌های متواری که تحت کنترل شورشیان می‌باشند دستور اکید صادر شده است که به هیچ وجه نبایستی در کشور ایران تولید بی نظمی نمایند.

رئیس سازمان اطلاعات و امنیت استان پنجم – افشائی

در ساعت ۹/۳۰ صبح روز ۷/۳ سال ۴۴ به بخش ۳۱۴ واصل گردید.

خیلی محرمانه

سابقه ۷/۳۰

تا حصول نتیجه از ساواک‌های رضائیه و کردستان ش. ۹۶۱ صد ۳۴

بایگانی شود ضمناً برابر خبری که از دفتر ویژه رسید و دولت عراق با عشایر شمال عراق از جمله گوله – جاف – قیاد و خانه تماس گرفته و در نظر دارند در ایران خرابکاری نمایند که جهت تحقیق به ساواکه ارسال شود. ۷/۴

(به) ستاد ژاندارمری کل کشور رکن ۲ – دایره ۲

تاریخ: ۴۵/۶/۱۶

شمارهٔ ۲۳۹۹

اطلاعیه

طبق اطلاع حاصله چندی است در سراسر نوار مرزی عناصر اطلاعاتی دولت عراق دیده می‌شوند گفته می‌شود این عناصر از مأمورین اطلاعاتی (مصر) می‌باشند آمد و رفت‌های آنها در داخله کشور از لباسهای محلی استفاده و عناصر وابسته به احمد توفیق - محمد رشید و صدیق سلیمان جاف و جوانرودی - و شرف بیانی آنها را راهنمایی و پذیرایی می‌نمایند.

گفته می‌شود فعلاً این آمد و رفت‌ها به منظور آشنا نمودن عناصر فوق به آن منطقه ها و نیز گفته می شود اخیراً به دستور ملامصطفی پستهای سابق مرزی که به دست ژاندارمهای عراقی اداره می‌شد از پیشمرگان گذارده شود و مانند سابق به نام پاسداران مرزی عراقی حمایت از دولت می‌نمایند و این عمل بنا به موافقت دولت عراق صورت گرفته است.

ضمناً دولت عراق به شورشیان پیشنهاد کرده که موافقت شود مأمورین عراقی مانند سابق منطقه مرزی را اشغال کنند ولی سران شورش جواب داده‌اند نوار مرزی کردنشین باید به دست آنها اداره شود.

گیرندگان:

ریاست سازمان اطلاعات و امنیت کشور

باستحضار ریاست بخش ۳۱۴ رسد. ۴۵/۶/۲۰

آقای کلباسی موضوع از طریق...... اطلاعات منعکس شده.......ساواکهای.......غرب اقدام شود.

صفحه شماره یک از دو صفحه

نسخه شماره یک از دوازده نسخه

به: ۳۱۴

از: ۴هـ.

منشأ: به گزارش عملیاتی خبر رجوع شود

منبع: سعادتی

تاریخ وقوع: ۴۵/۵/۲۸

تاریخ رسیدن خبر به منبع: ۴۵/۵/۲۸

شماره گزارش: ۴۲۸۴

تاریخ گزارش: ۴۵/۶/۲

تاریخ رسیدن خبر به رهبر عملیات محل: ۴۵/۶/۲

موضوع: طرح شورش در ایران

در مورخه ۴۵/۵/۲۸ عبدالله مستوفی که از متواریان ایرانی به عراق می‌باشد و اخیراً به ایران آمده بود با شخصی به نام عثمان علیار ساکن آبادی منکور محال

اختاچی ملاقات و اظهار می‌دارد.

اختلاف حزب دمکرات کردستان با حزب پارت خیلی شدید است جلال طالبانی به نمایندگی از طرف حزب پارت با دولت عراق توافق کرده ولی نتیجه مذاکرات دولت با ملامصطفی به بن بست خورده است چون شرط اول توافق این است که ملامصطفی اسلحه را تحویل دهد و ایشان نیز با این پیشنهاد موافقت نکرده است چنانچه دولت با نامبرده تواق نماید در نظر دارد اختلاف مابین حزب دمکرات کردستان و حزب پارت را مرتفع سازد و در غیر این صورت خودمختاری را به نام جلال طالبانی اعلام و با تمام قدرت از وی پشتیبانی نماید شرط دوم این است که بعد از توافق نامبردگان در ایران نیز شورش برپا سازند روی این اصل از طرف ملامصطفی و جلال طالبانی نمایندگانی به مناطق مشروحه زیر اعزام نموده و در مورد انقلاب در ایران با رؤسای عشایر مرزی مذاکره و عده‌ای از آنان با پیشنهاد آنها در مورد به وجود آوردن انقلاب در ایران توافق کرده‌اند.

۱ – عشایر جوانرود که رأس آن حسین بیگ جوانرودی قرار دارد.

۲ – عشایر بانه (محمد رشید خان)

۳ – عشایر اورامان و سرشیو و گلباغی و تیله کو

۴ – عده‌ای از عشایر منگور (برادر عبدالله آقا بایزیدی و سردار آقا مالک آفاق

۵ – عشایر ماماش طایفه قادری (حاج عبدالله قادری)

۶ – عشایر شکاک عموماً

۷ – عده‌ای از عشایر زرزا و جلالیو هرکی

۸ – طایفه قرنی پیرانی (پسر قرنی آقا پیران)

نماینده مناطق منگور و پیران و شکاک احمد توفیق بوده است و طرح انقلاب از این قرار است طاهر و قباد پسران اسماعیل سمیتقو رهبر انقلاب و فرمانده کل باشند و یک نفر رهبر سیاسی حزب دمکرات کردستان ایران که ایشان نیز رحیم سیف قاضی(متواری به روسیه) معین شد و فرمانده منطقه انه و سقز محمد رشید خان و نامبرده نیز در اختیار طاهر سمیتقو خواهد بود ولی به عقیده منشأ نتیجه مذاکرات دولت عراق با ملامصطفی به بن بست خواهد رسید چون ملا مصطفی حاضر نیست اسلحه تحویل دهد دولت نیز مجبور است با جلال طالبانی توافق نماید.

ملاحظات:

۱ – نظریه منبع: اظهارات عبدالله مستوفی مقرون به صحت است

۲ – نظریه رهبر عملیات: تصور می‌رود اظهارات منبع صحیح باشد.

۳ – نظریه ۴.هـ ون این شخص اخیراً با ۴ هـ همکاری می‌نماید بنابراین نمی‌توان در مورد گزارشات وی به طور قاطع اظهار نظر کرد.

۴ – خبر فوق از لحاظ رعایت مقررات حفاظتی به مقامات مجاز منعکس نشده است.

زاگروس

نظریه استان: مطالب مذکور در گزارش خبری فوق با توجه به اختلاف عقاید اشخاص نامبرده بعید به نظر می‌رسد.

48 دائره اطلاعات
45/6/27

اطلاعیه

طبق اطلاع واصله چندی پیش حسن خولی نمایندهٔ ناصر به نجف و بغداد وارد و در نجف با آیت‌الله خمینی تماس و مبلغ زیادی وجه در اختیار وی گذاشته که وسیله طرفداران خود در مشهد و اصفهان دست به خرابکاری و تبلیغات مذهبی بزنند و نیز طالبانی را در بغداد ملاقات و به وی اظهار نموده گویا ملامصطفی رهبر اکراد شورشی پیشنهاد نموده وقتی برای مذاکره با دولت حاضر می‌شود که شما و طرفدارانت از طرف دولت به وی تحویل داده شوند، اما من به هیأت حاکمه و امرای ارتش دستور داده‌ام در صورتی که شما موافق به ایجاد ترس در کردستان ایران شوید دولت پشتیبان شما باشد به درخواست‌های شما ترتیب اثر داده شود، طالبانی در جواب اظهار داشته در مذاکرات قبلی که با رجب عبدالمجید معاون نخست وزیر انجام شد، قرارداد ذیل را پیشنهاد و ما قول انجام آن را داده‌ایم و به افراد خود دستور داده‌ایم که به طور مسلحانه در بانه و مهاباد مشغول خرابکاری گردند و نز در سقز و جوانرود و اورامان و اطراف قصر شیرین مشغول فعالیت باشند.

گیرندگان:

ژاندارمری – شهربانی – اندیکس شد – (ضمیمه سابقه گردد) ۶/۲۷

سازمان اسناد ملی ایران

فرم مشخصات سند — وزارت کشور

شماره ردیف ۲۹۰۰۰۶۹۳۲	تعداد برگ ۲۳	محل در آرشیو ۲۹۰ ل ۳۴ آ ب ۱

شرح موضوع: خلع سلاح عشایر لهون و جوانرود.

(کردستان ش ۳۲ - ۱۳۳۱)

شماره میکروفرم ۹۹	درجه اهمیت ب	تاریخ انتشار

ردیف	عناوین	کد عناوین	شماره صفحات
	۱۳۳۱-۳۲ ش	۱۳۳۱-۳۲	
	کردستان	۴۰۰۲۶	
	کرمانشاه	۴۰۰۱۵	
	عشایر ایلات	۶۰۴۴۸	
	خلع سلاح	۷۰۰۲۲	
	شلیمات	۷۰۰۱۵	
	ژاندارمری	۲۰۲۲۵	

کارشناس اسناد ... مسئول کنترل ... مسئول کامپیوتر ... مدیریت طبقه‌بندی اسناد

پیوست ———

محرمانه — مستقیم

معطوف بگزارش شماره [illegible] بود که در دست عشایر و ارامنه [illegible]
جوانرود [illegible]
[illegible] حالیه [illegible] حقیقی [illegible]
[illegible] مناطق ناحیه [illegible] میباشد راجع بتحرکات [illegible]
و وحشی [illegible] تولید آشوب و وحشت گردیده عملیات آنان مراقبتهای لازم [illegible]
بطوریکه ضمن شماره ۸۶۷ ـ ۱۹/ ۱۲/ ۳۱ و شماره ۵۵ ـ ۱۶/ ۲/ ۳۲ و شماره ۱۲۲ ـ ۴/ ۳/ ۳۲ و
شماره ۳۵۴ ـ ۲۲/ ۵/ ۳۲ معروض گردیده [illegible] مسافرتی بمناطق عشایری مخصوصاً پاوه خواهم نمود
و از نزدیک آنچه لازمه [illegible] این وحشی [illegible] اعمال خواهد گردید ضمناً بقرار اطلاع اخیراً
بین سوار محمد امین بیگ لهونی با فتح اله بیگ و محمد تقی بیگ و مسعود بیگ [illegible] محمد رضا بیگ
و منصور بیگ لهونی (برادران سوار لهونی) و همچنین فیروز بیگ [illegible] حسین بیگ و رستم سلطان [illegible]
[illegible] این [illegible] آنها مأمورین دولت [illegible] اظهار اطاعت از مقررات
کشوری و همچنین معرفی [illegible] سربازان [illegible] بعلاوه بین حسین بیگ
و حسن بیگ و عزیز بیگ جوانرود [illegible] جوانرود [illegible] اخیراً اختلاف
حاصل شده [illegible] دولتی [illegible]
[illegible] حسن بیگ و عزیز بیگ از طرفداران جدی سوار محمد امین لهونی میباشند و عقیده دارند
[illegible] با جوانرود [illegible] اعتماد داشته باشند و سوار لهونی هم چون خود را محتاج بکمک [illegible]
جوانرود میداند [illegible] سعی میکند [illegible] نامبرده [illegible] نماید [illegible]
[illegible] نامبرده [illegible]
سوار محمد امین لهونی فعلاً طرفدار جدی سوار لهونی هستند ولی احتمال میرود که نامبردگان هم تغییر
عقیده داده و [illegible]
[illegible] عشایری شرکت [illegible] مقررات مأمورین دولتی
[illegible] اجرا میکنند و سوار لهونی [illegible] وجود نفاق [illegible] جوانرود
[illegible] نظر دارد که چنانچه موفق نشد اتحاد آنها را محکم نماید به دولت متوسل
[illegible] عرضه میدارد چون [illegible] مأمور انتظامی است
[illegible] و شماره [illegible] بناحیه ژاندارمری کرمانشاهان نوشته شده
که [illegible] مناطق عشایری اقدام نمایند [illegible] اقدامی ننموده اند [illegible]

وزارت کشور

فرمانداری کل کردستان

دایره ــــــ

کرمانشاهان هم مرتباً تقاضای اعزام بخشدار و مأمورین انتظامی را مینمایند مستدعی است مقرر فرمایند هرکس را که صلاح میدانند برای بخشداری باوه در نظر گرفته و حکم او را صادر و اعزام فرمایند البته خود بنده هم نظریات لازم را شفاهاً یعنی پس از مسافرت گزارش خواهم نمود.

فرماندار کل ــ عارفی

درجواب مراسله حروف و اعداد مسیره که متمم شماره است باشماره ذکر شود

تاریخ ____ ۱۳۲
شماره ____
ضمیمه ____

وزارت کشور

اداره

عرض مقام وزارت میرساند

محترما طبق گزارشهای رسیده اقداماتیکه تاکنون نسبت بخلع سلاح عشایر جوانرود ولهون بعمل آمده بشرح زیر باستحضار خاطر عالی میرساند :

۱) گزارش شماره (۳۶۲۴۳ ـ ۳۱/۹/۲۲) ژاندارمری کل حاکی است که ازطرف تیپ کردستان بسران عشایر اورامان ابلاغ گردیده اسلحه های خود را تحویل دهند لیکن بیک زادگان بعذر اینکه باعشایر جوانرودی مخالف و همجوار میباشند از تحویل اسلحه خودداری کرده اند .

۲) برطبق گزارش شماره (۴۴۹۲۱ ـ ۳۱/۱۱/۲۱) ژاندارمری کل کشور کلیه بیک زادگان جوانرود ولهون درباره مجتمع و تلگرافی ازطرف اهالی بجناب آقای نخست وزیر مخابره نموده اند مبنی براینکه با اوامر دولت از قبیل کاردن گارد گرگی و دادن سرباز و استقرار پاسگاههای نظامی و بودن دارائی درمحل موافق فقط از دادن اسلحه خودداری مینمایند که درنتیجه ازطرف تیپ کرمانشاه شیخ معتصم حسامی دعوت شده که باجوانرودی ولهونی ها تماس گرفته و عشایر را استمالت نماید که اسلحه خود را تحویل دهند و درتاریخ ۳۱/۱۱/۱۱ ازهنگ کرمانشاه گزارش شده که درنتیجه اجتماع سران عشایر جوانرود ولهون درباره اظهار شده که بهتر است سلاحی که ازطرف تیپ داده شده مسترد گردد ولی سران لهونی با این امر مخالفت ورزیده است و همچنین شیخ معتصم حسامی از رفتن خودداری و بسمت شاه آباد غرب حرکت نموده است که بگروهان ژاندارمری دستور داده شد مراقب عملیات وی باشند .

۳) گزارش شماره (۴۵۰۰۶ ـ ۳۱/۱۱/۲۲) ژاندارمری حاکی است که درتاریخ ۳۱/۱۱/۱۱ وکیل جوانرود باتفاق سرگرد حقگو ستوان سوم افتخاری رستم بیک آزیاد و ملشلاق مراجعت نموده و درکمیسیون چنین تصمیم گرفته اند که اسلحه های دولتی را مسترد داشته و از تحویل اسلحه های شخصی خودداری شود و تا سال ۱۳۳۲ هم از تحویل سرباز وظیفه خودداری نمایند و چون سرگرد حقگو از آنجا مراجعت و بیکزادگان جوانرود ولهون تصمیمی را که درکمیسیون گرفته به افسر مزبور اعلام و گفته اند چون روسای عشایر مرزنشین عراقی مسلح هستند هروقت آنان خلع سلاح شدند ماهم اسلحه خود را تحویل خواهیم داد ولی سلاح دولتی را حاضریم درملشلاق تحویل دهیم

۴) گزارش شماره (۴۴۸۲۵ ـ ۳۱/۱۱/۲۱) ژاندارمری کل کشور حاکی است که طبق اطلاعات رسیده اختلافی بین محمد طاهر بیک و جوانرود پیدا تولید شده که درنتیجه ستوان سوم افتخاری طهمورث بیک لهونی

در جواب مراسله حروف
واعداد ممیزه که مشخص شماره
است با شماره ذکر شود

ص ۲

ضمیمه ـــــــ

و سفیران نیز اطلاعی [illegible] پادشاه لیبی استعفاء خود را به سرهنگ [illegible] تحویل داده و [illegible] که اعلیحضرت [illegible] وجه [illegible] تحویل داده است .

۵) گزارش شماره ۶۱۲۲۰ ــ ۲/۱۲/(۲۱) [illegible] حاکی است که اخیراً در [illegible] لیبی [illegible] استعفاء [illegible] و سفیران [illegible] جمهور پادشاه لیبی [illegible] داده [illegible] محمود [illegible] تحویل شده .

رئیس اداره سیاسی ــ [illegible]

وزارت کشور

اداره ... سیاسی

شماره ...

تاریخ ۱۳۲۶/۱/۲۸

محرمانه مستقیم

جناب آقای نخست وزیر

محترماً پیروگزارش شماره ۹۹۴۲۹/۹۹۳۶ - ۲۶/۱/۲۲ درمورد عملیات عشایر جوانرود ولهونی معروض میدارد :

بطوریکه ژاندارمری کل کشور باستناد گزارش هنگ ژاندارمری کرمانشاه اطلاع میدهد درقسمت عشایری جوانرود ولهونی کماکان جلسات سری برقرار بوده ودرمورد عدم تحویل سلاح نیز مقاومت میورزند وبجز چند قبضه اسلحه دولتی که ازطرف منصور بیک لهونی ووکیل جوانرود تحویل شده سایربیک زادگان حتی از تسلیم اسلحه های دولتی نیز امتناع میورزند مراتب برای استحضا رخاطر عالی معروض گردید وجریان امر جهت اطلاع واقدام لازم بوزارت دفاع ملی واستانداری پنجم وفرمانداری کل کردستان نیز اعلام گردیده است .

وزیر کشور

[امضاء]

بایگانی شود

شماره عمومی: ۹۹ع/م
شماره خصوصی: ۱۴۹۵۱
جزوه دان ....
پرونده ....

وزارت کشور
اداره ....
دایره .... شعبه ....

نوع پیش نویس ....
موضوع پیش نویس ....
ضمیمه ....
پاکنویس کننده ....

تاریخ تحریر .... تاریخ ثبت ۲۸/ ۴/ ۴۳ تاریخ پاکنویس .... تاریخ خروج ۲۸/ ۴/ ۴۳

محرمانه - مستقیم
ضمیمه فوری

وزارت ... کشور
استانداری کردستان

۲۸
۹

بطوریکه از وزارت دفاع (اطلاع ستاد ...) اطلاعات رسیده ستاد ارتش حاکی است که:

۱ - اسلحه موجود در دست عشایر اورامان در حدود ۸۰۰ تا ۱۰۰۰ قبضه تخمین زده شده.

۲ - اسلحه موجود در دست عشایر جوانرود ۱۰۰۰ تا ۱۵۰۰ قبضه است

۳ - فعلاً تمام عشایر اورامان و جوانرود با هم متحد و از نظر نظامی آنها در منطقه در مرحله خوبی است و بنا به دستور بیگزادگان اختلافات گذشته را کنار گذاشته‌اند

۴ - اغلب بیگزادگان سرشناس با سرویس جاسوسی و عمال انگلیسی و متنفذین عراق ارتباط دارند

۵ - سهراب بیگ از کسانی است که با عناصر انگلیسی تماس

وزارت کشور

اداره

دایره .... شعبه

نوع پیش نویس

موضوع پیش نویس

ضمیمه

پاکنویس کننده

شماره کل

شماره خصوصی ۴۹۵۱

جزوه دان

پرونده

تاریخ تحریر .... تاریخ ثبت .... تاریخ پاکنویس .... تاریخ خروج ۱۳۲

نزدیک دارد

با توجه به اینکه عناصری بدون ایجاد اتحاد و دوستی بین عشایر تحت نظر تولید آشوب و ناامنی در منطقه میکنند

استانداری با سمت مربوطه دستور لازم داده شود که با کمال هوشیاری مراقب جریان بوده و از هرگونه اتحاد و نزدیکی طوایف

که تحت نظر یگان را تامین سکنه جلوگیری و وسائل متفرق کردن جمعیت آنان را فراهم سازند - وصول این دستور و

نتیجه اقدامات را هر چه زودتر اعلام دارند

رئیس وزارت کشور

۴۹۵۱

رونوشت برای اطلاع .... بات ......

فرستاده شود

وزیر کشور

شماره ۱۰۹۴م/م تاریخ ۳/۴/۱۳۳۴ پیوست ....

وزارت کشور

ژاندارمری کل کشور

اداره........ دایره........

محرمانه – مستقیم

۱۷

۹

۲۲۸

وزارت کشور

محترماً عطف به نامه شماره ۳۶۶۱۱/م س ۴۰۹۰/م – ۳۳/۳/۲۸ درمورد اعتماد و دوستی عشایر دامن وحوانوردی با یکدیگر مراتب را اشعار میرساند.

مراتب را با ذکر مفاد مندرجه در مرقومه به فرماندهی ناحیه ژاندارمری ... غرب اعلام و دستور ... تحقیق کامل ... خواسته ... رسیده ... بدین ...

... مرقومه را اعلام میدارد.

فرمانده ژاندارمری کل کشور – سرتیپ امینی

وزارت کشور
اداره سیاسی
ثبت ۵۳۱۱ مورخ ۳۳/۴/۲

سابقه

سازمان اسناد ملی کشور

۲۹...۴۲۰۲ ۱۵ ۲۰۵ن۵آ۱آب۱

ملاقات پیشگذارگان ایران-عراق در
مرز نوسود با یکدیگر و درگیری‌های خانوادگی و محلی
۱۳۴۴

B ۱/۲۹۷

۱۳۴۳	۱۳۴۲
نوسود	۴۰۵۱۰
ایلات	۶۰۴۴۸
طوایف	۶۰۹۶۶
دیگر نقاط محلی	۵۱۰۸۳
عراق	۴۰۱۶۶
ایران	۴۰۰۱۳
مرز - مرزبانی	۷۰۰۱۳
ورود و خروج غیرمجاز اشخاص	۷۰۰۳۵

کد سازمان اسناد ...
کد نقشه تمام

استانداری پنجم
فرمانداری قصرشیرین

وزارت کشور

شماره ——
تاریخ —— ۱۳۳
پیوست ——

(فوری و محرمانه و مستقیم)

استانداری استان پنجم

پیرو گزارش شماره ——— مورخه [illegible] ساعت هشت بعد از ظهر سرهنگ کیهان مرزبان [illegible] پادگان قصرشیرین [illegible] آمده [illegible]

۱- سرهنگ [illegible] که [illegible] برای ملاقات [illegible] با [illegible]
ولدبیگی به پیشکان آمده بود [illegible] با حضرات ملاقات و مشارالیهم همان گفته های اولیه را تکرار کرده اند

۲- ولدبیگی ها و طوایف قبادی و باباجانی و جوانرودی ها با یکدیگر [illegible] زیاد [illegible]
همکاری داده اند..

۳- بین بیگ زاده گان موصوف با شیخ طالبانی و کدخدا [illegible] چهارکاهی (که [illegible] ایرانی و [illegible] طایفه طایشه [illegible] بوده [illegible] سال است در خاک عراق است) که هر دو طایفه اخیرالذکر [illegible] عراق و در مجاورت مرز [illegible] سکونت دارند [illegible] ((مبادله نامه و پیغام)) پیدا شده و [illegible] زاده گان ولدبیگی را [illegible] تشویق [illegible] و مساعدت [illegible] درخاتمه [illegible] معتقد است که [illegible] آمده [illegible] شیخ طالبانی که [illegible] کرکوک و موصل است و [illegible] طایفه [illegible] عراق [illegible] پیشکان [illegible] و عشایر [illegible] عراق [illegible]
دارند گزارش [illegible] شد..

فرماندار قصرشیرین

رونوشت [illegible] پیرو گزارش شماره ۳۹ و ۳۱ برای مزید استحضار به وزارت کشور تقدیم میشود..
فرماندار قصرشیرین

کشف شریف نفر و جیعه از کرمان.

[illegible] بعد گزارش [illegible] شانزده [illegible] راه [illegible] جوان [illegible]

[illegible] در پایه [illegible] محمد امین [illegible] برادر کریم [illegible]

اظهار داشته که [illegible] گفته که [illegible] این نقطه شوند

و ورود این [illegible] ناراحتی [illegible] و از این قبیل [illegible] مذاکره شده

روابط [illegible] ! برادران [illegible] دستشان [illegible] از طرف دیگر همیشه [illegible] به رابطه

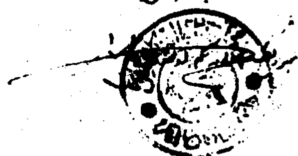
ضعف قوای خود در اثر نداشتن [illegible] فوق [illegible] در گزارش رسیده قید شده

چنانچه [illegible] سپاه [illegible]

[illegible] را ایفا دارند — ۹۰/۱۸۰۷۰/۱۱۳۰۵

(۲۱/۹/۲۲)

رونوشت برابر اصل است

از

اداره ستاد ارتش

دایره رکن سوم شعبه ۱ ایلات

شماره ۱۴۸۴۳/۲۹۰۴

وزارت دفاع ملی

روز ۲۸/۵/۴۲

ستاد ارتش

وزارت کشور

محرمانه

درباره :

عطف بنامه شماره ۷۶۰۱/۷۴۵۳ — ۱۳۴۲/۵/۸ درمورد تشکیل کمیسیون

عشایری درتربیت خانه تا بعا استحضار میرساند طبق گزارش سرگرد برند وی در مرزبان نوسود نامبرده فقط در عروسی فرزند محمد امین لهونی شرکت و در کمیسیون مورد بحث که پس از عروسی انجام شده شرکت ننموده است و تشکیل کمیسیون هم برای رفع اختلافات اورامیها و جوانرود بوده که سروان لهونی وکیل جوانرود حسین بیگ جوانرود — محمد طاهر باجانی — عزیز بیگ ززرد ولی توفیق بیگ لهونی — ستوان اعزت بیگ لهونی شرکت داشته اند که منظور اصلی هم تامین نشده است —

ر. ع.

از طرف وزیر دفاع ملی — سرلشکر میمند

۹۰۸۷ — ۱۳۴۲/۵/۳۱

۹۶۹۵

وزارت کشور

شماره عمومی	اداره	نوع پیش نویس
شماره خصوصی ۱۷۴۱۴	دایره — شعبه	موضوع پیش نویس
جزوه دان ۷۵۵۷		ضمیمه
پرونده ۵۶۱		پاکنویس کننده

تاریخ تحریر — تاریخ ثبت ۲/۱۲/۳۲ تاریخ پاکنویس — تاریخ خروج — ۱۳۳

محرمانه مستقیم

جناب آقای نخست وزیر

محترماً معروض میدارد بطوریکه ژاندارمری کل کشور باستناد گزارش هنگ ژاندارمری کرمانشاه

اطلاع میدهد سروان افتخاری لیدر تحت عنوان جشن عروسی فرزندش تیمور بیگ با

دختر داود بیگ عراقی که از روسای متنفذ ایل جاف است [illegible] عموم عشایر

مرزی ایران و عراق و ثلاث و پاتلین و کمال روانسر و [illegible] عده‌ای از کسبه سالم

کرمانشاه (از قبیل حاج عنایت شیانی و حاج محمد شیانی و محمد صدیق قوچانی و [illegible]

هر شخص آنان تجار واهل لسانی هستند) به پاوه دعوت نموده است.

و نظر باطلاع ضمن برگزاری مراسم عروسی جلسه‌ای برای تشکیل خواهند داد.

مراتب حسب الامر رضا [illegible] معروض گردید و ضمناً جریان امر برای اطلاع

بوزارت امور خارجه و وزارت دفاع ملی اعلام و دستور لازم داده شد.

شماره ۸۶
تاریخ ... ماه ... ۱۳
پیوست ...

استانداری پنجم

وزارت کشور

نیب بستقی گرکانی
مطالعه شود

۲۸

استانداری استان پنجم ۲۸/۴/۳۲

درباره تجمع بیگرلدگان در تاریخ ۱۰/۴/۳۲ - بازگشت ۸۸۳/۲ - ۱۹/۴/۳۲

موضوع تجمع بیگرلدگان در باره برای جشن عروسی تیموربیگ فرزند سردار فاخر محمد امین بیگ بهوندی با دختر داود بیگ جاف نتیجه عوامل به عرض آن گزارش میرساند در باره مزبور در ۱۰/۴/۳۲ پایان یافته است در این جشن عده از بیگرلدگان جوانرودی و اورامان و عده حضور داشته ضمناً سرگرد پرندوش سرزمانی نورودم با دعوت کتبی سردار بهوندی در این جشن حضور داشته است - معاون نیب بستقی گرکانی - سرهنگ ساکو معتمدی -

۲/۹۴۱
۲۴/۴/۳۲

رونوشت برای اطلاع وزارت کشور ارسال میشود -

استانداری استان پنجم - دکتر ارولان

۲۹

۲۸/۴/۳۲

سند چتاریخ ۲۲/ ۹/ ۱۳۴۲

دفتر اطلاعات اورامان

شماره ۲ سیار ۲۳/ ۹/ ۱۳۴۲

فرماندهی تیپ مستقل کردستان

درباره جریان عروسی پسر سروان لهونی درباره

نتیجه مشاهدات و بررسی خود راد ر عروسی تیمور بیگ پسر سروان لهونی راذیلا به عرض میرساند

۱ — جشن عروسی در روز اول د اشکلیمبیگزادگان لهونی و جوانرود (با ستثنای چند نفر از قبیل ستوان دوم افتخاری محمد رضا بیگ و فتح الله بیگ که در همان اوقات جهت شرفیابی بحضور تیمسار منصوریان عذیفی بکرمانشاه رفته بود ند) درباره حاضر شده و از بیگزادگان اورامان فقط حسن زرابی محمد مجید عبد الرشید و قادر آذرباره دعوت سروان لهونی را قبول کرد مبتیه مناوین از قبول دعوت خود داری نموده بودند تعداد مدعوین بطور کلی با زن و بچه و خدمه و تفنگچی و غیره بالغ بر د و هزار میهمان نفر بود ند و آنچه که جلب توجه میکرد نظم و ترتیب و انضباطی بود که در این قبیل مجالس عشایری حضور ند اشت.

۲ — از اتباع عراقی کلیه اقوام و بستگان لهونی ها که در عراق ساکن هستند حضور داشتند بعلاوه ملا حسن نام اهل بیاره که فعلا حلبچه استمت تی رئیس اداره گستری حلبچه بوده و اکنون کارمند بازنشسته اداره گستری عراق است و مسافرتهای زیادی هم قبلا بکردستان ایران نموده و تقریبا کلیه خوانین سنندج و روسای عشایر کردستان را میشناسد قبل از عصر بیاره آمده و تا خاتمه جشن عروسی و چند روز بعد از آن هم در بیاره بوده از اقوام عروس نیز چهار نفر از شیوخ ابا عبید به همراهی عروس با ایران آمده بود ند و این عده اسلحه همراه داشتند .

۳ — آنچه که از جریان عروسی مفهوم میشد بشرح زیر است .

الف — با اینکه زن از اقوام عروس تازگی فوت کرده و خانواده عروس عده ای ارزونداشتند در انجام مراسم عروسی بنا به اصرار خانواده داماد عجله داشته اند و بنظر میرسید منظور آنان این بود که این وصلت

هرچه زودتر عملی شود تا هرگاه عملیاتی علیه لهونی ها شود استفاده پشتیبانی از قبایل عروسی ببرند

ب - دومین منظور آنان از دعوت عشایر برای این جشن رفع کدورت و اختلافاتی بود که بین بهمن بیگ ایل جوانرود و رستم بیگ جوانرود از یکطرف و حسین بیگ و حسن بیگ جوانرود و سایر بیگزادگان لهونی از طرف دیگر موجود و پس از خاتمه عروسی در چند جلسه محرمانه موفق برفع اختلافات و کدورتهای موجود شدند .

ج - سومین منظور از این تجمعات جلب بیگزادگان کلها و اورامان سخت بود که فقط موافقت حسن زرابی را در این مورد جلب نمودند و موفق بجلب موافقت بقیه نشدند اکنون هم بنام بازدید حسن زرابی تصمیم دارند بهوارکامیشو (محل سکونت حسن زرابی) رفته و قصد دارند بهر ترتیبی شده سایر بیگزادگان را نیز ملاقات و با خود همراه نمایند .

ه - منظور دیگر آنان استفاده تبلیغاتی از عروسی بود که بدین وسیله باهالی و رعایا قدرت خود را نشان بدهند و از اثرات این تبلیغات برای اینکه قدرت خود در نظر اولیای امور دولت استفاده نمایند

۴ - قدرت عشایر لهونی و جوانرود برعکس تبلیغاتی که میشود آنقدر زیاد بنظر نمیرسد و تعداد تفنگهای آنان مجموعاً از یکهزار قبضه تجاوز نمیکند اسلحه کمری که از عراق خریداری میشود زیاد و بطور کلی کلیه بیگزادگان حتی اطفال از هفت سال ببالا دارای سلاح کمری ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ و فشنگ سلاح کمری بمقدار زیاد در اختیار داشتند موضوعیکه قابل توجه بود تیراندازی مداوم آنان باکلیه سلاح بود و معلوم نیست اینهمه فشنگ را (مخصوصاً فشنگ برنو) از چه منبعی تهیه مینمایند .

۵ - تسلط بیگزادگان با اهالی و رعایا بقدری است که حتی اهالی قادر به حفظ ناموس خود نبوده و از قیافه آنان و طرز نگاهشان مطالبی احساس میشد که سراپا گله از مامورین انتظامی و یا سر از توجه دولت و اولیای امور بود .

۶ - از بیگزادگان ایرانی برای آوردن رهبر عروسی رستم بیگ جوانرودی - بهمن بیگ لهونی و عبدالله بیگ رشیدی (ساکن کرآباد جزو حوزه اورامان تخت) بعراق رفته بودند در مراقبت بقرینه طول عراق دو نفر

انگلیسی نیز بنام تیبرل با آنان ملاقات کرده بودند که نیم ساعت طول داشته و محتوی مذاکرات آنان ـ

معلوم نشد .

۴ ـ بقرار اظهار همراهان عروسی مقامات انتظامی عراق نهایت محبت و اکرام و احترام را نسبت به

مشایعین و ایرانی که به عراق رفته بودند مبذول داشته اند . ر . ع .

افسر اطلاعات ژاندارمری سروان کمالی

رونوشت برابر اصل است گروهبان ۲ پورحید ...

رونوشت برابر رونوشت است گروهبان ۲ ...

۳۱۱۷۵۸۲

شماره عمومی ۱۴۹۳۱	 وزارت کشور	نوع پیش نویس
شماره خصوصی ۵۲۱۸	اداره	موضوع پیش نویس
جزوه‌دان	دایره — شعبه	پیوست
پرونده		پاکنویس کننده

تاریخ تحریر — تاریخ ثبت — تاریخ پاکنویس ۲۲/۳ — تاریخ خروج ۲۲/۳ — ۱۳۲

کرمانشاه ـ سنندج

خرم‌آباد

فرمانداری کل کردستان

ژاندارمری کل کشور

شهربانی کل کشور

مطابق گزارشی که از وزارت دفاع ملی اطلاع رسیده گزارش رسیده به ستاد ارتش حاکیست که

(حسن) ... با ... و اورامی ارتباط دارند و دستورات

به سروان ... که خود وی نیز با مستر جاکسن انگلیسی در عراق

مربوط است میدهند و از جریانات واقع کشور همه را

مسبوق می‌نماید. ـ رضا اصف یک نفر دستور از ... رئیس

فرج الله اصف که در تهران است و همچنین با ارتباط با مستر جاکسن

انگلیسی میگوید که تمام جنوب ایران از بانه ـ مریوان ـ

اورامان ولهون ـ جوانرود ... وله بیگی و باباجانی را با هم

شماره ....

تاریخ ....

پیوست

وزارت کشور

فرمانداری کل کردستان

دایره

شماره ۹۵۴۴

۳۲/۱۰/۱۴

جناب آقای فرماندار کل کردستان

پاسخ شماره ۷۱/پ ۳۲/۱۰/۸ وضعیت ارتباط آصفی‌ها با روسای عشایر منطقه طی شماره ۶۷۰۸/۳۲/۷/۲۷ به آن فرمانداری اعلام گردیده ضمناً (بموجب پرونده‌ها و سوابق موجود در رکن ۲) آقایان آصفی‌ها از خیلی قدیم با کلیه روسای عشایر منطقه لشکر ارتباط داشته مخصوصاً با عشایر لهونی و جوانرودی بیشتر ارتباط دارند بطوریکه مسموع می‌باشد اخیراً امین بیگ لهونی بمنزل نامبردگان ورود نموده و چند روزی در منزل آنها بوده ضمناً در مورد قصاب بهانکار لشکر در مریوان برای تحقیق نامه در مورد ارتباط این شخص با آصفی‌ها ارسال و پاسخ واصله از آن پادگان حاکیست که قصاب مزبور واسطه ارتباط بین عشایر و خانواده مذکور نمی‌باشد ضمناً بموجب اطلاعات واصله قاچاق نری امین رستمی تائید گردیده و در این باره دستور جامعی برای مراقبت و تحت نظر گرفتن اعمال او به پادگان مریوان داده شده است

فرمانده لشکر ۱ کردستان ــ سرتیپ نصراللهی

از
اداره ...
دائره ... شعبه ۱
شماره ۱۶۷۳
به
وزارت کشور

وزارت دفاع ملی

تهران روز ...

محرمانه – مستقیم

درباره: ارتباط آغاهای سنندج با مامورین انگلیسی در عراق

گزارش رسیده بستاد ارتش حاکیست که

آغاهای سنندج با لهونی‌ها و اورامیها ارتباط دارند و دستوراتی به سران لهونی که خود وی نیز با مستر جاکسن انگلیسی در عراق مربوط است میدهند و از جریانات داخلی کشور همدیگر را مسبوق مینمایند رضا آغا باکسب دستور از پدرش فرج الله آغا که در تهران است و همچنین با ارتباط با مستر جاکسن انگلیسی میکوشد که تمام عشایر ایران از بانه "مریوان" اورامان و لهون "جوانرود" ولدبیگی و باباجانی را باهم متحد نماید و برعلیه دولت ایران تحریک نماید و مستر جاکسن نیز وعده کرده هرگونه کمک از اسلحه و مهمات و پول نسبت به عشایر بعمل آورد

خواهشمند است دستور فرمائید مامورین مربوطه نسبت بمراقبت اشخاص مزبور و کسب اطلاعات و مدارک بیشتر اقدام و از نتیجه این وزارت را آگاه سازند. از طرف وزیر دفاع ملی سرلشکر ...

وزارت کشور
اداره سیاسی
شماره ... تاریخ ...

ثبت دفتر ... وزارت کشور
شماره ۵۵۵۹

وزارت کشور

محترماً پاسخ شماره ۱۰۳۹۵/م – ۹۳۳۲/س – ۳۲/۷/۱ معروض میدارد.

برابر گزارش ناحیه ژاندارمری غرب چون آقایان آصفی ها معمولاً در شهر سنندج اقامت دارند موضوع بطور محرمانه و مستقیم به رئیس شهربانی آنجا اعلام و به گروهانهای ژاندارمری نیز دستور لازم صادر گردیده است.

بطوریکه در این مورد تحقیق و اطلاع حاصل شده ارتباط آنان با طوایف لهونی و جوانرودی از طریق جانه کرمله – نراور – هوهی – دودان – انجیرک میباشد و ممکن است جوانرودی [illegible] قضایی که از دست نمایندگان آنان و بنام [illegible] (گویت پادگان) در مریوان سکونت داره و امیر [illegible] اهل [illegible] ساکن سنندج که دائماً بین سنندج و عراق ایاب و ذهاب دارد حامل مکاتبات آنها با عناصر خارجی و عشایر مرزی باشند بهمین لحاظ بشهربانی سنندج ابلاغ شده حتی الامکان اعمال و رفتار نامبردگان را تحت مراقبت قرار داده و هرگونه اطلاعی کسب نمود اعلام دارند.

ضمناً چون نقاط مرزی در حوزه کرمانشاه واقع است به لشکر و هنگ ژاندارمری کرمانشاه نیز مراتب ابلاغ گردیده است. ه ۱۸

از طرف فرمانده ژاندارمری کل کشور – سرتیپ

وزارت کشور

۷۱۸۵-۲۹   ۱   ۵۵۴۴ک م رنوب ۱

ارتباط . شیخ لطیف با ایلات جوانرود، اورامان و

ورسیه عراقی

۹/۴۹ م

۱۳۳۲ ش	۱۳۳۲
کردستان	۴۰۰۲۶
عراق	۴۰۱۶۶
ایل جوانرود	۶۰۸۹۳
ایل اورامان لهونی	۶۰۸۴۰
جاسوسی	۷۰۰۳۵
ورود و خروج غیرمجاز از مرز	۷۰۰۴۵
خوانین	۱۱۱۳۰
روحانیون	۱۱۱۴۲
اقلیتهای مذهبی	۰۰۲۹۷

ایانی   اخذن

وزارت کشور

فرمانداری کل کردستان

دایره ———

تاریخ بهمن‌ماه ۱۳۳۲

شماره ۱۱

پیوست ———

محرمانه مستقیم

وزارت کشور ــ اداره سیاسی

عطف بمرقومه شماره ۱۶۲۴۹/۱۷۶۹۱ — ۳۱/۱۱/۲۰ وتعقیب شماره ۲/۸۴۴ — ۳۱/۱۲/۲۴ راجع به سهراب بیگ وشیخ لطیف باستحضار میرساند .

طبق نامه فرماندهی تیپ مستقل کرمانشاهان بشماره ۳۶۶۶ — ۳۱/۱۲/۲۴ باستناد گزارش مرزبانی نوسود ازاینکه شیخ لطیف باجوانرود یماواورامیما روابط دارد تردیدی نیست وسهراب بیگ هم شخص مرموزی است وغالبا ازراههای غیرمجازبه کرکوک وسلیمانیه وبغداد مسافرتهائی میکند وطبق اطلاع باعقامات خارجیه رعراق نیزملاقاتهائی نموده واکنون هم دربغداد میباشد که بمرزبانی نوسود دستورداده اند پس ازمراجعت اعمال ورفتار اوراشدیدا تحت مراقبت قراردهند .

فرماندارکل ــ عارفی

۱۷۱۱ — ۳۲/۱/۲۰

اداره دوم ۲/۱

۱۹۵۴

وزارت کشور
ژاندارمری کل کشور
اداره   دایره

۷۳۸۱ ج
۳۲/۳/۷

محرمانه

وزارت کشور

محترماً پیرو شماره ۷۰۵۱/ج ـ ۳۲/۲/۱۹ معروض میدارد.

برابر گزارش هنگ ژاندارمری کرمانشاه اخیراً یک نفر افسر از تیپ مستقل کردستان تقاضای ملاقات با سروان افتخاری لهونی را در منزل حسن خان زرابی (قریه دل) نموده ولی نامبرده از رفتن بآنجا اجتناب و محل ملاقات را در قریه حجیج تعیین و روز ۳۲/۲/۲۰ در معیت حسین بیگ جوانرودی بآنجا عزیمت کرده حسن خان زرابی و سایر رؤسای عشایر مرزی هم حضور یافته و بطوریکه شایع است فرماندار کردستان و فرمانده تیپ سنندج هم بآن محل خواهند رفت مهر ۶

از طرف فرمانده ژاندارمری کل کشور ـ سرتیپ

نمره و شماره ـ ۹۰۱

وزارت کشور
اداره سیاسی

۲۸

وزارت کشور
ژاندارمری کل کشور
اداره .... دایره ....

شماره ۹ تاریخ .... ۱۳۳ پیوست:

۷۲۸۸
۳۲/۳/۲

۲۸

۹

وزارت کشور

محترماً پیرو شماره ۷۰۵۱/ج ـ ۳۲/۲/۳۱ معروض میدارد:

برابر گزارش هنگ ژاندارمری کرمانشاه اخیراً سلطانعلی اردلان ساکن روانسر رستم بیگ جوانرودی را دعوت نموده مشارالیه با عده‌ای مسلح به روانسر وارد و چند ساعت در منزل اردلان توقف کرده به جوانرود مراجعت میکند بقرار معلوم دعوت رستم بیگ از طرف سلطانعلی اردلان بنا بدستور جناب آقای استاندار استان پنجم بوده است. ۶۸

از طرف فرمانده ژاندارمری کشور ـ سرتیپ

وزارت کشور
اداره سیاسی
۴۰۶۷ ـ تاریخ ۳۲/۳/۴

۳۲/۳/۹

سازمان اسناد ملی ایران

فرم مشخصات سند

وزارت کشور

شماره ردیف: ۲۹ - ۷۱۸	تعداد برگ: ۶۰	محل: ۴ح۵ ن ۱ م ۱ الف ب ۱

خلاصه موضوع: اقدامات و فعالیتهای دو نفر از عشایر جوانرود و لهون و مسافرت آنها به عراق و ارتباط با مامورین انگلیس

شماره میکروفرم: ۴۵ / ۹ / ۴	درجه اهمیت: B	تاریخ انتشار:

ردیف	عناوین	کد عناوین	شماره صفحه
	۱۳۳۲ ش	۱۳۳۲	
	کردستان	۴۰۰۲۶	
	کرمانشاهان	۴۰۰۱۵	
	ایل جوانرود	۶۰۸۹۲	
	ایل اورامان لهون	۶۰۸۴۵	
	انگلستان	۴۰۲۴۵	
	عراق	۴۰۱۶۶	
	خلع سلاح	۷۰۰۲۲	
	اتباع خارجی	۷۰۰۰۳	
	ورود و خروج غیر مجاز اشخاص	۷۰۰۴۵	

کارشناس اسناد: امیانی — مسئول کنترل: — مسئول کامپیوتر: احمدی — مدیریت طبقه‌بندی اسناد:

تاریخ [illegible] ۱۳۴۲

شماره [illegible]

پیوست

وزارت کشور

اداره [illegible]

خیلی فوری محرمانه مستقیم

جناب آقای نخست وزیر

۴۷ [illegible]

محترماً معروض گزارش شماره [illegible] جوانرود [illegible] معروض میدارد

ژاندارمری کل کشور باستناد گزارش هنگ ژاندارمری کرمانشاه اطلاع میدهد چندی قبل تیمور بختیار

فرزند سروان انتخاری لبنانی به بغداد جهت [illegible] اطلاع حاصل شده است نامبرده

بمنظور ملاقات جکسن انگلیسی واجرای دستورات [illegible] قصد تقاضای تابعیت دولت

[illegible] جهت ساختمان در بغداد را دارد [illegible] جکسن ملاقات دست داده و

بعراق مراجعت نموده لیکن [illegible] ظاهراً [illegible] او از بغداد مراجعت نکرده اند

[illegible] سروان انتخاری چنین [illegible] لبنانی ساکن [illegible] تا روی [illegible]

[illegible] از [illegible] ازمنزل اخراج [illegible] در

منزل سروان [illegible] اختیار نموده [illegible]

[illegible] واحتمال میرود [illegible] سروان لبنانی به بغداد و ملاقات

جکسن انگلیسی [illegible] داشته باشد [illegible] سروان [illegible] لبنانی از طرف تیمور

[illegible] انتظامات [illegible] گرفته است [illegible] دولتی راکه منظور [illegible]

[illegible] داده جدداً بمشارالیه مسترد دارد .

مراتب جهت استحضار خاطر عالی معروض گردید و جریان امر جهت اطلاع واقدام لازم بوزارت [illegible]

[illegible]

سازمان اطلاعات و امنیت کشور

وزارت کشور

شماره ۷۱۹۴ — ۲۹ ... ۱ ... ۴۵۵۴ الف ب ۱

اقدامات فرماندهی ژاندارمری ... و ادارات و ... در جهت برقراری امنیت در مناطق مذکور

B

۲۵۸

۱۳۳۷ ش	۱۳۳۷
...	۲۰۰۵۸
...	۲۰۳۹۵
...	۲۰۴۲۸
فرمانداری – فرمانداران	۲۰۴۲۹
ایلات	۶۰۴۴۸
تسلیحات	۷۰۰۱۵
ناامنی	۷۰۰۰۳

ایلات افزون

تاریخ
شماره ۱۴۲۷/۳/
پیوست

محرمانه ـ مستقیم

وزارت کشور

فرمانداری : اورامانات ـ پاوه ـ جوانرود

تیمسار سپهبد باتمانقلیچ وزیر محترم کشور

عطف بمرقومه شماره ۸۳۴۸ مورخه ۳۰/ ۷/ ۳۲ و تلگراف شماره ۵۰ رمز فرمانداری بعرض میرساند که دولت عراق تفنگهای سرگرد لهونی را روی اقدامات چاکر و مذاکرات روز هفتم مهرماه گرفته است برای دلالت او باید دولت عراق را مطمئن کرد که از او حمایت نکنند. فعلاً هم در روز ۱۹ آبان بنا است یک ملاقات با او در حوالی مرز بکنم منظورم ایجاد آرامش و جلوگیری از قتل و تیراندازی است که بعقیده چاکر دستجات دیگری شاید باشند که نا امنی برای مملکت درست میکنند. همینطور به بیگ زادگان جوانرود پیغام های چاکر بر تیم بهمن ماه به آنها رسیده بود و مقصودم هم این بود که یک فرصت ایجاد شود که ارتش بتواند بدون تیراندازی و درگیری بدان و انجیرک را اشغال و به سربازان تیراندازی نشود که با توجه و اقدامات مجدانه جنابعالی انجام گرفت. اظهارات توفیق بیگ بهیچ نیست اصل مطلب ۱ ـ بیگزادگان جوانرود ۲ ـ سرگرد لهونی می باشند پس از تماس با هر دو دسته فوراً جریان بعرض میرسد. در خصوص اطلاع بیگزادگان جوانرود فرمن تهیه کرده ابهو بدست در آمده که فعلاً بواسطه نداشتن تایپیست، منشی، راننده، کارمند خودم انجام وظیفه میکنم شاید شبانه روز فعلاً ۴ ساعت استراحت داشته باشم.

فرمانده اریاوه . اورامانات . جوانرود . مهدی رئوفی

شماره عمومی ۱۱۲	 وزارت کشور	نوع پیش نویس
شماره خصوصی	اداره	موضوع پیش نویس
جزوه دان	دایره — شعبه	ضمیمه
پرونده		پاکنویس کننده

تاریخ تحریر — تاریخ پاکنویس — تاریخ ثبت — تاریخ خروج ۱۳۲

محرمانه

[illegible] اطلاع [illegible]

[illegible]

در [illegible] اقامت دارند ولی در مورد [illegible] ملامصطفی بارزانی [illegible]

اطلاع موثقی در دست نمی‌باشد.

[illegible]

	 وزارت کشور	
شماره عمومی ۱۰۲۱۶ شماره خصوصی جزوه دان پرونده	اداره ... دایره ... شعبه	نوع پیش نویس موضوع پیش نویس ضمیمه پاکنویس کننده

تاریخ تحریر ...... تاریخ ثبت ...... تاریخ پاکنویس ...... تاریخ خروج ۱۳۳

تلگراف رمز

آقای رئیس اداره امامات

برطبق اطلاع واصله ... به تهران وارد و از سرحد ... به مهمانی دولت عراق وارد گردیده اند

۱۶/۹

لف ۲
در جواب مراسله مرقوم
اعداد صیغه ... شماره
است با شماره ذکر شود

وزارت کشور
شهربانی کل کشور

[illegible]
رست ———
رجوع ———

اطلاعیه موثق واصله از مرز عراق حاکی است :

۱ـ برابر اطلاع حاصله عشایر جوانرود و روسای ایشان و همچنین سرگرد افشاری محمد امین بیک ... در تحت فشار شدید مقامات عراقی قرار گرفته و آماده شده اند تا در شرایط مقتضی و شاید با ایران مراجعت کنند منتهی از لحاظ [illegible] جرئت انجام این عمل را نداشته اند و طبق اطلاع موثق آن سرگرد [illegible] خود در عراق سخت پشیمان میباشند .

۲ـ طبق اطلاع موثق از روسای جوانرود [illegible] فرزند احمد [illegible] و [illegible] عشایر و سران جوانرود از ایران متواری به عراق پناهنده شده اخیراً بواسطه فشار مقامات عراقی ... تا بحال [illegible] کرمانشاه وارد تا ضمن توسل بفرماندهی سپاه و مقامات دولتی از نظر تسهیلات لازم جهت مراجعت بمحل سکونتی خود در جوانرود رهسپار گردد و طبق اطلاع فرماندهی سپاه با برگشت وی موافقت [illegible] جوانرود [illegible] قرار گرفته اند .

۳ـ طبق اطلاع حاصله [illegible] بیک جوانرودی از عراق با ایران آمده [illegible] که از طرف عشایر جوانرودی ساکن عراق [illegible] حسین بیک جوانرودی ساکن ایران در [illegible] جوانرود ملاقات کرده امکان برگشت آنها با ایران [illegible] با جلب [illegible] بوده است

برابر اطلاع بعدی پس از بازگشت [illegible] بیک [illegible] بعراق در رفته و در ۳۰ نفر از افراد ایلهای جوانرود [illegible] محمد صالح بیک) از عراق با ایران آمده در اطراف [illegible] از توابع جوانرود مشغول سرقت گشتند و در روز ۵ بهمن ماه ۲۷ [illegible] مجموع طلا آلات و چندراس اسب [illegible] بوده اند و هنوز هم در ارتفاعات جوانرود مشغول چپاول هستند .

۴ـ سران عشایر جوانرودی که در شهرها و قرا عراق سکونت دارند اخیراً از طرف مقامات دولتی عراقی [illegible] هم جهت تماس [illegible] بانجا [illegible] لیکن نتیجه اقدامات معلوم نیست .

حکوومەتی ئێران بە بەهانەی چەك سەندنەوە لە (١)ی کانونی ساڵی ١٩٥٠ دا بە هێزی هەوایی و زەمینییەوە پەلاماری عەشیرەتی جوانرۆیدا، بەو هۆیەوە ئەم دەستە بەستە بێژراوە.

گەلێ دوژمن لە گشت لا، خەریکی کوشتنی تۆیە
لە هەر گۆشەی، وەتەن، گوێ بگرە دەنگی شین و ڕۆڕۆیە

ئەسیری و کوشتنی کورد دەمێکە تەوقی ئەستۆیە
لە پاش کوشتاری موکری ئێستەکە نۆرەی جوانڕۆیە

لە بەرچی؟ خوێنی ئەم قەومە موباحە لای هەموو قەومێ
لە سەر ئەم قەومە مەزلوومە قیامەت بۆچی ناقەومێ

لە قانوونی ژیان، هەر قەومی کورد مەئیوس و مەحرومە
جەزای دارە، ئەوی ژینی بۆی، لەم قەومە مەزلوومە

بەری ئەم دارە ئەستۆ گەردنی لاوانی مەحکوومە
لە دونیادا ژیان بۆ قەومی کورد نایاب و مەعدوومە

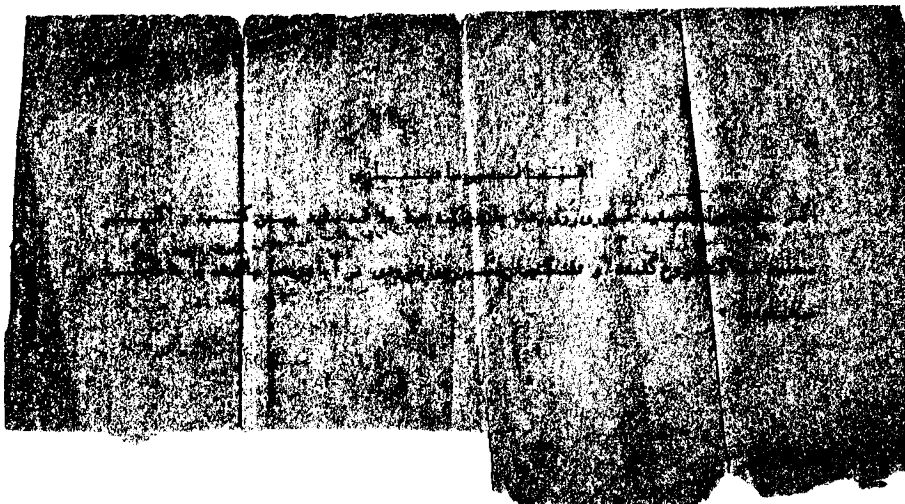
لە کوێی ئەی ڕۆحی کاوە، هەلگری بەیداخی حوڕڕیەت
نەجاتی میللەتی کورد دەی، لە دیلی و مەینەت و زیللەت

مەپرسە سیروان بۆ سوورە؟ دیجلە بۆچی لێڵاوە
بەڕاستی ئاوی ئەم نەهرانە سێسەد ساڵە خوێناوە

چ خوێنێ؟ خوێنی کورد و لاوی کوردستانە ڕێژراوە
لە لای تورك و عەجەم کوشتاری ئێمە مژدە یا باوە

لەمێژووی گۆمەلا (بابە) یەك و سەد تۆڵە نووسراوە
ئەمە دەورێکی (زەحاکە) نزیکەهەڵکەوێ کاوە

موضوع: شعر دربارۀ بمباران جوانرود توسط حکومت شاهنشاهی از عبدالرحمان بابان
تاریخ: سال ١٣٢٩به علت بمباران رژیم شاهنشاهی ١٢ نفر در مسجد روستای سیاتیاری به شهادت رسیدند.

برگه‌ای که توسط هواپیماهای جنگی در موقع بمباران ساتیاری به پایین می‌انداختند در سال ۱۳۳۴

متن سند

اگر مطیع دولت هستید فوری روی پشت بام خانه‌ها ملافه سفید پهن کنید و اگر معلوم شد که دروغ گفته و تفنگچیهای حسین جوانرودی در آبادی شما باشند با خاک یکسان می‌شوید.

هرچند این آبادی توسط هواپیماهای رژیم پ هلوی بمباران شد و چهارده نفر در مسجد عبدالله عمر به شهادت رسیدند.

زندان شهربانی اصفهان

نویسنده .... فرزند ....

مورخه .... ماه ....

نامهٔ محمد جعفر بیگ امین از زندان اصفهان به ملامحی‌الدین قاضی جوانرود

نامەی محەممەدبەگی رۆستەمی بۆ ئاغە عینایەت

هەر وەك دەر دەکەوێ ئاغا عینایەت قەسیدەی موناجاتەکەی کە لە زیندان دا هۆنیویەتەوە بۆ محەممەدبەگی دەنێرێ و داوای لێ دەکات کە ئەویش وەك ئەم لە خودا بپاڕێتەوە بۆ ئەوەی خوای گەورەش دەرگای ئازادییان لێ بکاتەوە محەمەدبەگیش لەبەر هۆی نەخۆشی نەختێ درەنگ وەرامی دەداتەوە و کاتێ کە وەرامنامەکەی بۆ دەنووسێتەوە بەم جۆرە دەیڕازێنێتەوە.

چەندێ جەی وەرتەر سارم نامەێی
نامەی وەش مەزموون خۆش خیتامەیێ

نویسابێت وەلام پەرێ موناجات
کەروو جە دەرگای قازی یولحاجات

ئەوەڵ مەعزوورم بە هەزار زیان
تەئخیری جواو نە بۆم وەتاوان

مەریز بیم ناخۆش تاوانم نەبێ
پەوکە جواوت ماتڵ مەندە بێ

دووهەم یەك کەسێ مەبۆ موناجات
کەرۆ جە قاپی قای یولحاجات

سەراپا تەمام پاك و تاهێر بۆ
وێنەی ئاینە جەلای زاهێر بۆ

تاویای بۆتەی عەقڵ و کەماڵ بۆ
شووشەی سیم و زەڕ تەلای دوو قاڵ بۆ

غەواسی دەریای فام و هونەر بۆ
باری کەلامش دڕو گەوهەر بۆ

شەیدا بۆ وە عیشق حەقق و حەقیقەت
ئاگا بۆ وەڕاز سیڕڕی تەریقەت

عالم بۆ وە عیلم شەریفی ئیسلام
ئەسڵ و فەرع و ڕوکن بزانۆ تەمام

ئەوسا لایقەن جە دەرگای خودا
بوازۆ حاجەت بکەرۆ دوعا

وەرنە من وێنەی ئاهەن سەخت و سەرد
دەروون پەڕ نە زەنگ بەدەن پەڕنەگەرد

بێ بای کوورەی گەرم بێ جەوری ئوستاد
بێ عیلم و عەمەل بێ خەت بێ سەواد

غەریقی دەریای عوسیان و گونام
کەی قابل وە عەرز لالە و ئیستیدعام

وەلێ من لە بەر کلە گوزاریی
یا ئیتاعەی ئەمر فەرمان بەرداریی

ئەسرم کەرد وە هوون موژەم وە میداد
وە قەدری قووەی فەهم و ئیستیعداد

ئومێد هەن قەبووڵ دەرگای باریی بۆ
باعیسی نەجات ڕستگاریی بۆ

در رثا و ماه تاریخ فوت مرحوم عبدالرّحمن بیگ وکیل جوانرود که در زندان به رحمت خدا رفته سروده است

شعر آقا عنایت در زندان برای وکیل جوانرود

نمی‌دانم چه گویم از غم دل
کجا افشا کنم این راز مشکل

سزاوار است خون گریم شب و روز
از این پیشامد سخت جگر سوز

وکیل ملّت ملک جوانرود
که ده سال است در زندان نمرود

بزیر ظلّم غدّار زمانه
کشیده حکمهای پربهانه

از این بدتر خبر دیگر مرا بس
بخاک تیره سر بنهاده بی‌کس

نه اقوام و نه اولاد و برادر
نبینند روی او تا روز محشر

هر آنکس لحظه‌ای با او نشسته
که داغش را بجگرش نقش بسته

فتاده آتشی بر جسم و جانم
همی سوزد بتدریج استخوانم

شب تاریک گردیده است روزم
همان بهتر که در پوستم بسوزم

حکیمی نیست بر من گوش دارد
دوائی بر دل ریشم گذارد

اگر خواهم بگویم شرح حالش
که تاریخی بگنجاند خصالش

که حیرانم از این چرخ و از این نرد
که سنگ تفرقه بر ما چها کرد

نمانده از نشانم هیچ نشانی
بجز یک مشت پوست و استخوانی

عنایت در فشار روزگار است
که تا روز قیامت داغدار است

ز برج تیر بیست و چار بوده
که روحش هجرت جنّت نموده

سرودم بهر تاریخش به هجران
«فنا شد روح انوارش از زندان»

ز ماه ج دو بگذشت بیست روز
مطابق شد به این اخبار جانسوز

بگو باد صبا با یار جانی
بجو تاریخ از «غریب او فانی»

شماره	لغت	معنی
x	چه اید زیاده تر ملزمان محروم	بجا جتی نور ائمه معصوم
	ایلتیم ایدن چه لدی مسائل	ویک فاتمه رد هم شاد کران
	دو عای مغفرت بندگان داور	دریغ نکردن بشق پیغمبر
	تمت شد در منتهای	درجهٔ عجز و فلاکت و پریشانی
	درگوشهٔ زندان با حال نزار	سیدی و بی برگ در ۲۲ / ردیماه ۱۳۱۹
	بعد از ۹ [illegible] ماه در زندان تهران	اصفهان نهاوندی سیاف رحم فرمود
	وسیله مرخصی و نجات را	فراهم نمود و در ۲ / ۱۳۲۰ آزاد شد
	در دست خود نگنجم از فرط شادی	برتخت واژگون شد رضا مازندرانی
۱۳۶۰	رضا مازندرانی (دالم ازاو بنداد)	تاریخ او در آید از فوت زندگانی
۱۳۲۰	(خر سعد دم بریده) تاریخ شمس او	تا آشکار گردد از پردهٔ نهانی
	ما حبس را کشیدیم بخت خود چشیدیم	نوبت باز رسیده تقدیر آسمانی
	جور و جفا سر آمد و صبر دیگر آمد	از پشت پردهٔ غیب از جانب ربانی
	این گرگ آدمی خوار چندین کشید بردار	تا م نجیب در بردار از ملت ایرانی
	این بیرها نخورده بوی عاطفه نکرده	چند ظلمها روا دید مخصوص کردستانی
	این آدم جگیده خون ملت مکیده	از دشمنی رسیده چو شاه چین ستانی
	دشمن نداشته در بد ساخت این مراد	من جانشین نامم بر جای [illegible] نی
	چون مدعی در آمد اقبال او سر آمد	فور زبا در آمد بگمر [illegible] نی

نموونەی خەتی ئاغا عینایەت

معنی	لغت	شماره

این کتاب و اشعار که مبنی بر سرگذشت و پیش
آمدی بود که در سنهٔ هزار و ۳ صد و ۱۰ شمسی
گرفتار شدیم و عموم شیخ سادات و مالکین را بطهران
اعدام داشتند و در آنجا تمام شهربانی ۴ وزارت
تقسیم و زندانی نمودند گفته شده و مالکین حکت
و صلاح آنرا تجدیداً در سنهٔ هزار و ۳ صد و
۲۱ شمسی پاک نویس گردید است
۱۳۲۸ عنایت
مخصوص سالی در زندان بودیم و زنجیر شدیم
خوانندگان عزیز هشیار باشید و ببینید که گول بازیهای
نفوس خط و خالی نخورید و قسمت را فریب میدهد
و بیت و نابود رسیدند را حواله فکر و عقل
خودتان میکنم اگر دارید و گر ندارید بنده چه
چه آنچه شرط بلاغ است بتو میگویم
تو خواه از سخنم پند گیر خواه ملال

نموونەی خەتی ئاغا عینایەت

موضوع: سواد فرمان واگذاری موقوفهٔ قریه بیساران و ملحقات و مضافات به وقف مسبل و سیورغال مؤبد از هلوپاشای اردلان برای مولانا قطب‌الدین‌نیای خاندان علمای جوانرود- تاریخ: ۱۰۰۱ قمری

صلی الله علیه و علی آله و اولاده المعصومین [illegible]
گردون اقتدار حکومت و شوکت [illegible] خداوندگار عظیم القدر
عالیشان اسلام ملاذ خلایق معاذ ذیشوکت و پناه عالمیان [illegible] شاه
خلد الله تعالی ظلال سلطنته و مرحمته و معدلته علی مفارق [illegible]
الی یوم القیمة [illegible] قیام الساعة [illegible] مستطیرا و انتثل [illegible]
و یطعمون الطعام علی حبه مسکینا و یتیما و اسیرا و [illegible]
[illegible] صادقة و طویة راغبة و عقیدة صافیة فی حال صحة
[illegible]
امورة تقرباً الی الله تعالی و طلباً [illegible] یوم لا ینفع
مال و لا بنون الا من اتی الله بقلب سلیم علی المولی
الشریعة و الطریقة و الحقیقة و الدین افتخار العلماء [illegible]
قدوة الفضلاء المتاخرین زبدة السالکین [illegible] قطب العارفین
مولانا قطب الدین [illegible] ایام فضیلته بالعز و [illegible]
و هی القریة [illegible]
وقف مسبل و سیورغال موبد مخلد فرمودیم با توابع و لواحق
و مضافات [illegible] الاراضی [illegible]
و البقاع و الطواحین الداخلة فی الحدود المعروفة [illegible]
طالغایت شهرتها وقفی صحیح شرعی موبد و تصدق صریح
مخلد جنانچه فروخته و بخشیده و مرهون نشود [illegible]
شرایط و ارکان متمم مکمل و خالی از قیود مبطله و شروط مفسده
جاری بر طریقه دین و شرع مستبین نبویه صلی الله علیه و سلم
و موقوفه مذکوره حقا لیحمله [illegible] و محصولاتها و منافعها
فلینتفع بالتصرف الملاک فی املاکهم و ذوی الحقوق فی حقوقهم
بای وجه شاء و اراد و بعد از وی تولیه اوقاف مذکوره
[illegible] مذبوره بوده بطنا بعد بطن و نسلا

بعد نقل ما لو الله واو تنا سلو اذکور الا و بونا و
شرط نمود واقف مذکور عظم الله شانه باآنکه اولاد اولاد
اولاد البدایة فی النهایة حضرات الطبقات المذکور آنکه بجیب دیانت
وکفایت متحلی بود از سایر اخوان و اقران و اعلم و اتقی
باشد و بر جادهٔ شریعت مستقیم و متدین بود تولیه از و باشد
که کرامت نسب بحسن ادب متعلقست کما قال کرم الله وجهه
اکرم النسب حسن الادب و دیگر گفته اند بیت هر آنکو ندارد
نشان پدر تو بیگانه خوانش مخوانش پسر و حکایت
موضع موقوفه مذکوره احترام و اعزاز و رعایت
حضرت مرشد السالکین مذبور را واجب و لازم شناسند
و هم چنین هیچ آفریده از رعایا و عظام و عساکر نصرت فرجام
و در ازمان حکام حضرت عزل شریف مولانای مذکور رسند
بما حضر او قانع شوند و طمع زیارتی و تکلیف ما لا یطاق
ننمایند و [illegible] از اولام و بیگار و تکالیف و غیره
من التکلیفات الدیوانیه [illegible] بحال مولانای [illegible]
و متعلقان و ساکنان موقوفه مذکور الیه ننویسند
و گذارند که فارغ البال و مرفه الحال با خویشان و در وقت
آنجا آسوده بدعاگوی دوام دولت ابد پیوند مشغول
باشند و این حادثه را [illegible] احسان موکد شناسند
فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه
ان الله سمیع علیم فعلیه لعنة الله و الملائکة و
الناس اجمعین تحریرا فی اواسط شهر جمادی الثانی
لسنة الف و احدی الهجریة النبویة

اسناد شماره (۴۲)

موضوع: صورت شرعنامه‌ای که بین سنقرآقا نایب الحکومه پاوه و باسکه با ملاقاسم ولد ملا مصطفی بیساران و من تبع او منعقد گردیده است.

اسناد شماره (۶۳)

موضوع: قرار واگذاری مواد ملکی احکام پیشین و نماه کردستان به ملاقاسم و ملا مصطفی بیسارانی در انجام اتحادی از علماء و حکومت جوانرود برای تصدی حکومت کردستان تاریخ ۱۱۰۵ قمری شعر: (سواد سند است)

ترجمهٔ سند شماره ۴۳

بسمه تعالی: از روی نوشت صورت تیول‌نامه روستای بیاران بعد از فوت مرحوم ملا قطب الدین به پسرانش محمود و مصطفی

به فرمان حاکم عالی اینکه چون تقدیر ربانی و تنزیل آسمانی حضرت مرحوم مغفور رحمت مکان ادام موحد پناه

مولانا قطب الدین از دار دنیا رحلت نمود و به جوار رحمت حضرت ایزدی پیوست به تاریخ شهر رجب المرجب سنه

۱۰۲۴ توشقان ئیل قریه بیاران را باز به فرزندان مرحوم طریقت شعاران مولانا محمود و مولانا مصطفی

شفقت و عنایت شده به دستوریکه به مرحوم مسلم و مرفوع القلم شده بود بدان طریق بدیشان عنایت

شد که هیچ احدی به هیچ وجه من الوجوه مانع و مزاحم و معارض قریه ایشان نشده، رعایا و متوطنان محال مذکور

حسب المسطور ایشان را به تیولدار و صاحب تیول دانسته به دستوریکه با مولانای مذکور سلوک نموده

اند همان دستور با ایشان بوده مادام که ایشان اعتقاد تابه اند سبیل ایشان با رعایا ترحم نموده که از موهبت ایشان

آسوده و فارغ شده و اشاالیهما به دعاگویی دوام دولت ابد مدت مشغول باشند، ۱۰۲۴ سنه

[illegible] یار محمد [illegible]

اسناد شماره (۴۴)

موضوع: رونوشت قولنامه روستای بیساران بعداز فوت ملا قطب‌الدین به پسرانش محمود و مصطفی

اسناد شماره (۴۵)

موضوع: نامه‌ی تاریخ: ۱۳۱۸ هجری قمری

موضوعهٔ قاجاریه به حکم قضاوت و قاضی‌گری ملا عبدالقادر قاضی پدر ملافخرالدین فخری و پدربزرگ ملامحی‌الدین فخری قاضی جوانرود در زمان قاجاریه بعداز ملامحمد صادق جوانرودی از طرف حشام‌السلطنه مشیرالدیوان سنندجی وزیر و پیشکار ایالت کردستان در سال ۱۳۱۸ قمری

اسناد شماره (٤٦)

موضوع: فروش املاک خانه آشور از علماء صدیقی به حبیب‌الله بیگ ایل‌بیگی جوانرودی تاریخ: ۱۲۹۲ قمری

مهر: عبدالغفور بیگ (نایب الحکومه، صفی خانی) ملااحمد کلاشی (احمدالله علی کل حال) و (این سند مربوط به بخش بعدی علماء صدیقی کلاش می‌باشد.

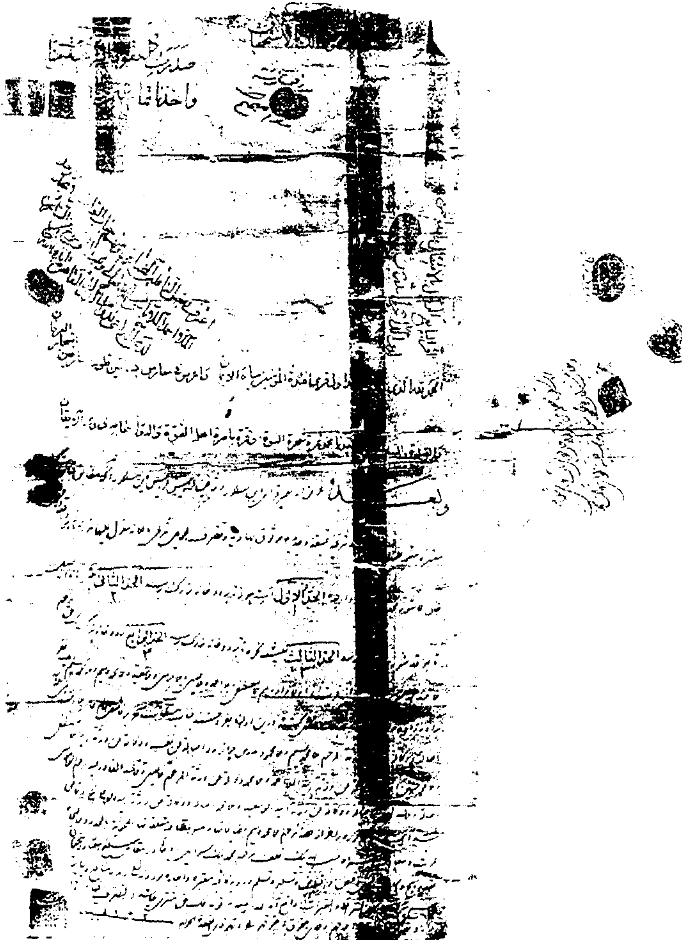
سند شماره:

موضوع: فروش املاک خانه آشور از علماء صدیقی به حبیب‌الله‌بیگ‌ایل‌بیگی جوانرود

تاریخ: ۱۲۹۲ قمری

مهر: عبدالغفور بیگ(نایب الحکومه، صفی خانی)/ ملااحمدکلاشی (احمداللهعلی‌کل‌حال)و

(این سند مربوط به بخش بعدی علماءصدیقی کلاش می‌باشد

اسناد شماره (۴۷)

سند شماره:

موضوع: حکم قضاوت جوانرود و محال از آیت الله شیخ محمد مردوخ کردستانی (امام جمعه) برای ماموستا ملا زاهد ضیایی

تاریخ: ۱۳۱۲ شمسی

مُهر: محمدبن عبدالمؤمن - (امضاء) مردوخ

اسناد شماره (۴۸)

سند شماره:

موضوع: صفحه از قرآن کریم بخط نسخ ملامحمد جونرودی که در حاشیه تفسیر و ترجمه بیضاوی را بخط نستعلیق آورده است. این نسخه برای علی اکبر خان شرف الملک حکمران جونرود نوشته شده است و در کتابخانه مدرسه علمیه دولت آباد می باشد.

تاریخ ---

مهر ---

هذا البيت الذي اطعمهم من جوع وامنهم من خوف

سورة الماعون مكية وهي سبع آيات في العدد

بسم الله الرحمن الرحيم

ارأيت الذي يكذب بالدين فذلك الذي يدع اليتيم ولا يحض على طعام المسكين فويل للمصلين الذين هم عن صلاتهم ساهون

الذين هم يراءون ويمنعون الماعون

سورة الكوثر مكية وهي ثلث آيات في العدد

بسم الله الرحمن الرحيم

انا اعطيناك الكوثر فصل لربك وانحر ان شانئك هو الابتر

سورة الكافرون مكية وهي ست آيات في العدد

بسم الله الرحمن الرحيم

قل يا ايها الكافرون لا اعبد ما تعبدون

اسناد شماره (۴۹)

عالیجاه نایب الحکومتی ملا محی الدین قاضی جوانرود

از طرف محمد کریم قره گوزلو حاکم جوانرود

۱۳۲۷

آقای قاضی محی الدین - قاضی قصبه جوانرود [illegible]

[illegible]

صورت قطعات [illegible]

اداره محبس

نویسنده ... عبدالرحمن ... [illegible]

مورخه ... ۶ ... ماه ... [illegible]

۲۹۶

جان محبوب دم [illegible] در حاشیه کاغذ فرزندی [illegible] ممنون شدم از کتابت جنابعالی [illegible]

نماید حالات اینجانب [illegible] و امید دارم در ظل مراحم پروردگار [illegible]

جنابعالی [illegible] فقط امانت خانه را [illegible] سپارم [illegible]

در جواب [illegible] باقی [illegible] به نجابت [illegible]

[illegible]

موضوع: نامه شیخ حسام‌الدین به ملامحی‌الدین قاضی جوانرود

جناب [illegible] برادر دینی [illegible] محی‌الدین [illegible]

دارین برادر [illegible] ملک قریهٔ [illegible]

[illegible] طرف [illegible]

توقیف کرده از این [illegible]

زحمت دادم [illegible]

[illegible] که از طرف

[illegible] هستند البته نوعی اقدام بنمایید که [illegible]

رخصت و خلاص بشوند بعد از کسی از [illegible]

[illegible] هستند [illegible]

جوانرود [illegible]

قریهٔ [illegible] ملک [illegible]

سعادت را از خدا خواهانم [illegible]

اسناد شمارهٔ (۵۲)

موضوع: نامهٔ ملامحمدرحیم دولت‌آباد روانسر به قاضی جوانرود و ملامحی‌الدین فخری

خدمت جناب مستطاب آقای ملامحی‌الدین قاضی سلمه الله تعالی

آن که وجهتان دارای حکمت و سعادت است از قرار اظهار [illegible]

ملا مصطفی راجع به مطلب [illegible] عارض شد خدمت مولانا ملا عبدالقادر

صوفی برای این مکالمه با هم بردیم اینجا [illegible] نظر به اینکه از تمام خلق

میخواهم [illegible] را باشد که فتوا آقای ملا مصطفی [illegible] شده و

به اصطلاح عارضش نه خدمت مولانا ملا عبدالقادر [illegible] بلکه

[illegible] در این صورت لازم است [illegible]

که [illegible] شیخ حسن [illegible]

خفقان که [illegible] شیخ حسن [illegible] دیگر [illegible]

معطل [illegible]

ان شاء الله [illegible]

اسناد شماره (۵۳)

سند شمار

موضوع: مؤخره اجازه مفصل علمی و فقهی ماموستای اعظم ملاکریم بیاره برای ماموستامولاعلی فخری

تاریخ: ۱۳۵۹ قمری

مُهر: الراجی محمدکریم - (امضاء) انصاری - مهر لایقرء - و...

ولا تجعل مصيبتنا في ديننا ولا تجعل الدنيا اكبر همنا ولا مبلغ
علمنا ولا تسلط علينا من لا يرحمنا يا ارحم الراحمين
اللهم واجعل هذه البقعة المباركة المؤسسة على التقوى
معمورة محروسة وباللطائف الخفية والجلية معمورة مأنوسة
وأدم بقاء حضرة مولينا ومرشدنا ملاذ المسلمين وقطب
العارفين الشيخ محمد الملقب بعلاء الدين ووفقه على نشر
رسوم الدين وانفاع المسلمين وادم هذه البركة في أهله
ونسله وارشده الى كل الخير عامة وسهله وانت على
كل شيء قدير وباجابة دعاء المضطرين جدير وصلى الله على
سيدنا محمد واله وصحبه وسلم تسليما تاما الى يوم الدين واخر دعوانا ان
الحمد لله رب العالمين
وانا الداعي المدرس بخانقاه بيارة المباركة
الراجي مغفرة ربه العظيم

اسناد شماره (۵۱)

سند شماره:
موضوع:تبریک و تایید معاون وزارت دربار از موفقیت تحصیلی (ممتاز) ماموستا ملامحیی الدین صالحی
تاریخ:۴۷/۶/۱۵
مُهر:(امضاء) معاون وزارت دربارشاهنشاهی، محمدباهری

تاریخ ۱۵/۶/۴۷
پیوست ندارد

آقای محی الدین صالحی

به پیروی از نیات عالیه اعلیحضرت همایون شاهنشاه آریامهر قسمت امور اجتماعی وزارت دربار شاهنشاهی اقدام به شناسائی دانشجویان ممتاز کشور نموده است.

براساس گزارش دانشکده الهیات دانشگاه تهران جنابعالی درسال تحصیلی ۴۶-۴۷ دانشجوی ممتاز سال ۲ رشته معقول (منقول) شناخته شده اید. این موفقیت را صمیمانه به شما تبریک میگوئیم.
بزودی تشویقنامه رسمی برای شما ارسال خواهد شد.

اینک برای آشنائی بیشتر پرسشنامه ای بمنظور تکمیل بضمیمه ارسال میشود.

علاوه برسئوالاتی که مربوط باحوال شخصی شما میباشد تکلیفی که ازنظر فرهنگی مفید وباارزش است نیز منظور گردیده است وآن معرفی بهترین آموزگار ودبیری است که دردوران تحصیلی افتخار تلمذ وشاگردی آنها را داشته اید.

امیدواراست بادقت وسعی کافی هرچه زودتر به تمام سئوالات مندرج درپرسشنامه جواب صحیح وسنجیده داده وپرسشنامه تکمیل شده را اعاده خواهید نمود.

معاون وزارت دربارشاهنشاهی
محمد باهری

(۱۱)

سند شماره:

موضوع: نمونه خط و شعر ماموستاملا محیی الدین صالحی

تاریخ:۷۶/۹/۲۷

مُهر:(امضاء) محیی الدین صالحی

زهر جا سنگلاخ و سخت کوهی است — زهر سو قله کوه با شکوهی است

زهر جا جنگلی زیبا است و خرم — زهر جا قله و غاری است محکم

زهر جا چشمه‌ای زیبا است در کوه — زهر جا سلسله کوهی است انبوه

زهر کوهی که آنجا آبشاری است — زهر جا برف و باران و بهاری است

زهر جا زردی رنگ خزان است — زهر بامی نسیم گل وزان است

زهر بیتی در آنجا بیت خوانی است — زهر جا زمزمه از مهربانی است

میان هر کلاسی گل در آنجا است — ز نشته و لاله و سنبل در آنجا است

زهر جائی هنر آنجا عزیز است — زهر دریا که موجش در ستیز است

زهر جا درد و اندوهی و آهی است — زهر جا نکته در رنگ سیاهی است

مرا آنجا بدقت جستجو کن — زهر من همه جا زیر و رو کن

مرا آنجا ببینی با دل تنگ — به تنهائی حزین و زار و بی‌رنگ

زهر جائی طبیعت حکم فرما است

به یادت «صالحی» تنها در آنجا است

محیی الدین صالحی

اسناد شماره (۵۵)

سند شماره:

موضوع: اجازه نامه تدریس در مدرسه علمی و فقهی و سلسله متصل اجازه حدیث مشایخ حوزه از مدرسین معظم ملا عبدالمجید موحد ندری برای مدرس ملا احمد فخری

تاریخ: ۲/۲/ ۱۳۴۶ شمسی

مُهر: امضاء عبدالمجید موحد ندری

و آله الطیبین و اصحابه و سائر المقربین و صلی الله و سلم علیه و علیهم اجمعین الی یوم الدین و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین

از شریف ... عبدالمجید موحد ندری
۴۶/۲/۲

بسم الله الرحمن الرحیم. بعد از حمد عالم غیب و شهادت، و درود نامحدود بر صاحب حضرت سید المرسلین، و آل طاهرین، و یاران وی مخصوصاً چهار تن از اهل عبا و راشدین. از اینکه برادر امجد دارای مراتب معنوی ملا احمد فخری جوانرودی پس از صرف سنوات در طی تحصیلات علوم دینی با کمال جدیت و رشادت از این جانب ملا عبدالمجید موحد ندری مدرس مدرسه دینی ... در ... اسناد و سلسله اجازه افتا و تدریس و موعظت نمود. اینکه حقیر نظر به رشادت و لیاقت ذاتی وی در این امور که به خصوص ... که از ... سلسله اجازه علمی از استاد خود تا حضرت امیر المؤمنین مولانا علی علیه السلام که به حضرت سید المرسلین و منتهی به وحی رب العالمین است به وی بخشیدم و ورا در امور اجازه دادم و امیدوارم که به توفیق الهی همواره پیرو اقوال و افعال ... و متعظ با حوال بزرگان ... باشد. و ما ذلک علی الله بعزیز. و صلی الله علی سیدنا محمد و آله

عبدالمجید موحد ندری
۱۳۴۶.۲.۲

اسناد شماره (۵۶)

نمونه نامه‌های خانه انصاف

وزارت دادگستری

اداره کل خانه های انصاف و شوراهای داوری

تاریخ ۱۳۵۴/۱۱/۱۵

شماره ۴۰۱

آقای محمود کریمی

بموجب ماده ۲ قانون تشکیل خانهٔ انصاف از طرف ساکنان قریهٔ عباسیه دول بعضویت خانهٔ انصاف برگزیده شده اید لذا از این تاریخ وظائف قانونی خود را بانجام رسانید .

ش ۹۲ چاپ روزنامه رسمی ۲۰۰۰۰ ب ۰ س ۱۰۳۱۷۱-۵۲/

اسناد شماره (۵۷)

جناب آقای استاندار محترم استان کرمانشاهان – رونوشت فرمانده محترم لشکر کرمانشاهان

رونوشت فرمانده محترم ناحیه ژاندارمری کرمانشاهان

رونوشت فرمانده محترم هنگ ژاندارمری کرمانشاهان

احتراماً بپیوست یک نسخه صورت جلسه و استشهاد محلی شهر جوانرود که به امضاء اکثریت مردم جوانرود رسیده و دال بر تعیین و معرفی نمایندگان واقعی خود میباشد و تهیه گردیده، که نمایندگان مذکور فقط رسمیت دارند و در کلیه امورات مربوط به جوانرود اختیارات کامل دارند تقدیم میگردد که اینجانبان نیز ضمن اعلام آمادگی همکاری با مأمورین استان چند خواسته زیر را تقاضا مینماید که خواهشمند است دستور فرمائید اقدام لازم و فوری بعمل آید.

۱– اسفالت جاده جوانرود که با وجود مکاتبه فراوان در طول چندین سال است اقدامی نشده.

۲– تأمین آب مشروب شهر جوانرود که اهالی در مضیقه کامل بسر میبرند.

۳– اسفالت خیابانهای شهر و کوچه‌ها و تعمیر بیمارستان شهر.

۴– رفع عدم بهداشت معابر و کوچه‌های شهر بخصوص از نظر فاضلاب که ایجاد خطر نموده است.

عکسها

۱. محمد رشید بیک پسر جعفر سلطان، ۲. وکیل جوانرود، ۳. ؟ اقبال، ۴. عزیزبیگ برادر وکیل، ۵. رستم بیک، ۶. ــــ ، ۷. محمد تقی بیک، ۸ . حسن بیک، ۹. یوسف بیک

۱. محمد رشید بیک پسر جعفر سلطان، ۲. وکیل جوانرود، ۳. فرج‌الله بیک جوانرودی، ۴. رستم بیک برادر وکیل جوانرود، ۵. عزیز بیک برادر وکیل جوانرود، ۶. محمد قاسم بیک برادر وکیل جوانرود، ۷. حسن بیک برادر وکیل جوانرود، ۸. محمد تقی بیک پسر جعفر سلطان

اسامی به ترتیب از راست به چپ

امین بگ رستمی ـ عزت بگ عنایتی ـ محمد بگ وکیل ـ عبدالکریم قاسم (رییس جمهور عراق)
ملا مصطفی بارزانی (دبیر کل حزب دمکرات کردستان عراق) ـ محمدعلی قاضی زاده

وکیل جوانرود همراه اطرافیانش همچون سلیمان‌بگ ظاهری – کیکاوس‌بیگ – و ....

از راست: سعید بیگ امینی – طاهربیگ وکیلی – محمدبیگ پشنگ

جمعی از پیشمرگان ایلول از جوانرود

از راست: حسین کانی‌گلی - کریم عزیزی - احمد سرخه‌بانی - رسول

پیشمرگان ایلول از راست:
حسین‌بیگ جوانرودی - وکیل - منوچهر بیگ و وزیر بیگ ایناخی

از راست: محمدامین بیگ امینی – حسین بیگ وکیل – استوار دشتی – محمدبیگ وکیل (وکیل جوانرود)

از راست: ۱- میرزا محمدعلی (مشهور به میرزا مندلی) ۲- کیکاوس‌بیگ رستمی۳- علی‌بیگ رستمی فرزند (آغا عنایت)

منزل احمد فهمی - یکی از جوانرودیهای صاحب نفوذ سلیمانیه همراه وکیل جوانرود (سلیمانیه)

حسین بیگ وکیل

فریدون بیگ وکیل (مشهور به فریدون جوانرودی)

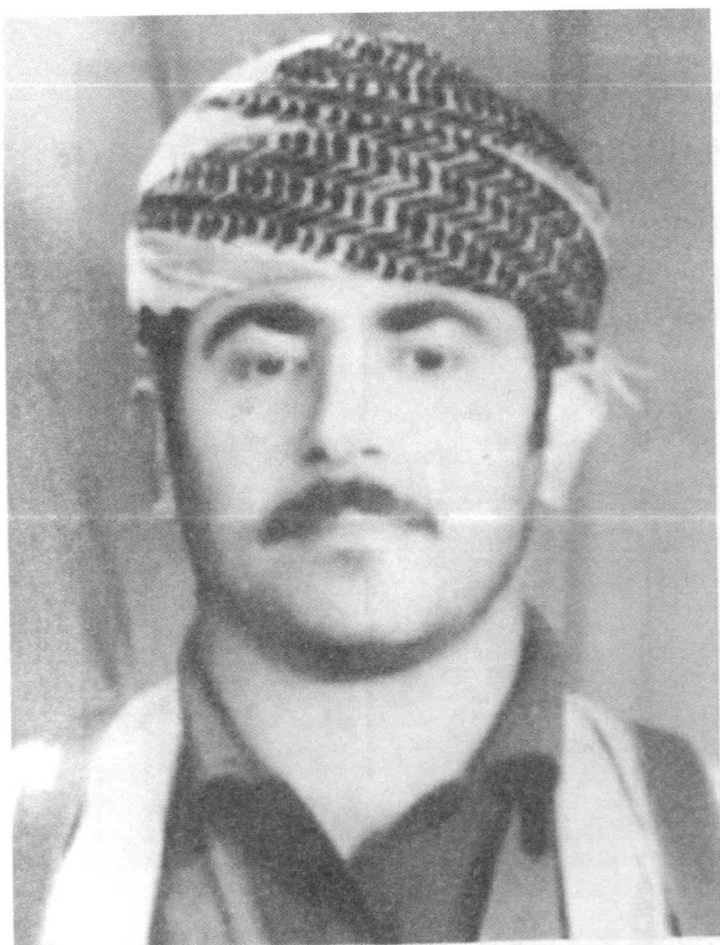
عشایر جوانرود هنگام رقص و پایکوبی

جمعی از جوانان جوانرود هنگام چریکی

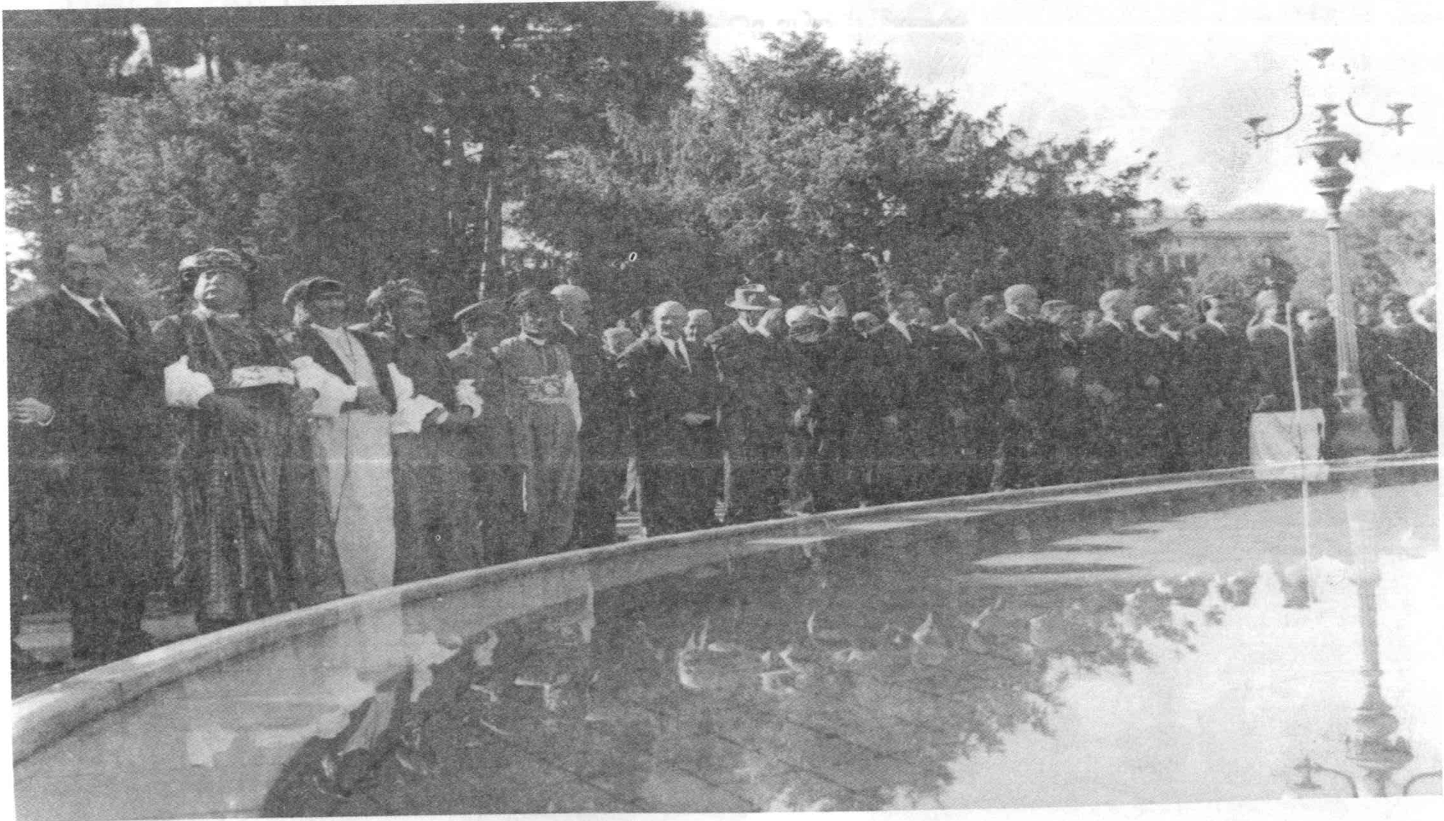
کیکاوس بیگ فرزند عبدالرحمن بیگ که در سال ۱۳۳٤
در حمله رژیم پهلوی به جوانرود به شهادت رسید.

شهید حمید محمدی یکی از پیشمرگان ایلول جوانرود
که به دست رژیم بعثی شهید شد

وکیل جوانرود همراه عزت‌بیگ لهونی و ناصر بیگ با جمعی از سران عشایر در یکی از کاخهای شاه از چپ سومین نفر وکیل جوانرود ششمین نفر عزت‌بیگ لهونی – هفتمین سروان ناصر

از چپ ۱.   ۲.   ۳.   ٤. فتاح بیگ ولد بیگی ٥. عزت بیگ لهونی ٦. وکیل جوانرود و جمعی دیگر از سران طوایف ایران در یکی از کاخهای شاه

جمعی از بگزادگان جوانرود از راست

محمدبیگ وکیل در حبس خانگی در تهران

عزت‌بیگ عنایتی در جوانی با نمایی از لباس جاف
جوانرود

جمعی از سران عشایر از راست: ۱. ۲. فتاح‌بیگ ولدبیگی ۳. ٤. وکیل جوانرود ۵. ٦. ۷. ۸. عزت‌بیگ لهونی و جمعی از سران عشایر

وکیل جوانرود همراه جمعی از مستشاران آمریکایی

از راست به چپ مصطفی رشیدرستمی – محمد بیگ پشنگ – رئوف‌بیگ رستمی – صوفی‌بیگ رشیدی – علی‌بیگ رستمی – علی‌بیگ رشیدی – پشنگ‌بیگ وکیل – دو نفر از کارمندان استانداری و آخر نفر دکتر فضایلی استاندار کرمانشاه در روستای سرود که به دعوت شهردار حسن بیگ در آنجا بودند. که جملهٔ مشهور حسن‌بیگ در حالی که استاندارمشغول خوردن سیب سرخ بود که با کنایه گفتند: بخور گور پدر ملت که این جمله در آن وقت بحثهای زیادی را برانگیخت و به گوش شاه رسید.

مردم جوانرود در حال استقبال از استاندار مکان درب خانه‌حاج احمد میراحمدی جنب بانک مهر بسیجیان کنونی

مردم جوانرود در حال استقبال از استاندار

جمعی از زنان و مردان جوانرود در حال استقبال از استاندار مکان – درب منزل عزت‌بیگ عنایتی بانک ملت کنونی جوانرود

خانم استاندار فضایلی و همسر فرماندار رئوفی و همراهان در حال صحبت و درد دل کردن با زنان جوانرود

شیرین خانم نماینده زنان جوانرود در حال خواندن لایحه برای استاندار کرمانشاه

جمعی از مردم جوانرود در حال رقص و پایکوبی

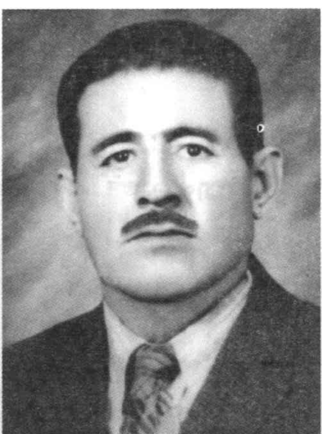
محمدصالح بیگ شمشیر و عزیز بیگ عنایتی

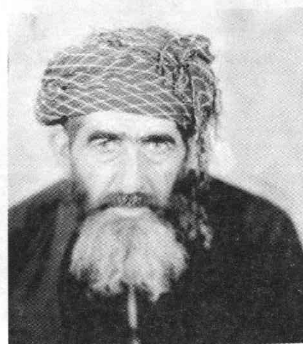
جمعی از بچه‌های جوانرود هنگام تحصیل در مدرسه رضا پهلوی

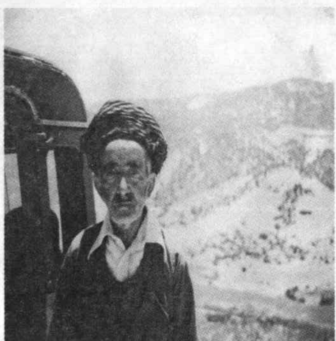
حسن بیگ وکیل اولین شهردار جوانرود

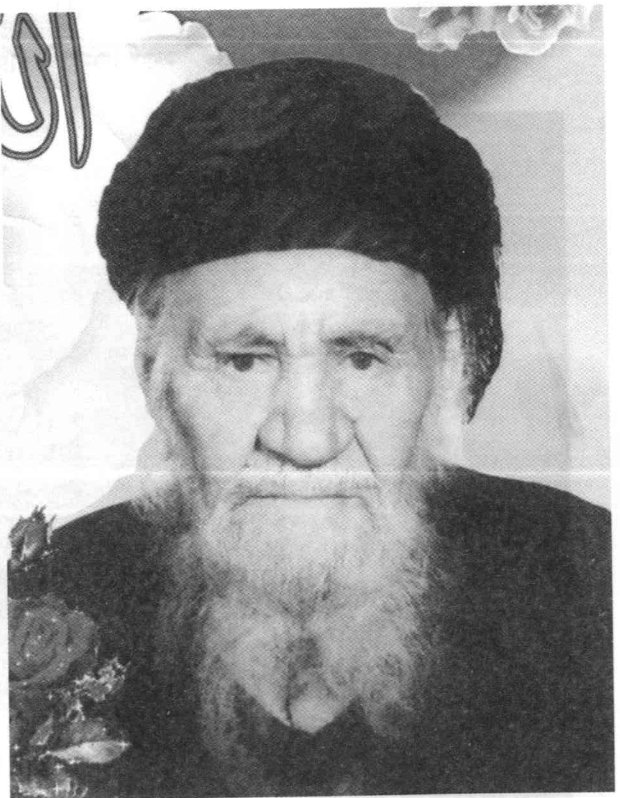
فتح‌الله عزیزی عضو اولین انجمن شهر جوانرود

ملا حسن فخری عضو اولین انجمن شهر

حاج احمد میراحمدی عضو اولین انجمن شهر

حاج عزیز کریم‌زاده

حسین‌بیگ حبیبی

دو تن از پنج نفر عضو اولین خانه انصاف جوانرود

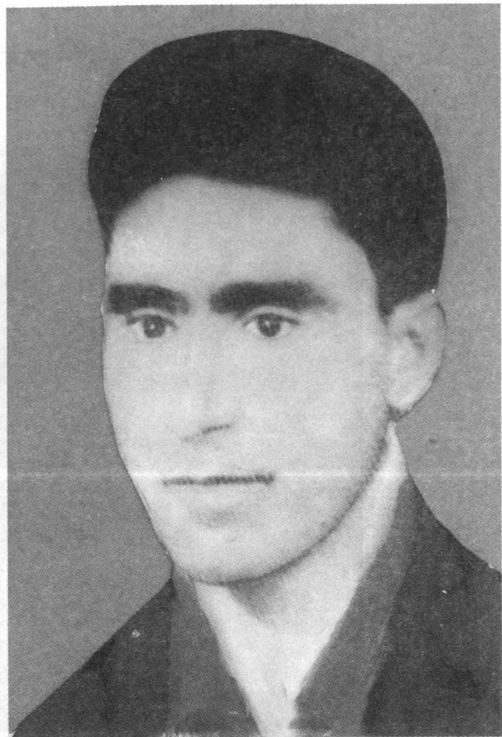
انوربیگ خالصی اولین عضو انجمن خانه انصاف جوانرود در حال مصاحبه با گردآورنده کتاب

ملا نورالدین زائبی اولین نماینده
انجمن ایالتی ولایتی جوانرود

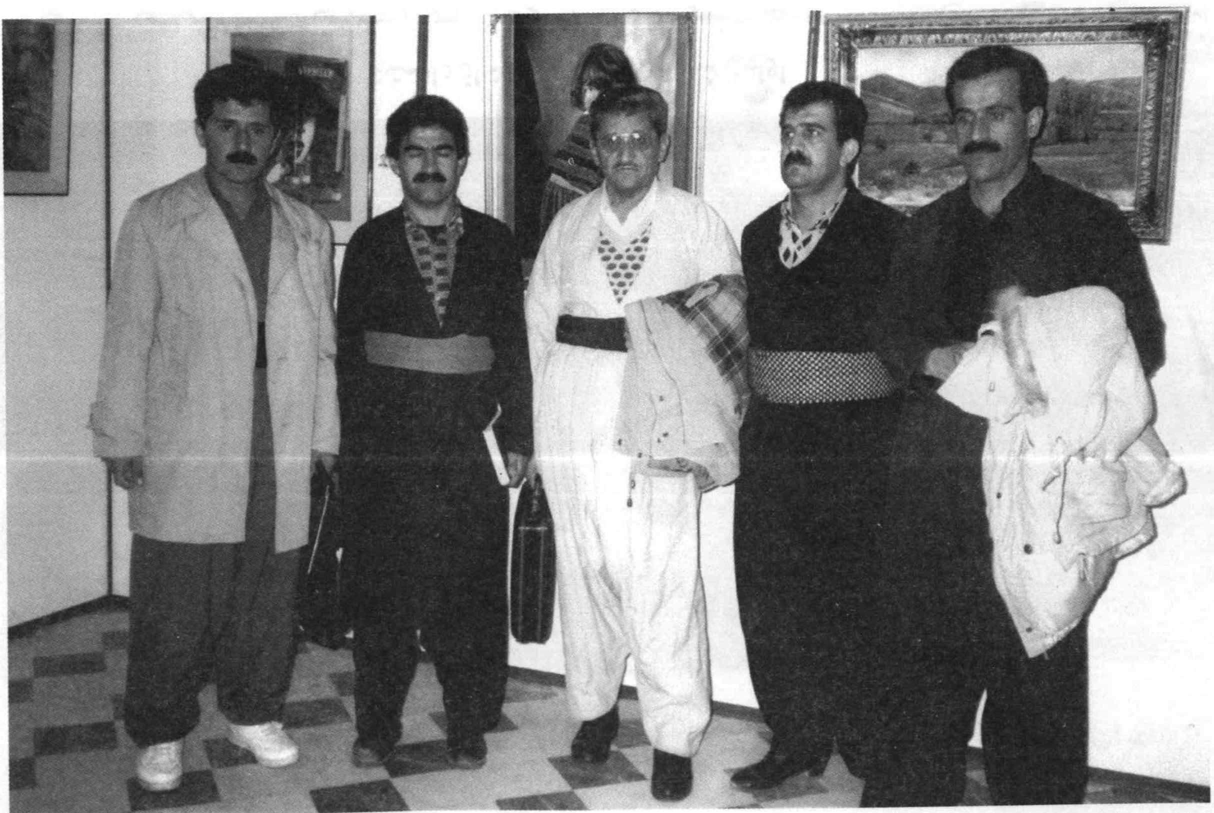

ایستاده از راست: ملانورالدین زائبی – قادربیگ رستمی – استاد فتح‌الله عزیزی – قادر
امینی – حاج‌محمد بهرامی – نشته از راست: حاج احمدمیراحمدی – اعضای انجمن شهر
جوانرود و محمدعزیز میراحمدی – مصطفی رشیدی دو راننده شهرداری که مهمان
قادر امینی رئیس ژاندارمری وقت بهار همدان بودند در راه بازگشت از تهران

محمدامین منوچهری از نخستین معلمین بومی

میرزا آقای منوچهری از نخستین معلمین بومی در حال مصاحبه با گردآورنده کتاب

بنیانگذاران اولین انجمن ادبی شهر جوانرود از راست: طاهر رمضانی – صابر مرادی – سیدباقر هاشمی – ناصر صالحی – فریدون میراحمدی در سال ۱۳۷۵

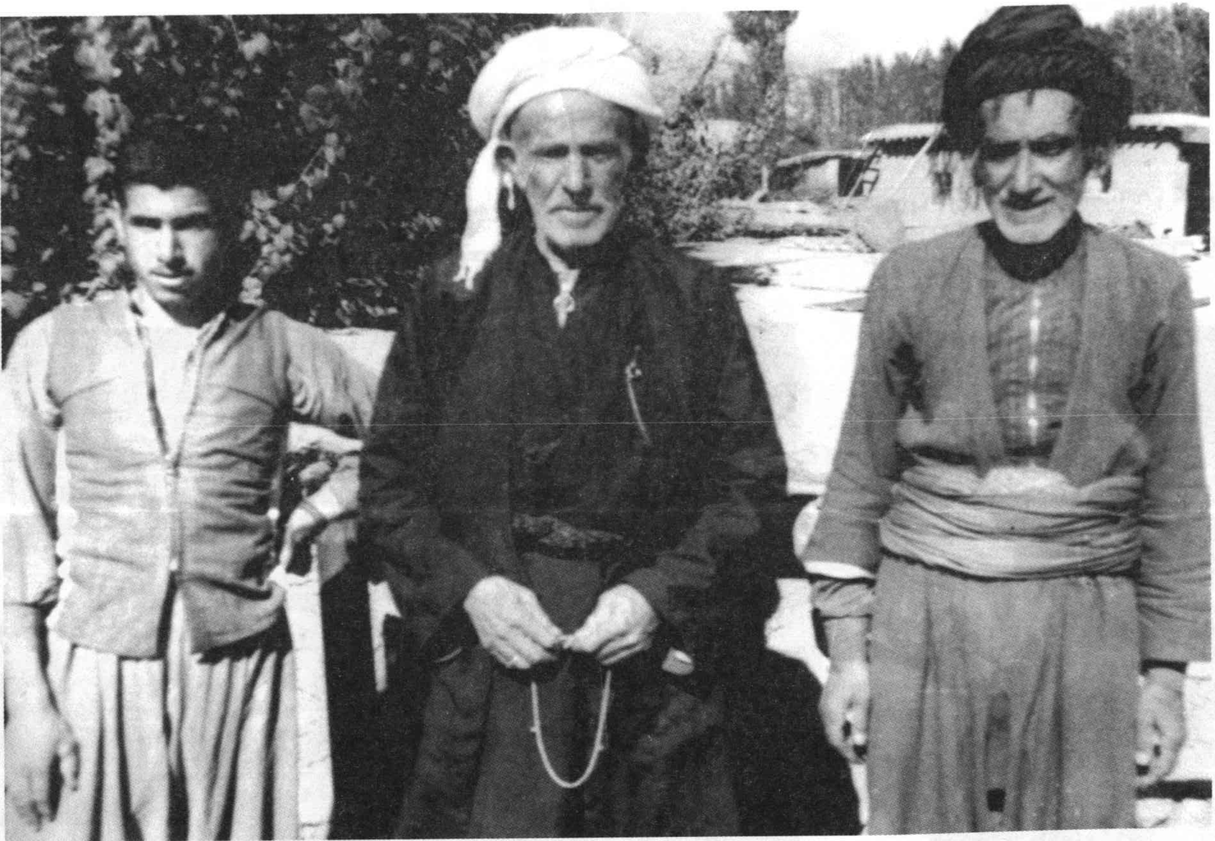
اولین شورای شهر جوانرود از راست:
سید فتاح حسینی - حاج‌محمد محمودی - شهردار وقت (فخری) - بهرام صدیقی - محمدکریمی - فتحی رستمی

أقا عنایت یکی از شاعران جوانرودی که ۱۰ سال
از عمر خود را در زندان ستم شاهی گذراند

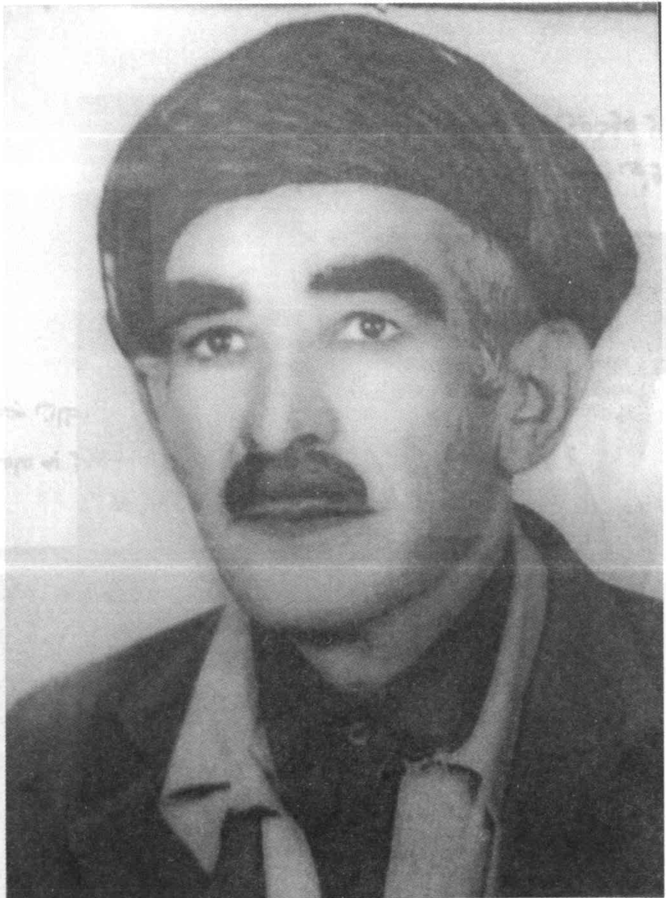

میرزا لطف‌الله سعیدی یکی از شاعران و نظم‌گویان جوانرود

از راست:

محمد صالح بیگ امین یکی از خیرین – شیخ عزیز جوانرود – آغای امینی

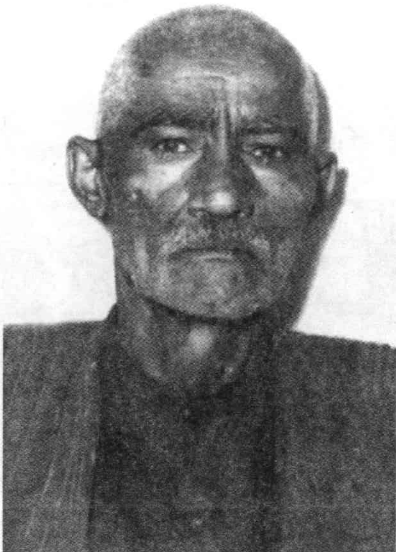
اولین گرمابه‌دار جوانرود علی مرادی

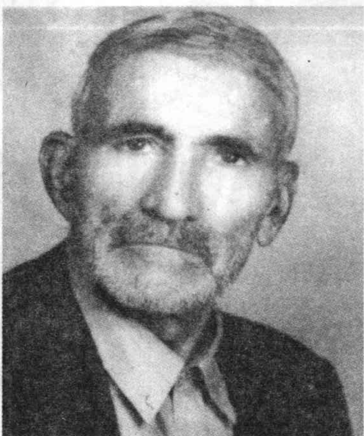
عبدالله مرادی اولین آسیابان جوانرود

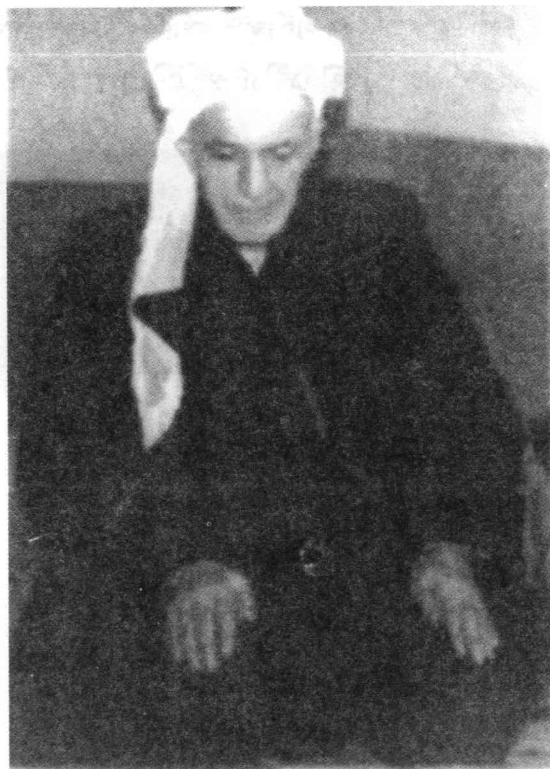
درویش ولی حسین‌زاده اولین نانوای جوانرود
و یکی از مؤذنین که صدای دلنشینی داشت

میرزا نادری مشهور به مامو میرزا یکی از
اولین خیاطان جوانرود

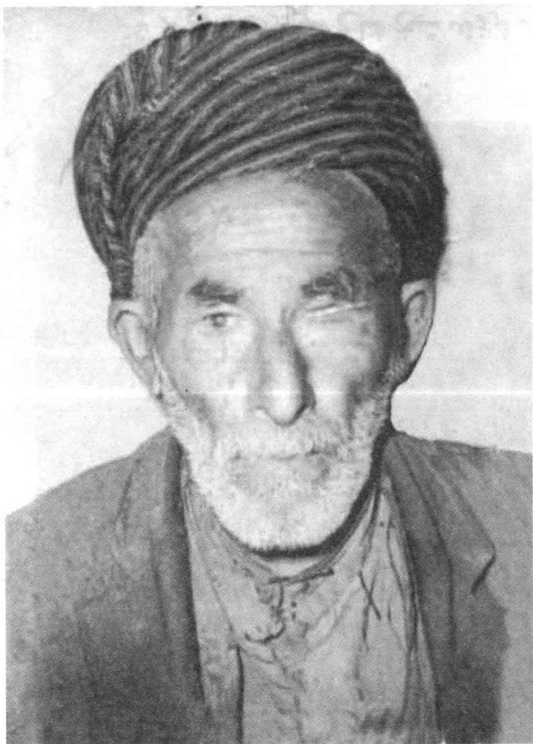
استاد محمد مرادی اولین آرایشگر که در کنار آن
کار کشیدن دندان را نیز انجام می‌داد

شیخ احمد فرزند شیخ فتاح هولیری یکی از شیوخ جوانرود

حاج سید کریم حسینی یکی از اولین نانوایان جوانرود

فیض‌الله مرادی یکی از خیرین که قسمتی از
زمین قبرستان حاج‌ابراهیم جوانرود را اهدا نمود

عمو کریم مشهور به کریم رشتی آشپز دیواخان وکیل

حاج محمدعلی بیگ - کیخسرو بیگ

حاج کاکه حسن محمدی

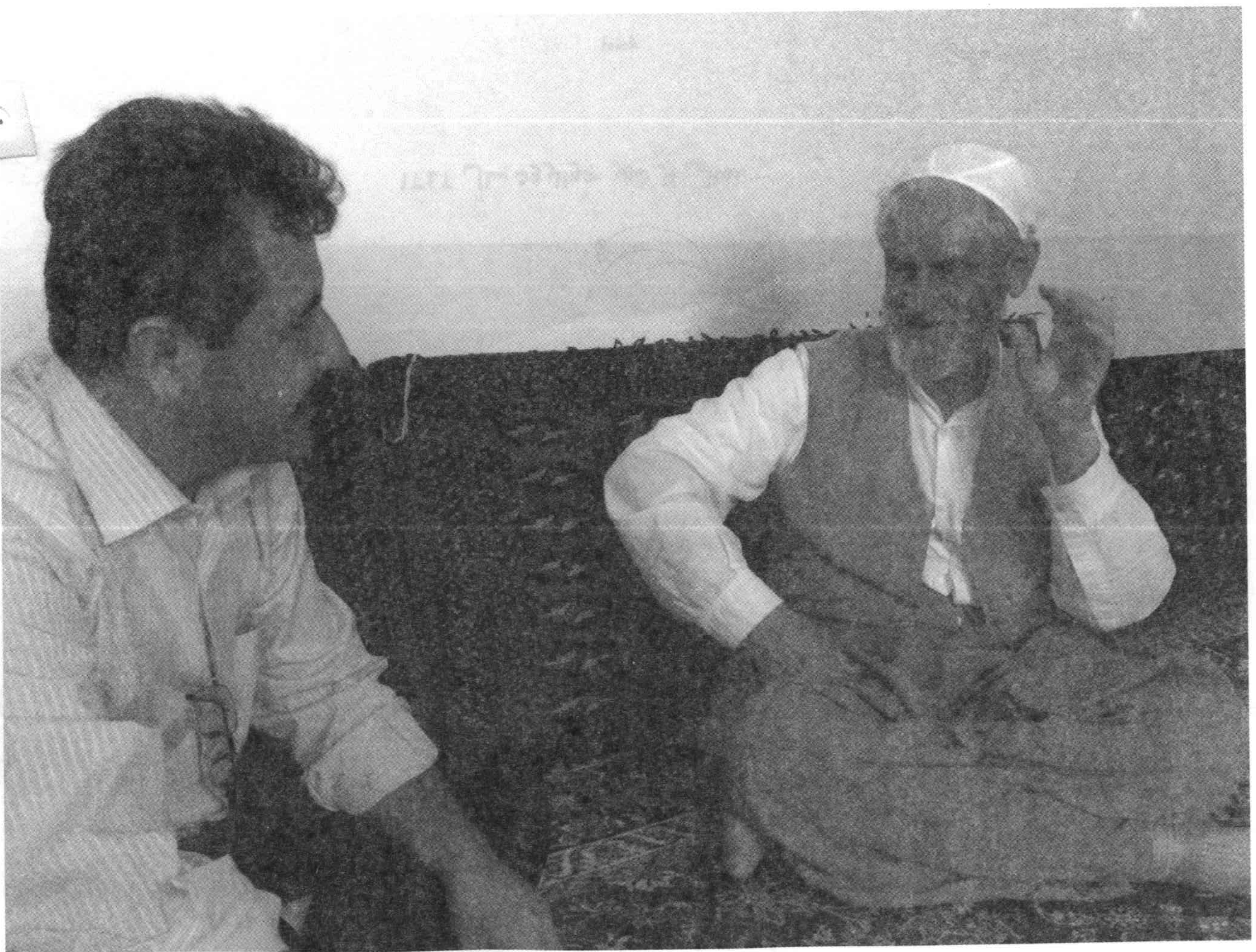
هر سه از خیّرین جوانرود

میمی فاته یکی از ماماهای قدیم جوانرود

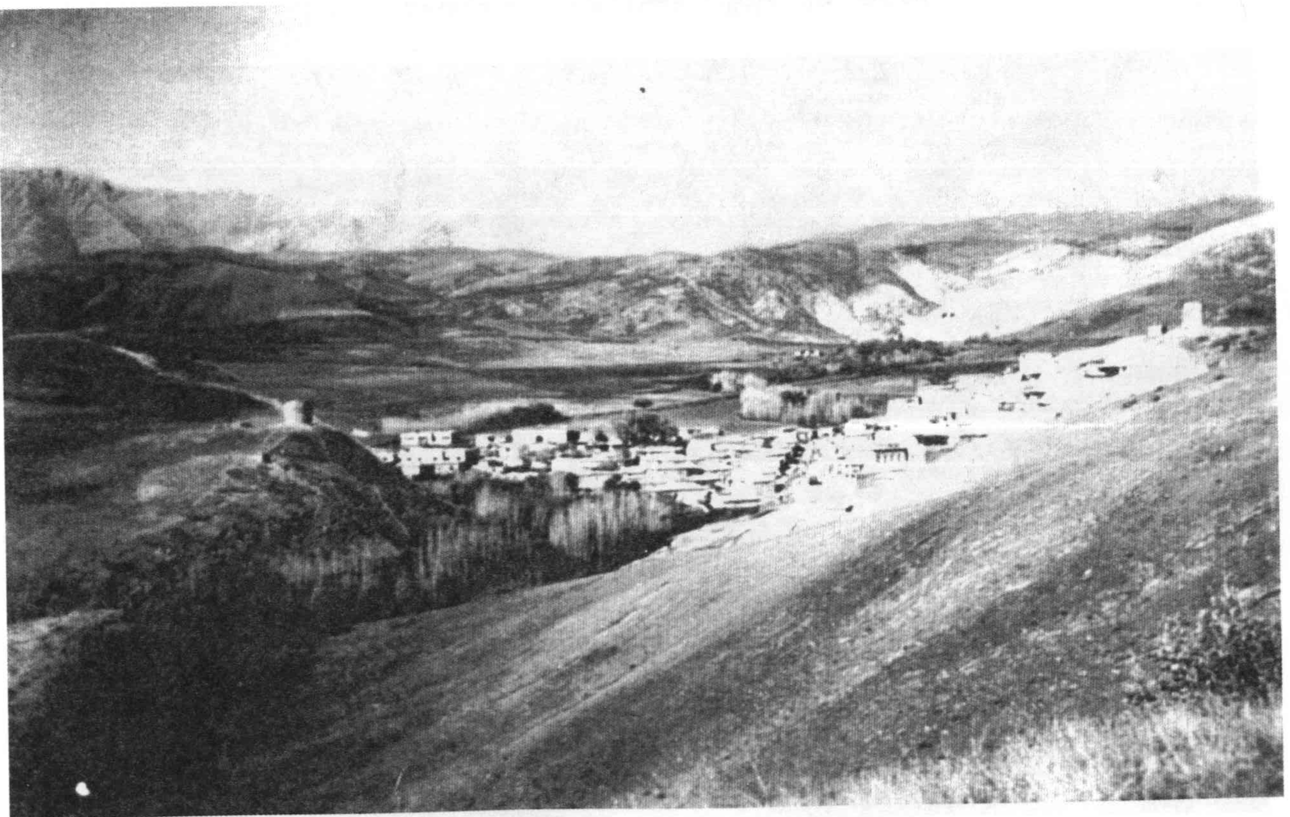
محمد شریفی یکی از اولین ماشین‌داران و گاراج‌داران جوانرود که در امر حمل و نقل زحمات بسزایی را کشیده است

گردآورنده کتاب در حال مصاحبه با ملااحمد فخری

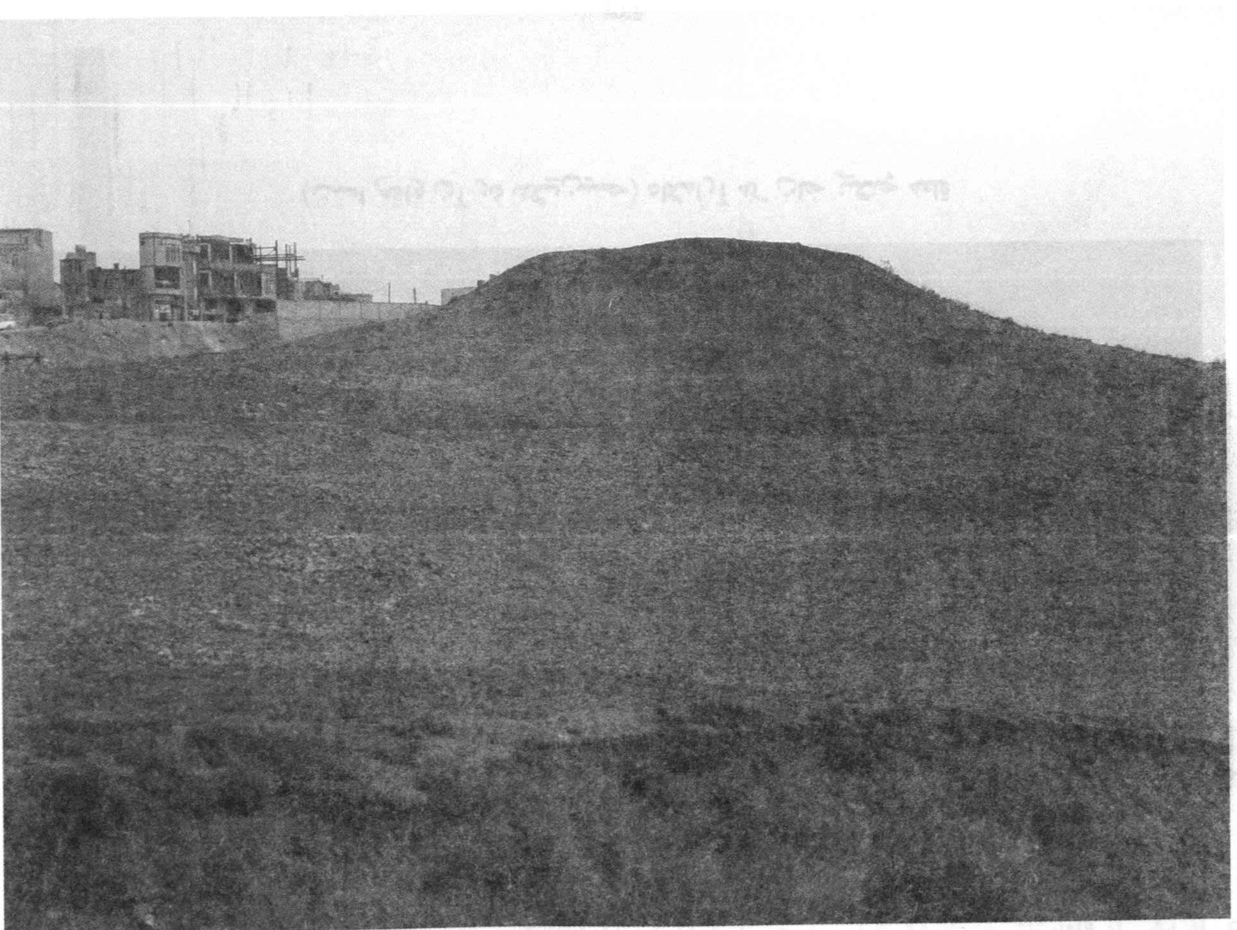
نمائی از شهر جوانرود سال ۱۳٤۲

نمائی از شهر جوانرود سال ۱۳۴۲

تپه صفی‌خان سلطان روستای صفی‌آباد جوانرود

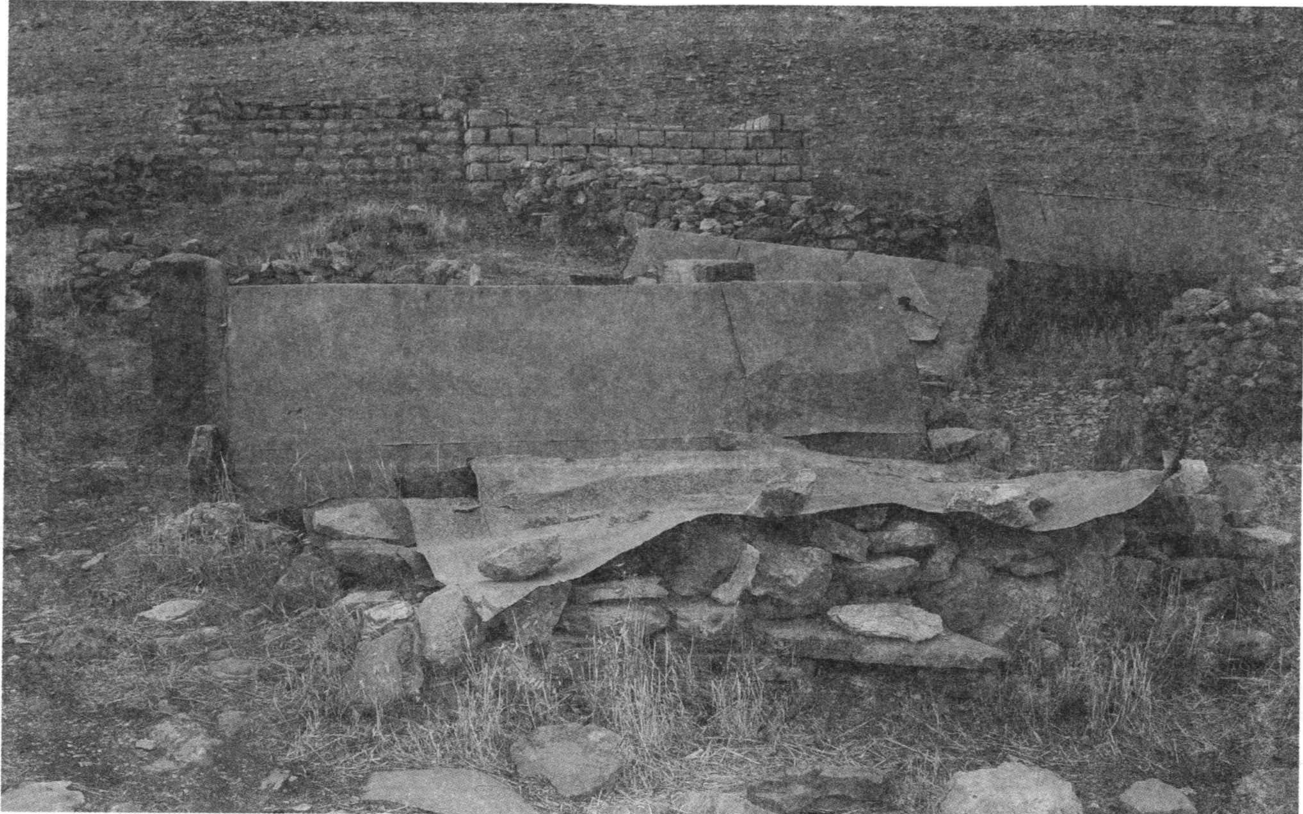
تپه نقاره‌خان واقع در پارک هه‌لانی که در قدیم مرکز فرماندهی بوده است.

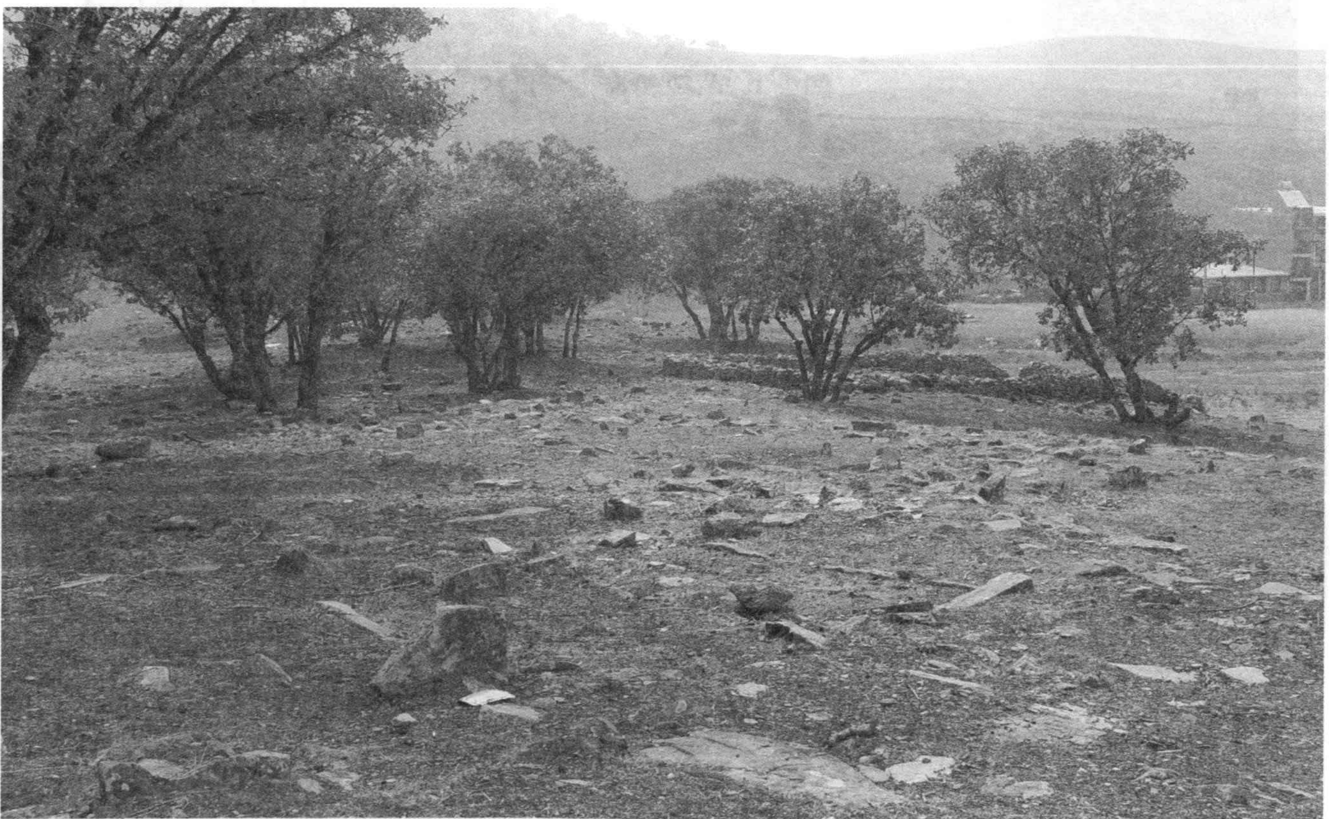
قلعه چنگیز خان که آرامگاه (حسین‌بیگ در آن واقع است)

گوشه‌ای از یکی از قلعه‌های جوانرود به اسم برج که به علت سهل‌انگاری مسئولین ساختمان‌ها آن را احاطه داده‌اند و نمای مسجد جامع جدید نیز در آن واقع است

آرامگاه شیخ فتاح هەولیری و نوادگانش واقع در قلعهٔ چنگیزخان

قبرستان شیخ ابوبکر یکی از قبرستانهای قدیم جوانرود که جمعی از اصحاب پیامبر و مدرسین حوزهٔ علمیه هه‌لانی و مشاهر و افراد نامی در آن مدفون می‌باشند که به علت هجوم زمین‌خواران در معرض نابودی است

نمایی از پارک هەلانی جوانرود

فتحی رستمی فرزند وکیل جوانرود که در حال دراختیار گذاشتن آلبوم خانوادگی به گردآورنده کتاب می‌باشد که کمک شایانی در این راستا نمودند

جمعی از دست‌اندرکاران و عوامل اجرایی همایش فرهنگ جوانرود در گذر تاریخ

منابع گردآورنده:

۱- حدیقه سلطانی، جلد ا و ۲ محمدعلی سلطانی

۲- تاریخ تسنن در کرمانشاه، محمدعلی سلطانی

۳- دیوان عبدالرحمان بیگ بابان

۴- کتاب تاریخچه جوانرود، محمد حسین‌زاده

۵- دیوان آقا عنایت، سیدباقر هاشمی

۶- تاریخ آموزش و پرورش کردستان

۷- تاریخ کرد و کردستان، ماموستا مردوخ

۸- ایلات و عشایر کرمانشاه، محمدعلی سلطانی

۹- اوضاع سیاسی و اجتماعی ایل بارزان، محمدعلی سلطانی

۱۰- مقالات ارائه شده به دبیرخانه همایش جوانرود در گذر تاریخ

۱۱- اسناد ملی فریدون نوری

۱۲- آلبوم‌های خانوادگی